تفسیر ایوبی حنفی

تالیف

علامة العصر وحيد الدهر ابو الفضل مولانا محمد عبد الشهيد الايوبی
القندهاری السليمانخيلی الحنفی النقشبندی عفی عنه

الناشر
مکتبة القراءة والتجويد
کانسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

بسم الله الرحمن الرحيم

په پښتوژبه کښي اولنی او په افغاني تاریخ کښي بې ساری په زرګونو جدیدو مسئلو باندي مشتمل

تفسیر ایوبي حنفي

اوولسم ټوک ۱۷

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ (٢٧) قَدْ سَمِعَ اللهُ (٢٨)

تالیف اوتصنیف

د علامة العصر ابو الفضل شیخ التفسیر والحدیث فقیه دوران مفسر الزمان

حضرت مولانا محمد عبید الله الایوبي

الکندهاري السلیمانخیلي الحنفي النقشبندي حفظه الله تعالی

مکتبة القرأة والتجوید

کاسي روډ شالدره کوټه

د كتاب پېژندنه

د كتاب نوم.............. تفسير ايوبي پښتو او ولسم ټوک

مفسر................ الحاج مولنا محمد عبيد الله الايوبي الكندهاري السليمانخيلي الحنفي حفظه الله تعالى بفضله الوهبي .

كمپوزر.................... حبيب الحق حقاني

ټايپ..................... حقاني كمپيوټر اداره

نشر كوونكې اداره........... مكتبة القراءت والتجويد كاسي روډ كوټه

د چاپ ځاى............لاهور

يو نظر دې خوا

هيڅ يو مسلمان هم په قرآن مجيد، احاديثو يا د فقهي په كتابو كي په قصده سره غلطي نه كوي، زموږ اداره تر خپله وسه پوري د كتابو تر ليكلو وروسته تصحيح ته زياته پاملرنه كوي، چي له دې كبله زموږ كتابونه معياري دي، خو بيا هم بنده بنده دى، يو نه يو ځاى څه ناڅه غلطي په املاء كي يا په يوه جمله كي ځني صادره سي، نو زموږ د ټولو ناظرينو څخه دا خواست دى چي كه ستاسي تر نظر داسي غلطي تېره سي لطفاً زموږ سره تماس ونيسئ، تر څو د كتاب د دوهم وار په چاپ كي د هغې تېروتنې اصلاح وسي.

په درناوي ستاسي ورور شمس الحق شمس

الطبعة الاولى

١٤٣٣ هجري - ٢٠١٢ ميلادي

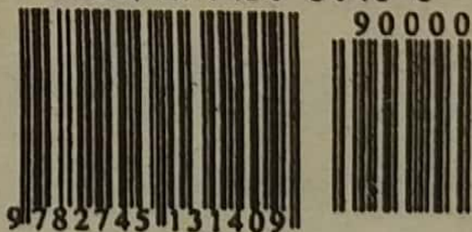
مكتبة القراءة و التجويد

شارع كانسي كوئته - بلوجستان

رقم الهاتف ٠٣٠٠٣٨٨٥٥٣٥

MAKTABTUL-QIRRAT
WALTAJWEED
KANSI .ROAD .QUETTA
-BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0




بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَكَفٰى وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى خَيْرِ الْوَرٰى

وبعد: محترمو لوستونکو! تاسو په دې حقیقت ښه خبر یاست، چې د افضل الانبیاء ﷺ راليږنه الله تبارک وتعالی د ټولې نړۍ او ټوله عالم لپاره کړې ده.

او نبي کریم ﷺ اخیري نبي او استازی دی، نو دا دین به و مختلفو قومونو، مختلفو ژبو ویونکو، او مختلفو سیمو ته د دنیا څوک رسوي؟ د دې ځواب خپله نبي کریم ﷺ په خپلو مبارکو ویناوو کښې فرمایلي دی، فرمایي: اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ، له انبیاء کرامو څخه په میراث کې سره او سپین زر نه دي پاته سوي، بلکې له هغوی څخه علم په میراث پاته سوی دی.

نو معلومه سوه چې علماء کرام د انبیا کرامو علیهم السلام وارثین دي، او دوی به د آنحضرت ﷺ دا دین و خپلو قومونو ته رسوي، دا خبره هم تر لمر روښانه ده چې هر څوک پخپله مورنۍ ژبه باندې تر نورو ژبو ډېر ژر او په ډېره اسانه طريقه سره پوهېږي، او کوم مقصد او کومه

موخه چي دی له خپلي ژبې څخه اخستلای سي،
کېدای سي چي دی دي د نورو ژبو له کتابونو
څخه هغه مقصد وانه خلي، نو ځکه مفسر وخت
حضرت العلامة شيخ التفسير والحديث استاذ کل الحاج **مولانا محمد عبيدالله** الايوبي القندهاري صاحب د خپلو هيواد والو مسلمانانو د فائدې لپاره د معتبرو تفاسيرو څخه دا يوه علمي ذخيره په نامه د تفسير ايوبي حنفي، په خپله خوندوره او مورنۍ ژبه پښتو کښې وليکی، چي دادی اوولسم ټوک چي پکښې اووه ويشتمه او اته ويشتمه پاره ترتيب سوې ده ستاسي په لاسونو کښې دی.

مکتبه القرائت والتجويد په دې وياړي چي د قرآن مجيد ودې ستر خدمت ته يې ملا تړلې ده او د تجويد د کتابونو سره سره يې د علم تفسير، علم فقه او علم عقائد کتابونه هم چاپ ته سپارلي دي.

ستاسي د دعاؤ په هيله چي تر څو د حضرت ايوبي قلم نورهم ګړندی او صحت يې نورهم مخ په وړاندې سي.

والسلام

قاري فضل الحق حقاني

تلميذ حضرت ايوبي وباني مکتبة القرائت والتجويد

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سکين او pdf سو. د دعا په هيله احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الحمد لله رب حمدًا كثيرًا جزيلاً جميلاً طيبًا مباركًا، والصلوة والسلام على من دنٰى فتدلى فكان قاب قوسين او ادنى وعلى آله وصحبه البررة الكرام

وبعد: فيقول العبد الفقير سامحه القدير بلطفه الخطير محمد عبيد الله الايوبي الكندهاري: تاريخ شروع تفسير جزء فما خطبكم جزء (۲۷) من اجزاء القرآن العزيز في شهر ذى القعدة الحرام (۲۵) في ليلة الجمعة ساعة (۹) من شهور سنه (۱۴۳۲) هـ ق، و وفقني لتفسير بقية اجزاء القرآن المجيد بالخير والعافية والصحة والسلامة واجعله خيرًا باقيًا لي الى يوم نفخة الصور، اللهم سهل ويسر ولا تعسر.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۳۱﴾

قال (اى ابراهيم) فما خطبكم (اى ماشانكم وفي اى حاجة ارسلتم) اى د خداى را استول سوو ملكو.

قَالُوْٓا اِنَّآ اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمٍ مُّجْرِمِيْنَ ﴿۳۲﴾

ملكو وويل موږ را استول سوي يو و داسي قوم ته چي مجرمين دي يعني قوم لوط.

پوه سه: چي مجرم په اصطلاح د قرآن عظيم كي هغه چا ته وايي چي پر خپل جرم ټينګ ولاړ وي، دوى داسي خبيث كارونه كول يعني چي تر دې دمخه په بني نوع كي د انسان چا نه وه كړي يعني اللواطة الكبرىٰ چي اتيان په دبره كي د نر حتى چي حيوانات لا هم بد ځني وړي، ته نه وينې چي نر خر چي پر بل خره د دبري د كار لپاره پوښې پورته كړي هغه يې په لغتو مخ ور تک شين كړي، يعني قوم لوط تر حيواناتو بد تر وه چي لوى لوى خلګ يو پر بل سره ختل، ما لواطة الكبرى وو ايه د دې لپاره چي لواطت د ماينې سره خو هم حرام دى لان الدبر موضع الفرث دى، او وطي د ماينې سره خو په دې سبب روا دي چي ځاى د حرث دى چي بقا د نوع انساني په راسي لكن د نر دا اعظم جرمًا من لواطة زوجة، او قوم لوط قطع السبيل هم كاوه يعني پر مسافرو د دوى د وطنو لار بنده كړې وه ولي چي مسافر د لواطت له بيري د دوى پر لار نه راتله، نو خداى پاک چي د دوى د قبيلې سړى يعني لوط ؑ ور واستوى

چي دوی منع کړي له دې کار عظيم څخه، نو دوی انکار وکړی او چي لوط؏ به دوی ته وويل چي عذاب به درباندي نازل سي دوی به ورته وويل: آتنا بعذاب الله ان كنت من الصادقين، نو د لوط؈ تر ډېر تبيلغ وروسته او په منع کي ددوی بيا هم دوی نسوه منع، نو يې داسي وويل: رب نجني من القوم الظالمين وانصرني على القوم المفسدين، فارسل اليهم الملائكة، نو ملکو و ابراهيم؈ ته دا خبره وکړه.

لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّنْ طِيْنٍ ﴿۳۳﴾ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِيْنَ ﴿۳۴﴾

چي نازل کړو پر دوی يعني وه اورووډبري د خټو يعني هغه ختمي چي په اور د جهنم لکه ډبري کلکي ګرځېدلي وي چي سجيل يې بولي لکه چي په بل ځای ک د قرآن کريم راغلي دي (معرب دي له سنګ ګل څخه) "مسومة" چي علامه داري سوي وي چي پر هره ډبره هغه څوک چي به په ويشتل کېدی د هغه نوم به پر نوشته ؤ.

فائده: د من طين د قيد فائده داده که دغه لفظ نه وای د سړي به خيال کېدای چي له حجارة څخه به ژلۍ مراد وي، ولي چي د اسمان له خوا را اورېږي، او ژليو ته هم اسماني ډبري خلګ وايي.

"عند ربک للمسرفين" په نېز د خدای ستا د اسراف کونکو لپاره چي تجاوز يې کړی تر حد په فجور کي وهو الواطة مع الرجال، او ابن عباس؄ وايي يعني للمشركين فان الشرک اشرف الذنوب واعلاها.

درويش وايي: چي له دې روايت څخه دا معلومه سوه چي په قوم لوط کي دوه اسرافه موجود وه يو شرک او بل لواطت.

فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيْهَا مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۳۵﴾

نو موږ و ايستل څوک چي وه په دی (قريې) کي د مسلمانانو څخه (يعني چي پر لوط؏ يې ايمان راوړی ؤ).

سوال: قری لوط کله ذکر سوي وې، نو اضمار قبل الذكر به نه وي؟

ځواب: قری لوط معلومي دي له سياق څخه د بيان.

درويش وايي: چي هغه قول د ملکو چي په بل ځای کي د قرآن مبارک راغلی دی: انا رسل ربک لن يصلوا اليک فاسری باهلک بقطع من الليل ولا يلتفت احد

منكم (يعني ترشا دي نه ګوري) لهول ما ينزل الا امرتک (يوه ستا ماينه چي واهله يا واغله نومېده چي هغې به هر ګړى ترشا کتل او د يا قوم ناري به يې وهلې) فانه مصيبها ما اصابهم، يعني دد ي پر سر هم حجارة من طين را ايله کېږي.

فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾

موږ نه کړى پيدا په قرى ؤ کي د قوم لوط "غير بيت من المسلمين" يعني اهل بيت يعني لوط وبناته وصفهم الله بالايمان والاسلام جميعًا لانه ما من مؤمن الا وهو مسلم.

وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِّلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٣٧﴾

او موږ پرې ښول ښنباني په هغه قرى کي د هغه چا لپاره چي له دردناک عذاب څخه بېرېږي، چي هغه ايت ډېري ډبري پر شا وخوا د قوم لوط او پر دوى چي مځکه چپه سوه پر هغو ځايو توري او بد بويه پيدا سوې چي دا عبرت دى د هغو کسانو لپاره چي له خدايه بېرېږي... بيت:

پند گيز از مصائب ديگران .... تانه گير ند ديگران ز تو پند

پوه سه: چي په دې ايت سره دليل دى على كمال قدرته تعالى على انجاء من يؤيد (په نجات ورکولو کي د هغه چا چي تائيد د دين د خداى ج کوي) والانتقام من اعدائه ولو بعد حين.

وَفِي مُوسَىٰ إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾

او په استولو کي د موسىٰ ؑ څه وخت چي دى موږ رسول وګرځاوه (اى فرستاده شده) و فرعون ته (چي عمالقه يې قوم ؤ او فرعون دعوه د خدايي کړې وه او قوم يې هم ورسره منلې وه: انا ربكم الاعلى) "بسلطان مبين" په حجت ظاهره سره چي په تېرېدو سره د کلو او د زمانې په اوږدو کي دغه معجزات و فرعون ته ده ښکاره کړه (۱) لکه عصا چي مار کېدله به (۲) يد بيضاء: چي لاس به يې په ګرېوان چخ کړى چي را وه به يې ايستى لکه لمر برېښېدى به او چي بيرته به يې په ګرېوان دننه کړى عادي لاس به ؤ (۳) الطوفان: يعني ډېر باران چي په کورو کي چي به دوى ناست وه او به به يې تر حلق پوري رسېدلې، يعني طوفان نوح مراد نه دى بلکې مشابه د هغه سره چي تر عادي باران ډېر لوړ ؤ (۴) الجراد: ملخان يې پر مسلط

کړه چي باغونه او کښتونه د فرعونيانو بلکې د درختو پوستونه يې هم وخوړل (۵) والقمل: او سپوږي چي د غنمو مغز به يې وخوړی خالي پوستکی به يې پاته سو (۶) والضفادع: او چنګوښي چي صفا اوبه چي پر سر د منګي يا يو بل لوښي به ټوکر هوار هم ؤ چي فرعونيانو به پر سر راپورته کړی نو دمخه تر اوبو به يې چونګښه په خوله ور ننوتل، وعلی هذا خوراکي شيان (۷) والدم: اوبه به يې سرېويني وګرځېدلې په وخت کي د څښلو د دوی (۸) والسنين: کاختي يعني باران نه اورېدل څو کاله پرله پسې (۹) وفلق البحر: چي درياب کوڅې کوڅې سو د بني اسرائيلو د تېرېدو لپاره او فرعون او دده قوم ټوله پکښې غرق سوه.

فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهٖ وَقَالَ سٰحِرٌ اَوْ مَجْنُوْنٌ ﴿٣٩﴾

روی ګرداني او انکار وکړی فرعون د ايمان راوړلو څخه او وه يې ويل چي دا موسیٰ چي خوارق يې ښکاره کړه جادوګر دی يا لېونی دی.

درويش وايي: چي فرعون دومره بېوقوف ؤ چي د ساحر او لېوني تر مايين يې ترديد وکړی او سره ددې چي ساحر خو ډېر فهميده سړی وي، قاضي بيضاوي دده ترديد داسي توجيه کړې ده چي دا خوارق العادة معجزات چي فرعون وليدی نو دا يې په خيال کي ورغله چي دا خو د پيرانانو وظيفه ده نو په دې کي متردد ؤ چي موسیٰ په اختيار به وي نو خو دی ساحر دی او که دده په اختيار نه وي نو پيرانان دا شيان ښکاره کوي.

درويش وايي: چي ددې لوی خره د توجيه څه ضرورت دی بلکې د وار خطايي څخه يې دا ترديد وکړی او قوم چي دده خدايي يې منله بلکې دا قول دده يې هم منی.

فَاَخَذْنٰهُ وَجُنُوْدَهٗ فَنَبَذْنٰهُمْ فِی الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيْمٌ ﴿٤٠﴾

نو موږ دی ونيوی يعني سره د قوم او دده د لښکرو مو وغورځاوه په رود نيل يا بحر قلزم کي "وهو مليم" دده داسي کار وکړی چي راتګ يې په ده ملام يعني ملامتيا راغله چي عبارت دی هغه کار چي فرعون راتګ په وکړی هغه کفر، تکبر او عناد.

فائده: دا جمله حال ده له ضمير منصوب څخه د اخذناه.

وَفِیْ عَادٍ اِذْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيْحَ الْعَقِيْمَ ﴿٤١﴾

ای في اهلاک قوم عاد آية چي نبي هود چي موږ را واستاوه پر دوی اصالةً

(وي چي ګمراهان او کافران خو دوی وه وعلی دورهم واموالهم ومواشيهم تبعًا) "الريح العقيم" يعني وچ باد.

فائده: العقيم باد هغه دی چي لاخير فيه ولابركة او نه د کښت فائده او نه د درختو چي دبور يعني د کښېڼ باد ؤ، لقوله عليه الصلوة والسلام نصرت بالصبا (يعني د پاسه باد) واهلكت عاد بالدبور.

مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾

نه پرېښو دغه باد چي دی پر راغلی (ريح چونکه مؤنث سماعي ؤ ځکه يې د اتت ضمير مؤنث ورته راجع کړی) مګر ګرځاوه به يې هغه شی لکه ايرې، او بعض وايي لکه وچ وابښه چي تر پښو د خلګو لاندي ميده سي.

فائده: عقيم که څه هم صفت د ښځي دي چي رحم يې نطفه نه قبلوي نو عيا ليې نه کېږي لکن دلته يې استعمال په ريح کي استعارة کړې ده، علاقه د تشبيه يې داده چي د دبور په باد کي هم فائده نسته.

وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٤٣﴾

يعني په اهلاک کي د قوم د ثمود چي نبي يې صالح عليه السلام ؤ، اية يعني دليل د قدرت د خدای عزوجل سته او عبرت دی د من کانوا بعدهم "اذا قيل لهم" کله چي وويل سول دوی ته د صالح عليه السلام له خوا څخه چي دوی اوښه ذبح کړه او غوښي يې سره تقسيم کړې "تمتعوا" تاسي او سېړئ او نفع اخلئ په خپلو کورو کي تر يو وخت پوري يعني درې ورځي.

پوه سه: چي دوی اوښه ذبح کړه د چهارشنبې په ورځ او په ورځ د شنبې پر دوی عذاب نازل سو، او صالح عليه السلام نښانې د نزول د عذاب داسي بيان کړي وې چي اوله ورځ چي سهار راپورته سئ مخان به مو ژړ وي، او دوهمه ورځ به مو مخان سره وي او دريمه ورځ به مو مخان تک تور وي، بيا عذاب الهي پر تاسي نازلېږي.

فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٤٤﴾

بيا هم دوی سرکښي وکړه له امر څخه د خدایﷻ يعني ايمان يې رانه وړی او د صالح عليه السلام متابعت يې ونه کړی او پرده يې ايمان رانه وړی "فاخذتهم الصاعقة" نو دوی ونيول عذاب مهلک.

فائده: هر عذاب مهلک ته صاعقه وايي او صاعقه سخت عذاب ته هم وايي كذا في القاموس، او مراد دلته نعره شديده د جبرئيل ؑ ده "وهم ينظرون" او دوى دغه عذاب په سترګو ليدى، كريمه: فاصبحوا في دارهم جاثمين، پر زنګنو يې تكيه كړې وه.

فَمَا اسْتَطَاعُوْا مِنْ قِيَامٍ وَّمَا كَانُوْا مُنْتَصِرِيْنَ ۝

دوى طاقت نه درلودى چې ولاړ سي او پريو خوا وتښتي، يعني بعد نزول العذاب "وماكانوا منتصرين" او نه وه دوى خلاصونكي ديو چا له خوا، راويان د قصې وايي چې دوى هغه علامات چې صالح عليه السلام ورته بيان كړې وليدل قصد د قتل د صالح عليه السلام يې وكړى صالح ته خداى نجات وركړى ځني وتښتېدى شام ته يا فلسطين ته.

وَقَوْمَ نُوْحٍ مِّنْ قَبْلُ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ۝

په تحقيق ؤ قوم نوح فاسقان يعني خارجون له سمي لاري څخه و كفر او عصيان ته.

پوه سه: چې د قوم لفظ منصوب دى په يو فعل محذوف سره چې ماقبل دلالت پر كوي عند اكثر القراء، او بعض قراء يې په جر وايي چې عطف يې پر ثمود بولي، فالمعنى وتركنا في اهلاک قوم نوح اية كما مر.

پوه سه: چې لفظ قبل مبني پر ضمه دى عوضًا عن المضاف اليه (نو ځكه كلمه د من چې حرف جر دى عمل يې نه دى پكښې كړى) والمضاف اليه اى قبل قوم لوط و فرعون و جنوده وعاد و ثمود.

پوښتنه: دغه قصې چې تاسي واورېدلې په نورو سورتو كي د قرآن كريم په ډېر تفصيل سره ذكر كړل سوي دي، نو په دې اجمالو قصو كي د دوى څه حكمت الهى دى؟

ځواب: يو حكمت تسلي ده و رسول كريم ﷺ ته، دوهمه فائده وعده وركول و عليه الصلوة والسلام ته چې ته به منصور يې لكه هود او صالح او لوط او موسىٰ ؑ، دريمه فائده يې ېرول د اهل مكه او كافرانو دي چې تاسي به لكه د كفارو ماضيين عذاب دركړل سي لكه و هغو ته فمالكم لاتؤمنون ولا تصدون محمدًا ﷺ.

وَالسَّمَآءَ بَنَيْنٰهَا بِاَيْدٍ وَّاِنَّا لَمُوْسِعُوْنَ ۝

پوه سه: چې لفظ السماء منصوب دى په وروسته فعل سره چې دې ته په نحو

كي منصوب على شريطة التفسير وايي يعني دمخه تر السماء لفظ بنيناها ؤ هغه يې حذف کړی وروسته يې تفسير په بنيناها مذكور سره وکړی.

سوال: په حذف كي د عامل او وروسته تفسير كولو كي فائده څه ده؟

ځواب: په دې قول كي د عبدالرحمن الجامي قدس سره په خپل يوسف زليخا كي فكر وواهه جواب به درته ښکاره سي:

چه خوش باشد كه بعد از انتظاری .... با اميد رسد اميدواری

او اسمان (چونكه اسم جنس دی نو ټولو اسمانو ته شامل دی) بناء کړی پر خپل قدرت او قوت سره (يعني د لفظ د ايد معنی متعارف نه ده مراد)

"وانا لموسعون" ابن عباس رض وايي ای قادرون مطيقون مشتق من الوسع بمعنی الطاقة، کريمه: لايكلف الله نفسًا الا وسعها ای طاقتها چي وسه يې پوره وي (ځکه پر مسكين زكوة او حج خدای ج نه دي فرض کړي) دا جمله حال ده له فاعل څخه د بنيناها.

وَالْاَرْضَ فَرَشْنٰهَا فَنِعْمَ الْمٰهِدُوْنَ ﴿۴۸﴾

او ځمكه غوړولې يعني لكه فراش چي انسانان قرار پر ونسي يعني د ژوند شپې او ورځي پر تېره وي، ښه فرش او مهد غوړونكي يو (مخصوص بالمدح يې محذوف دی ای نحن)

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿۴۹﴾

او له هر شي څخه پيدا کړي دي موږ دوه صنفه.

پوښتنه: اصناف د هر شي خو په دوه كي حصر نه دي، وګوره چي خورما څومره ډېر اصناف لري، او انګور څونه ډېر اقسام لري وهكذا انار او نور مېوه جات او غذائيه د کښتو دانې؟

ځواب: د خدای پاک مراد صرف تعدد د اصنافو مخلوقاته من ای جنس كان ذالک المخلوق بلكې يو شی دوه جهته درلودلای سي لكه هر سړی چي عاجز بالذات دی قادر بالغير دی.

درويش وايي: چي بعض مفسران پر ظاهر د قرآن معنی د مثنی په هر شي كي

راوړې ده يعني متقابل او متضاد دوه شيه، لكه د مجاهدؒ څخه روح المعاني نقل كړى دى لكه ذكر او انثىٰ، اسمان او مځكه، شپه او ورځ، لمر او سپوږمى، دوبى او ژمى، بر او بحر يعني دښت او درياب او خالي مځكه او غر، انس او جن، نور او ظلمة، تور او سپين، دنيا او اخرت، ايمان او كفر، نېكبختي او بد بختي، حق او باطل، خوږ او تريخ، مرګ او ژوند، لوند او وچ، علم او جهل، قدرت او عجز، سخٰى او بخل، قوت او ضعف، صحت او ناجوړي، غنٰى او فقر، خندا او ژړا، خوشحالي او غم، لوړه او كښته، راسته لاس چپه لاس، دمخ خوا د شا خوا، ګرمي او يخ وهلم جرا.

پوه سه: چي د ”تذكرون“ اصل تتذكرون ؤ يوه تاء يې په دال بدله كړه او ادغام يې وكړى لپاره د دې چي تاسي پند واخلئ او پر دې يقين وكړئ چي تعدد له خواصو څخه د ممكناتو دى والواجب بالذات لايقبل التعدد والانقسام و وجوده لايقبل العدم وقادر لاعجزله.

فَفِرُّوْٓا اِلَى اللّٰهِ ۭ اِنِّىْ لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ۝

الفاء اجراء لشرط محذوف اى اذا كان امر الله كما مر نو وتښتي يعني موجه وكړي له هر شي څخه و خداى ته بالمحبة وامتثال او امره والانتهاء لنواهيه وكسب السعادات او له نقائصو او شرور څخه پاک.

پوه سه: چي دا جمله حكايت ده د رسول اللهﷺ بتقدير القول اى قل يا محمد لهم ففروا الى الله، نو له وروسته ايت سره به يې ارتباط پيدا سي.

”اني لكم منه“ زه تاسي لره د خداىؒ له خوا اى من عذابه چي مرتب دى پر غضب او پر عصيان او پر هجران د خداىؒ دى ”نذير مبين“ چي انذار د خداىؒ له جانبه څخه چي معلوم دى په معجزاتو سره يا د مبين معنى داده چي زه مظهر يم لمايجب اظهاره من العذاب المنذر به.

وَلَا تَجْعَلُوْا مَعَ اللّٰهِ اِلٰـهًا اٰخَرَ ۭ اِنِّىْ لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ۝

تاسي مه ګرځوئ سره د خداىؒ بل معبود لكه بتان د اهل مكه وغيرهم يا عيسٰى چي ابن الله يې بولي يا ملائكة چي د خداىؒ لوڼې يې بولي او عبادت يې كوي ”انى لكم منه نذير مبين“ ترجمه د دې ايت خو عنقريب تېره سوه لكن پوښتنه د دې

کېږي چي دا آيت تکرار د اول به نه وي او که څرنګه؟ بعض مفسران وايي چي دا آيت تاکيد د اول دی او بعض مفسران وايي چي اول دغه ايت لپاره د خواصو د مؤمنانو دی چي دوی و ېېروي د مطلق توجه او محبت د غير سره د خدایؑ او دوهم دغه ايت لپاره د ېېرولو د عوامو د شرک او معاصيؤ څخه لکه له سياق څخه د کلام چي فهمېږي، يعني قوله تعالی: ولاتجعلوا مع الله الهًا اخر، فافهم هداک الله.

كَذٰلِكَ مَآ اَتَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ رَّسُوْلٍ

"کذالک" خبر د مبتداء محذوفي دی ای شانک، مع قومک کشان الرسل تر تا د مخه سره د خپلو قومو چونکه په دې تشبيه کي احتمالات وه، د و تعيين لپاره د تشبيه دا ايت نازل سو چي يو احتمال يې لپاره د تشبيه وتاکی.

پوه سه: چي د موصول يعني الذين څخه مراد کفار د پيشو امتو دي او ضمير د هم راجع دی و کفارو ته د مکې، او کلمه د من زائده ده لپاره د استغراق د نفي يعني يو رسول د رسولانو.

فائده: نحات وايي چي د دې قول د يو سړي ما اتاني اليوم رجل او د دې قول د سړي ما اتاني من رجل فرق سته ولي دوهم قول نص دی په استغراق کي د نفي د اتيان د رجل ما فتدبر.

اِلَّا قَالُوْا سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُوْنٌ ﴿۵۲﴾

"الا قالوا" دا استثناء مفرغ ده، يعني مستثنٰی منه يې محذوف دی، د اعراب له لاري په محل کي د نصب دی د فاعل د اتی يا د مفعول د اتی يا د دواړو، والتقدير ما اتاهم من رسول في حال من الاحوال (دا يې مستثنی منه محذوف ده الا حال قولهم) "ساحر او مجنون" د ترديد وجه يې داده چي دوی چي به يې معجزاتو ته وکتل چي خارق العادة وې، نو به يې ويل چي ساحر دی او چي و دې ته به يې نظر وکړی چي دی خو خلګ و توحيد ته د معبود رابولي او بعث بعد الموت ته چي دا ددوی په عقيده محاله وه، نو به يې ويل چي مجنون دی.

فائده: ساحر او معطوف پر ده خبر د مبتداء محذوف دی ای هو ساحر او ټوله مقول د قالوا ده، يعني قالوا هذا لکه چي کفارو د مکې به هم و عليه الصلوة والسلام

ته دا خبره كوله وفيه تسلية لرسول اللهﷺ، پښتانه وايي: چي د عالم سره غم نه غم دی.

أَتَوَاصَوْا بِهِ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾

يعني كافرانو و اولينو او اخرينو يو وبل ته دا وصيت كړی دی چي د رسول په مقابل كي دغه واياست ساحر او مجنون، والاستفهام للانكار لعدم اجتماع الاولين والاخرين في زمان واحد او په عين حال كي توبيخ هم ورسره ملګری دی "بل هم قوم طاعون" كلمه د بل لپاره د اضراب ده د تواصي څخه لما قلنا انما بل الجامع لهم على هذا القول مشاركة الاولين والاخرين في الطغيان.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾

يعني اعراض وكړه يا محمدﷺ يعني د بې فائدې بحث سره ددوی ولي چي تا په كراتو مراتو سره دوی ته دعوت وركړی دی الى التوحيد فابوا الانكار والاصرار على الكفر والضلال "وما انت بملوم" يعني على الاعراض ته ملامت نه يې د خدای له خوا څخه لانک بذلت جهدک في التبليغ والدعوة، ابن جرير وغيره له عليؓ څخه بالواسطة روايت كړی دی چي دا آيت چي نازل سو فتول عنهم الاية، لم يبق منا احد الا ايقن بالهلاک اذ امر النبيﷺ بالتولي عنهم.

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾

يعني يكلخته تبليغ مه پرېږده بلكې مؤمنانو ته يې كوه (راوي د حديث مذكور وايي طابت انفسنا) زموږ زړونه خوشاله سوه، او له قتادهؒ څخه داسي روايت راغلی دی چي ايت د فتول عنهم چي نازل سو پر اصحابوؓ د رسول اللهﷺ ډېر سخت پرېوتی، ولي چي ددوی په خيال كي دا وه چي وحي قطع سوې او عذاب الهي حاضر دی فانزل الله تعالى اطمنانا لقلوب المؤمنين و اذهاب ما اصابهم من الغم من قلوبهم.

"تنفع" تعليل دی للامر بالتذكير (المؤمنين) ولي چي تبليغ او تذكير نفع رسوي مؤمنانو ته يعني بصيرت ددوی زياتېږي او هر شی ورپيادېږي بلكې د رسول كريمﷺ د وعظ اورېدل عين رحمت دی.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

پوه سه: چي تقديم د جن په اعتبار د شرافت نه دی بلكې باعتبار التقدم الزمان دی

اى خلقتهم لعبادتي او ادعوهم اليه اى وجوده تعالى حيث قال الله تعالى: وان سئلت عنهم من خلقهم ليقولن الله، وقيل معناه ليكون عبادتي او ليخضعوا اليّ ويتذكرون.

پوهسه: چي معنى د عباده تذلل او انقياد دى وكل مخلوق خاضع لقضاء الله ومتذلل لمشيته (ايملک احد خروجها عما خلق له) وقيل معناه لتوحدون اما المؤمنون فتوحدونه في الشدة والرخا، واما للكافرون وتوحدونه في الشدة والبلاء دون النعمة والرخاء قال الله تعالى اذا ركبوا في الفلک دعوا الله مخلصين له الدين، قال صاحب المدارک الكفار يوحدون الله في الاخرة ايضًا كما قال الله تعالى لم يكن دعواهم الا ان قالوا والله ربنا ما كنا مشركين.

مَآ اُرِيْدُ مِنْهُمْ مِّنْ رِّزْقٍ وَّمَآ اُرِيْدُ اَنْ يُّطْعِمُوْنِ ﴿۵۷﴾

زه اراده نه لرم له دوى څخه د رزق او نه اراده لرم دد چي دوى ماته طعام راكړي.

پوهسه: چي له دې ايت څخه دا مراد دى چي شان د خداى تعالى د بندګانو سره داسي نه دى لكه د دنيا سرداران او مالكان چي له خپلو مريانو څخه رزق غواړي او ذريعه د معاش خپل يې ګرځولى دى والله تعالى منزه من الطعام والاستمداد عن غيره لانه غني قدير.

اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِيْنُ ﴿۵۸﴾

په تحقيق خداى جل سلطانه دى دى چي رزق وركوي خپل مخلوق ته او په خپل مستغني دى له رزق څخه "ذو القوة" چي خاوند د قدرت دى پر ترزيق د مخلوق وعلى كل ما اراد "المتين" چي محكم او مبالغ في القدرة دي.

رساند رزق بر وجهى كه شايد .... بسازد كارها نوعى كه بايد
بروزى بينوايان را نوازد .... برحمت بى كسان را كار سازد

فَاِنَّ لِلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ذَنُوْبًا مِّثْلَ ذَنُوْبِ اَصْحٰبِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُوْنِ ﴿۵۹﴾

نو په تحقيق هغو كسانو (چي ظلم يې پر ځانو كړى وي يعني په شرک او په ګنهو سره) چي په دې كارو سره يې فطرة سليمه خدا داده بدل كړى وي كما قال رسول اللهﷺ كل مولود يولد على فطرة الاسلام الحديث. "ذنوبًا" برخه سته د عذاب.

پوه سه: چي ذنوب په اصل لغت کي هغه لويي سولغې ته وايي چي خلګ په نوبت له ځاه ځخه اوبه په راکاږي "مثل ذنوب اصحابهم" لکه برخه د ګنهو د دوی د ملګرو.

پوه سه: چي مراد له اصحابو څخه دلته مثل د دوی دي په کفر او معاصيو کي لکه ثموديان او عاديان، فرعونيان، قوم نوح و قوم لوط.

فائده: کلمه د فاء في قوله تعالى: فان الذين آه لپاره د سببيت ده لقوله تعالى فتولّى عنهم يعني اذا سمعت وعيدي لكفار الامم الماضية فهو يكفيک لتسلية فلا تستعجل في نزول العذاب على قومک لان كل شيئ بقدر، فلهذا قال "فلا يستعجلون".

درويش وايي: چي په "لايستعجلون" کي يې صيغه د غائب راوړه مع ان سياق الکلام مع رسول اللهﷺ، تعظيمًا لحبيبه، او صيغه د جمع يې راوړه لان المراد الرسولﷺ واصحابه.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ يَّوْمِهِمُ الَّذِيْ يُوْعَدُوْنَ ۝٦٠

افسوس دی او هلاکت دی (ويل مبتداء ده تنوين لپاره د تعظيم دی ای ويل عظيم شديد، نو ابتدائيه يې صحيح ده او الذين كفروا يې خبر دی) د هغه ورځي څخه د دوی چي ورځ د قيامت ده چي د دوی سره وعده کړه سوې ده يعني من جانب الله تعالى، او بعض مفسرين وايي چي ورځ د بدر ده.

درويش وايي: چي دا ترجمه مناسبه نه ده لان الکلام في هذه الاية في احوال جميع الکفرة ويوم بدر مخصوص بهذه الامة ای بکفار مکة فافهم.

فقير وايي: چي تفسير د سورة الذاريات پر نهه (۹) بجې د خميس د ورځي ۲۵ د ذوالقعدة الحرام من سنة (۱۴۳۲) هجري قمري پای ته ورسېدی، ومن الله التوفيق وله الحمد الجميل من جانب هذا العبد الذليل.

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سکين او pdf سو. د دعا په هيله احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

سُوْرَةُ الطُّوْرِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ تِسْعٌ وَّاَرْبَعُوْنَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالطُّوْرِ ۝١ وَكِتٰبٍ مَّسْطُوْرٍ ۝٢ فِيْ رَقٍّ مَّنْشُوْرٍ ۝٣ وَّالْبَيْتِ الْمَعْمُوْرِ ۝٤

پوه سه: چي طور په سرياني ژبه مطلق غره ته وايي، او جمهور وايي چي په عربي ژبه مطلق غره ته وايي، او مراد دلته طور سينين دی چي د يو غره نوم دی په مدين کي چي په هغه غره کي موسیٰ علیه السلام د خدای جل جلاله سره خبري کړي دي.

فائده: کلمه د واو په الطور کي او په معطوفاتو کي لپاره د قسم ده والجواب هو قوله تعالی: ان عذاب ربک لواقع، او بعض مفسرين وايي چي مراد دلته مطلق غرونه ده چي اوتاد الارض دي او په غرو کي د اوبو چينې سته او نور منافع د انسانانو او خزائن و معدنيات پکښي سته، والاول هو الاظهر والاشهر.

پوه سه: چي السطر ترتيب الحروف، والمراد المکتوب، او رق هغه پوست ته وايي چي په عصر قديم کي يې خط پر ليکی اوس مستعار دی لما کتب فيه الکتاب که څه کاغذ وي يا تړکر.

درويش وايي: چي فراء النحوي وايي چي مراد له دې کتاب څخه هغه کتاب دی چي په هغه کي اعمال يعني کرام کاتبين يې ليکي (چي په پښتو يې عمل نامه بولي) او بنده ته ورکول کېږي په ورځ د قيامت بيمينه او بشماله، وهو المذکور بقوله تعالی ونخرج له يوم القيامة کتابًا يلقاه منشورًا، انتهی الاحتمالات البعيدة کلبي رحمه الله وايي چي مراد څني تورات دی، او بعض وايي چي مراد څني لوح محفوظ دی، ددې روايت سره دا لفظ منافي دی "في رق منشور" ولي چي لوح محفوظ خو رق منشور نه دی، وقيل هو الانجيل، البته دا احتمال چي مظهري ذکر کړی دی چي مراد څني قرآن دی يا جنس الکتب چي په هغو کي شرائع د دين نوشته وي ډېر بعيد نه دی "والبيت المعمور" او هغه خونه چي اباده ده، قال البيضاوي رحمه الله المراد به الکعبة المبارکة وعمارتها بالحجاج والمجاورين، او يا زړه د مؤمن دی وعمارته بالمعرفة (ای معرفته تعالی بجميع صفات الجلال والجمال) والاخلاص (چي په حديث صحيح کي د عمر رضي الله عنه يې روايت په احسان سره تعبير څنی سوی

دی، حدیث چونکه طویل دی د مقصد د ځای عبارت داسي دی الاحسان ان تعبد الله کانک تراه فان لم تکن تراه فانه یراک، رواه البخاري بطوله.

درویش وایي: چي اکثر مفسرین پر دې دي چي بیت المعمور په اووم اسمان کي دی پر برابر د کعبة المبارکة، روایت کړی دی مسلم په حدیث کي د معراج النبوي ﷺ عن انس رضی الله عنه قال علیه الصلوة والسلام چي زه چي اووم اسمان ته ورسېدم فاذا انا بابراهیم علیه السلام مسند ظهره الی بیت المعمور (شا یې تکیه کړې وه بیت المعمور ته) او بیت المعمور داسي عظیم الشانه خونه وه چي هره ورځ اوویا زره ملکي د طواف او د لمانځه لپاره ورتلې، ثم لا یعدون الیه ابداً یعني نوبت بیا نه ور رسېدی.

درویش وایي: چي سره ددې چي بیت المعمور سره د خلق د سابع اسمان پیدا ده، لکن اول طواف کونکو ته د ملکو بیا نوبت نه ور رسېږي ابداً، نو دلیل دی د غایت کثرت د ملکو، کریمه: ولا یعلم جنود ربک الا هو.

فائده: د بیت المعمور بل نوم الضراح دی.

وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ۙ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ۙ

هغه بام چي پورته دی، چي مراد ځني اسمان دی کما قال الله تعالی: وجعلنا السماء سقفًا مرفوعًا چي له ځمکي څخه تر اول اسمانه پوري د پنځه سوه کالو (۵۰۰) لار ده وهکذا الی العرش الکریم عند الله "والبحر المسجور" ډېر مفسران د بحر مسجور ترجمه داسي کوي ای الموقد ناراً، اخرج ابن جریر وابن المنذر وابن ابی حاتم وابو الشیخ في العظمة عن سعید بن المسیب رحمه الله قال قال علي رضی الله عنه لرجل من الیهود این موضع النار في کتابکم؟ قال البحر قال علي رضی الله عنه ما اراه الا صادقًا (دا یهودي نه وینم مګر صادق په دې خبره کي) وقرء علي رضی الله عنه واذا البحار سجرت (هغه وخت چي دریابونه ټول اور وګرځي) دا مذهب دی د مجاهد رحمه الله و شمر بن عطیة وابی بن کعب والضحاک والاخفش رحمهم الله، وقال قتادة رحمه الله سجره ای ملئه والمراد به عنده البحر بالارض، وقیل بحر في السماء لاندي تر عرش، او په قاموس کي وایي: سجر التنور ای حماه قال محمد بن اسحاق والضحاک رحمه الله ای الموقد المحمی مثل التنور المسجور ای المملو ناراً وهو قول ابن عباس رضی الله عنه، ددې بیان هغه دی چي خدای پاک ټول دریابونه په ورځ د قیامت اوور وګرځوي او اور د جهنم په زیات کړي، روایت

کړې دی الضحاک له النزال بن سبرة څخه عن علي چي د بحر مسجور په باره کي يې داسي وويل چي دا يو درياب دی لاندي تر عرش چي عمق يې دومره دی اووه اسمانه او اووه مځکي په هغه درياب کي ځته اوبه دي چي هغه درياب ته بحر الحيوان وايي چي تر نفخه اولی وروسته چي پر مځکه څلوېښت (۴۰) ورځي باران ځني اوري، نو مړي هر ځای د مځکي چي وي را ووځي بيله روح لکه نباتات د مځکي چي په باران را وځي، وروسته روحان را واستول سي چي بدونه ته داخل سي تهوله ژوندي سي، شاوخوا ګوري، او روح البيان اول تفسير د بحر مسجور داسي کړی دی ای المملو وهو البحر المحيط الاعظم الذي منه مادة جميع البحار المتصلة والمنقطعة وهو بحر لا يعلم له ساحل ولا عمقه الا الله.

درويش وايي: چي وروسته روح البيان په بيان کي د دې بحر عجائب او غرائب راوړي دي، والله اعلم، فقير وايي چي پر عجائبو د قدرت د خدای ﷻ والملک والملکوت علم د خدای محيط دی وبس، ولا يعلم جنود (ای المخلوق) ربک الا هو.

اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ۝۷ مَّا لَهٗ مِنْ دَافِعٍ ۝۸

په تحقيق عذاب د خدای واقع کېدونکی دی يعني پر کافرانو او بيا دفع کونکی يې نسته له دوی څخه يعني چي واقع سي، دا وروسته جمله صفت ده واقع، له جبير بن مطعم څخه روايت دی، دی وايي چي زه مدينې ته ورغلم چي د رسول الله ﷺ سره خبري وکړم په باره کي د بنديانو د بدر چي د عليه الصلوة والسلام په لاس کي بنديان وه، نو زه په داسي وخت کي ورورسېدم چي عليه الصلوة والسلام د ماښام لمونځ خلګو ته ورکاوه او دده جهري قرائت له مسجد نبوي څخه دباندي اورېدل کېدی.

درويش وايي: چي په زمانه کي د حيوة النبي ﷺ مساحة د مسجد نبوي ډېر کوچنی ؤ نو ځکه يې اواز دباندي اورېدل کېدی) جبير وايي ما چي غوږ ورته ونيوی عليه الصلوة والسلام سورة الطور وايه، دې ځای ته چي راورسېدی ان عذاب ربک لواقع ماله من دافع، فکانما صدع قلبي حين سمعته، ما چي ويل زما زړه به سره وچوي، جبير وايي چي زه تر دغه وخته نه وم مسلمان، دی وايي چي دستي مي ايمان راوړی خوفًا من نزول العذاب، دی وايي وما کنت اظن ان قوم من مقامي حتی ينزل العذاب.

درويش وايي: چي له دې قصې څخه دا معلومه سوه چي نرم زړونه چي قساوت نه وي ورسره په لږ شي ژر متاثره کېږي خصوصًا چي وعظ د قرآن عظيم وي او تالي يې رسول کريم ﷺ وي او وارثه المستقيم وي، بخلاف القاسي (سخت زړه) لکه زړه د ابی جهل ونحوه... شيخ سعدي وايي:

آهنی را که موريانه بخورد.... نتوان برد ازو به صيقل زنگ
باسيه دل چه سود گفتن وعظ.... نرود ميخ آهنين در سنگ

يعني هغه اوسپنه چي زنګ خوړلې وي صيقل په ښنتو زنګ نائل بولي، او نه ننوزي ميخ د اوسپني په ډبره کي.

يَّوْمَ تَمُوْرُ السَّمَآءُ مَوْرًا ﴿۹﴾ وَّتَسِيْرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ﴿۱۰﴾

هغه ورځ (يوم منصوب دی ظرف دی د واقع چي بيان د کيفيت د وقوع دی يعني وقوع د دې عذاب د کمال هول او فضاعة سره همراه ده) چي په اضطراب کي واقع وي اسمان، والجريان السريع او تګ ؤ راتګ مبتلا وي، بعض مفسرين وايي لکه ژرنده ګرځي او خپل اهل کښته راغور ځوي، قتاده‌ؒ يې په مطلق حرکت سره ترجمه کړې ده، او عطاء الخراساني‌ؒ دا ترجمه کړې ده چي اجزاء د اسمان يو په بل ګډوډ سي، حاصل دا چي ټولې ترجمې صاحب قاموس راوړي دي.

"وتسير الجبال سيرًا" عطف دی پر تمور، او روان سي غرونه له خپلو ځايو څخه او په دوران کي سره ټوک ټوک سي او ميده ميده سي فكانت هباء منبسًا (لکه ګرز فراګنده سي)

فَوَيْلٌ يَّوْمَىِٕذٍ لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ﴿۱۱﴾ الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ خَوْضٍ يَّلْعَبُوْنَ ﴿۱۲﴾

الفاء جزاء لشرط محذوف ای اذا وقع ذالک المور والسير نو هلاک او افسوس دی هغه کسانو لره چي تکذيب يې کاوه (د قرآن يا تکذيب د عليه الصلوة والسلام او يا تکذيب د بعث بعد الموت) هغه کافران چي دوی په دنيا کي بحث کاوه په باطلو خبرو کي.

پوه سه: چي خوض په لغت کي ډوبېدلو ته وايي په اوبو کي، يعني دوی په باطلو خبرو کي ډوب وه چي تکذيب القرآن دی او تکذيب د عليه الصلوة والسلام دی استهزاءً و انکارًا کما يدل قوله يلعبون.

يَوْمَ يُدَعُّوْنَ اِلٰى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴿١٣﴾

چي دوی به په شدت وغورځول سي اورته د دوږخ يعني خزنه د دوږخ به دوی وغورځوي اورته چي لاسونه به د دوی په غاړو كي تړلي وي او پښي به يې د نزلې په وېښتانو سره تړلي وي او ځنځيرونه به يې هم پر پېچلي وي او پړمخي به يې دوږخ ته وغورځوي.

هٰذِهِ النَّارُ الَّتِيْ كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُوْنَ ﴿١٤﴾

دا هغه اور دی چي په دنيا كي يې تاسو تكذيب كاوه چي دوږخ هركز نسته، ای يقول خزنة جهنم هذا القول لهم.

اَفَسِحْرٌ هٰذَآ اَمْ اَنْتُمْ لَا تُبْصِرُوْنَ ﴿١٥﴾

آيا دا اور سحر دی؟ والاستفهام للانكار والتوبيخ، يعني تاسي به په دنيا كي قرآن او معجزاتو ته د عليه الصلوة والسلام سحر وايه، نو كه هغه سحر ؤ نو دا اور په هم سحر وي ستاسي په خيال واذ ليس هذا مسحرًا عندكم ايضًا فليس القرآن والمعجزات مسحرًا.

پوه سه: چي ام منقطعه دی په معنٰی د بل للانتقال والهمزة للانكار على كون النار سحرًا كما تقولون في الدنيا حين عاينتم المعجزة انما سكرت ابصارنا دا كلام تهكم بالكفار دی.

اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوْٓا اَوْ لَا تَصْبِرُوْا ۚ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ ۚ

ور داخل سئ دي اورته پس كه صبر كوئ پر سوځلو د اور، او كه صبر نه كوئ بلكې بغاري او چغاري وهئ، تاسي ته صبر كول او نه كول برابر دي.

پوه سه: چي سواء مصدر دی په معنی د فاعل خبر د مبتداء محذوفي دی او تصبروا او لا تصبروا په تأويل د مصدر دي ای الصبر و عدم الصبر مستويان عليكم يعني په يوه نه خلاصيږئ له عذاب څخه.

اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١٦﴾

تاسي ته جزاء نه دركول كيږي بيله هغه شي چي تاسي يې عمل كاوه په دنيا كي

من الكفر و المعاصي، كلمه د ما كه مصدريه وي، نو معنى د آيت داده انما تجزون اعمالكم في الدنيا او كه موصوله وي نو عائد يې محذوف اى تعملونه.

فائده: عادت د خداى عزوجل په قرآن كريم كي غالبًا په دې سره جاري دى چي د مجرمانو يعني كافرانو حالات ذكر كړي وروسته د محسنانو يعني د مؤمنانو حالات بيانوي للانذار والتبشير.

پوښتنه: څه حكمت دى چي د اهل انذار حالات دمخه ذكر كوي تر حالاتو د اهل بشارت؟

ځواب: يو حكمت دادى چي اهل انذار په هره زمانه كي ډېر دي تر اهل بشارة فينبغي ان يهتم بحال اهل الانذار لعلهم يتذكرون، او بل حكمت دادى چي عاقلان وايي چي تخلية (بالخاء المعجمة) مقدم تر حلية (بالحاء المهملة) د مثال په توګه هغه څوك چي د خلګو خيرن دېګونه وغيره ور سپينوي چي په پښتو يې پوښان بولي تر هغو پوري چي د شګو او د پښو په ښوولو سره د دېګ خيره پاكه نه كړي قلاين نه پوري موږي تاچي دېګ سپين سي، فلهذا قال الحكيم المطلق.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾

په تحقيق هغه كسان چي له خدايه بېرېږي (چي مؤمنين دي على تفاوت درجاتهم په جنتو او په نعمتو كي، والتنوين في كلاء اللفظين لتعظيم اى جنات عالية القدر ونعم في غاية التعميم)

فَٰكِهِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَىٰهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾

متلذذين (فاكهين، حال دى له ضمير مستتر څخه في الجار والمجرور يعني في جنات) په هغه سره چي دوى ته وركړى دى رب ددوى، او وساتل دوى رب ددوى له عذاب څخه د دوږ، دا جمله "ووقاهم آه" عطف ده پر اتاهم چي كلمه د اتاهم چي ما مصدريه سي، ولي تقدير يې داسي كېږي اى متلذذين بسبب ايتاء ربهم و وقاتيهم عذاب الجحيم، او كه ما موصوله سي، نو تقدير يې داسي ګرځي بالذي ووقاهم ربهم آه، نو موصول بې عائده پاتېږي، نو پر تقدير د موصول دا جمله حال ده په تقدير د قد (يعني نحات وايي چي ماضي چي حال واقع سي تقدير د قد لازم دى)

فائده: اسناد د ما اتهم یې و رب ته د دوی وکړی لپاره د تعظیم د ما اتاهم، ولي ور کونکی رب د دوی دی چي ارحم الراحمين دی او خاوند د قدرت عظيمه دی، نو خامخا نعمت جليل دی.

كُلُوْا وَاشْرَبُوْا هَنِيْٓـًٔا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ

په تقدير د يقال يعني يقال لهم من جانب خزنة الجنة كلوا آه او وروسته تر تقدير دا جمله خبر بعد الخبر ده ان، والتقدير ان المتقين في كذا و كذا وان المتقين يقال لهم كلوا و اشربوا، خورک کوئ او څښل کوئ.

پوه سه: چي د امر تكليف نه دی لان الجنة ليست بدار التكليف بل امر التعظيم دی. "هنيئًا" ای آكلاً وشربًا هنيئًا، والهنيئ ما لا يلحق الآكل والشارب باكله وشربه ضرر وثقل المعدة او غير ذالک، په فارسي وايي: گوارنده، په پښتو وايي دارو درمان دي سه، نو هنيئًا صفت د مصدر محذوف دی كما اشرنا اليه.

"بما كنتم تعملون" دا په سبب د هغو عملو ستاسي چي په دنيا کي به مو کوله من الايمان والطاعات ای العبادات.

درويش وايي: چي په تفسير فضل الرحمن کي وايي چي د دې اية معنى داده چي درجې د جنت او مراتب د جنت په مقابل کي د اعمالو دي، واما نفس دخول الجنة په فضل او رحمت د خدای ؒدي او اعمال د بندګانو پر خدای ؒشی نه واجبوي.

مُتَّكِـِٔيْنَ عَلٰى سُرُرٍ مَّصْفُوْفَةٍ ۚ وَزَوَّجْنٰهُمْ بِحُوْرٍ عِيْنٍ ﴿٢٠﴾

دوی تکیه کړي وي، متكئين حال دی له فاعل مستتر څخه په ظرف ای في جنات.

سوال: في جنات خو نه فعل دی او نه مشتق دی، نو د ضمير مستتر په في جنات کي څه معنٰی؟

ځواب: اصل د في جنات داسي ؤ چي ان المتكئين كائنون في جنات، نو كائنون چي یې حذف کړی لپاره د اختصار في العبارة په كائنون کي چي ضمير ؤ هغه یې نقل کړی و جار او مجرور ته يعني في جنات تا چي احجاف په کلمه د كائنون را نه سي (يعني بيخ كندن) نو یې ضمير پرېښو و في جنات ته یې نقل کړی وهذا صرف اعتبار نحوي، ورنه في الجنات ځای د استتار د ضمير نه دی كما لايخفٰی.

درويش وايي: چي تصريح كړې ده په قوله ما قلنا البحر الزاخر عبد الرحمن الجامي في شرح الكافية.

"على سرر" جمع د سرير ده، چارپايي، چپر كټ، پلنګ په مختلفو اصطلاحاتو كي.

پوه سه: چي على سرر متعلق دى په متكئين پوري "مصفوفة" يعني چي صف صف پرتې وي للتوسع على اهل الجنة "وزوجناهم" عطف دى خبر د ان.

پوښتنه: د زوجنا لفظ خو ماضي دى او دا تزويج تر اوسه نه دى واقع سوى؟

ځواب: ماضي دلته په معنى د مستقبل ده وانما عبر عنه بالماضي لتيقن وقوعه حسب موعود الرحمن.

پوه سه: چي تزويج په معنى لغوي دى چي مقابل د تفرد دى يعني جفت والى او په معنى اصطلاحي في الدنيا نه دى من العقد والايجاب والقبول والشهود ولان الجنة ليس بدار التكليف، كذا في فتح الرحمن، و روح البيان.

پوه سه: چي حور جمع يې حورا ده يعني سپين رنګ چي لږ ژړوالى ورسره وي چي دا احسن رنګ دى په دنيا كي د ښځو، او عين جمع د عينا ده چي معنى يې ده اوږدې سترګې والا چي دا هم اعلى رنګ د سترګو دى چي طول يې تر عرض ډېر وي.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيْمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ

او هغه كسان چي ايمان يې راوړى وي او د دوى متابعت كړى وي د دوى اولادونو په اصل ايمان كي "والذين آمنوا" مبتداء ده "بايمان" حال دى له ضمير منصوب څخه په واتبعتهم كي، اى متلبسين بايمان چي ذرية يې هم ايمان راوړى وي، ايمان چي يې نكره راوړى لپاره د تنبيه پر دې چي الحاق لپاره د اشتراك او متابعت په اصل ايمان كي كافي د عملو شراكت نه دى مشروط په الحاق بلكې لپاره د ايمان حكمي هم كافي دى لكه په صغير او لېوني كي چي مؤمنان دي تبعًا للابوين.

پوه سه: چي "الحقنا بهم ذريتهم" جمله خبر ده د "والذين آمنوا" له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دى قال قال رسول الله ﷺ ان الله يرفع ذرية المؤمنين الى درجة المؤمنين وان كانوا دونهم (يعني في العمل) ليقر بهم عينه (تاچي خنكي

سي يعني خوشاله سي په دې ذرية ستر کې د مؤمن) ثم قرء رسول اللهﷺ هذه الاية، رواه الحاكم، والبيهقي في سننه، و البزار، وابو نعيم في الحلية، وابن المنذر، وابن جرير، وابن ابى حاتم كذا قال المظهري.

فائده: له الحاق څخه د ذرية دا مراد نه دی چي کله کله زيارت ته د ابوين ورځي بلکې مراد اقامت دی على الدوام د مور او پلار سره، ودليله ما رواه ابن مردوية او الطبراني عن ابن عباس رضي الله عنهما قال قال رسول اللهﷺ اذا دخل الرجل الجنة سئال عن ابويه وزوجته و ولده (هغه چېرې دي؟) نو ده ته وويل سي چي هغه خو ستا و درجې ته د عمل نه دي رسېدلي (يعني په کښته درجو کي دي د جنت) دا جنتي ووايي يا رب قد عملت لي ولهم (ما خو عمل کړی خپل لپاره او د دوی لپاره) نو امر د رب ﷻ و ملکو ته وسي چي ورسئ د دې جنتي اقارب جنت ته راولئ، وقرء ابن عباس هذه الاية، بعض مفسرين وايي چي دا الحاق الذرية به مخصوص په بعض دون بعض سره وي آلوسي بغدادي دا خبره رد کړې ده چي په دې خبره کي تنګوالی دی د لوی احسان د خدای.

درويش وايي: چي تخصيص والا هغه حديث د ابن عباس راوړی دی چي د "الذين آمنوا" څخه مهاجرين او انصار مراد دي، او د "الذرية" څخه مراد تابعين دي، فقير وايي چي د الذرية څخه تابعين اراده کول خلاف اللغة والاجماع ده، او علامه بغدادي د دې حديث په باره کي ويلي دي، لا اظن صحته انتهى.

وَمَآ اَلَتْنٰهُمْ مِّنْ عَمَلِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ ۭ كُلُّ امْرِئٍۢ بِمَا كَسَبَ رَهِيْنٌ ﴿۲۱﴾

مور نه کموو له اباؤ څخه په سبب د الحاق د ذرية د دوی د عمل څخه ای من ثواب عملهم هيڅ شی، کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده يعني چي مور دې يو شی له ثوابو څخه د پلار کم کړو و زوی ته يې ورکړو نو ثوابونه د پلار به کم سي او درجه به يې په کښته سي، داسي نه کوو بلکې مور ذريه پورته درجې ته د آباؤ په محض تفضل او احسان پر اباؤ کوو، چونکه له ماقبل څخه دا توهم کېدی چي مذکوره حالات خو د من آمن واتبعه ذريته بايمان فما شان من كسب سيئة فقال الله في جوابه.

"کل امرئ بما کسب رهين" هر سړی په عمل چي ده يې کسب کړی وي ګرو دی، مقاتل وايي چي مراد دا دی کل امرئ کافر بما عمل من شرک يا غير له شرک څخه په

انواع د کفر مبتلاء وي لکه یهودیت هغه په عمل خپل من شرک وغیره ګرو او محبوس وي یعني فلا یلحق بالکافر والعاصي ذریته چي هغو د پلار عمل نه وي کړی.

وَاَمْدَدْنٰهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَّلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُوْنَ ﴿۲۲﴾

او موږ زیاتوو متقینو ته وقتًا بعد وقت مېوې قسم قسم او غوښي یا د مرغانو رقم رقم د هغه فاکهه او د مرغانو غوښي چي د دوی اشتهاء ورته کېږي، حاصل دا چي په جنت کي د هیڅ شي کمی نسته، "وامددناهم" عطف دی پر زوجنا.

يَتَنَازَعُوْنَ فِيْهَا كَاْسًا لَّا لَغْوٌ فِيْهَا وَلَا تَاْثِيْمٌ ﴿۲۳﴾

"یتنازعون" مشتق دی له نزع څخه چي اخستل د شي دي د بل د لاسه، او باب د تفاعل په معنی د مجرد دی لکه عاقبت اللص، یعني جنتیان به اخلي د ساقي د لاسه.

سوال: باب د تفاعل چي په معنی د مجرد دی، نو ولي یې ینزعون مجرد نه راوړی؟

ځواب: لپاره د دلالت پر کثرة د اخذ یعني ګړی په ګړی د لاس څخه د ساقي ګاهي د شرابو ګلاس اخلي ګاهي د شیدو ګلاس ګاهي د عسلو ګلاس ګاهي د اوبو ګلاس، "فیها" ای في الجنة.

پوهه: چي مراد دلته له "کأسًا" څخه ګلاس دی چي ډک وي له شرابو څخه، که څه هم په عربي کي خالي ګلاس ته هم وایي او ډک په شرابو ګلاس ته هم وایي کما یقال کأس خال و شربت کأسًا "لا لغو فیها" لغو باطل او فضول خبرو ته وایي لکه په شرابو کي د دنیا، او نه به یو و بل ته ښکنځل او نه جنګ سره کوي یعني عقول به یې پر ځای وي "ولا تاثیم" نه د ګناه فعل یا قول پکښي سته لکه د دینا په شرابو کي.

په تاریخ کي وایي چي یو سړي شراب څښل هغه وخت چي نشه یې سر ته وختل او عقل یې مغلوب سو بولو ونیوی پر بولو کښېنستی او دواړه لاسونه یې بولو ته ونیول چي غبرګه به یې ډکه سول مخ به یې په پړولی او داسي به یې ویل: الحمد لله الذي جعل الماء طهورًا.

وَيَطُوْفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ كَاَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُوْنٌ ﴿۲۴﴾

طواف کوي او ګرځي پر جنتیانو یعني د خدمت لپاره مریان مخصوص بهم، له

انس رضي الله عنه څخه روايت دی قال رسول الله ﷺ چي تر ټولو جنتيانو په کښته درجه کي من يقوم على رأسه لس زره خادمان، وفي رواية ابن ابى الدنيا عن ابی هريرة رضي الله عنه خمسة آلاف خادم د هر يوه په لاس کي به يو ظرف وي چي د بل خادم په لاس کي هغه نه وي.

سوال: غلمانهم يې نه وو ايه مع انه اخصر من غلمان لهم؟

ځواب: د دې لپاره چي غلمان لهم په سبب د لام اختصاص پر دې دلالت کوي چي پر يوه جنتي مخصوص په ده پوري دی يعني غلمان مشترکه نه دي، او بل له دې سببه چي که يې غلمانهم ويلی وای توهم به د دې کېدای چي مراد له غلمانو څخه مريان د دنيا دي، كذا في روح البيان "کانهم لوءلوء مکنون" لکه ملغلره چي محفوظ په صدف کي د درياب وي يعني لاسونو د چا نه وي مسه کړې او غبار د مځکي نه وي پر واقع سوی، حسين کاشفي رحمه الله وايي: گويا ايشان در صفا ولطافت مرواريد پوشيده درصدف اند که دست کسی بريشان نه رسيده انتهی، او په حديث کي راغلي دي چي اصحاب کرامو رضي الله عنهم و عليه الصلوة والسلام ته وويل: الخادم كاللؤلؤ فكيف المخدوم؟ فقال عليه الصلوة والسلام فضل المخدوم على الخادم كفضل القمر ليلة البدر (يعني د څورلسم د شپې سپوږمی) على سائر الكواكب.

وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾

مخ را اړوي بعض د جنتيانو پر بل بعض پوښتنې سره کوي چي تا په دنيا کي څه عمل کاوه او خوف له عذاب څخه د خدای ج دي څومره وُ الى غير ذالک.

پوه سه: چي اقبل ماضي صيغه ده په معنی د مستقبل ده، او دا جمله چونکه لفظًا ماضي ده نو حال ده په تقدير د قد کما هو القانون في النحو له ضمير مجرور څخه د عليهم.

فائده: د دې اية معنی دا نه ده چي يو بعض معين د بل بعض معين څخه پوښتنه کوي بلکي هر بعض هم سائل دی او هم مسئول.

فائده: دا پوښتنې ظاهره دا ده چي په جنت کي سره کېږي او هغه روايت چي طبري له ابن عباس رض څخه کړې ده چي دا پوښتنې هغه وخت کېږي چي نفخه ثانيه وسي في الحال کېږي، علامه بغدادي رحمه الله وايي لا اراه صحيحًا عن ابن عباس رض لبعده جدًا.

درويش وايي: چي عند النفخة الثانية هغه وخت ټوله محشرګاه د حيرت په درياب كي غرق وي حتى چي انبياء عليهم السلام د نفسي نفسي نعرې وهي.

قَالُوْٓا اِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِيْٓ اَهْلِنَا مُشْفِقِيْنَ ﴿۲۶﴾

دوى به وايي اي يقول المسؤلون، جمله مستأنفه ده في جواب من يقول ماذا يقولون المسئلون موږ ؤ تر دې د مخه يعني في الدنيا په خپلو كورو كي بېرېدلو له عذاب څخه د خداى جل جلاله، د في اهلنا فائده داده چي په دنيا كي نو دا تاكيد دى د قبل، او دا احتمال هم سته چي كلمه في لپاره د معيت وي يعني موږ او اهل زموږ ټوله د خداى له عذاب څخه بېرېدلو ولې چي اهل هم زموږ متابعت يې كاوه.

فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَوَقٰىنَا عَذَابَ السَّمُوْمِ ﴿۲۷﴾

نو خداى عزوجل احسان وكړى زموږ سره چي توفيق د ايمان يې راكړى او زموږ ګنهونه يې را وبخښل او احسان يې راسره وكړى په دخول كي د جنت (كما قال العلماء قاطبة ان ادخال الجنة انما هو بفضل الله فقط، البته تقسيم د درجاتو د جنت پر اندازه د عمل د دنيا دى) او موږ له عذاب څخه د اور چي د بدن په كوچني سوريو ننوځي لكه مار او لنډى او غونډك زهر چي په مسامو كي د بدن نفوذ كوي، او الحسن رحمه الله وايي چي السموم د دوږخ له نومانو څخه دى.

اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوْهُ ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيْمُ ﴿۲۸﴾

موږ ؤ د مخه يعني په دنيا كي عبادت د خداى مو په وحدانيت كاوه او امان مو له اوره غوښتى، په تحقيق خداى محسن دى، او ابن عباس رضي الله عنه وايي مهربان دى، او الضحاك رحمه الله وايي الصادق فيما وعد دى او كثير الرحمة دى.

فَذَكِّرْ فَمَآ اَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَّلَا مَجْنُوْنٍ ﴿۲۹﴾

"فذكر" اى دوام وكړه پر ما انت عليه من التذكير بما انزلت عليك من الآيات والذكر الحكيم، او باک مه كوه په هغه عيبو چي كفار مكه پر تا وايي من الاباطيل "فما انت" تعليل للامر بالتذكير ولې ته نبي يې من الله، او نه يې ته "بنعمت ربک" اى متلبسًا بنعمة ربک، نو دا لفظ حال دى له انت ضمير څخه "بكاهن ولا مجنون" مراد له نعمت څخه د خداى نبوت او عقل سليم دى يعني

نبوتک ينافي الكهافة (وغيب ګوي د شيطانانو او جنيانو په ذريعه) لانها وظيفة اخوان الشياطين وعقلک السليم ينافي الجنون، مفسرين وايي چي دا ايت نازل دی په حق کي د هغو کسانو يعني من اهل مكة چي د دوی په اشهر کي د حج پر لويو لارو چي مکې ته به مسافر راتله خلګ به يې کښېنولي وه چي مسافرانو ته به يې ويل چي په مکه کي يو سړی دی په نامه د محمد (ﷺ) چي د هغه ملاقات ونه کړئ، ولي چي هغه هم کاهن او هم ساحر او هم شاعر او هم مجنون دی، ابن جرير له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي کفارو د مکې د عليه الصلوة والسلام په باره کي په دار الندوة (چي د دوی قومي مشورتي ځای ؤ) سره کښېنستل چي بايد موږ د محمد (ﷺ) سره څه وکړو، بعض د دوی دا رای وړاندي کړه چي په يو سرای کي به يې لاس تړلی بندي کړو يا ورځي يا مياشتي يا کلونه، انتظار ورته وکړئ چي په خپله مړ سي او موږ به ځني خلاس سو، ولي دی خو هم يو له شاعرانو څخه دی لکه زهير او نابغه چي برجسته شاعران وه او مړه سوه، فانزل الله تعالى:

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾

پوه سه: چي ام په معنی د بل أدی چي بل لپاره د نقل من مضمون الى مضمون آخر دی، او معنی أ استفهام انکاري ده، يعني شاعر نه دی او تربص انتظار ته وايي، او منون مشتق دی له من څخه په معنی د قطع او مراد ځني دهر او زمانه ده، ولي چي د زمانې تېرېدل قطع د اعمار کوي او ريب مصدر دی د رابه ای اضطربه واقلقه او حمل يې مبالغة دی لکه زيد عدل.

پوه سه: چي تفسير د منون په دهر سره مروي دی عن مجاهد رحمه الله واخرج ابن جرير وغيره عن ابن عباس رضي الله عنه چي ده تفسير د منون په موت سره کړی دی، والظاهر ان المنون لفظ مشترک بين الدهر والموت.

فائده: په بعض رواياتو کي رَيْبُ په صيغه د جمع راغلی دی لقصد تعدد انواع المنايا يعني بعض انسانان په يوه مرض مړه کېږي او بعض په بل مرض كما يشهد به المشاهدة.

قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾

ته ووايه يا محمد (ﷺ) دوی ته يعني کفارو ته د مکې چي تاسي انتظار کوئ زما

و مرګ ته زه منتظر يم ستاسي و هلاک ته تر څو امر او تقدير د خدای ؒ راځي په تاسي کي چي يا به خدای ؒ عذاب در کړي فتعذبوا بالسيف کيوم بدر و قد کان کذالک.

اَمْ تَاْمُرُهُمْ اَحْلَامُهُمْ بِهٰذَآ اَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُوْنَ ﴿۳۲﴾

(احلامهم، ای عقولهم، ام منقطعه په معنی د بل آه دی بل لپاره د انتقال دی او همزه لپاره د تعجيب او انکار دی) "بهذا" يعني په دې اقوالو سره چي يو د بل نقيض دي ولي چي کاهن خو ذی فطانة او صاحب د فکر وي هره خبره چي کوي په ډېر غور سره يې کوي او ليونی مغلوب العقل وي هر څه چي پر خوله ورغله هغه خبره کوي او شاعر يو کلام موذون په اوزانو مخصوصهؤ سره وايي چي په کتابو کي د اوزان الشعر و القوافي لکه محيط الدائرة و شرح المختصر الشافي، او قرآن مجيد له دې قسم څخه نه دی چي پر رسول اللهﷺ د رب الجليل له خوا نازل سوی دی ولاتياتي من المجنون، بل من کثير من العلماء.

درويش وايي: چي سردارانو د قريشو به ويل چي عليه الصلوة و السلام شاعر دی، او لېونی او کاهن دی، نو خدای عزوجل پر دوی رد و کړی چي ستاسي څو مره ضعيف عقلونه دي چي دا خبري په عليه الصلوة و السلام پوري تړئ چي نه بېرېږئ چي ستاسي د خاله د خورزوی پر تا شاهدي د کذب او بېعقلی اداء کړي.

پوه سه: چي ام ثاني په معنی د بل دی يعني بلکې دوی يو قوم دی چي تر اندازه يې تېری کړی دی په صرف عناد کي، ولي بېله عناده بل شی دوی ته نه دی پاته لانه لا سبيل لهم الی القدح في القرآن لانه کلام معجز لبلغاء العدنان عن الاتيان بسورة من مثله کما مر تفصيله في تفسير سورة البقرة ولا الی القدح في الرسولﷺ لان المعجزات الباهرات کشق القمر ليلة البدر علی السماء بمحض اشارته و امثالها شاهدة صدق علی نبوة محمدﷺ وقد مر بيان الاقوال المتناقضة لهم في شان النبيﷺ کما مر تفصيله فلم يبق في ايديهم الا العناد و انکار الامر المعلوم لکل عاقل.

اَمْ يَقُوْلُوْنَ تَقَوَّلَهٗ ۚ بَلْ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۳۳﴾

ام په معنی د بل دی، يعني دوی وايي چي قرآن کريم د محمدﷺ اختراع ده له ځانه څخه من عند الله شی نه دی، بلکې دوی ايمان نه لري پر قرآن عنادًا و استکبارًا، نو ځکه دوی مذکوره طعنونه پر قرآن کريم وايي.

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾

دوی دي راتګ وکړي په داسي يوه خبره سره چي هغه مثل د قرآن وي (ولي چي دوی خو عرب دي او په دوی کي فصحاء او بلغاء هم سته، کريمه: قل لو اجتمعت الانس والجن على ان يأتون بمثل هذا القرآن الى اخير الآية) "ان كانوا صادقين" شرط مستغن عن الجزاء بما قبله، هذا رد للتقول فقط، وقال المظهري هذا رد لجميع دعاويهم وعبارته فيما قالوا كاهن، او مجنون، او شاعر اذ فيهم كثير من الكهنة، والمجانين والشعراء آه.

درويش وايي: چي د هغو قولو د دوی جوابات خو دمخه تېر سوي وه ماسوی د تقول د جواب څخه، نو مناسب داده چي دا يوازي د تقول د اعتراض جواب دی كما اعترف بذالک المظهري بقوله ويجوز انيكون ردًا للتقول فقط آه والله اعلم بالصواب.

درويش وايي: چي روح البيان هم دا آيت رد د دعوی د تقول بوللی دی ولبس.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾

آيا دوی پيدا سوي دي بېله خالق؟ ابن عباس رض وايي وذالک محال ولي هغه شی چي دمخه موجود نه وي نه دی متصور وجود دده بېله موجد لکه دهريه ملاعنه چي وايي او عقل نه مني چي دا احسن الصور چي دا انسان دی بېله خالق حکيم او عليم دي پيدا سوی وي فتبارک الله احسن الخالقين، او الطبراني وايي چي معنی د ايت داده چي دا نوع انساني چي حواس ظاهره او باطنه او عقل او ادراک لري نه دی عبث لا شی دي پيدا وي يعني من العبادات والمجازات بلکې عبث لا يؤمرون ولا ينهون كذا قال الزجاج وابن كيسان.

"ام هم الخالقون" او يا دي دوی د خپلو ځانو پيدا کونکي وي، لان ذالک اظهر في الاستحالة وبداهة استحالته ظاهر عند العوام ايضًا.

أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾

يا دوی يعني الکفارو دي پيدا کړي وي اسمانونه او مځکه، ولي چي د دوی څخه چي به چا پوښتنه وکړه چي اسمانونه او مځکه چا پيدا کړي دي؟ دوی به ويل الله خلقها "بل لا يؤمنون" او دوی پر خپله خبره يقين نه لري ولي که دوی يقين درلوداى،

نو د بتانو له عبادت څخه (چي د یوې ذرې خالق هم نه دي) به یې مخ اړولی وای و عبادت ته د خالق السموات والارض بلا شرکة الجمادات معه تعالی في العبادة.

أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾

آیا د دوی په تصرف کي وې خزانې د تصرفاتو د خدای حتی چي دوی به نبوت و هغه چا ته ورکولای چي د دوی خوښ وای لکه ولید بن المغیرة په مکه کي یا عروة بن مسعود الثقفي په طائف کي لکه دوی چي به ویل چي که نبوت من الله حق وای له جانبه څخه د خدای نو خو دوو نامړو کسانو ته به یې ورکړی وای لا لیتیم ابی طالب، یا مراد له خزائنو څخه خزانې د علم د خدای دي حتی چي به پوهېدای چي مستحق د نبوت څوک دي "ام هم المصیطرون" او یا دوی مسلط دي (په فارسي وایي برگماشته گان) پر ټولو شیانو چي یجعلونها حسب مشیتهم.

أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ ۖ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُم بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾

او یا دوی لره یوه ځینه ستة (چي په فارسي یې نردبان بولي او په اردو یې سیړهي بولي) چي دوی غوږ نیولی وای و خبرو ته د ملکو "فیه" یعني صاعدین په هغه سلم کي، چي ملکي څه وایي نو دوی ته به علم غیب حاصل سوی وای، نو دلته فیه په معنی د علیه دی کما في قوله تعالی: لاصلبکم في جزوع النخل (ای علی جزوع النخل)

"فلیأت مستمعهم" باید دوی راوړي هغه څه چي اورېدلي یې وي (وبالفارسیة: پس بیاید بآرد شنونده ایشان که بر آسمان بر فتند و پیغام غیب شنیدند، دا امر تعجیز دی یعني اظهار عجزهم للناس کافة) بسلطان: ای بحجة واضحة تصدق استماعهم، وبالفارسیة حجتی روشن که گواه باشد بر صدق استماع ایشان.

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾

آیا خدای لره لوڼې ستة (حیث یقولون الملائکة بنات الله) او تاسي لره زامن ستة.

پوه سه: چي په دې ایت کي اظهار د سفاهت د دوی دی چي دوی بېوقوفان دي چي خدای ته هغه څه منسوبوي (یعني لوڼې) چي د دوی په خپله نه دي خوښې، لکه بل چي راغلی دی واذا بشر احدهم بالانثی ظل وجهه مسوداً کظیم الآیة، نو گویا دوی ځانونه تر خدای بالا بولي! نعوذ بالله، نو چي څوک دومره خروي هغه

باید په تعداد کې د ذوی العقل حساب نه سي، فضلاً عن الترقي الی عالم الملکوت وسماع کلام ذی العزة والجبروت.

درویش وایي: چې ددې بیان سره چې موږ وکړی ارتباط ددې ایت د ماقبل ایت سره ام لهم سلم ثابت سو.

فائده: التفات له غیبت څخه و خطاب ته لتشدید الانکار علیهم والتوبیخ لهم فافهم، له دې کبله خدای عزوجل په بل ځای کې د قرآن کریم داسي ویلي دي:– الکم الذکر وله الانثیٰ تلک اذًا قسمة ضیزی.

اَمۡ تَسۡـَٔلُهُمۡ اَجۡرًا فَهُمۡ مِّنۡ مَّغۡرَمٍ مُّثۡقَلُوۡنَ ﴿۴۰﴾

آیا ته غواړې له دوی څخه مزدوري پر تبلیغ د رسالت ''فهم من مغرم'' له التزام څخه د اجر چې تاوان دی ''مثقلون'' درانه دي، نو له دې سببه چې ته د دوی وړې په درانه بار د اجر ور درنې کړې دوی ستا متابعت نه کوي سره ددې معجزات باهرات پر لزوم د اتباع ستا پر دوی باندي موجودي دي.

پوه سه: چې ام دلته په معنی د همزة الانکار دی.

اَمۡ عِنۡدَهُمُ الۡغَيۡبُ فَهُمۡ يَكۡتُبُوۡنَ ﴿۴۱﴾

ابن عباس رضي الله عنه وایي چې مراد له غیب څخه لوح محفوظ دی چې غائب شیان په هغه کې مثبت دي ''فهم یکتبون'' او دوی له هغه څخه نوشته کوي چې محمد ﷺ نبي نه دی متقول دی، یا بعث بعد الموت نسته یا ثواب بالجنة او عقاب بالنار لکه محمد (ﷺ) چې وایي باطل دی.

اَمۡ يُرِيۡدُوۡنَ كَيۡدًا ؕ فَالَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا هُمُ الۡمَكِيۡدُوۡنَ ﴿۴۲﴾

یعني که کفار مکه په هغه څه چې د مخه تېرې سوې یعني مقالات فاسدة لهم (کاهن و شاعر و مجنون) کفایت نه کوي بلکې تا ته یې بل پلان سنجویلی دی چې دوی په دار الندوة کې مشوره سره وکړه چې تا به یا وژني یا به حبس دائم درکوي یا به دې له مکې څخه اخراجوي، قال الله تعالی في بیان ذالک الکید: اذ یمکر بک الذین کفروا لیثبتوک (ای یحبسوک) او یقتلوک او یخرجوک الآیة.

فائده: په دې آيت سره اخبار بالغيب دى او معجزه ده، ولې مشوره د دار الندوة په هغه وخت کې وه چې عليه الصلوة والسلام هجرت ته اماده ؤ يعنې دا مشوره د دوى په دار الندوة کې آنحضرت ﷺ يې مجبور کړى و هجرت ته او نزول ددې سورة خو قبل ؤ د دار الندوة تر مشورې کما يدل الاثار الصحيحة فافهم.

"فالذين كفروا هم المكيدون" پس هغه کسان چې دا کيد يې سنجولى ؤ د دوى کيد به پر دوى احاطه وکړي او جزاء د کيد به دوى ته ورکړي ولې اکثر ددې کيد د کولو لپاره چې اماده وه په بدر کې و وژل سول په شمول د فرعون هذه الامة چې مشرې د دار الندوة د مشورې ده پر غاړه اخستې وه يعنې ابو جهل.

فائده: د بدر غزاء په دويم کال کې د هجرت وه چې د نبوت د عليه الصلوة والسلام پنځلسم کال ؤ.

أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾

آيا دوى لره سته اله چې دوى له عذاب څخه وساتي او له دوى سره دې مرسته وکړي، پاک او منزه دى الله د دوى له شرک څخه، که کلمه د ما مصدريه وي او که کلمه د ما موصوله وي نو عائد يې محذوف دى، والتقدير عن الذي يشركونه يعني به تعالى، يو محقق شاعر وايي:

بر زيل عزتش ننشيند غبار شرک .... باوحدتش کسی دم شرکت چه سان زند

وَإِن يَرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ﴿٤٤﴾

دا جواب د هغه قول ددوى دى: فاسقط من السماء كسفًا.

فائده جديده: لفظ د کسفًا په کسره د کاف او په سکون د سين مفرد دى په دې ايت کې فقط، نور په ټوله قرآن کې کِسْفًا و کِسَفًا په سکون د سين او په حرکت د سين دواړه قرائته مجوز دي کما قال القراء السبعة.

وحاصل هذه الآية: که زه د دوى د عذاب لپاره يوه ټوټه له اسمانه راوغورځوم نو هم دوى له خپل کفر څخه لاس نه اخلي حتى يهلكوا بالاستيصال، لكن حكمت الهي د دوى د استيصال اراده نه لري، دوى به له فرط جهل څخه وايي "يقولوا سحاب مركوم" دا وريځ ده جمع سوې او پنډه باران به و اوري، لکه عاديان چې توره وريځ

وليدل مستقبل اوديتهم قالوا هذا عارض ممطرنا، دا وريځ ده باران به و اوروي چي هغه د خداى عزوجل عذاب ؤ چي په ځاى كي د معهود باران يې د اور باران پر وكړى.

فَذَرْهُمْ حَتّٰى يُلٰقُوْا يَوْمَهُمُ الَّذِيْ فِيْهِ يُصْعَقُوْنَ ﴿۴۵﴾

دوى پرېږده او طلب د نزول د عذاب پر دوى مه كوه (حسين كاشفي" وايي: پس دست بدار از ايشان يعني حرب مكن با ايشان كه هنوز به قتال مامور نيستى ومكافات ايشان بگذار) "حتى يلاقوا" يعني يعاينوا.

پوښته: چي يومهم مفعول به دى د يلاقوا ظرف نه دى "يصعتون" اى يهلكون وهو يوم يصيبهم الصعته بالقتل يوم بدر لا النفخة الاولى كما قيل اذ لا يصعق بها الا من كان حيًا حينئذ او د مكې كافران د عصر نبوي خو تر نفخة اولى پوري ژوندي نه پاتېږي.

پوښتنه: په هغه ايت كي: فصعق من في السموات والارض د صعقة څخه څه شى مراد دى؟

ځواب: مراد ځني موت د كل ذى روح دى وهو عند النفخة الاولى كذا في روح البيان.

يَوْمَ لَا يُغْنِيْ عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا وَّلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿۴۶﴾

هغه ورځ چي فائده نه رسوي كيد د دوى (چي و عليه الصلوة والسلام ته دوى سنجولى ؤ شيئًا من الاغناء) نه د دوى سره كومک كړه كېږي چي له عذاب څخه د خداى" دې خلاص كړي.

وَاِنَّ لِلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا عَذَابًا دُوْنَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۴۷﴾

"عذابًا" اى في الدنيا "دون ذالک" اى قبل ذالک اليوم يعني يوم موتهم في البرزخ، قال ابن عباس رض يعني القتل يوم بدر، وقال مجاهد" هو الجوع و قحط بسبع سنين چي عليه الصلوة والسلام دوى ته ښېرا وكړه: اللهم اعني عليهم بسبع كسبع يوسف، او براء بن عاذب رض وايي يعني عذاب القبر.

"ولكن اكثرهم لايعلمون" لكن اكثر د دوى نه پوهېږي چي حال خو كما ذكر دى لفظ د اكثريې و وايه اشاره و دې ته ده چي بعض د دوى پوهېږي و لكن پر كفر چي ټينګ دي عنادًا.

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾

او ته صبر وکړه پر حکم د خدای یا محمد ﷺ چي دوی ته مهلت ورکړي تر یوم الموعود پوري او ته يې د دوی په مابين کي پرېږدې ابتنی يې مع مقاسات الاحزان والهموم "فانک باعيننا" ته زموږ په حفاظت کي يې، فالعين مجاز عن الحفظ، زجاج وايي چي دوی مکروه نه سي رسولای وتاته لکه دوی چي يې په دار الندوة کي تړون کړی ؤ.

پوهه: چي "وسبح آه" عطف دی پر و اصبر، ومعناه ته تسبيح ووايه متلبس په حمد د رب ستا ای قل سبحان الله وبحمده "حين تقوم" هغه وخت چي ته ولاړېږې له هر مجلس څخه، فائده يې داده چي که مجلس د خير ؤ خير به دي زيات سي او که خير نه ؤ دا سبحان الله وبحمده به يې کفاره سي، له ابو هريرة څخه روايت دی، دی وايي چي رسول اللهﷺ وويل که څوک په يو مجلس کي ناست ؤ فکثر فيه لغطه (په مجلس کي ده ډېري بېهوده خبري يعني توکي ټکالي وکړې) نو د مخه تر ولاړېدو له هغه مجلس څخه ده داسي وويل: سبحانک اللهم وبحمدک اشهد ان لا اله الا انت استغفرک واتوب اليک، کان کفارة لما بينهما، رواه البغوي او د ترمذي په روايت کي داسي راغلي دي: الا غفرله ما کان في مجلسه، وعن رافع بن خديج ده وويل چي رسول اللهﷺ په اخير د عمره دده مبارک چي اصحاب کرام به ورته را جمع سوه، نو چي هر وخت به دی مبارک ولاړېدی نو به يې داسي وويل: سبحان الله وبحمدک اشهد ان لا اله الا انت استغفرک واتوب اليک ان عملت سوء او ظلمت نفسي فاغفرلي انه لا يغفر الذنوب الا انت استغفرک واتوب اليک ان عملت سوء، رافع بن خديج وايي قلنا يا رسول اللهﷺ ان هذه الکلمات احدثتهن قال اجل (هو) جبرئيل ماته راغلی فقال يا محمد دغه کلمات کفارات دي د مجلس، رواه النسائي والله واعلم، او حاکم دا حديث صحيح بللی دی، آلوسي بغدادي وايي والاثار في ذالک (يعني چي دغه کلمات په وخت کي د ولاړېدو له مجلس څخه ويلي دي کمامر) او بعض مفسرين وايي چي د حين تقوم معنی داده چي لمانځه ته ولاړېږې چنانچه اخرج ابو عبيد وابن المنذر عن سعيد بن المسيب حق علی کل مسلم حين يقوم الی الصلوة ان يقول

سبحان الله وبحمده، لان يقول لنبيه ﷺ وسبح بحمد ربک حين تقوم.

درویش وايي: چي د سعيد بن المسيب رضي الله عنه په نيز له تقوم څخه مراد قيام الی الصلوة دی لا القيام من المجلس، او د سعيد بن منصور رحمه الله وغيره عن الضحاک انه قال في تفسير الآية حين تقوم الی الصلوة تقول هؤلاء الکلمات سبحانک اللهم و بحمدک وتبارک اسمک وتعالی جدک ولا اله غيرک، وحکاه صاحب البحر عن ابن عباس رضي الله عنه او ابن مردوية له ابن عباس رضي الله عنه څخه دا روايت هم کړی دی انه قال وسبح بحمد ربک حين تقوم من فراشک الی ان تدخل في الصلوة، ورته روايت له ابن السائب رحمه الله څخه هم منقول دی، او زيد بن اسلم رحمه الله وايي حين تقوم من القائلة (د غرمې له خوب څخه) دې وايي والتسبيح اذ ذاک صلوة الظهر دی، او عاصم بن حميد رحمه الله وايي چي ما له عائشې رضي الله عنها څخه پوښتنه وکړه چي په څه شي افتتاح کوله رسول الله ﷺ چي د شپې به راويښ سو (يعني للتهجد) دې رضي الله عنها وويل اذا قام کبر الله (يعني الله اکبر) لس واره و حمد الله لس واره وسبح الله لس واره، و استغفر الله لس واره، وقال اللهم اغفرلي واهدني و ارزقني وعافني، او پناه به يې و غوښتل من ضيق المقام يوم القيامة، رواه البغوي رحمه الله.

درویش وايي: چي دا حالؤ د سيد المرسلين شفيع المذنبين محبوب رب العالمين ﷺ، نو موږ ته لازمه ده چي وايو به يې، رشتيا داده چي هر څونه چي قرب و خدای عزوجل ته ډېرېږي هغونه عجز او انکسار او بېره له خدای ﷻ څخه زياتېږي.

وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

کلمه د من لپاره د تبعيض ده باتفاق المفسرين رحمهم الله، مقاتل رحمه الله وايي د صلوة الليل څخه مراد صلوة المغرب والعشاء دي، لکن هغه تفاسير چي د درويش سره حاضر دي عند التفسير الايوبي هغه ټوله وايي چي مراد ځني د تهجد لمونځ دی نو د سبحه څخه مراد صل دی تسمية للکل باسم بعض اجرائه.

نکته: صلوة الليل يې ولي خاص کړی په ذکر سره لان العبادة بالليل خصوصًا بعد النوم اشد دی پر نفس باندي او ابعد دی له رياء څخه هم له دې سببه يې جار و مجرور دمخه کړی، او بله وجه يې داده چي لمونځ معراج المؤمنين دی او معراج

نبوي ﷺ هم په بعض کي د شپې ؤ کما مر قصته الطويلة مع غاية التفصيل في تفسير قوله تعالى: سبحان الذي اسرى بعبده ليلا الاية، في التفسير الايوبي.

"وادبار النجوم" چي ستوري شا و ګرځوي يعني غائب سي په سبب د طلوع الفجر، الضحاک" وايي چي مراد ځني د سهار لمونځ دی، لکن اکثر مفسرين پر دې دي چي مراد ځني دوه رکعته سنت دي د سهار تر لمانځه دمخه، له سيدتنا وامنا عائشةؓ څخه روايت دی دې ويل قال رسول اللهﷺ رکعتا الفجر (ای قبل صلوة الفجر) خير من الدنيا ومافيها.

درويش وايي: چي علماء بالاجماع وايي چي اکد السنن دوه رکعته سنت د سهار دي، که څه هم روح البيان څه ناڅه مخالفت ښکاره کړی دی لکن العزة والغلبة للتکاثر.

تمت بالخير والعافية تفسير سورة الطور.

درويش وايي: چي زه د دغه سورة له تفسير څخه پر لس بجې تخمينًا د ورځې د يکشنبې (۵) تاريخ د ذی الحجة الحرام من شهور سنه (۱۴۳۲) هـ فارغ سوم بعونه تعالی و حسن توفيقه ايای فاحمده حمدًا کثيرًا جزيلاً جميلاً کما يحب ربنا و يرضٰی والصلوة والسلام علی نبيه المجتبٰی و علی آله وصحبه الاتقياء.

بيت:- بضاعت نيا وردم الا اميد .... خدايا زعفوم مکن نا اميد

چهار چيز اورده ام شاها که در کنج تو نيست

عـــاجزی و مسکينی فقر گناه اورده ام

مصرع:

چي شاګرد راته بلا سو له حاسده څه ګله

بيت:

صبا مدینے میں مصطفیٰ سے ہم غریبوں کا سلام کہنا .... نہیں کوئی بجز تمھاری بس میرا اتنا پیام کہنا

سُوْرَةُ النَّجْمِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ اِثْنَتَانِ وَسِتُّوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

پوه سه: چي دې سورة ته سورة النجم بدون الواو هم وايي، دا سورة مكيه دى عند اكثر المفسرين على الاطلاق يعني ټوله او په تفسير اتقان كي وايي چي بعض مفسرين وايي چي الذين يجتنبون الى اتقى، او بعض مفسرين وايي چي افرئيت الذى تولى دا مدني دي او ايتونه ددې سورة دو شپېته (٦٢) دي د كوفيانو په نېز او غير كوفيان يې يو شپېته (٦١) بولي، اخرج ابن مردوية عن ابن مسعودؓ وهي اول سورة اعلن رسول الله ﷺ بقرأتها نو په حرم مكي كي يې تلاوت وكړى والمشركون يسمعون (غوږ يې ورته نيولى ؤ) او بخاري، مسلم، ابو داؤد او نسائي له ابن مسعودؓ څخه روايت كړى دى چي دا اول سورة دى چي سجده تلاوت پكښې راغلى، نو عليه الصلوة والسلام چي د سجدې ايت ته ورسېدى سجده يې وكړه او ټولو خلكو يعني مشركانو هم سجده وكړه مګر يو سړي سجده ونه كړه هغه په لاس كي څه خاوري واخستلې پر هغو خاورو يې سجده وكړه او دا يې وويل چي ماته دغه كفايت كوي، ابن مسعودؓ وايي "فرئيته بعد ذالك قتل كافرًا وهو امية بن خلف" او بحر العلوم وايي چي عليه الصلوة والسلام چي سجده وكړه سجد معه المؤمنين والمشركون والجن والانس غير ابى لهب فانه رفع جفنة من تراب فسجد عليه (يعني پر يوه موټ خاوره) او ددې دوو روايتو منافات نسته، ولې احتمال سته چي امية بن خلف او ابى لهب دواړو دي دا كار كړى وي.

فائده: سورة النجم په مياشت كي د روژې من السنة الخامسة للنبوة نازل سوى دى.

درويش وايي: چي روح البيان د سجده نه كونكي درې كسان ذكر كړي دي، يو ابى لهب، او بل روايت دادى چي وليد بن مغيرة او په بل روايت امية بن خلفت ؤ، روح البيان وايي چي احتمال سته چي دغو درې سره كسانو دي دا كار كړى وي يعني رفع التراب الى الجبهة لكن بعضهم فعل ذالک تكبرًا وبعضهم فعل ذالک عجزًا عن السجود، چنانچه وليد بن المغيرة شيخ كبير ؤ طاقت د سجدې يې نه درلودى او ابو لهب خو يقينًا كبرًا و عنادًا سجده ونه كړه او په اميه بن خلف كي دواړه احتماله سته، ولې چي هغه خو هم شيخ ؤ لكن دومره نه ؤ شيخ لكه وليد بن المغيرة لكن ډېر سخت دښمن د عليه الصلوة والسلام ؤ فيحتمل عدم سجد ته لاجل التكبر او لاجل الشيخوخة فافهم.

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ ①

درویش وايي: چي په "النجم" کي هم اختلاف دی او په "هوٰی" کي هم اختلاف دی، والاظهر والاشهر دادی چي مراد له النجم څخه ثريا (چي په پښتو يې پېروني بولي چي اووه يا اته ستوري ببخي سره نژدې دي مجموعې ته د هغو ثريا وايي) او هوٰی ددې النجم غروب يا طلوع ته هم وايي، دا روايت دی د الوالبي او العوفي عن ابن عباسؓ وجاء في الحديث عن ابی هريرةؓ ما اطع النجم (ای الثريا قاله البغوي) صباحًا او په مځکه کي يو آفت وي (لکه وبا يا نور امراض) الا رفع، او مجاهدؒ وايي چي مراد له النجم څخه ټول ستوري د اسمان دي حين تغرب، واللام للجنس، او مراد له غروب څخه يا حقيقت غروب دی، يا غيبوبت له ابصارو څخه په سبب د طلوع الشمس او يا مراد له هوٰی څخه يې طلوع ده، دوی وايي هر طالع نجم بولي او عکرمهؒ له ابن عباسؓ څخه روايت کوي چي مراد له نجم څخه هغه ستوري دي چي شيطان په وشتل کېږي وقت استراق السمع، او ابو حمزه الثمالیؒ وايي چي مراد هغه ستوري دي چي له اسمان څخه را لوېږي يعني يوم القيامة، او عطاءؒ له ابن عباسؓ څخه داسي روايت کړی دی چي مراد له النجم څخه قرآن مبارک دی قرآن مبارک په دې نجم بولي چي نزول يې عليه الصلوة والسلام ته نجمًا نجمًا سوی دی په درويشت (۲۳) کاله زمانه کي د نبوت دده، وفي العربية يسمى التفريق تنجيمًا، وقال الكلبيؒ الهوی النزول من الاعلی واسفل ته، وقال الاخفشؒ النجم هو النبت الذي لاساق له (له بادرنګ، هندواني، چمبر خيال وغيرها) ومنه قوله والنجم والشجر يسجدان، وهوئه سقوطه علی الارض (چي پر مځکه پرېوزي) وقال جعفر الصادقؒ چي مراد له النجم څخه محمد ﷺ دی وهويه نزوله ليلة المعراج الی الارض، او بعض علماء وايي چي مراد له نجم څخه مسلمانان دي وهويه دفنه في القبر.

پوښتنه: تعين د دغو وختو چي ذکر سوه په قسم سره د څه حکمت لپاره وکړی؟

ځواب: ان وقت الهوی للنجم چي مراد ځني ثريا سي افضل له اوقاتو څخه د ثريا دی کمامر، او که مراد له نجم څخه مطلق ستوري وي يعني چي شيطانان په ولي په

وخت کي د استراق السمع او هوی يې شغله د ستوري وي چي شيطانان په سوځي فلاشک ان رجم الشيطان اهم مقصود دی من خلق النجوم کما نطق به القرآن (وجعلناها رجومًا للشياطين) او که امر انتشار د ستورو په ورځ د قيامت وي فذالک وقت اتمام المقاصد التي خلق لاجلها النجوم، او که مراد له هوی څخه غروب وي د ستورو فلانه اوضح دليل علی وجود الصانع القادر، او هم دا سبب دی چي خليل الرحمن ابراهيم نفي د خدايي له ستورو څخه او د لمر او سپوږمۍ څخه وکړه په دې عبارت سره لا احب الآفلين ای الغاربين، او که له نجم څخه مراد آيات القرآن و سُوره او له هوی څخه نزولها الی النبي ﷺ او يا مراد له نجم څخه محمد ﷺ او له هوی څخه مراد راکښته کېدل د ده مځکي ته په ليلة المعراج کي فلا شک ان نزول القرآن لهداية الناس اهم شيئ في الدنيا ولاشک ايضًا ان نزوله من السماء الی الارض ليلة المعراج نعمة جليلة من الله تعالی لا نظير لها، او که مراد له نجم څخه مسلمانان وي او له هوی څخه مراد د دوی دفن وي په قبر کي فلاشک ان المسلم مع ايمانه واعماله الصالحة نعمة جليلة له، ولي دی خلاص سو له غوائل څخه د نفس د شيطان چي په ژوند کي يې احتمالؤ، و جواب القسم قوله تعالی:

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى ﴿٢﴾

نه دی ګمراه سوی له لاري څخه د هدايت، او نه يې ستا بعثت کړی دی و باطلي لاري ته بل هو علی صراط مستقيم چي د آخرت لار ده.

پوه سه: چي ضلال او غي سره يو شی نه دی بلکې عطف د ما غوی پر ماضل عطف الخاص علی العام دی لان الانسان قد يکون غير معتقد اصلاً لاصالح ولا فاسد وقد يکون معتقدًا لشيئ فاسد وهذا الثاني هو الغي فان الغواية هو الخطا في الاعتقاد خاصة، والضلال قد يکون في الاقوال والافعال والاخلاق وقد يکون في العقائد التي شرعها الله فالغواية فرد من الضلال.

فائده: دا نفي د ضلال او غواية له عليه الصلوة والسلام څخه چي خدای پاک وکړې رد دی د هغه قول د مشرکانو د مکې چي دوی به ويل ضل محمد عن دين آبائه وخرج من الطريق وتقول شيئًا من تلقا نفسه چي مراد د دوی قرآن دی (يعني ده په ډېر تکلف لکه چي خاصيت چي باب د تفعل د يو شي له ځانه څخه جوړ کړی

دی چي قرآن دی او نسبت یې و خدای ته کوي) فرد الله عليهم ماضل صاحبكم آه.

پوښتنه: عليه الصلوٰة والسلام په عنوان کي د صاحبکم ولي راوړی؟

ځواب: اشاره و دې ته ده چي ده مبارک ستاسي سره طول صحبت کړی دی من صباه الی عنفوان الشباب و منه الی اربعين سنة، نو تاسي دده پر ټولو اخلاق حسنهٔ قبل النبوة يې درلوده چي نه یې يو وخت شعر او غزل جوړه کړې ده او نه یې کهانت کړی دی او نه یې د لېوني کارونه کړي دي بلکې تاسي دمخه تر دعوی د نبوت امين مکه بالی، نو اوس څرنګه نسبت د ضلال او غي ورته کوئ؟

اين خيال است و محال است و جنون، يعني د اهل مکې له خوا څخه.

وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾

او دی خبري نه کوي، من القرآن وغيره "عن الهوی" صفت د مصدر محذوف دی ای نطقًا ناشيًا عن الهوى النفساني بلکې قرآن مستند دی الی الوحي من الله عزوجل.

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾

نه دی قرآن مګر وحي دی ده ته کړه کېږي يعني د خدای له خوا په وساطت د جبرئيل.

پوښتنه: قرآن چېري ذکر سوی دی، نو اضمار قبل الذکر به نه وي؟

ځواب: له سياق څخه د کلام قرآن فهمېږي ولي دا خبره چي تقول خو مراد يې قرآن ؤ، او کلمه د ان نافيه ده.

سوال: بطور جمله معترضه په دې ايت کي خدای پاک وويل "ماضل آه" او په سورة الضحیٰ کي وايي "ووجدک ضالاً" نو تطبيق به يې څرنګه کوو؟

ځواب: دلته خو له ضلال څخه هغه معنی مراد ده چي مشرکينو به ويل چي محمد (ﷺ) ګمراه سو له لاري څخه د هدايت چي متابعت د دين الآباء يعني الشرک يې پرېښو، او په سورة الضحیٰ کي په اتفاق د مفسرينو معنی د ضال داده يعني ناخبره له معالمو څخه د نبوت او له احکامو څخه د شريعت غافلاً من کل ما لاطريق الی درکه الا السمع.

درويش وايي: چي په تفسير کي د سورة الضحیٰ به زه ان شاء الله پوره تحقيق دد ې جواب وکړم.

فائده: في قوله وما ينطق عن الهوى.

پوهه: چي هوى خواهش دى چي د نفس د لاري پيدا كېږي وهي لايكون الا شرًا نو له دې سببه له متابعت څخه د هوا خلاص دى په توفيق د خداى ﷻ.

حكايت: بعض اولياء الله وايي چي يوه ورځ په وعظ كي د يو واعظ ناست وم، نو هغه خپل خبرو ته دوام وركړى حتى چي ويې ويل لا مخلص من الهوى ولو كان فلان يعني د آنحضرت ﷺ نوم يې واخستى، ده ويل چي رسول الله ﷺ ويلي دي او په صحيح حديث كي هم راغلي دي خبب الي من دنياكم ثلث، الطيب والنساء وقرة عيني في الصلوة، نو ما پر واعظ رغ وكړى اما تستحي من الله فانه انما قال خبب من دنياكم آه، يعني بصيغة الماضي المجهول وما قال احبت فكيف يلام العبد على ماكان من عند الله تعالى، خير ډېر مغموم له مجلس څخه د واعظ ولاړ سوم داغسي غمجن د شپې بيده سوم، څرنګه چي د خوب په درياب كي غرق سوم، عليه الصلوة والسلام مي په خوب وليدى فقال لا تغتم فانا قد كفينا امره ثم سمعت شخصًا چي فلانى واعظ سهار له كوره وتلى ؤ هورې دده كښتۍ ؤ هغه يې په لاره كي نا معلومه سړي وژلى ؤ، خداى مو دي وساتي چي په ژبه نكته چيني كوو پر يو نبي د انبياء كرامو عليهم السلام.

عَلَّمَهٗ شَدِيْدُ الْقُوٰى ۙ

(علمه) يعني محمدًا ﷺ.

پوهه: چي ضمير چي راجع و محمد ﷺ ته دى مفعول دى د علم والقرآن و جميع ما اوحى عليه السلام مطلقًا من حيث انه لكلام تام قائم مقام مفعوليه الثاني والثالث.

(شديد القوى) جمع د قوت ده يعني چي محكم دى قوت او قدرت د هغه، والمراد به الله سبحانه تعالى ذو القوة المتين، مظهري، او علامه بغدادي وايي چي مراد د شديد القوى څخه جبرئيل عليه السلام دى، كما قال ابن عباس رضي الله عنه وقتادة والربيع رضي الله عنه ولي چي جبرئيل في ابداء الخوارق عن العبادة واسطه دى او تا لره كافي دليلاً على شدة قوته چي قرى د قوم د لوط ابو څخه چي تحت الثرى وې او پورته كړي پر خپل وزر او پورته يې كړي د اسمان پر خوا ثم قلبها او هم د يوه نعره

Scanned by CamScanner

پر ثمود ديانو وکړه فاصبحوا جاثمين يعني ميتين، او هبوط دده پر انبياء عليهم السلام وصعوده في اسرع من طرف العين، او دا معنی صاحب د روح البيان بيان کړې ده يعني له شديد القوی څخه مراد جبرئيل عليه السلام دی.

ذُوْ مِرَّةٍ ۭ فَاسْتَوٰى ۙ﴿٦﴾

"ذو مرة" په قاموس کي وايي المرة بالکسر قوة الخلق وشدته والعقل والاحکام و ذو مرة هو جبرئيل ؑ، والمريرة هغه رسی ته وايي چي محکمه ودل سوې وي او سعيد بن المسيب ؒ وايي ذو حکمة وقال لان کلام الحکماء متين وقال الطيبي ؒ ذو منظر حسن و صححه الطبري ؒ.

پوه سه: چي نافع الارزق ؒ له ابن عباس رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه يعني د ذو مرة د معنی، ابن عباس رضي الله عنه ورته وويل ذو شدة في امر الله تعالی.

"فاستوی" نو جبرئيل ؑ ورته ودرېدی پر خپل واقعي شکل چي خدای عزوجل دی پر هغه پيدا کړی ؤ د حراء په صحراء کي (دا ليدل په ابتدائي حالاتو کي د نبوت ؤ) احمد او عبد بن حميد او نورو ډېرو راويانو ؒ له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي جبرئيل ؑ لره شپږ سوه (۶۰۰) وزرونه وه کل جناح قد سد الافق، قال الخفاجي ؒ چي په توصيف کي د جبرئيل عليه السلام بغاية القوة و بعض الصفات السرية دليل پر دې چي عليه الصلوة والسلام ته به جبرئيل ؑ راتلی دمخه په غير کي د خپل صورت حقيقي، وهذا تفصيل لجواب سوال کانه قيل هل رئی النبي ﷺ جبرئيل في صورة الحقيقية؟ فقيل نعم رأه.

وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى ۭ﴿٧﴾

او حال دا ؤ چي جبرئيل په افق اعلی کي ؤ.

پوه سه: چي افق هغه دائرې ته وايي چي فاصل بين ما يری من الفلک وما لايری منه والافق الاعلی مطلع الشمس دی، دا جمله حال ده له فاعل څخه د استولی.

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى ۙ﴿٨﴾

بيا نژدې سو جبرئيل ؑ من النبي ﷺ "فتدلی" ای فتعلق جبرئيل ؑ من النبي ﷺ في الهواء وهو کناية عن غاية القرب کتدلی الدلو مع الرشاء.

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى ﴿۹﴾

نو وګرځېدى جبرئيل من النبي ﷺ، روح المعاني وايي چي قاب وكذالك القيب والقاد والقيد والقيس المقدار، نو معنى يې داده چي وګرځېدى قرب د جبرئيل او د نبي عليه السلام په مقدار د دوو قوسو د عربو، او ادنٰى كلمه لپاره د شك نه ده بلكې د بل په معنى ده.

درويش وايي: چي عرب ګاهي تعيين د مسافت بين الشيئين په زراع سره كوي او ګاهي يې په شبر او ګاهي يې په قوس سره.

درويش وايي: چي امام مظهري د شديد القوٰى څخه مراد خداى عزوجل بولي او د ذو مرة څخه هم مراد خداى بولي، او استوٰى ته چي را رسېدلى دى داسي يې ويلي دي دا عبارت د متشابهاتو څخه دى مثال يې الرحمن على العرش استوى دى بيا يې كلام د سلف علماؤ په هغه كي راوړى دى، نو فقير وايي چي الرحمن على العرش استوى بېله تشابه بله لار نسته او په دې موجوده ايت كي بېله حمل كولو پر تشابه بله لار موجوده ده چي هم تفسير روح البيان راوړې ده او هم روح المعاني او هم امام رازي راوړې ده چي مراد د كمامر من النقل عن تفسير روح المعاني او فقير انفًا وويل چي روح البيان هم داغسي وايي، والعجب منه چي مظهري وروسته د سيدتنا عائشة حديث نقل كړى دى او دا يې هم ويلي دي واختاره اكثر المفسرين چي مراد له شديد القوى څخه جبرئيل عليه السلام دى، بيا يې پوره لكه درويش چي وړاندي كړى تفصيل كړى دى، وجه التعجب چي دا تفسير تاسي ليدلى ؤ نو به اول تاسي هغه د جبرئيل قصه كړې واى د تشابه د دعوى څخه به هم خلاص واى، او د اكثر المفسرين له رائي څخه اعراض كول خو اسانه كار نه دى، او ده د خپل اول تفسير په باره كي ويلي دي چي دا تفسير مروي دى د انس او ابن عباس وغيرهما من السلف ولا غبار عليه انتهى، والله اعلم بمراده في كتابه.

فَاَوْحٰۤى اِلٰى عَبْدِهٖ مَاۤ اَوْحٰى ﴿۱۰﴾

وحي وكړې خداى په ذريعه د جبرئيل و خپل بنده يعني نبي كريم ﷺ ته.

سوال: ذكر د خداى خو د مخه نه دى تېر سوى حتى چي ضمير د عبده ورته

راجع سي، نو اضمار قبل الذکر به نه وي؟

ځواب: ددې سوال په ځواب کې روح المعاني وايي: والاضمار ولم يجر له تعالی ذکر لکونه في غاية الظهور کانه المذکور او داسې اضمار په قرآن کې ډېر سته کما في قوله تعالی: ولو يؤاخذ الله الناس بما کسبوا ما ترک علی ظهرها من دابة چې ضمير د ظهرها راجع دی و مځکې ته او لفظ د ارض دمخه نه دی ذکر سوی وقوله سبحانه و تعالی انا انزلناه في ليلة القدر آه، چې ضمير د انزلناه راجع دی و قرآن ته مع انه لم يجر للقرآن ذکر.

درويش وايي: ومثل هذا السوال والجواب الاستشهاد بما ذکره روح المعاني اورده روح البيان ايضًا.

''ما اوحی'' ای الذي اوحاه، والضمير السمتتر في اوحی راجع الی جبرئيل عليه السلام.

پوښتنه: ما اوحی به خدای پاک نه کړی ذکر چې هغه څه شی ؤ؟

ځواب: لپاره د تعظيم يې ذکر نه کړی کما في قوله في قصة فرعون، فغشيهم من اليم ما غشيهم چې مقدار د ما غشيهم يې معين نه کړی د تعظيم لپاره ای کثير من الماء لا يقار مقداره.

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى ﴿۱۱﴾

يعني تکذيب نه دی کړی زړه د محمد ﷺ، ای ما رءاه ببصره من صورة جبرئيل يعني زړه د عليه الصلوة والسلام انکار نه دی کړی چې ما چې هغه ځوک وليدی هغه جبرئيل ؤ يعني زړه د عليه الصلوة والسلام هغه ځوک چې په سترګو وليدی داسې يې نه وويل لم اعرفک زه دې نه پېژنم والا لکان کاذبًا ولې زړه خو پېژندلی ؤ چې جبرئيل دی کما راه ببصره.

اَفَتُمٰرُوْنَهٗ عَلٰى مَا يَرٰى ﴿۱۲﴾

آيا تاسې ايها المشرکون مجادلة يعني ناحقه بحث کوئ د محمد ﷺ سره پر هغه شي چې دده سترګو ليدلی دی، همزه لپاره د استفهام انکاري دی ای لا ينبغي الانکار فيما يدعيه محمد ﷺ رؤيته وهو صورة جبرئيل[۴].

پوښتنه: دا رؤية د جبرئيلؑ ماضي ؤ نو په مضارع يې ولي تعبير وکړی چي داسي ويل سوي وای ښه به نه وای على ماراٰى بصيغة الماضي؟

ځواب: تعبير په مضارع سره لپاره د استحضار ده صورة ماضيه غريبه دی لان المضارع للحال.

وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى ﴿١٣﴾

لام موطئه د قسم محذوف دی او همزه مستتر دی په راه کي راجع دی و نبيؑ ته او بارز ضمير يې راجع دی و جبرئيل ته يعني وليدی نبيﷺ جبرئيلؑ في صورته الحقيقية التي خلقه الله عليها.

پوه سه: چي په علم الصرف کي وايي چي فعلة بفتح الفاء د مرة (يعني يو وار او فعلة بکسر الفاء لپاره د هيئت دی نحو جلست جلسة ای جلست واحدة ونحو جلست جلسة بکسر الجيم ای على هيئة جلوس، نو معنی د ايت داده مرة اخرى من النزول اقيمت نزلة مقام مرة نو په دې سبب يې نزلة ته نصب ورکړی بناء پر ظرفيت.

سوال: نو مرة اخرى نه وويل سو بلکې نزلة يې ووايه؟

ځواب: نزلة چي يې ووايه لپاره د دلالت پر دې چي دا وار نزول د جبرئيلؑ داسي دی لکه نزول د جبرئيلؑ په اول وار کي بالدنو والقرب، او مراد له جمله قسميه څخه نفي د ريبة والشک دی من الرؤية الاخيرة او دا وار ليدل د عليه الصلوة والسلام جبرئيلؑ لره په ليلة الأسراء کي وه يعني المعراج.

عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿١٤﴾

په نېز د سدرة المنتهى، دا يوه درخته ده چي نبق يې بولي او په پښتو يې بېره بولي عن يمين العرش في السماء السابعة على المشهور، وروى في حديث اخرجه احمد ومسلم والترمذي وغيرهم انها في السماء السادسة نبقها (مېوه يې) لکه قلال هجر (لکه ژی د هجر د قبيلې) او بلګونه يې لکه د غوږ د فيل، يسير الراکب في ظلها سبعين عامًا لايقطعها واخرج الحاکم عن اسماء بنت ابى بکرؓ مرفوعًا (الى رسول اللهﷺ يسير الراکب في الفتن منها) په يو ښاخ کي د دې درختي، مأة سنة، روح المعاني وايي چي ظاهره له احاديث څخه داده چي درخته د

نبق ده حقيقةً يعني د بېري درخته ده.

سوال: درخته حقيقةً څو خاوري غواړي او اوبه غواړي او هواء غواړي؟

ځواب: لايبعد من قدرة الله الباهرة ان يخلقها في اى مكان شاء لکه خداى عزوجل چي اخبار د شجرة الزقوم کړی دی انها تنبت في اصل الجحيم، والعقل يتحير في انبات الشجرة في النار لکن القدرة القاهرة انبتها في النار.

پوه سه: چي دا درخته مقام د جبرئيل؈ دی چي بالا تر دغه ځاى پرواز نسي کولاى چنانچه په شپه د معراج چي عليه الصلوة والسلام مستوى العرش ته پورته کېدی جبرئيل امين ﷺ په سدرة المنتهى کي ځني پاته سو، قال عليه الصلوة والسلام رئيته عند سدرة المنتهى چي پر ده شپږ سوه وزره يتناثر منه الدرر واليواقيت.

درويش وايي: چي دغي قصې ته سعدي شيرازي قدس سره په دې خوږو بيتو کي اشاره کړی ده.

چنان گرم در تيه قربت براند　که در سدرة جبرئيل ازو ماند
بدو گفت سالار بيت الحرام　که اى عامل وحى بر تر خرام
بگفتا فراتر مجالم نماند　بماندم که نيروى بالم نماند
اگر يک سر موى بر تر برم　فروغ تجلى بسوزد پرم

بعض مفسران وايي چي اطلاق ههنا مجاز دی يعني درخته نه ده بلکې ځاى د اجتماع د ملکو عليهم السلام دی کما يجتمع الناس في ظل سدرة.

درويش وايي: وهذا القول ضعيف جداً، او ابن ابى حاتم وعبد بن حميد له ابن عباس رض څخه روايت کړی دی چي سدرة المنتهٰى يې په دې بولي چي تر دې ځايه پوري علم د هر عالم رسېږي وما ورائها لا يعلمه الا الله، يا له دې سببه يې منتهٰى بولي چي تر دغه ځايه پوري رسېږي اعمال د مخلوقاتو چي پېشېږي له دغه ځايه و خداى ؈ ته او يا له دې سببه يې منتهٰى بولي چي تر دغه ځايه پوري رسېږي علم د انبياء عليهم السلام تر دغه ځاى بل خوا ته د دوی څخه هم غائب ده، او يا له دې سببه يې منتهٰى بولي چي تر دغه ځايه پوري رسېږي ارواح د شهداء او المؤمنين مطلقًا، او يا منتهى په يې په دې بولي چي دې ته رسېږي ما ينزل من فوقها وما يصعد من تحتها.

درويش وايي: چي قصه د معراج د رسول کريم ﷺ چي تفصيل او بيان د دې

ايت په تفسير کي تېر سوی دی سبحان الذي اسرى بعبده ليلاً من المسجد الحرام الى المسجد الاقصٰى الاية لكن اختلاف د مفسرينو په دې کي دی چي د رسول اکرم ﷺ په سترګو خدای ﷻ ليدلی دی او که څرنګه؟ سدتنا ام المؤمنين رض سخت انکار کوي و روی البخاري عن مسروق دی وايي چي ما پوښتنه وکړه د دې څخه يا اماه هل رئ محمد ﷺ ربه فقالت لقد قف شعري (زما پر بدن وېښتان جګ ودرېدله) مما قلت اين انت من ثلث (له درو خبرو څخه که چا تاته وکړې هغه دروغ دي) من حدثک (که چا تاته وويل) ان محمدًا رئ ربه فقد كذب، دې دا آيت خپل دليل وګرځاوه لا تدركه الابصار (يعني الله) وهو يدرک الابصار الاية او بل دا ايت: ما كان لبشر ان يكلمه الله الا وحيا او من وراء حجاب ومن حدثک انه ﷺ يعلم ما في غد فقد كذب دا ايت يې دليل وګرځاوه ما تدري نفس ما ذا تكسب غدًا، ومن حدثک که چا درته وويل چي عليه الصلوة والسلام يو شی د وحي څخه پټ کړی دی فقد كذب دليل يې دا وو ايه يا ايها الرسول بلغ ما انزل اليک من ربک الآية دې وويل ولكن رئى جبرئيل ؑ في صورته (اى الخالصة) مرتين او ابن عباس رض وايي ما كذب الفؤاد و ما رئى ولقد رئه نزلة اخرى ان محمد ﷺ رئى ربه بفؤاده مرتين، كذا روى مسلم.

درويش وايي: چي د زړه د رؤية معنى داده چي من وراء الحجاب چي خدای ﷻ د چا سره خبري وکړي زړه يې متيقن وي چي دا خبري د خدای عزوجل دی او ابن جرير د ابن عباس رض څخه روايت کړی دی چي يو چا پوښتنه وکړه د عليه الصلوة والسلام څخه قال: هل رئيت ربک؟ قال ؑ رئيته بفوائدي، لكن مظهري چي دی معتقد دی د رؤية بالبصر الظاهري يعني په سترګو يې خدای ﷻ ليدلی دی، ګاهي وايي چي قول د ابن مسعود رض عائشې رض شهادة على النفي اى نفي الرؤية بالبصر وشهادة الاثبات ارجح، او دا هم وايي چي ما احتج به عائشة رض على نفي رؤيته ﷺ بالبصر لا يخفى ضعفه.

درويش وايي: چي سبحان الله كيف اجترئ على ضعف حديث ام المؤمنين عائشة رض وقد صح انه عليه الصلوة والسلام قال خذوا ثلثى الدين من الحميراء اعني عائشة رض، او مظهري دا هم ويلي دي وقول النبي ﷺ رئيته بفؤادي لو ثبت (يعني اول خو دا حديث ثابت نه دی) وهذه حبرئة اخرى من المظهري لا يدل على نفي الرؤية بالبصر.

درويش وايي: چي كيف لايدل على نفي الرؤية البصر لان السائل انما سئل رسول اللهﷺ هل رئيت ربک؟ فقال رئيته بفؤادي فهو نص على نفي الرؤية البصر والا لقال نعم لان غرض السائل هو السؤال عن الرؤية بالبصر كما هو ظاهر، فالجواب عنه نعم ليس الا.

قصة معراج النبيﷺ على وجه الاختصار: په بخاري او مسلم كي چي متفق عليه يې بولي په اصطلاح د محدثينو، عن انس بن مالک عن مالک بن صعصعة رضي الله عنه عن النبيﷺ قال بينا انا في الحطيم مضطجعًا (په دې مابين كي زه پروت وم په حطيم كي پر اړخ) وفي رواية في بيت ام هاني بنت ابى طالب رضي الله عنها

درويش وايي وهذه الرواية هو الاشهر كما يدل عليه قول العارف الجامي رحمه الله:

چو دولت شد زبد خواهان نهانی ..... سو دولت سرای ام هانی

اذا اتاني آت (هو جبرئيل عليه السلام) فشق بين هذه وهذه يعني بين ثغرة نحره الى شعرته (نو څيري يې كړى په مابين كي د ثغرة النحر يعني د ځيګر د حلالېدو غار تر وېښتانو پوري يعني د نس چي د نس اوله حصه ده.

پوه سه: چي دا څيرېدل په ذريعه د آلة النحر من السكين وغيره نه وه بلكې په صرف ګوته سره د جبرئيل وه چي نه وينه بهېدلې وه او نه درد ؤ، فاستخرج قلبي (زما زړه يې را وكښى له خپل ځاى څخه)

فائده: دا قدرتي اېرېشن ؤ، ولي كه عادي واى نو زړه چي له خپل ځاى څخه جلا سي سړى فورًا مري، ثم اتيت بطستة من ذهب (بيا راتګ وكړل سو و ماته په يو لګن يا كاسه سره د سرو زرو) مملو ايمانًا (چي هغه ډكه وه په ايمان سره، يعني داسي شى پكښې ؤ چي استعمال يې د زړه په چاكو كي سبب د زياتوالي د ايمان ګرځېدى چي په صورت د اوري ؤ (فغسل قلبي) نو زما زړه يې را پرېولى (فحشى به) هغه شى چي په طست كي ؤ په ډک يې كړى، يعني بعد ما اخرج من قلبهﷺ بعض الدم الجامد (ثم اعيد) بيا يې زړه بيرته په خپل ځاى كي پيوند كړى (ثم اتيت بدابة دون البغل وفوق الحمار) بيا ماته راوستل سو يعني جبرئيل عليه السلام را وستل يوه دابه يعني د سپرتيا لپاره چي تر غاتره كوچنى وه او تر خره غټه وه (يقال لها البراق) يا يې له دې سببه براق باله چي رنګ يې پر بريښېدى او يا له دې سببه

چي تېز رفتاره ؤ لکه پيلبو کما يدل عليه ما بعده (ليضع خطوه عند منتهى طرفه) چي ګام به يې ايښو په نېز د هغه ځاى چي دده ديد به هورې رسېدى زه يې پر هغه سپور کړم يعني جبرئيلؑ، جامي قدس سره وايي:

شد از سبو حيان گردون صداده .... که سبحان الذى اسرى بعبده

درويش وايي: چي تر دې وروسته قصه يعني د مسجد اقصى ورتله کما دل عليه الآية "سُبْحَانَ الَّذِىْٓ اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصٰى" الآية، ملتوي کړل سو صرف د اسمانو حالات ددې وروسته بيانېږي، لان القصة تمامها وتفصيلها قد مرت في سورة الاسرى حتى چي دا بيت د مسجد الاقصىٰ د حال بيان دى:

درآن مسجد امام الانبياء شد .... صف پيشينانرا پيشوا شد

جاميؒ.

(فانطلق بى جبرئيل حتى اتى السماء الدنيا) يعني ورغلى جبرئيلؑ اول اسمان ته زه هم ورسره وم (فاستفتح) جبرئيلؑ طلب د خلاصوالي د دروازې وکړى له خازن څخه د اسمان (قيل من هذا) دربان وويل چي څوک يې؟ جبرئيلؑ خپل ځان ورته ذکر کړى، دربان ورته وويل (من معک) څوک درسره دى؟ (قال محمد ﷺ قال وقد ارسلت اليه) ته ور استول سوى يې و ده ته يعني که تا پر خپل سر را راهي کړى دى، جبرئيلؑ وويل (نعم) د دربان له خوا وويل سول (مرحبًا به) دا د ملکو ښه راغلى دى په پښتو کي (فنعم المجئ جاء) په ښه راتګ سره راغلې، نو دروازه يې خلاسه کړه، عليه الصلوة والسلام وايي زه چي ورپورته سوم نو په دې اول اسمان کي آدم ؑ موجود ؤ جبرئيلؑ راته وويل (هذا ابوک آدم فسلم عليه (لان الجائي يسلم على القاعد) نو ما سلام ورواچاوه ده جواب د سلام راکړى (ثم قال مرحبا بالابن الصالح والنبي الصالح ثم صعد بي السماء الثانية فاستفتح فذکر مثل ما ذکر في السماء الدنيا وکذا ذکر في کل سماء، قال رسول الله ﷺ فلما خلصت يعني الى السماء الثانية اذا يحيى و عيسى عليهما السلام (او دوى دوه سره د خاله زامن وه) قال يعني جبرئيلؑ هذا يحيى وهذا عيسىٰ فسلم عليهما فسلمت

عليهما فردًا السلام علي يعني وعليک السلام، بيا دواړو وويل (مرحبًا بالاخ الصالح والنبي الصالح فلنعم المجئ جئت، وذكر في السماء الثالثة يوسف عليه السلام فاذا هو اعطي شطر الحسن، وفي الرابعة اى السماء الرابعة ادريس عليه السلام فقلت ما قلت واجبت كمامر، قال رسول الله ﷺ، وفي الخامسة هارون عليه السلام فالحال الحال كمامر، وفي السادسة په شپږم اسمان كي موسىٰ عليه السلام فقلت ما قلت كمامر، واجبت مامر فلما جاوزت تر موسىٰ ع ده وويل غلامًا بعث بعدي.

درويش وايي: چي دا لفظ د اهانت د عليه الصلوة والسلام لپاره نه دى معاذ الله من انبياء الله تحقير بعضهم بعضًا بلكې معنى يې داده چي په عمر ځوان دى يدخل الجنة من امته اكثر من يدخلها من امتي.

درويش وايي: چي د موسىٰ ع دا خبره هم حسدًا نه وه بلكې ترحمًا لامته، قال ع ثم صعد بي الى السماء السابعة فذكر الاستفتاح وغيره كمامر وذكر هناک ابراهيم ع قال جبرئيل هذا ابوک (يعني جدک الاكبر) فسلم عليه فسلمت عليه فرد السلام وقال مرحبًا بالابن الصالح والنبي الصالح، ثم زه پورته كړه سوم الى سدرة المنتهى فاذا نبقها مبده مثل قلال هجر و اوراقها مثل اذان الفيلة وقد مر معنا هذا قال جبرئيل ع هذه سدرة المنتهى، ناګاه ما وليدلې څلور ويالې چي دوې په مځكه كي پټي رواني وې او دوې ښكاره، قلت ما هذا يا جبرئيل؟ قال اما الباطنان فنيران في الجنة، واما الظاهران فالنيل والفرات، قال عليه الصلوة والسلام ثم رفع بي الى البيت المعمور، زه ترې سوم نو جبرئيل ع ما ته راوړى يو لوښى چي په هغه كي شراب وه او يو بل لوښى چي په هغه كي شيدې وې، فاخذت اللبن، فقال جبرئيل هي الفطرة يعني شيدې د فطرة اسلامي سره برابري دي، انت عليها وامتک اما لو شربت الخمر غوت امتک، قال عليه الصلوة والسلام ثم فرضت علي (اى علي و على امتي) خمسون صلوات في كل يوم وليلة (يعني من جانب الله عزوجل) فرجعت الى موسىٰ ع فقال بما امرت؟ قلت امرت بخمسين (۵۰) صلوات في كل يوم وليلة، موسىٰ عليه السلام راته وويل په څه شي سره ته امر سوې؟ ما ورته وويل په پنځوسو لمونځو په شبانه روز كي، موسىٰ عليه السلام راته وويل ستا امت طاقت د پنځوسو لمونځو نه لري په شبا روز كي او موسىٰ عليه السلام راته وويل ما تجربه كړې ده تر تا دمخه په بني اسرائيلو اشد المعالجة

فارجع الى ربک فاسئله التخفيف لامتک فرجعت فوضع عني عشرًا لس لمونځونه يې را معاف کړه چي څلوېښت پاته سي (وفي رواية في کل رجعة خمس صلوات) فرجعت الى موسیٰؑ فقال مثله (اى مثل کلامه السابق) يعني څلوېښت هم ډېر دي فارجع الى ربک فاسئله التخفيف، فرجعت فوضع عشرًا لس يې معاف کړه چي دېرش پاته سي، فرجعت الى موسیٰؑ فقال مثل ما قال اولاً فرجعت الى ربي فوضع عشرًا چي شل پاته سي، فرجعت الى ربي فقال مثل ما قال فرجعت الى ربي فوضع عشرًا چي لس پاته سي، فرجعت الى موسیٰؑ فقال مثل ما قال اولاً فرجعت الى ربي فوضع عني خمسًا چي پنځه پاته سي، فرجعت الى موسیٰؑ فقال مثل ما قال اولاً يعني لا تستطيع امتک خمس صلوات في کل يوم فارجع فسئل الله التخفيف ما ورته وويل سئلت ربي فاستحيت، نور نو شرمېږم لکني ارض واسلم په دغو پنځو لمونځو راضي يم او تسليم يم، زه تر موسیٰؑ تېر سوم يو منادي له جانبه څخه د خدای ﷻ نعره وکړه: لامضيت مريضتي ما خپل پرض چي پنځه لمونځونه وه پر ځای کړه يعني په واقع کي لان الحسنة بعشر امثالها ثواب هذه الامة المرحومة يعني دا يې پنځوس و خففت عن عبادي يعني في الظاهر چي پنځه لمونځونه دي.

درويش وايي: چي په حديث کي د مسلم د ثابت البناني له انس رضؓ څخه دا عبارت زائد سته چي په اووم اسمان کي چي ما ملاقات د ابراهيمؑ سره وکړی نو ده شا تکيه کړې وه و بيت المعمور ته، جبرئيلؑ ماته وويل چي دا بيت المعمور دی چي هره ورځ اوويا زره ملکي ورته راځي د عبادت لپاره چي دوی شباروز پوره کړي بيا نوبت نه ور رسېږي اخير ما عليهم يعني تر اخيره پوري دوی وي.

درويش وايي: چي ددې کثرت بلا نهايت د ملکو فهمېږي ولا يعلم جنود ربک الا هو، او په هغه حديث کي دا عبارت هم زائد سته که يو څوک قصد وکړي د يو ښه کار يعني د عبادت او په سبب د عارض يې ونه کړي يوه حسنه ورته نوشته کېږي او که هغه حسنه وکړه په لس حسنهٔ ورته نوشته کېږي، او که يې د يو بد کار يعني ګناه قصد وکړی او و يې نه کړی هيڅ شی نه ورته نوشته کېږي او که يې وکړي يوه سيئه ورته نوشته کېږي.

عِنۡدَهَا جَنَّةُ الۡمَاۡوٰىؕ ﴿۱۵﴾

الضمير راجع الى السدرة، قال صاحب روح المعاني والمأوى على مانص عليه الجمهور اسم مكان دى والاضافة (اى الاضافة الجنة الى المأوى بيانية) يعني هغه جنت چي مأوى يې بولي د مأوى معنى مرجع ده، الحسنؒ وايي مأوى اليها المتقون يوم القيامة، وقيل يأوى جبرئيل والملائكة اليها، او قتادهؒ وايي هي جنة تأوى اليها ارواح الشهداء وليست بالتي وعد المتقون، اعراب جنت المأوى مبتداء ده عندها يې خبر مقدم دى والجملة صفت للسدرة.

اِذۡ يَغۡشَى السِّدۡرَةَ مَا يَغۡشٰىۙ ﴿۱۶﴾

چي پټه کړه هغه شي چي دا يې پټه کړه، زيادة في تعظيم السدرة، روح البيان وايي چي اذ ظرف زمان دى لراه (في قوله تعالى: ولقد راه نزلة اخرى) لا لما بعده من الجملة المنفية (يعني ما زاغ البصر آه) دى وايي لان ما النافية لايعمل ما بعدها في ماقبلها آه لکن روح المعاني دا خبره د روح البيان رد کړې ده په دې سره چي اذ خو ظرف دى او په ظروف کي توسع د ليس في غيرها آه.

سوال: دا غشيان د سدرة المنتهى خو په ماضي کي ؤ، نو تعبير يې په مضارع ولي ځني وکړى؟

ځواب: ټوله مفسرين وايي چي تعبير بالمضارع يې لپاره د استحضار د حالت ماضيه غريبه بديعه دى (که مضارع په معنى د حال سي) او يا د دې لپاره چي دا غشيان پر طريقه د تجدد په مستقبل کي (که مضارع لپاره د استقبال تجددي سي) والمعنى ولقد رئ محمد ﷺ جبرئيلؑ عند السدرة وقت ما غشيها آه.

فائده: خداى عزوجل ما غشيها مبهم ووايه تعيين يې و نه کړى ليذهب نفس سامع الى مذهب ممکن او يا لپاره د تعظيم د ما غشيها کما في قوله تعالى قي قصة غرق فرعون في اليم فغشيهم من اليم ما غشيهم.

درويش وايي: چي په دې ماغشيهم کي اختلاف دى د مفسرينو (۱) دا يو جماعت عظيم دى د ملکو چي د خداى عزوجل څخه اجازه د ملاقات د عليه الصلوة والسلام غوښتل لکن سره يعني د ښاره چي په ښتو يې خونى بولي، نو

هري ملكي يو طبق (يعني پياله) له اطباقو څخه د جنت را اخستې وه من التحائف ما لايخفى، نو د عليه الصلوة والسلام په حضور كي يې اطباق خالي كړه تقربًا اليه، د رسول كريمﷺ څخه روايت: غشيها الوان لا ادري ما هي فليس احد من خلق الله يستطيع ان ينعتها يعني چي هيڅ د هغه ماغشيها بيان تفصيلي دي وكړي، او دغه رنګه په حديث صحيح كي راغلي دي رئيت السدرة يغشاها (چي پټه يې كړه) فراش من ذهب ورئيت على كاورقة (پر هر بلګ) د سدرة ملكا قائمًا يسبح الله، وقال الحسين الكاشفي في التفسير الحسيني، و ګويند بر حوالى آن سدرة فرشتګان طيران ميكردند چون پر آنها زرين بودند آه، او روح المعاني له الحسن څخه په روايت وايي چي پټه كړه سدرة انوارو د خداى حين تجلى لها.

پوښتنه: په قصه كي د موسٰىؑ راغلي دي چي ده چي پر كوه طور د خداى پاک خبري اورېدې داسي يې وويل: رب ارني انظر اليک (ته په ما ځان ووينه چي زه دي ديدار وكړم) په جواب كي خداى پاک ورته وويل: لن تراني (يعني په دنيا كي په موجوده سترګو ستا) لكن انظر الى الجبل فان استقر مكانه فسوف تراني فلما تجلى ربه للجبل جعله دګا (يعني غر ټوټه ټوټه سو) وخر موسى صعقًا (غوځار سو موسٰىؑ بېهوشه) الى اخير الايات هنالک، نو پوښتنه داده كه پر سدرة باندي الهيه فيض سوى واى نو بايد سدرة هم لكه جبل موسىؑ ټوک ټوک سوى واى؟

ځواب: جبل د موسٰىؑ خو په عالم الملک ضعيف كي ؤ او سدرةت المنتهى خو په عالم ملكوت قوي كي وه ولهذا لم يصبها ما اصاب جبل موسى فافهم، او هم دا سبب دى چي عليه الصلوة والسلام چي جبرئيل په افق اعلى كي پر خپل صورة واقعي وليدى پر عليه الصلوة والسلام غشي او بېهوشي راغله او دلته د سدرة المنتهى سره چي عليه الصلوة والسلام جبرئيل پر خپل صورت اصلي وليدى هيڅ نه سوه پېښه و عليه الصلوة والسلام ته فافهم فانه سانح عزيز، وقيل يغشاها الجم الغفير من الملائكة امثال الغربان (لكه كارګان چي پر يوه درخته كښېني) يعبدون الله (اى الملائكة) او يا زيارت د سدرة المنتهى يې كاوه كما يزورون الناس الكعبة الشريفة.

درویش وايي: چي مفسرينو نور اقوال په ماغشاها اى السدرة كي ذكر كړي دي وفيما ذكرناه كفايت لمن القى السمع وهو شهيد يعني بالقلب، نو كه ماته څوک ووايي چي ستا فتوى پر كوم يوه ده، نو فقير به ورته ووايم:

نه قاضي يم نه مفتي يم .... بلكې ذليل عبيد قندهاري يم
د ساداتو مفسرينو اقوال راناقل كوم .... نور قضا و فتوى وتاسي ته پرېږدم

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ﴿١٧﴾

او نه دي كږې سوي ستر گې د عليه الصلوة والسلام سره سره د رؤية د عجائبو د سدرة المنتهى، او نه يې تجاوز كړى دى يو خوا او بلي خوا ته سره د رؤية د عجائبو چي بېشماره وي، بل اثبت البصر الى المقصود الاعلى وهو رؤية الله تعالى، دا اية روح البيان دليل بولي ددې چي رؤيت د جمال د رب العزة بواسطه بصره عليه الصلوة والسلام يقظة په ويښه لان وصف البصر بعدم الزيغ بان ذالک کان يقظه، او كه چېري رؤيت قلبي واى لقال مازاغ قلبه او فؤاده لكن مفسرين وايي چي مراد له بصر څخه بصر القلب دى فلا بد من قرينة صارفة عن بصر القلب الى بصر الرأس وهي ههنا معدومة، والجواب ان البصر حقيقة في بصر الرأس فلا بد لصرفها الى بصر القلب وهو مجاز من قرينة وهي ههنا معدومة فتامل، قال الحسين الكاشفي في تفسير هذه الآية: ميل نكرد چشم محمد ﷺ و بچپ و راست نگريست و درنگذشت از حدى كه مقرر كرده و ويرا درين ايت ستايش است آن حضرت را بحسن ادب بارب العزة وعلو همت كه درآن پرتو التفات بر هيچ ذره از ذرات كائنات يفگند و ديده دل بجز مشاهده جمال بى زوال الهى كه درآن پرتو التفات بر هيچ ذره از ذرات كائنات نيفگند وديده دل بجز مشاهده جمال بى زوال الهى نشود.

درويش وايي: چي كاشفي″ حيث قال و ديده دل آه چي دى هم قائل د رؤيت قلبي دى والله اعلم وروسته كاشفي″دا ابيات راوړي دي:

دردیده کشیده کحمل مازاغ ..... نى زاغ نگه لرد ونى باغ
ميراند براق عرش پرواز ...... تامحجله ناز و پرده راز
پس پرده زپيش ديده برخاست ...... بى پرده بريد آنچه دلش خواست

درويش ميگويد كه درين بيت آخير اشاره خفى است برؤيت بصرى عند الكاشفي″.

درويش وايي: چي په رؤيت كي د عليه الصلوة والسلام خداى پاک بروية

البصر الظاهري او القلبي في ليلة المعراج اختلافات من عصر الصحابةﷺ الى يومنا هذا وهكذا للمفسرين اختلاف فيها وصاحب روح المعاني قد اطال الكلام، او په صفحو صفحو خبري په دې باب کې کړي دي، او روح البيان هم پر خپل حال ډېرې خبري کړي دي د ټولو نقل کول به ډېر بوج وي پر متعلمينو د تفسير ايوبي لهذا درويش بما قال كفايت وکړی علما که تحقيق د رؤية بصري او قلبي د عليه الصلوة والسلام په ليلة المعراج کې غواړي نو مطولات د تفاسيرو دې مطالعه کړي مع ذهن ثاقب ومطالعة جديدة لكن هيهات في الزمان الحاضر، ولې ددې زمانې بعض علماء پر خپلو استاذانو تعريضات کوي او په سپک نامه يې بولي، درمحظرش دست بوسيدن... ودرغياب ازار دادن.

لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيٰتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى۝

کلمه د لام موطئه د قسم محذوف ده او قد لپاره د تحقيق دی، ضمير د رئ راجع دی و عليه الصلوة والسلام ته، والمعنى والله په تحقيق وليدل عليه الصلوة والسلام "من ايات ربه الكبرى" کلمه د من لپاره د تبعيض ده، ولې چې ايات د قدرت د خدای عزوجل في العالم العلوي والسفلي غير متناهية لايسعها علم البشر.

اعراب: الكبرٰى مفعول به دی د رئٰ ومن اياته حال مقدم دی، والمراد بالايات الكبرٰى مارئٰ رسول اللهﷺ العجائب الملكوتية التي رئٰها في ليلة المعراج چې ددې خوا يعني بيت الحرام له خوا تلی او بيرته بيت الحرام ته راتلی من البراق، والملائكة والسدرة المنتهى و افاض عليها كمامر تفصيله وجنة المأوى، ورؤية جبرئيلؑ في صورته الاصلية له ستماءة جناح، ورئ رفرف اخضر (وهو بساط طويل عريض جلس عليه النبيﷺ بلغه الى غاية المتبنى.

فائده: اجمع المؤمنون من اهل السنة والجماعة ان معراجهﷺ كان في اليقظه.

مسئله: معراج د عليه الصلوة والسلام له مسجد الحرام څخه تر بيت الاقصیٰ پورې قطعي ثابت بالقرآن دی يعني قوله تعالى: "سُبْحَانَ الَّذِىْٓ اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصٰى" الآية، فمنكره كافر، والصحيح ان

معراجه الى سدرة المنتهى قطعي ايضًا ثابت بهذه الآية فيكفر منكره ايضًا.

وما فوقها فثابت بالاحاديث الصحيحة، نو منكريې فاسق دی کافر نه دی.

يقول الفقير سامحه القدير اتفق اهل العلم على ان المعراج كان بعد الوحي تقريبًا اثنى عشر سنة بعد النبوة قبل الهجرة بسنة، او بعض اهل الحديث وايي چي معراج النبيﷺ اول وار خوب ؤ چي قبل الوحي عليه الصلوة والسلام ليدلى ؤ وهو في المسجد الحرام ثم عرجه في اليقظة بعد الوحي قبل الهجرة تحقيقًا لرؤياه من قبل، د دې داسي مثال دی چي عليه الصلوة والسلام په خوب کي فتح د مکې ليدلې وه په کال د حديبية بسنة (۶) من الهجرة وروسته فتح دِ مکې په سنه (۸) پای ته ورسېده، ونزل قوله تعالى: في ذالک لقد صدق الله رسوله الرؤيا بالحق.

فائده: خدای پاک چي ذکر وکړی تفصيلاً د عليه الصلوة والسلام د رؤيت ربه و آيات ربه وتعلمهﷺ وتصديق قلبه وروسته بيان د تقبيح د کافرانو د مکې يې وکړی په دې ايت سره.

أَفَرَءَيْتُمُ اللَّـٰتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾

آيا تاسي ليدلي دي (فالاستفهام للانكار والتوبيخ على عباده الهية الثلاثة للمشركين كما سيئاتي ذكرها، والفاء للعطف على مقدر انظرتم ما تعبدونه فرئيتم) "اللات والعزى" دا نومان دي د مشركانو د هغو خدايانو چي دوی به يې عبادت کاوه، په بعض تفاسيرو کي وايي چي دوی پر يوه بت د الله نوم کښېښاوی فصرف الله من الاسم الجليل الى اللات، او پر بل يې د العزيز نوم کښېښاوی چي د خدای پاک نوم دی فصرف السنتهم الى العزى، والله اعلم، روح المعاني وايي چي قتادهؒ وايي چي لات د ثقيف د قبيلې معبود ؤ په طائف کي، ابو عبيده وغيره وايي كان اللات بالكعبة يعبده اهل مكة او ابن زيد وايي چي لات په نخلة کي عند سوق عكاظ يعبده قريش، ابو حيان وايي چي د دې روايتونو جمع ممکن ده چي د لات په نامه دي ډېر بتان وه فاخبر عن كل صنم بالاسم المذكور بمكانه المذكور.

او بعض مفسرين وايي چي اصل دِ لات لَوِيَتٌ على وزن فعلة لانهم يلوون عليها اى يطوفون بها قلبت الواو الفًا وحذفت الياء على خلاف قياس ووضعت

تاء التانيث مكانها فلهذا كتبت طويلة كتاء اخت وبنت.

درویش وايي: چي په لات كي نوري خبري هم په تفاسيرو كي ستة تركناها لمكان التطويل بلا فائدة، واما العزٰى فقال مجاهدؒ شجرة بغطفان كانوا يعني اهل غطفان يعبدونها، او ابن اسحٰق وايي چي عزٰى يوه خونه وه په نخلة كي چي خادمان او پهره داران يې بني شيبان وه چي جليفان د بني هاشم وه وكانت اعظم اصنام قريش وجميع بني كنانة.

تاريخ وايي: چي د قريشو لوی گمراه عمرو بن لحي به ويل چي خدای ژمی په طائف كي تېروي عند اللات او دوبی د العزٰى سره تېروي، نو تاسي د لات والعزٰى تعظيم كوئ او د دغو دوو بتانو لپاره دوی يوه خونه جوړه كړې وه چي خلكو به هديې ورته راوړلې او هغه هديې به د دغو دوو بتانو ساتندويانو په خپل منځ كي سره تقسيم كولې، په هغه باغ كي چي عزی ؤ ډېري درختي ولاړي وې چي سمرات يې بللې، تاريخ وايي چي څه وخت چي عليه الصلوة والسلام مكه مكرمه فتح كړه خالد بن وليدؓ ته يې وويل چي ورسه عزی ته خراب يې كړه، خالد بن وليدؓ هغه درختي ټولي ونړولې بيرته يې عليه الصلوة والسلام ته خبر راوړی چي ما خو ټولي درختي ونړولې، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي يو شی دي وليدی كه څرنګه؟ خالدؓ وويل يا شی مي نه دی ليدلی، عليه الصلوة والسلام ورته وويل فانت لم تهدمها (عزی دي نه ونړوی) فرجع خالدؓ چي توره يې له تېكي څخه كښلې وه سادنانو يعني محافظينو د عزی چي خالدؓ وليدی سره ناري يې سوې وهم يقولون يا عزی خليه (يعني ای عزی خالد خالي سلاح كړه) يا عزی په سترګو يې ړوند كړه والا فموتي برغم نو خالدؓ ته يوه ښځه لڅه پڅه راووتل تكه توره ببر سر يې ؤ خاوري يې پر سر بادولې، نو خالدؓ توره ورته كش كړه وهو يقول كفرانك لاسبحانك زما پر خدای عزوجل عقيده ده چي خدایؒ ستا اهانت وكړي فضربها بالسيف سره دوه ځايه يې كړه، ثم رجع خالدؓ الی رسول اللهﷺ ټوله صورت حال يې ورته بيان كړی، قال رسول اللهﷺ نعم ښه كار دي وكړی تلك العزی قد نسيت ان تعبد ببلدكم ابداً.

او مظهريؒ وايي چي لات، عزی او منات د بتانو نومان دي چي قريشو او نورو بت پرستانو يې عبادت كاوه او دوی به ويل چي ملائكه بنات الله دي او دوی

به ويل چي دا بتان زموږ هياكل يعني صور دي د هغو ملكو چي د خداى لونړ دي.

وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى ﴿٢٠﴾

درويش وايي: چي په منات كي هم اختلاف دى چي دا بت څه شى ؤ او عابدين يې څوک وه، بعض مفسرين وايي چي منات يوه لويه ډبره وه چي د هذيل او د خزاعه قبيلې يې عبادت كاوه، او په انسان العيون كي وايي چي منات بت چي اوس او خزرج يې عبادت كاوه يعني في الجاهلية ارسل رسول اللهﷺ سعد بن زيد الاسهلي رضي الله عنه او سل كسه د آسانو سپاره يې ورسره كړه چي منات ونړوي، نو سعدؓ ورغلى هغه بت ته سادن يعني خادم د منات وسعد ته وويل ما تريد؟ سعدؓ ورته وويل اهدم منات، سادن ورته وويل ته او دا كار چي منات به ړنګوې، سعدؓ چي بت منات ته ورنژدې سو فخرجت اليه امرئة عريانة سوداء بير سرې ؤ ناري د ويل يې وهلې تضرب صدرها فقال لها سادن (اى الخادم المحافظ لهذا الموضع) منات دونک بعض عصاتک (اى مناته ونسه يعني هلاک كړه بعض عاصيان ستا) چي مراد يې سعد بن زيد رضي الله عنه ؤ فضربها سعد بالسيف فقتلها وهدم محلها (هغه ځاى او خونه يې هم ونړول انتهى)

پوښتنه: فائده د منات په ثالثه سره څه ده، ولي چي د منات دريم والى خو دا دى چي عطف سو پر لات او عزى نو منات دريم سو؟

ځواب: فائده يې تاكيد د دريم والي دى چي له عطف څخه معلوم سو كمامر آنفًا.

سوال: د الاخرى څه فائده ده بل منات خو نه ؤ چي له هغه څخه د احتراز لپاره يې لفظ اخرٰى راوړى واى؟

ځواب: اخرٰى په دې ځاى كي په معٰنى د حقير او ذليل دى لان الاخرى تستعمل في الضعفاء كما في قوله تعالى وقالت اخراهم لاولاهم اى ضعفائهم لرأسائهم يعني يوم القيامة، ولايصح حمل الاخرى على المعنى المتعارف و الا يلزم استدراكه كمامر في السؤال.

درويش وايي: چي كفارو د مكې او نورو مشركانو لكه خزاعة قبيله به ويل چي ملائكه د خداى لونړ دي، او دوى به دا هم ويل چي دا زموږ بتان وطن او ځاى دى د

جنیاتو چي هغه لوڼې د خدای ؒ دي، نو خدای پاک پر دوی په دې ایتو کي رد وکړی.

اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى ﴿٢١﴾ تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضِيْزٰى ﴿٢٢﴾

پوه سه: چي همزه لپاره د استفهام انکاري او توبیخ دی، آیا تاسي لره زامن دي او خدای عزوجل لره لوڼې دي یعني ښځي، دا قسمت چي تاسي په دغه وخت کي قسمت دی، قال ابن عباس ؓ وقتادة ؒ في ترجمة ضیزی ای قسمة جائرة حیث جعلتم لربکم ما تکرهون لانفسکم، الحسن ؒ وايي قسمة غیر معتدل ولي چي د مشرکینو له ښځینه اولاده داسي بد راتله لکه بل ځای چي خدای پاک د دوی د حال حکایت داسي کړی دی: واذا بشر احدکم بالانثی ظل وجهه سودا وهو کظیم، بلکې سر سخت د دوی به چي لور به یې پیدا سوه ژوندۍ یې په خاورو کي ښخوله.

فائده: پوه سه چي دا لفظ ابن کثیر ضئزی په همزه سره وايي، باب یې ضئزه ای ظلمه، نو ضئزی مصدر دی وصف به القسمة مبالغة یعني قسمة ظالمة او نور قراء یې ضیزی په یاء سره وايي، کسائي ؒ نحوي وايي ضاز یضیز ضیزًا وضاء یضوز ضوزًا، وضاء یضاز ضازًا اذا ظلم ونقص، مظهري ؒ دا قول د کسائي ؒ رد کړی دی چي واوي غلط دی بلکې یايي دی یا ضاء یضیز علی وزن باع یبیع یا ضاز یضاء علی وزن نال ینال، او اصل د ضیزی ضیزی فعلی بضم الفاء للکلمة، دلیل یې دا وايي چي ضیزی خو صفت دی والصفات لاتکون الاعلی فعلی بضم الفاء لکه حبلی او انثی یا به فعلی بفتح الفاء وي نحو غضی وسکری، دی وايي چي نسته په کلمه د عربو کي فعلی بکسر الفاء في النعوت وانما یکون في الاسماء لکه ذکری وشعری.

سوال: ضمه د ضاد یې ولي په کسره بدله کړه؟

ځواب: که یې ضمه په کسره نه وای بدله کړې، نو یا په واو اوښتله نو درک نه معلومېدی چي دا لفظ واوي دی که یايي، نو چي ضمه یې په کسره بدله کړه یا سالم پاته سوه، نو معلومه سوه چي یايي دی، روح المعاني، روح البیان، مظهري.

درویش وايي: چي که زه ټوله اختلافات د مفسرینو ؒ د دغو بتانو یعني لات والعزی ومنات وثالثة الاخری په ځایو کي او د دوی په عابدینو کي بنابر تفصیل راوړم شاید ډېري نوري صفحې به په بره کي ونسي چي و متعلمینو ته د تفسیر ایوبي

به درد سر بلا فائده پيدا کړي، وفيما ذکرنا خلاصة للتفاسير المشار اليها، کفاية:

تا طبع شريفت نپذيرد ملالتی ...... آن به که به تفسير قرآن برگرديم

إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ

(الضمير راجع الى الاصنام المتخاذة من الاحجاز وغيرها من الذهب والفضة) نو معنى د ايت داده: نه دي دغه جمادات هيڅ يو د دوی مستحق د الوهيت (لکونها ليست) مګر صرف نومان دي چي تاسي او ستاسي پلرو او نيکه ګانو په هغو سره مسمٰی کړي دي دغه جمادات، چي نه دی نازل کړی خدای عزوجل د دوی په الوهيت سره يو دليل عقلي يا نقلي، بلکې دلائل عقلية والنقلية متوافرة على عدم استحقها قها الالوهية.

پوه سه: چي جمله و سميتموها او جمله د ما انزل الله آه دواړي صفت دي د الاسماء، او ضمير راجع دی و اصنامو ته، والمستثنى المفرغ خبر د هي دی والمعنى ما تلک الحجارة الهة الا الهة اسمية باصطلاحکم من غير داعٍ اليه، وما انزل الله على الوهيتها واستحقاقها للعبادة حجة او داسي هم روا ده چي د هي ضمير و اصنامو ته راجع وي باعتبار مايدعى الکفار چي دا بتان زموږ حقائق ملکية دي حال دی زموږ په بتانو کي، نو دغه بتان زموږ د خدای لوڼې دي وشفعائنا عند الله، نو معنى د ايت داسي ده، نه دي دغه بتان ستاسي هيڅ شی في الواقع الا اسماء چي مسمى نه لري تخيلتم وجودها وسميتموها باسماء مثل اللات والعزى ومناة او د بنات الله نوم مو پر ايښی دی او شفعاء يې بولئ او حال په اصنامو کي بولئ ما انزل الله بوجودها برهانًا، کذا في المظهري وغيره.

إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ

متابعت نه کوي کفار مکه وغيرهم مګر نه د ګمان چي دوی ته پيدا سوی دی له تقليد څخه د نيکه ګانو من غير دليل صحيح، کلمه د ما موصوله ده او عائد يې محذوف دی، والمعنى ما تشتهيه (هذا هو العائد) انفس هم الامارة بالسوء، او الف واللام لپاره د عهد دی او يا عوض د مضاف اليه دی ای انفسهم الامارة، ولي چي عادة د نفس دادی چي سړی د سوا و فحشاء و خواته کشوي، والعقل يسوق الى حسن العاقبة.

پوښتنه: په دمخه ايت کي خو دوی مخاطب وه يعني انتم واباءکم او په دې يتبعون کي يې ولي غائب راوړه؟

ځواب: ددې لپاره يې غائب راوړه چي تعداد د قبائح د دوی دا غواړي چي د دوی څخه دي اعراض وکړل سي او د دوی د قبائحو حکايت دي و نورو ته وکړل سي، لکن مع هذه النکتة ابن عباس او ابن مسعودؓ او ابن وثاب وطلحة والاعمش" تتبعون په تاء د خطاب يې وايي.

وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِّنْ رَّبِّهِمُ الْهُدٰىؕ ﴿۲۳﴾

دا جمله حال ده له ضمير څخه د يتبعون مقرره د بطلان د ماهم عليه من اتباع الظن والهوی.

پوه سه: چي لام موطئه د قسم محذوف دی يعني والله چي په تحقيق راغلې ده د خدای" له خوا څخه هدیٰ، مراد له هدی څخه رسول اللهﷺ دی يا مراد ځني قرآن دی.

فائده: اطلاق د هدی چي مصدر دی پر عليه الصلوة والسلام يا پر قرآن مبالغة دی يعني بايد دوی اتباع الظن وماتهوی الانفس يې پرې ايښی وای او اتباع د محمدﷺ يا د قرآن کريم يې کړې وای چي هغه له جانبه د رب د دوی ده.

اَمْ لِلْاِنْسَانِ مَا تَمَنّٰىؗ ﴿۲۴﴾

پوه سه: چي کلمه د ام منقطعه ده په معنی د بل ده لپاره د انتقال من بيان چي هغه شی چي کفار پر هغه ډاډه دي يعني من عبادة الاصنام سره ددې چي هغه کم سند نسته مگر توهم ددوی او هوٰی انفسهم الی بيان ان ذالک لايجدي نفعًا اصلاً، او بل همزه دی لپاره د انکار او نفي يعني ليس للانسان ما يتمناه وتشتهيه نفسه يعني کفارو د بتانو طمع د شفاعت کول من الهتهم، يا به دوی دا ويل چي لئن رجعنا الی ربنا ان لنا للحسنی يعني په ورځ د قيامت، او يا د دوی اشتهاء وه چي نزول د قرآن پر يو رجل د دوی چي مکه ده چي په هغې کي مشر او مالدار سړی وليد بن المغيرةؒ يا په طائف کي مسعود بن عمرو الثقفي بايد پر هغو نازل سوی وای، ونحو ذالک من خرافاتهم.

فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ وَالْاُوْلٰى ﴿٢٥﴾

الفاء للسببية او دا جمله علت ده د نفي چي د ماسبق څخه وفهمېدی يعني چي نسته انسان لره ما يتمناه، ولي چي نعيم دده دار الآخرة او د دار الدنيا هر يو يې مملوک د خدای دي او اعطاء يې هم خاص په خدای پوري ده دواړه نعمتونه د آخرة او د دنيا ورکوي ومن يشاء ته او منع کوي د من يشاء څخه په دې کي هيڅ مدخل نسته تمنی لره د چا ولا شيئ آخر يفعل مايشاء ويحکم ما يزيد لاوجوب عليه ولا اعتراض عليه فيما يفعله.

سوال: اخرة يې ولي دمخه کړی او سره ددې چي وجود کي خو دنيا دمخه ده؟

ځواب: لپاره د قطع د طمع د کافرانو چي موږ لره په اخرت کي عند الله للحسنی دي.

وَكَمْ مِّنْ مَّلَكٍ فِى السَّمٰوٰتِ لَا تُغْنِىْ شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا

او ډېري له ملکو څخه چي کائن په اسمانو کي دي چي شفاعت د دوی نفع نه لري يو شی له نفع څخه في وقت من الاوقات.

اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ اَنْ يَّاْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَرْضٰى ﴿٢٦﴾

مګر په هغه وخت کي څه وخت چي خدای عزوجل و دوی ته اجازه ورکوي د شفاعت ''لمن يشاء'' من الملائکة ان يشفع او من الناس ان يشفع او شفاعت هم د هغو خلګو چي خدای عزوجل په شفاعت د ملکو و دوی لره راضي وي ''ويرضٰی'' او سره ددې چي ملائکه عباد مکرمين او مقربين دي عند الله نو څرنګه کفار طمع کوي د شفاعت د جماداتو چي د دوی بتان دي، ويقولون هؤلاء يعني الاصنام شفعائنا عند الله يوم القيامة، البغوي وايي چي مراد له ملکو څخه هغه ملکي دي چي دوی يې عبادت کاوه چي دا بنات الله دي زموږ شفاعت به کوي يعني دا دروازه د شفاعت پر دوی بنده ده لانه کذب بحت علی الله عزوجل.

اِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ لَيُسَمُّوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْاُنْثٰى ﴿٢٧﴾

په تحقيق هغه کسان چي پر اخرت ايمان نه لري، مسمی کوي ملائکه (چي هغه پاکي دي له سماتو څخه د نقصان علی الاطلاق) په تسميه سره د انثی، ولي چي

دوی به ویل چي ملائکه بنات الله دي وامهاتهم بنات سروات الجن، او میندي د دوی لوڼې د سردارانو د پیرانانو دي، سبحانه وتعالى عما يقولون علوًا كبيرًا.

فائده: لفظ د الملائكة لپاره د استغراق د مفرد دی یعني کل واحد منهم لکه په محاوره کسانا الامیر حلة، ای کسا کل واحد مناحلة، والافراد یعني مفرد یه نه ووایه یعني ملک لعدم اللبس او انثی یې هم مفرد راوړی ولم يقل تسمية الاناث، فلا حاجة الى ماقيل ان الانثى بمعنى الاناث دي او يا دې تأويل ته هم ضرورت نسته چي انثى په معنى د طائفة الانثى دی.

فائده: وفي تعليق التسمية بعدم الايمان بالآخرة اشعار بان هذه المقولة في الشفاعة والقناعة واستتباع العقوبة في الآخرة بحيث لايجتري عليها الا من لايؤمن بها رأسًا (اى بالكلية)

وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ ۖ

پوه سه: چي دا جمله "ومالهم به من علم" حال ده له فاعل څخه د يسمون.

سوال: ضمير د به خو راجع دی و تسمية ته نو مذكر يې ولي راوړی؟

ځواب: په تأويل د مذكور يا په تأويل د قول فافهم.

"ان يتبعون" دوی متابعت نه کوي (في ذالک القول)

پوه سه: چي ظن دلته په هغه معنى نه دی چي متعارفه ده یعني الجانب الراجح بلکې دلته په معنى د توهم باطل دی.

وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ﴿٢٨﴾

پوه سه: چي او مراد له حق څخه علم دی وهو الاعتقاد الجازم (په قيد د جازم ظن خارج سو) الثابت اى الدائم (په دې قيد سره تقليد د مقلد ووتی) المطابق للواقع (په دې قيد سره جهل مرکب ووتی) روح المعاني وايي چي ظن چي فائده نه کوي هغه مسائل اعتقاديه دي چي په هغو کي جزم لازم دی وانما يعتد به (اى بالظن) في العمليات والقصص عن الامم الماضية ونحوها.

اعراب: لفظ د شيئًا منصوب دی چي مفعول مطلق د لايغني دی والمعنى شيئًا من الاغناء او من الحق ظرف لغو دی متعلق دی په لايغني پوري، او يا

منصوب دی مفعول به دی و من الحق حال منه تدبر.

درویش وایي: چي که څه هم روح المعاني او روح البيان اجمالاً دا ويلي دي چي عدم اعتبار د ظن مخصوص دی په عقائدو سره چي په هغو کي جزم لازم دی البته ظن کافي دی په عملياتو کي لکن بيا هم مظهري ؒ ډېر ښه تفصيل پکښي کړی دی حيث قال: فانقيل چي په شرع کي اتباع د ظن په عملياتو کي روا ده ولي غالب مسائل د فقي شريفي مستنبط دي له ادلة ظنيه ؤ څخه کالقياس واخبار الاحاد من الاحاديث ونحو ذالک کثير من قصص الامم الماضية وتفاصيل نعيم الجنة وعذاب جهنم وتفاصيل يوم الميعاد لانها ثابتة بالاحاديث الاحاد التي تفيد الظن فلو لم يکن الظن من العلم لکان تعليمها و تعلمها عبثًا، ددې سوال په جواب کي مظهري ؒ ويلي دي قلنا چي پښتو ژباړه يې داده: معنی ددې ايت داده چي نه ده روا اتباع د ظن په داسي ځای کي چي دا علم ظني معارض وي د هغه علم سره چي حاصل يې په دليل قطعي سره وي کالعلم الحاصل بالقياس او الجز الواحد چي معارض د علم ثابت بصريح القرآن سره وي اذ لاشک ان الاضعف لا يصادم الاقوی، نو مقتضی ددې ايت داده ان العقائد الحقة الثابتة بالادلة القطعية العقلية او الايات المحکمات و الاحاديث المتواترة السمعية ولو کان التواتر بالمعنی دون اللفظ لايجوز ترکها باطباع الظن، او که ممکن وي اول سړی دي تحصيل د علم دي د دلائلو قطعيه ؤ سره والعمل بها او که چېري دليل قطعي نه وي موجود نو عقل سړي ته اجازه ورکوي چي په ډېر احتياط سره دي مراجعه و دلائلو ظنيه ؤ ته وکړي او عقل واجب بولي عمل په دليل ظني سره ای مايفيد الظن بطريق صحيح، امثله يې دادي (۱) په خبر واحد سره ثابته ده چي وتر واجب دي (۲) د ځابنت لمونځ سنت دی (۳) والبنج يعني چرس حرام دي (۴) او بيع په شرط فاسد سره ممنوع ده، وليس في هذه المسائل دلائل قطعية تعارض هذه الظنون، نو عقل په دې سره حکم کوي چي وتر دي څوک نه پرېږدي ولايشرب البنج ولا يباع بالشرط الفاسد مخافة عذاب الله او د ځابنت لمونځ دي کوي رجاؤ الثواب لان احتمال جلب النفعة مع التيقن بعدم المفرة لکه د ځابنت په لمانځه کي کافي دی لپاره د کولو د هغه کار، واحتمال د ضرر لکه په شرب البنج کي کافي

دی لپاره د اجتناب مثلاً که د سړي ظن وي چي په غار کي به مار وي باید ګوتي په چخ نه کړي او ظن په مسائۇ فقهيه ۇ وانما هو في الطريق ای الخبر الواحد او القياس فبعد الظن الصحيح العمل بها واجب وايضًا قد ثبت بالادلة القطعية من الاحاديث المتواترة يعني چي از روی معنی متواتر دی که څه هم لفظًا متواتر نه دی باجماع الامة علماء الامة المرحومة وبقوله تعالى فاعتبروا يا اولى الابصار وبقوله تعالى فلو لا نفر من كل طائفة فرقة منهم ليتفقهوا في الدين الى اخير الآية، وجوب اتباع الاحاديث الاحاد والقياس الشرعي على شرائطه چي معارض د اقوی سره تر ده نه وي لکه کتاب الله يا حديث متواتر لفظًا.

درويش وايي: چي دا ۇ تحقيق ددې مقام حسب طاقة الفقير عبيد الله ابو الفضل القندهاري:

حاسدان چي هر څه وايي دوی دې وايي
زه خادم يم د قرآن باک مي نه کېږي
روز محشر هر که آيد تصوير جانان در بغل
من نيز حاضر ميشوم تفسير قرآن در بغل

فَأَعْرِضْ عَنْ مَّنْ تَوَلّٰى ۙ عَنْ ذِكْرِنَا

پس ته يا محمد (ﷺ) روی ګرداني وکړه د هغه چا څخه چي روی ګرداني کوي زما له ذکر څخه يعني القرآن والايمان او عن الاشتغال بذکرنا، يعني باک مه په کوه او زړه مه تنګوه لانک قد بلغت ما امرت به.

سوال: کفار خو دمخه تېر سوه في قوله تعالى ان الذين آه نو په دې ځای کي يې ضمير ولي نه ورته راجع کاوه يعني فاعرض عنهم، نو راوړلو ته د موصول سره د صله يعني عمن تولى عن ذکرنا ته ضرورت ۇ؟

ځواب: ضرورت دا ۇ چي د دوی توصيف وکړل سي په هغه قبيحه افعال سره چي په صله کي ذکر کېږي او بيان د علت او دليل دی على قوله فاعرض، والحاصل فاعرض عمن اعرض عن ذکرنا وهو القرآن الكريم المفيد للعلم الحق اليقين او مشتمل دی پر اعتقادات حقه ۇ او حاوي دی پر علوم اولين او اخرين او

Scanned by CamScanner

چي دغه قرآن مجيد په يادونکی دی دي خلکو ته اخرت وما فيها من الاعمال المرغوب فيها والمرهوب عنها چي معاصي دي، او بعض مفسرين وايي چي مراد د ذکر څخه مذکر دی چي الرسول ﷺ دی او مراد له اعراض څخه عدم الايمان بما جاء به من شرائع الدين المبين.

وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾

او اراده نه لري مګر شهوات د ژوند ناقص او په هغو لذائذ دنيويه او شهوات نفسيه ؤ کي ډوب دي او منتهى د علم د دوی او د همت د دوی علم الامور الدنيوية دي.

ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾

دغه امور شهويه د دنيا ځای د انتهاء د دوی د علم دی (علم دلته په معنی د توهم او ظن فاسد د دوی دی فلايرد ان العلم هو الاعتقاد الجازم الثابت المطابق للواقع وليس لهم ذالک) په تحقيق ستا رب يا محمد (ﷺ) ښه خبر دی په هغه چا چي لار د حق ځني ورکه وي او خدای خبر دی په هغه چي د هدايت پر لار حق روان وي، له دې ايت څخه مقصد دادی چي ضالينو ته به جزاء د ضلالت د دوی ورکړي او مهتدينو ته به ثوابونه د هدايت موصله الى الحق د دوی ورکړي.

ابيات موعظت آميز مناسب آيات متلوه:

سيراب کن زبحر يقين جان تشنه را .... زين پس خشک نشين بر سراب ريب

هوٰى و هوس را نماند ستيز .... چو بيند سر پنجه عقل تيز

توان پاک کردن ز زنگ آئينه .... وليکن نيايد ز سنگ آئينه

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

او خدای هغه شيان چي په اسمانو کي دي (من الملائکة وغيرها) او هغه چي په مځکه کي دي على ظاهرها وفي باطنها ای هو تعالى خالقهم ومالکهم يفعل بهم مايشاء موافقًا لحکمته الباهرة، دا جمله عطف ده پر جمله سابقه.

لِيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اَسَآءُوْا بِمَا عَمِلُوْا وَيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا بِالْحُسْنٰى ﴿٣١﴾

تا چي جزاء يعني عذاب ورکړي و هغو کسانو ته چي عمل د بد ويې کاوه من الکفر والمعاصي، او ثواب ورکړي هغو کسانو ته چي عملونه يې په اخلاص قلبي يعني پاک له نفاق او رياء څخه کړي وي په مثوبة حسنٰى سره من الجنة ونعيمها.

پوه سه: چي لام متعلق دى بمضمون الجملتين السابقتين يعني خلق العالم وميز الضال عن المهتدى وحفظ احوالهم ليجزي الخ.

اَلَّذِيْنَ يَجْتَنِبُوْنَ كَبٰٓئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ ؕ

هغه کسان چي ځانونه ساتي د لويو ګنهو څخه.

فائده: بعض مفسرين وايي چي فواحش عطف تفسير دى د کبائر، او بعض وايي چي فواحش هغه ګناه ده چي په شرع کي حد لري لکه زنا او سرقه وغيرهما، او بعض وايي چي فواحش هغه ګنهونه دي چي په کبائرو کي افحش وي لکه زنا د همسايه د مايني سره.

پوه سه: چي بعض قراء لکه حمزه او الکسائي "کبير الاثم وايي يعني په صيغه د مفرد على ارادة الجنس، نو مراد له کبير الاثم څخه شرک دى، کريمه: ان الشرک لظلم عظيم، او هغه کسان چي په صيغه د جمع يې وايي لکه باقي قراء مراد ځني اصناف د کبائر بولي چي د هغو په تعداد کي اختلاف دى، بعض يې اوولس (١٧) بولي بعض يې (١٩) بولي، او ابن عباسؓ تر (٧٠٠) پوري بولي.

درويش وايي: چي په تفسير کي د سورة النساء تحقيق د کبائرو ګنهو تېر سوى دى، لکن روح المعاني په تفسير او تحقيق کي د کبائرو ګنهو او اختلافات د علماؤ په تعداد کي د هغو اوراق د خپل تفسير ښائسته کړي دي ان شئت فارجع اليه.

پوه سه: چي بعض بعض قراء وايي چي للمم هغه ګناه ته وايي چي که څه هم کبيره وي بيله همېشه والي بيا توبه ځني وکاږي ولايکون عادت له ولا ثبات لکه شارب الخمر چي په شرب الخمر يې عادت وي بل حينًا بعد حين کذا قال الجوهري، فالاستثناء على هذه التقادير متصل کما هو الاصل، وقيل اللمم الصغار من الذنوب لکه د بېګانه ښځي يا امرد څخه مچه اخستل يا لمس بالشهوة، کذا في القاموس يعني دون الزنى هر کار

چي وي وهو قول ابن مسعود وابى هريرة والمسروق رضي الله عنهم والشعبي رحمه الله ورواه طاؤس رحمه الله عن ابن عباس رضي الله عنه، فالاستثناء على هذا منفصل لعدم دخول المستثنى وهو الصغائر في المستثنى منه وهو الكبائر، او ابن عباس رضي الله عنهما وايي مارئيت اشبه باللمم مما قال ابو هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ ان الله كتب على ابن آدم حظه من الزنى ادركه لا محالة فزنى العين النظر (كتل دي بېگانه ښځي ته په شهوت سره) وزنى اللسان النطق (د بېگانه ښځي سره د زنى خبري كول) الى اخير الحديث، وقال الحسن رحمه الله اللمم النظرة من غير عمد، فهو مغفور او كه يې بيا په قصد ورته وكتل هغه لمم نه دى.

تفريع: نو پر دې تقدير المم اخص دى تر صغائر الذنوب، او بغوي رحمه الله په خپل سند سره داسي روايت كړى دى قال رسول الله ﷺ ان تغفر اللهم تغفر جمًا واى عبد لك لا الما.

إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ط

په تحقيق ستا خداى ج فراخه دى مغفرت دده يعني يغفر ما يشاء لمن يشاء من الذنوب صغائرها وكبائرها بتوبة ولا توبة.

فائده: عقب الله وعيد المسلمين وعد المحسنين بهذه الآية تا چي اصحاب الكبائر له رحمت عامه څخه د خداى ج نا اميد نه سي لكه معتزله چي وايي عذاب د ګناه كارانو پر خداى واجب دى چي بلا توبة مړه سي، ابو نعيم د امير المؤمنين علي رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي يو نبي ته د انبياؤ ع د بني اسرائيلو خداى عزوجل وحي وكړې چي اهل طاعت ته د امت خپل و وايه چي تكيه پر اعمالو خپل دې نه كوي ولي چي كه زه تنګي وكړم په حساب كي د يو چا سره په ورځ د قيامت كي لا عذبنه، او وو وايه و اهل معصيت ته ستا د امت چي زما له رحمت څخه دې نه نا اميده كېږي فاني اغفر الذنوب العظيمة ولا ابالي (زه باک نه په كوم)

هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ ۖ

خداى ج په تاسي خبر دى ستاسي په عملو سره او په سعادة او شقاوة ستاسي سره (يعني له ازل څخه) "اذ انشاكم" بحذف المضاف آبائكم آدم عليه السلام او يا معنى داده في ضمن انشاء ابيكم "من الارض" يعني انشاء اجماليًا فان علمه تعالى قديم، وقد قال رسول الله ﷺ خلق الله مقادير الخلائق (اى احوالهم) قبل خلق السموات والارض بخمسين الف سنة وكان عرشه على الماء، رواه مسلم.

"واذ انتم اجنة في بطون امهاتكم" او هغه وخت چي تاسي واست، اجنة جمع جنين ده يعني پټ واست.

پوه سه: چي اصل معنى د جن ستر دى ولهذا سمى المولود في رحم امه جنيًا لسترة والجنة جنة لاستر ار ارضها بالاشجار المكاثفة والجن جنًا لسترهم عن اعين الناس.

پوه سه: چي اذ انتم آه معطوف دى پر اذ انشأكم او دواړه ظرفه متعلق دي باعلم، له ابن مسعودؓ څخه روايت دى قال حدثنا رسول الله ﷺ وهو الصادق المصدوق (چي دى صادق دى او خداى ؒ يې هم تصديق کړى دى) چي خلق د يوه ستاسي په رحم کي د مور څلوېښت ورځي نطفه وي (يعني مخلوق د پلار او مور څخه) ثم يكون علقة (يبا غليظه وينه وګرځي څلوېښت ورځي) ثم يكون مضغة (لکه ژوولي غوښه) مثل ذالک يعني څلوېښت ورځي، ثم يبعث اليه ملكًا باربع كلمات فيكتب عمله واجله ورزقه وسعيد او شقي ثم تنفخ فيه الروح الى اخير الحديث، متفق عليه.

فَلَا تُزَكُّوْٓا اَنْفُسَكُمْ ط

تاسي پاکي د خپلو ځانو مه واياست، چي ما دومره روژې نفلي نولي دي او زه صلوة التهجد هم همېشه کوم الى غير ذالک من الطاعات الواجبة والنفلية.

پوه سه: چي کلمه د فاء لپاره د ترتيب د نهي ده عن تزكية النفس على ما سبق من ان عدم المواخذة على اللمم ليس لعدم كونه من الذنوب بلکې که لمم په محض فضل سره د خداى تاسي ته وبخښل سو مع علمه تعالى بصدوره منكم اى اذا كان كذالک فلا تزكوا انفسكم بالطهارة عن المعاصي بالكلية او په پاکوالي د اعمالو خپل بلکې شکر د خداى عزوجل واياست پر فضل دده و مغفرته جل شانه للمم لکم، سعدي شيرازي قدس سره وايي:

همان به اگر مى بستن گوهرى ..... كه همچون صدف سر نخود دربرى
اگر مسک خالص ندارى مگوى ...... وگر هست خود فاش گردد ببوى
منه اى پسر آب زر بر بشيز ...... كه صراف دانا نگيرد بچيز

هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ۝

خداى ؒ ښه علم لري پر هغه تقوى داره سړي روح المعاني وايي چي لا فرق بين ان تكون تزكية النفس عبارة (كمامر امثالها) وبين ان تكون اشارة حتى چي تسمية ته

نحوطد برة معنى نېكو كاره ښځه هم شامل دى، چنانچه اخرج احمد و مسلم و ابو داؤد وابن مردوية وابن سعد عن زينب بنت ابى سلمة انها سميت په بره سره يعني د مور او پلار له خوا ځخه فقال رسول الله ﷺ لا تزكوا انفسكم الله اعلم باهل البر منكم سموها زينب او يا نوم د بركة پر زوى ايږدي.

فائده: دا نهي تنزيهي دي.

أَفَرَءَيْتَ الَّذِي تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾

آيا تا ليدلي (الاستفهام للتعجب والفاء للعطف على محذوف اى انظرت يا محمد) هغه چي اعراض يې وكړى له حق ځخه چي ايمان دى.

درويش وايي: چي مشهوره په شان نزول كي ددې ايت داده چي دا نازل دى په باره كي د وليد بن المغيرة چي ده متابعت وكړى د نبي ﷺ على دينه يعني ايمان يې راوړى ؤ.

پوه سه: چي وليد المذكور لوى سرمايه داره سړى ؤ په مكه كي، نو ده ته پېغور وركړى بعض مشركانو چي مشر يې ابى بن خلف ؤ چي تا ولي پرېښو دين د خپلو نيكه ګانو او هغه دي ګمراهان و بلل، وليد ورته وويل چي له عذابه ځخه د خداى بېرېږم، نو هغه پېغور وركونكى چي ابي بن خلف ؤ وليد ته يې وويل چي دومره مقدار روپۍ ماته راكړه ورجع الى الشرك زه ستا عذاب پر ذمه اخلم.

وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ ﴿٣٤﴾

وليد بعض موعود روپۍ و ابى بن خلف ته وركړې لكن لږ تر موعود روپو "واكدى" او پر باقي روپو وليد بخل مختاره كړى يعني نه يې وركولې، كذا قال البغوي.

درويش وايي: چي دا قول غير مشهور دى في شان نزول الآية، او ورته روايت ابن جرير له ابن زيد ځخه هم كړى دى ان رجلاً اسلم (يعني د وليد نوم يې نه دى ذكر كړى) فلقيه بعض من يعيره چي و ده ته يې پېغور وركړى (يعني د ابى بن خلف نوم يې نه دى ذكر كړى) هغه معير و هغه سړي ته چي مسلمان سوى ؤ وويل: تركت دين الاشياخ پرې دي ښو وى دين د خپلو سپين ږيرو چي شرك ؤ، او هغه دي ګمراهان و بلل؟ دا مسلمان سوي سړي ورته وويل چي زه له عذاب ځخه بېرېدلم، هغه معير ورته وويل چي كه ته ماته دومره مبلغ راكړې (مقدار يې نه دى معلوم كړى) نو زه به هر عذاب چي ستا ؤ پر ذمه واخلم، فاعطاه شيئًا فقال المعير زدني څه مال نور راكړه، نو مسلمان

سوي سړي د نور مال له ورکولو څخه بخل مختاره کړی هغه بيا ورته وويل زدني فاعطاه قليلاً بيا هغه معير خط ورته نوشته کړی او شاهدان يې هم پر دې معامله پکښې نوشته کړه، ففيه نزلت هذه الآية افرئيت الذي تولى الآية، وقال السديؒ نزلت في العاص بن وائل السهمي ذالک وانه يوافق النبي ﷺ في بعض الامور الى اخير القصة (يعني ايمان يې نهٔ راوړی) ومن اضعف الاقوال ما قال محمد بن کعب القرظي نزلت في ابی جهل وذالک لانه قال ما يأمرنا محمد الا بمکارم الاخلاق، لکن ترجمه د ايت يې داسي کړې ده اعطی قليلاً يعني ابوجهل قليلاً من الامر يعني الامر بمکارم الاخلاق "واکدی" بخل يې وکړی يعني ايمان يې نه راوړی.

درویش وايي: چي پر هر تقدير اصل معنی د کدی القطع ده مأخوذ من الکدية چي هغه يوه سخته ډبره ده چي د څاه کيندلو په وخت کي پيدا سي يمنع الحافر من الحفر، وقيل غير ذالک في شان نزول الآية ولا يعباء به فالاول هو الاولی في شان نزول الآية والله اعلم.

أَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ۝

آيا په نېز د وليد بن المغيرة علم د غيب سته، والاستفهام للانکار يعني علم پر غيب نه لري، کلمه د فاء لپاره د سببية ده، الرؤية قلبية يعني وليد بن المغيرة پر دې علم لري چي هغه صاحب دده چي هغه په مقابل د مال د وليد ضمانت دده پر غاړه واخستی چي په اخرت کي ستا عذاب زه پر ذمه اخلم په ورځ د قيامت کي.

أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِى صُحُفِ مُوسَىٰ ۝ وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ ۝

پوه سه: چي ام منقطعه دی په معنی د بل آه او بل لپاره د انتقال دی من قوله اعنده آه او همزه يې لپاره د استفهام انکاري دی "لم ينبأ" ای الم يخبر چونکه همزه چي لپاره د انکارؤ پر کلمه د لم داخل سو نو په قانون ددې چي نفي د نفي اثبات دی يعني تاسي خبر یاست "بما في صحف موسیٰ" يعني په اسفارو کي د تورات د موسیٰ سته او په صحف کي د ابراهيم، هغه ابراهيم چي وفا يې وکړه يعني بما امره الله به واتمه چي ذبح ته د زوی اماده سو کمامر وبلغ رسالاته تعالی او صبر يې وکړی پر ازار د خلگو له خوا چي اتباع د نمرود جبار وه او صبر يې وکړی پر اوور د نمرود، کريمه: واذ ابتلی ابراهيم بکلمات فاتمهن، له ابن عباسؓ څخه روايت دی چي ابراهيم په احکامو سره د

اسلام من الواجبات والسنن والمندوبات تهولو سره وفٰی وکړه ولم یوف بها احد غیره چي هغه جمله سهام ای الاحکام دېرش دي چي لس سهام يې په سورة ابراهيم کي دي من قوله تعالی: ان الله اشتری من المؤمنين انفسهم الی اخير الآيات، او لس يې په سورت احزاب کي دي من قوله تعالی: ان المسلمين والمسلمات الی اخير الآيات او شپږ يې في قوله تعالی: قد افلح المؤمنون الی خيرها او څلور يې په سئل السائل يعني من قوله تعالی: والذين يصدقون بيوم الذين الی اخيرها.

درويش وايي: چي خواص د ابراهيمؑ ډېر دي حتی په يوه روايت صحيح کي راغلي دي چي ابراهيمؑ چي نمرود جبار د منجنيق په ذريعه اوور ته وغورځاوه جبرئيلؑ اور ته نارسيده ورته راغلی ده ته يې وويل: هلک لک من حاجة؟ قال ابراهيمؑ اما اليک فلا، فقال الی الله فقال ابراهيمؑ حسبي من سؤالي علمه بحاله، فقال الله تعالی: يا نار کوني بردًا وسلامًا علی ابراهيم الآية، وروی ايضًا چي ابراهيمؑ به يو فرسخ په طلب پسي د مهمان تلی فان وجده اکرمه والا نوی الصوم، ولنعم ماقيل في مدحه: وفي ببذل نفسه للنيران: وقلبه للرحمٰن: و ولده للقربان: وماله للاخوان ای الضيفان.

وفي الحديث القدسي: ابن آدم (ای يا ابن آدم) ارکع لي اربع رکعات من اول النهار اکفک اخره.

درويش وايي: چي مراد له دې څلورو رکعتو څخه صلوة الضحٰی دی چي وخت يې په ښه لمر راپورته کېدو سره دی چي په دوبي ګوډې د جونګيانو پر مځکه سوځي، بزرګانو د دين د دې څلور رکعته لمانځه لپاره دغه سورتونه ټاکلي دي په اول رکعت کي وروسته تر سورة فاتحه سورة والشمس و ضحٰها الی اخيره وفي الرکعة الثانية والليل اذا يغشٰی الی اخيره ثم يتشهد وفي الثالثة والضحٰی وفي الرابعة الم نشرح الخ.

سوال: د اميانو لپاره چي دغه مذکوره سورتونه يې نه وي په ياد د هغو چاره به څه وي؟

ځواب: الطاعة حسب الطاقة دی يعني د هغو لپاره کوم سورتونه چي يې په ياد وي کفايت کوي په ثواب کي.

پوښتنه: آيتونه د دوهم رکعت د سورة يعني والليل اذا يغشٰی آه خو بالا دي د اول رکعت تر سورة يعني والشمس وضحٰها؟

ځواب: فقهاؤ تصريح کړې ده چې په نفلي لمونځو کي دا زيادت د دوهم رکعت د سورة پروا نه لري يعني مکروه نه دی.

فائده: وسيئاتي مما نقل من صحف موسٰی في اخير سورة سبح باسم ربک الاعلی کذا في فتح الرحمن.

پوښتنه: موسٰی يې تر ابراهيم ولي مقدم راوړی مع ان ابراهيم اقدم منه وافضل؟

ځواب: لان صحف موسٰی يعني التورات اشهر عندهم و اکثر، او بله خبره دا ده چې په دې تقديم کي د اقرب ښخه چې صحف موسٰی وې و ابعد ته چې صحف ابراهيم وې لکون الاقرب اعرف عندهم، وعن ابی ذر الغفاري رضي الله عنه قال يا رسول الله ﷺ کم من کتاب الله انزل الله قال (۱۰۴) کتب، انزل علی آدم عليه السلام عشر صحائف وعلی شيث عليه السلام (۵۰) صحيفة، وعلی ادريس عليه السلام (۳۰) صحيفة وعلی ابراهيم عليه السلام (۱۰) صحيفة وانزل الله التورات والانجيل يعني الاول علی موسٰی عليه السلام والثاني علی عيسی عليه السلام والزبور علی داوٗد عليه السلام والفرقان علی محمد ﷺ.

فائده: اخرج ابن جرير وابن ابی حاتم عن معاذ بن انس رضي الله عنه عن رسول الله ﷺ قال الا اخبرکم (آيا زه تاسي خبر نه کړم چې ولي مسمٰی سو ابراهيم خليل الله بالذي وَفّٰی انه کان يقول کلما اصبح وامسٰی فسبحان الله حين تمسون وحين تصبحون الی اخير الآية.

درويش وايي: لاتعارض بين هذه الروات في ابراهيم الذي وفی لانها کلها کانت موجودة فيه عليه السلام قطعًا.

اَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ﴿۳۸﴾

ان لا تزر (ای لا تحمل) وازرة (نفس حاملة لحمله) وزر اخرٰی (يعني وزر نفس اخرٰی)

پوښتنه: چې روح المعاني او روح البيان وايي چې ان مخفف د مثقل دی اسم يې ضمير شان محذوف دی او وروسته جمله خبر ده او جمله سره د اسم او خبره په محل کي د جر ده، بدل ده د مافي الصحف الاولی او يا په محل کي د رفع دی خبر د مبتداء محذوفي دی ای هو کانه سئل مافي صحفها ونقله المظهري ايضًا.

پوښتنه: په حديث صحيح کي راغلي دي: من سن في الاسلام سنة سيئة فعليه وزرها و وزر من عمل بها الی يوم القيامة، نو ددې حديث له ظاهر ښخه دا معلومېږي چې واضع اول د سنة سيئة د نورو چې دده پر لار روان وي نيول کېږي؟

ځواب: دا واضع اول چي د نورو په ګناه نيول کيږي دا خو په سبب د اضلال دده چي ده نور خلګ ګمراهان کړه اضلال خو دده فعل دی لا وزر غيره.

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾

او نسته انسان لره (يعني ثواب) مګر نه د هغه عمل چي ده سعي کړي وي.

پوه سه: چي ان مخفف د مثقل دی لکه په د مخه ايت يعني ان لا تزر آه او دا ايت عطف پر هغه دی او اسم يې ضمير شان محذوف دی او للانسان خبر د ليس دی والا ما سعى اسم د ليس دی، و كلمة ما مصدرية ويجوز ان تكون موصولة والمعنى وانه اى الشان ليس للانسان في الآخرة الا سعيه في الدنيا، هذا اذا كانت ما مصدرية او الذي سعى وعمل به اذا كانت ما موصولة، روح البيان روح المعاني.

فائده: د د مخه ايت مضمون چي دا ؤ چي د يوه سړي په ګناه خدای عزوجل بل سړی نه نسي کما مر في قصة الوليد بن المغيرة، دد ې ايت مضمون دا دی چي خدای چا ته ثواب نه ورکوي په عمل د خير د بل چا که قريب وي او که بېګانه.

درويش وايي: چي دد ې په مضمون کي لوی اختلاف دی د مفسرينو او د فقهاؤ جمهور د مفسرينو او محدثينو پر د ې مذهب دي چي د عمل د خير که عملي وي که مالي او که قولي وي ثواب د يوه د فعل و بل ته رسيږي بالآحاديث والاجماع. اما الآحاديث:

(۱) يو له هغو څخه حديث د ابى سعيد الخدري رضي الله عنه دی، دی وايي چي ما له رسول الله ﷺ څخه واورېده چي ده وويل چي د يو مؤمن روح چي خدای قبض کړي نو هغه دو ې ملکي چي دده سره ورسره وي کراما کاتبين چي دده خير او شريې نوشته کاوه دوی خدای ته مناجات وکړي چي تا چي مقرر کړي ؤ پر يوه بنده ستا بکتب عمله د هغه مؤمنه روح خو تا قبض کړی و ځان ته نو موږ ته اجازه را کړه چي موږ به په مځکه کي اوسېږو (يعني د عبادت لپاره) خدای پاک ورته ووايي چي زما مځکه ډکه ده د تسبيح ويونکو څخه لکن قوما على قبر عبدي (يعني المتوفى الآن) فسبحاني (اى سبحان الله) و هللانى (اى لآ اله الا الله) وكبراني (الله اكبر) الى يوم القيامة و اكتباه لعبدي (او دا ټول زما د عبد مؤمن پر نامه .... کوي، رواه ابو نعيم.

(۲) بل حديث د ابو هريره رضي الله عنه دی چي روايت يې مسلم کړی دی قال قال رسول

اللهﷺ اذا مات الانسان انقطع عمله (ای ثواب عمله ولي چي ميت خو د ثواب کار نسي کولای) الا عن ثلاث الا من صدقة جارية (لکه يو پُل چي پر رود مثلاً جوړ کړي يا يو مسجد جامع يې جوړ کړی وي چي خلک لمونځونه پکښي کوي) او علم ينتفع (يا يې علم پاته وي چي خلک فائده پر اخلي يا د شاگردانو په ذريعه يعني په شاگردانو کي يې مدرسان وي يا يې کتابونه تصنيف کړي وي چي له هغو کتابو څخه خلک گټه اخلي)

درويش وايي: چي يا يې وقفي کتابونه پرې ايښي وي، او ولد صالح (که زوی وي او که لور) صالح يدعونه چي هغه دعاء ورته کوي.

فائده: ولد يې مقيد کړی په صالح سره يا ترغيبًا للولد على الدعاء للوالد المتوفي يا له دې سببه چي د ناصالح دعاء خدای عزوجل نه قبلوي.

سوال: په دغه حديث سره څنگه احتجاج وسو ولي چي صدقه جاريه خو د ميت خپل کسب دی او دغه رنگه علم ينتفع به الناس خو هم د ميت خپل کسب دی؟

ځواب: وجه د احتجاج يې اخيره جمله د حديث ده يعني دعاء الولد الصالح لان هذا الدعاء ليس من عمله فافهم.

(۳) بل حديث د ابو هريره رضي الله عنه دی: قال قال رسول اللهﷺ ان الله تعالى ليرفع الدرجة للعبد الصالح في الجنة فيقول يا رب اني لي هذه (د کومه خوا پيدا سوه دا درجه و ماته) فيقول (ای الرب عزوجل) باستغفار ولدک لک، رواه الطبراني وروى نحوه عن ابى سعيد الخدري رضي الله عنه مرفوعًا.

سوال: مړي خو هنوز جنت ته نه دي ورغلي نو په رفع د درجې في الجنة دی څه پوهېږي؟

ځواب: بتعليم الله المتعال لروحه ذالک الرفع فتدبر.

(۴) بل حديث د ابن عباس رضي الله عنهما دی قال قال رسول اللهﷺ ما الميت في قبره الا شبه الفريق المتغوث (نه دی مړي په قبر کي مگر لکه يو سړی چي په اوبو کي ډوب سي چي طلب د کومک کوي) ينتظر دعوة ملحقة من اب او ام او ولد او صديق ثقة (يا له اشنای څخه چي اعتمادي اشنای وي) فاذا لحقته کانت احب اليه من الدنيا ومافيها وان الله ليدخل على القبور من دعاء اهل الارض امثال الجبال وان هدية الاحياء الى الاموات الاستغفار لهم، رواه البيهقي والدارمي.

درویش وايي: چي چشم دید واقعه في اليقظة پر درویش خپل پلار مرحوم ډېر ګران ؤ په ژوند کي ولي چي پاعث زما د علم او د کتابت هم دی ؤ او وروسته تر مرګ هم را باندي ګران ؤ چي په هره دعاء کي په حضور قلبي ما ورته دعاء کوله او کوم يې، يو کال ما ته دا فکر پیدا سو چي زما پر پلار که څه هم حج فرض نه ؤ لمکسنته ته خو اوس الحمد لله قدرت لرې راسره يو نفلي حج د پلار لپاره وکړه هغه ؤ چي دا فکر مي مصمم سو، نو مي يو کال د پلار لپاره نفلي حج وکړی په دې حج کي ما پر لوړ چت د کعبې مکرمې طواف کاوه چي لاندي ازدهام ؤ د طواف په دوران کي مي له نژدې څخه خپل پلار وليدی چي ښه سپين کالي يې اغوستي وه پر هغه رنګ چي ما دی په ژوند کي ليدلی ؤ، ما چي هڅه پسي وکړه او دا مي وويل بابا، دی را څخه ورک سو هر څو مره کوشش چي مي وکړی بيا مي نه وليدی.

تفريع: نو په دې چشم دید واقعه سره مي د نبي اکرم ﷺ پر دې حديث يقين و حق اليقين ته ورسېدی:

(۵) و روی الطبراني في الاوسط قال رسول الله ﷺ امتي امة مرحومة تدخل القبور بذنوبها وتخرج من قبورها لا ذنوب عليها، يخلص عنها باستغفار المؤمنين لها، قال العلامة جلال الدين السيوطي ؒ و قد نقل غير واحد الاجماع ان الدعاء ينفع الميت ودليله قوله تعالى: والذين جاؤا من بعد هم يقولون ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذين سبقونا بالايمان.

درویش وايي: چي دا آيت ”ليس للانسان الا ماسعٰى المذكور في صحف ابراهيم و موسٰى“ چي مضمون يې دا دی چي نه رسېږي هيڅ چا ته ثواب د حسناتو د بل چا من الصلوة النفلية والصوم والصدقة والحج ونحو ذالک دا حکم په صحفو پوري د ابراهيم او موسٰى عليهما السلام ؤ لکن د خصوصياتو څخه د امت مرحومه دی نسخ د دغه حکم د والحقنا بهم ذريتهم.

(۶) دا حديث چي روايت يې صديقې عائشې ؓ کړی دی چي يو سړی راغلی و رسول الله ﷺ ته يې وويل چي زما مور نابېره مړه سوه او وصيت يې ونه کړی او زما ګمان دی چي دې خبري کړي وای وصيت به يې کړی وای فهل لها اجر ان تصدقتُ عنها؟ قال ﷺ نعم، متفق عليه، هم دلالت پر دې کوي لکه ما قبل حديثونه

چي هغه د صحف د ابراهيم او موسیٰ منسوخ دي په حق د امت مرحومه كي.

(٧) و حديث ابن عباس رضي الله عنهما ان سعد بن عبادة رضي الله عنه توفيت امه وهو غائب نو دی عليه الصلوة والسلام ته راغلی او ماجری د مرګ د موريې بيان كړه فقال فهل تنفعها ان تصدقتُ عنها قال نعم، قال (ای سعد بن عبادة) اشهدك (زه شاهد ګرځوم تا) ان حائطي (زما باغ صدقه دی زما په مور پسي) رواه البخاري.

(٨) او حديث د ابن عمر رضي الله عنهما قال قال رسول الله ﷺ چي خيرات وكړي يو ستاسي څخه نفلي فيجعلها هو لابويه (ثواب يې مور او پلار ته وروبخښي) فيكون لهما اجرها ولاينقص من اجره شيئًا (يعني د متصدق هيڅ شی له ثواب څخه نه كمېږي)

(٩) د حضرت انس رضي الله عنه حديث دی، ده وويل چي ما د عليه الصلوة والسلام څخه واورېدل چي ده وويل: ما من اهل بيت يميت منهم (يعني احد) نو قريبان يې په هغه پسي خيرات وكړي (من ای نوع كان) بعد موته الا اهداه له جبرئيل (استثناء د كلمې د ما نافيه) على طبق من نور (پر يوه كاسه د نور) بيا جبرئيل ودرېږي پر غاړه د قبر د هغه ميت او داسي ووايي يا صاحب القبر العميق، دا هديه چي تا ته را استولې ده قريبانو ستا نو قبوله يې كړه، هغه طبق په قبر ور ننباسي نو ميت ډېر په خوشحاله سي او نورو همسايه ګانو ته دا خپل هديه ښكاره كړي، نو همسايه ګان يې ډېر خوابدي سي ولي په دوی پسي قريبانو د دوی كومه هديه نه ده را استولې، رواه الطبراني في الاوسط (نوم د كتاب دی تصنيف د الطبراني دی)

(١٠) وحديث زيد بن الارقم رضي الله عنه عن النبي ﷺ من حج عن ابويه (ای احدهما او كلاهما) ولم يحجا (او د دوی غاړي خلاصي كړي) وبشرت ارواحهما في السماء، وكتب برًا (يعني د مور او پلار د حق خلاص) اخرجه ابو عبدالله الثقفي.

(١١) او د عقبه بن عامر رضي الله عنه حديث دی چي يوه ښځه راغله و رسول الله ﷺ ته او عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي زه حج وكړم د مور لپاره (وقد ماتت) چي هغه مړه سوې ده، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ته خبره راكړه چي كه ستا پر مور د چا پور باندي وای او تا هغه پور اداء كړی وای (يعني د پور غاړي يې نه خلاصېدلې؟) هغې ورته وويل هو يعني خلاصېدلې، نو رسول الله ﷺ ورته وويل حج ورته وكړه.

درويش وايي: چي رسول الله ﷺ چي تشبيه د حج د مور له خوا په پور سره وكړه

چي د هغې ښځي پر مور د چا باندي واى داسي فهمېږي چي د هغې ښځي پر مور باندي فرضي حج ؤ او دا مړه سوه، والله اعلم، رواه الطبراني.

(۱۲) وحديث انس رضي الله عنه قال جاء رجل الى النبي ﷺ وقال ان ابى مات ولم يحج حجة الاسلام (يعني فرضي حج) يعني غرض يې دا ؤ چي زه د خپل پلار لپاره فرضي حج وكړم د پلار غاړي مي خلاصېږي، فقال عليه السلام ارئيت لو كان على ابيک دين كنت تقضيه عنه (يعني د پور غاړي يې خلاصېدلې) هغه سړي ورته وويل نعم قال رسول الله ﷺ فانه دين عليه (يعني حج فرضي پور د خداى عزوجل دى) فاقضيه، رواه البزار والطبراني بسند حسن.

درویش وايي: چي دا حديث تائيد كوي د هغه ترجمې چي فقير د ښځي د مور په حج كي وكړه ولي چي عليه الصلوة والسلام په دواړو حديثو كې تشبيه په پور سره وكړه، فقير وايي ولله الحمد.

(۱۳) وحديث ابى هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من حج عن ميت فللذي حج عنه مثل اجره (اى الميت) رواه الطبراني في الاوسط.

(۱۴) وحديث عطاء وزيد بن اسلم مرسلاً قال جاء رجل الى النبي ﷺ فقال يا رسول الله ﷺ اعتق عن ابي وقد مات، قال عليه السلام نعم، رواه ابن ابى شيبة.

(۱۵) وحديث ابن عباس رضي الله عنهما ان رسول الله ﷺ سمع رجلاً يقول لبيک عن شبرمة قال عليه الصلوة والسلام من شبرمة قال اخ لي او قريب قال عليه السلام احججت عن نفسک قال لا قال حج عن نفسک ثم من شبرمة، رواه ابو داؤد وابن ماجه والدار قطني والبيهقي وقال اسناده حسن صحيح.

(۱۶) وحديث علي رضي الله عنه مرفوعًا من مر على المقابر وقرء قل هو الله احد (۱۱) مراة و وهب اجره للاموات اعطى (يعني القاري) بعدد الاموات، رواه السمرقندي.

(۱۷) و حديث ابى هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من دخل على المقابر ثم قرء فاتحة الكتاب وقل هو الله احد و الهكم التكاثر ثم قال جعلت ثواب ما قرئت من كلامک لاهل المقابر من المؤمنين والمؤمنات كانوا شفعاً له (يوم القيامة) رواه ابو القاسم سعد بن علي.

(۱۸) و حديث انس رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ قال فقرء سورة يٰس به يغفر الله عنهم

(ای الاموات) يعني العذاب ان كان لهم و كان له بعدد من فيها حسنات اخرجه عبد العزيز صاحب الخلال بسنده.

(١٩) وقال السيوطي ؒ قد ورد قرائة الفاتحة عند رأس الميت (ای المدفون) وخواتيم سورة البقرة عند رجله.

(٢٠) قال الحافظ شمس الدين بن عبد الواحد مازالوا (همېشه) في كل مصر يجتمعون ويقرؤن لموتاهم من غير نكير فكان ذالک اجماعًا.

(٢١) واخرج الخلالي عن الشعبي ؒ كانت الانصار اذا مات لهم ميت، نو دوی به ورتله و قبر ته د هغه و يقرؤن القرآن.

(٢٢) وفي احياء العلوم عن احمد بن حنبل ؒ قال اذا دخلتم المقابر فاقرؤا بفاتحة الكتاب والمعوذتين وقل هو الله احد واجعلوا ذالک لاهل المقابر يعني ثوابها فانه يصل اليهم.

(٢٣) و اخرج عن جعفر ؓ ان الحسن والحسين ؓ كانا يعتقان عن علي ؓ بعد موته.

(٢٤) و اخرج ابن ابی شيبة عن عطاء قال يتبع الميت بعد موته (يعني ثواب يې ور رسېږي) العتق والحج والصدقة.

(٢٥) و اخرج ابن سعد عن القاسم ؒ ان عائشة ؓ اعتقت عن اُخيه عبد الرحمن ؓ رقيقًا عن تلاده يعني د خپل مال څخه ترجوا ان ينفعه بذالک بعد موته.

(٢٦) و حديث عمرو بن العاص.

پوه سه: چي العاص كافر ؤ پر كفر مړ هم سو او عمرو چي دده زوی ؤ مسلمان ؤ، او د العاص بل زوی هشام ؤ چي هغه هم كافر ؤ، نو العاص چي مړ كېدی وصيت يې وكړی چي په ما پسي سل (١٠٠) مريان ازاد كړئ، نو هشام خپل برخه چي پنځوس مريان كېږي ازاد كړه، عمرو بن العاص ؓ چي مسلمان ؤ راغلی او دا موضوع يې نبي عليه الصلوة والسلام ته بيان كړه، عرض يې دا ؤ چي زه خپله برخه پنځوس مريان په پلار پسي ازاد كړم دده ته به نفع وكړي؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل يا، انما يتصدق ويحج ويعتق عن المسلم لو كان ای العاص مسلمًا لنفعه لكن دی خو پر كفر مړ سو، له دې حديث څخه دا ښكاره سوه چي مؤمن ته د صدقې او حج او د امتاق نفع نه رسېږي، رواه ابو الشيخ ؒ.

(۲۷) و حديث الحجاج بن دينار ان من البر بعد البر يعني يعني دوه مور او پلار خو په ژوند کي د دوی کوي زا من لکن تر دې بر وروسته بل بر د مور او پلار پاته سي يعني وروسته پر مړيني د دوی وهو ان تصلى عنهما يعني نفلي لمونځونه مع صلاتک ستا د فرضي لمانځه سره وتصوم عنهما نفلي روژه مع صيامک.

درويش وايي: چي والله اعلم چي مراد په عدد کي د روژو خپل هغه عدد روژه د مور او پلار نسي او يا مطلق روژه د قل او کثر او داغه رنګه دا دوه احتماله په لمونځو کي هم سته، والظاهر هو الثاني کيلا يفضى الى الحرج على الابن، وتصدق لهما مع صدقتک په دې کي دوه احتماله سته، والظاهر هو الثاني کما مر آنفًا، رواه ابو شيبة، بيضاوي رحمه الله په توجيه کي د دې ايت وايي ان الصدقة والحج ينفعان من عز الميت فان الناوي کالنائب عنه نو دا هم سعي د ميت ګڼل کېږي.

درويش وايي: چي وهذا التوجيه ليس بشيئ لانه على هذا لا يحتاج الى الاحاديث المتکاثرة التي ذکرناه بل يکفيه حديث واحد وهو ان يقول انت کالنائب عنه، نو دا ټوله دده سعي ده هر ځای چي وي کوه يې.

پوښتنه: ايوبي تا پر بيضاوي خوندي لوی محقق باندي رد وکړی؟

ځواب: هو! ته حق په رجالو سره پېژنې که رجال په حق سره پېژنې، الاول حال العوام والثاني حال الخواص، زه به اجمالاً تا پوه کړم چي عبد الکريم الکوراني رحمه الله په سر کي د بيضاوي يعني قبل الشروع بکتاب البيضاوي يو څو ورقي دده په حالاتو کي يعني د القاضي البيضاوي حالات ټوله په محققانه ډول څېړلي دي، ته هغه مطالعه کړه بيا پر درويش اعتراض وکړه، او بعضې علماؤ توجيه دد دې ايت داسي کړې ده چي ميت ته چي د صدقات وغيرها ثواب رسېږي هغه په سبب د ايمان دده، نو دا ټوله صدقات تبع د ايمان دده دي، او ايمان خو دده خپل سعي ده.

درويش وايي: چي مفهوم دد دې جواب في قلب قائله دي فافهم والله اعلم.

وَاَنَّ سَعْيَهٗ سَوْفَ يُرٰى ﴿۴۰﴾

او په تحقيق سعي دده په دنيا کي ژر دی چي وبه ليدل سي يعني په ورځ د قيامت که مؤمن وي، او پاته سو کافر نو که هغه هر څو مره خيراتونه کوي لکه په دې اوسنۍ زمانه کي کافران د نړۍ مؤسسات خيريه لري چي يو ځای زلزله وسي او د

خلګو کورونه او ودانۍ ونړېږي خيره مؤسسات بالفور مرستي ورسره کوي د خوراکي موادو او د ملبوساتو الی غير ذالک.

فائده: بعض مفسرين وايي چي د کفارو دغه ښه کارونه لغوه دي لعدم شرطها وهو الايمان، او بعض مفسرين وايي چي خدای پاک و کافر ته په دې دنيا عوض ورکوي من الصحة والعافية وکثرة الاموال و الاولاد الی غير ذالک من نعم الدنيا فهم کاجير اخذ اجرته قبل تمام الوقت.

درويش وايي: چي د دې آيت يعني: وان ليس للانسان الا ماسعٰی په تفسير کي روح البيان اووه (۷) صفحې وليک او لوست ته سپارلي دي، خو اکثره ځايونه يې داسي دي چي تفسير ايوبي ورسره موافق دی البته بعض ځايونه يې مخالف دی، او علامه بغدادي رح په روح المعاني کي ډېر مختصر بيان کړی دی او پر معتزله ؤ يې رد کړی دی لکن بيا هم علامه بغدادي ګويا درياب يې په کوزه کي ځای کړی دی او تفسير قرطبي هم په زړه پوري تفسير د دې ايت کړی دی.

درويش وايي: چي ثواب د اخرت او عدم ثواب پر فعل د خير ولو کان العامل مؤمنًا په دې حديث نبوي ﷺ کي چي د جوامع الکلم له افرادو څخه دی کما ورد في الحديث الصحيح چي رسول الله ﷺ ويلي دي: و اوتيت جوامع الکلم، هغه حديث دادی چي بخاري او نورو محدثينو روايت کړی دی "اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَاِنَّمَا لِکُلِّ امْرِئٍ مَا نَوٰی فَمَنْ کَانَتْ هِجْرَتُہٗ اِلَی اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ فَهِجْرَتُهٗ اِلَی اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَمَنْ کَانَتْ هِجْرَتُهٗ اِلٰی دُنْيَا يُصِيْبُهَا اَوِ امْرَاَةٍ يَتَزَوَّجُهَا فَهِجْرَتُهٗ اِلٰی مَا هَاجَرَ اِلَيْهِ"

(اِنَّمَا الْاَعْمَالُ) ای ثواب الاعمال (بِالنِّيَّاتِ وَاِنَّمَا لِکُلِّ امْرِئٍ مَا نَوٰی) د مثال په توګه آن حضرت ﷺ د هغه وخت چي هجرت د مکې مکرمې څخه و مدينې منورې ته هجرت فرض ؤ، داسي فرمايلي دي (فَمَنْ کَانَتْ هِجْرَتُهٗ اِلَی اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ فَهِجْرَتُهٗ اِلَی اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ) يعني دا هجرت يې مقبول او ثواب يې في الآخرة موعود دی.

پوښتنه: کلمه د من شرطي ده نو په دې عبارت کي خو شرط او جزاء سره يو نه سوه؟

ځواب: لا ولي چي شرط يعني فمن کان آه مقيد دی ای نية وقصدًا خالصًا سره، او جزاء هم مقيد ده د ده په قيد سره اعني قوله فهجرته الی الله آه، يعني ثوابًا في

الآخرة عليه الصلوة والسلام زياته كړه (ومن كان هجرته الى دنيا يصيبها) چي دنيا ته ورسېږي او نفقه پيدا كړي يعني بعض مسلمانان چي مسكينان وه په مكه كي او خبر سوه چي انصار د مدينې د مهاجرينو سره ډېر كومكونه كوي او نفقې د كور او عيال وركوي، د دغه غرض لپاره به يې هجرت مدينې ته وكړى (او امرئة ينكحها) يا د يوې ښځي لپاره چي هورې په مدينې كي به نكاح ورسره وكړي، لكه يوه ښځه چي د ام قيس په نامه وه چي كونډه وه او مسلمانه وه، په مكه مكرمه كي يو سړي دې ته مركه وكړه د نكاح په مكه كي، دې ورته وويل چي زه خو هجرت كوم مدينې منورې ته كه ته راپسي راغلې هورې نكاح درسره كوم، نو ښځي چي هجرت وكړى هغه سړى دې ته چي يې مركه كړې وه پسي ورغلى او هورې يې نكاح سره وكړه (فهجرته الى ماهاجر اليه يعني الدنيا) يا د ام قيس نكاح.

درويش وايي: چي دا حديث معيار دى د ثواب في الآخرة وعدمه لكه په دغه مذكور حديث كي چي د دواړو مثال تېر سو، او دغه رنګه مدار دى د لږ ثواب او د ډېر ثواب وركولو په يو عمل كي په سبب د دعاء مثلاً د نيت په باره كي فافهم.

ثُمَّ يُجْزٰىهُ الْجَزَآءَ الْاَوْفٰى ﴿۴۱﴾

وروسته به جزاء او ثواب وركړل سي و مؤمن ته د خداى پاك له خوا ځخه جزاء اتم و اكمل لايقادر قدره ان الله سبحانه سماه الجزا الاوفى.

فائده: الجزاء الاوفى مصدر مبين د نوع دى مثل جلست جلسة القاري.

وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى ﴿۴۲﴾

مفسرينو ددې ايت دوې ترجمې كړي دي يوه معنى داده چي انتهاء د خلګو كه مؤمن وي او كه كافر وي او رجوع د دوى و خداى ته ده خاص لا الى غيره لا استقلالاً ولا اشتراكاً، كما يدل عليه تقديم الى ربك على المنتهى، والمراد بذالك رجوعهم اليه سبحانه وتعالى يوم القيامة چي دوى حشر سي، ددې سببه ډېر مفسرين داسي ترجمه كوي: الى ثواب ربك من الجنة وعقابه من النار الى الانتهاء، او بعض مفسرين وايي چي معنى د ايت داده چي انه تعالى عزوجل منتهى د افكارو د عقلاؤ او اولياؤ يعني افكار د متفكرينو فكر وهي ماهيات او هويات او فوائد او خواص د شيانو يې معلوم وي حتى چي حرم ته ذات د الله

عزوجل ورسېږي او حقائقو ته د صفات د الله عزوجل ورسېږي وقفت وتلاشت وانتهی سیرها، ددې ترجمې تائید هغه حدیث کوي چې البغوي روایت کړی دی عن ابی بن کعب عن النبي ﷺ انه قال في هذه الآية لا فكرة في الرب جل مجده.

درویش وايي: چې پوهان د دنیا او حکماء د نړۍ وايي لا يتصور الرب بكنهه ای بحقيقة الخاصة.... سعدي شيرازي قدس سره چې مخاطب يې رب جل وعلا دی داسي خواږه ابيات متناسبة المقام وايي:

ای برتر از قیاس وخیال ووهم ..... وزهر چه گفته اند شنیدیم وخوانده ایم
مجلس تمام گشت و به پایان رسید عمر ..... ما همچنان در اول وصف تو مانده ایم

قال البغوي وهذا مثل ما روى عن ابی هریرة رضي الله عنه مرفوعًا (يعني الى رسول الله ﷺ) تفكروا في الخلق ولا تفكروا في المخالق فانه لا تحيط به الفكرة.

درویش وايي: چې فکر په مخلوق کي دا دی چې اسمان ته وګوره شمس او قمر او ستورو ته وګوره چې خالق مقتدر په صفت د قدرة تامة او د رحمت عامه په وپېژنې بلکې هره ذره له ذراتو څخه د عالم ائينه د قدرت د قدرة عظيمه د خدای او د حکمت د رب جل وعلا ده، سعدي شيرازي وايي:

برگ درختان سبز در نظر هوشیار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

په یوه روایت کي د ابن عباس رضي الله عنهما چې ابو شيخ يې روايت کړی دی راغلي دي تفكروا في الخلق ولا تتفكروا في الخالق فانكم لا تقدرون قدرة، په صحیح حدیث کي راغلي دي چې شيطان د سړي په زړه کي وروا چوي مثلاً من خلق السماء؟ سړی و وايي خدای وهكذا من خلق الشمس والقمر والكواكب الى ان يقول من خلق الله چې وسوسه دې ځای ته ورسېده اعوذ بالله دي ووايي او سوال و جواب دي ختم کړي.

درویش وايي: چې په دې باره کي احادیث صحیحه ښخي ډېر دي چې د فقير په علم ناقص سره متوترة المعنى دي چې د ټولو نقل ماته ډېر ګران دی ... بیت:

تا طبع شریفت نپیزیرد ملالتی .... ان به که نامه بدعاء مختصر کنیم

مولینا جلال الدین الرومي قدس سره په مثنوي کي وايي:

دست بر بالا دست این تا کجا .... تا بیزدان که الیه المنتهی
کان یکی دریاست بی غور و کران .... جمله دریاها چو سیلی پیش آن
میلها و چارها کر اژدهاست .... پیش الا الله آنها جمله لاست

Scanned by CamScanner

وَ اَنَّهٗ هُوَ اَضْحَكَ وَ اَبْكٰى ﴿۴۳﴾

والمراد ان الله خالق كل شيئ من اعمال العباد حتى الضحک والبکاء، نو په دې سره رد دی پر معتزله ؤ چي خالق د افعالو د عبادو بندگان بولي.

پوه سه: چي عطاء بن ابی مسلم" وايي افرح واحزن.

درویش وايي: چي دا مجاز دی لان الفرح غالبًا يفضى الى الضحک سرورًا والحزن يقضى غالبًا الى البكاء فافهم، او مجاهد" وايي اضحک (يعني الله ﷻ) اهل الجنة في الجنة وابکی اهل النار في النار، نو ضحک او بکاء پر دې تفسیر محمول پر حقیقت دی، وقال الضحاک" اضحک الارض بالنبات وابکی السماء بالمطر (نو پر دې تفسیر ضحک او بکاء محمول پر مجاز دي) البغوي" په خپل سند سره وايي چي اصحاب د نبي ﷺ به سره کښېنستل او بعض اشعار یا قصې د جاهلیت د وخت به یې سره کولې او دون القهقهة چي ضحک یې بولي خندل به یې او علیه الصلوة والسلام به د دوی سره تبسم کاوه، وروی البغوي" (يعني بسنده) عن قتادة" قال سئل ابن عمر رضي الله عنهما هل كان اصحاب النبي ﷺ يضحكون؟ قال نعم، والايمان في قلوبهم اعظم من الجبل، فاذا كان الليل كانوا رهبانًا يعني لمونځ د تهجد به یې په ډېر شوق او ذوق سره کاوه، او ترمذي د عبدالله بن الحارث بن جزء څخه روایت کړی دی قال مارئيت احدًا اكثر تبسمًا من رسول الله ﷺ، وروى البخاري عن ابی هريرة رضي الله عنه قال قال ابو القاسم ﷺ لو تعلمون ما اعلم لبكيتم كثيرًا ولضحكتم قليلاً.

درویش وايي: چي دا حدیث د حدیثو سره د ضحک د اصحاب کرامو رضي الله عنهم او د تبسم د علیه الصلوة والسلام منافي دی ظاهرًا، امام مظهري" صرف احادیث نقل کوي او د جمع کوشش نه کوي، لکن روح البیان د سیدتنا عائشة رضي الله عنها څخه رایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام تېرېدی خلک (يعني بعض صحابه) ناست وه خندل یې يعني بالضحک، فقال ﷺ لو تعلمون ما اعلم لبكيتم آه فنزل جبرئيل؈ فقال انه تعالى يقول وانه هو اضحک وابکی، نو علیه الصلوة والسلام بیرته راغلی هغو خلکو ته چي خندل یې چي ما څلوېښت گامه نه وه اخستي چي تاسي ته مي هغه خبره وکړه لبکیتم آه چي جبرئيل؈ راغلی ما ته یې وویل چي بیرته ورسه هغو کسانو ته يعني هغه د مخه خبره چي تا ورته کړې وه او ورته وو ایه ان الله يقول انه هو اضحک وابکی.

درويش وايي: چي په حديث سره د روح البيان تعارض او منافات د حديثو دفع سو، او د روح البيان مصنف په (۱۱۲۷) تېر سوی دی، نو تفسير روح البيان مقدم دی پر تفسير مظهري ولي چي مظهري په (۱۲۲۵) کي وفات سوی دی چي تخمينًا تر مابين يې سل کاله فرق سته، نو زه نه پوهېږم چي مظهري د روح البيان و احاديثو ته ولي اعتبار نه ورکوي، ولي دی سند نه ذکروي لکه مظهري او يا يې د ايت په تفسير کي روح البيان نه ؤ مطالعه کړی، والاظهر هو الاول والله اعلم.

وَاَنَّهٗ هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَا ﴿۴۴﴾

او په تحقيق هم هغه خدای انسانان وژني او بيا ژوندي کوي، او پر احياء او اماتت هيڅ ثوک قدرت نه لري لا خلقًا ولا کسبًا، لکن مراد له دې احياء او اماتت څخه اختلاف دی، بعض وايي چي امات الآباء واحياء الابناء، او بعض وايي چي يو ميت شی پيدا کړي په حيوان چي نطفه ده او بيا هغه ژوندي کړي حيوان ځني پيدا سو، او تخم چي ميت ؤ ژوندی درخته ځني پيدا کړي، او روح المعاني په تفسير کي د انه هو امات واحيا وايي چي حقيقت الضحک بسبب الاماتة والاحياء لا سيما والموت سبب البکاء غالبًا والاحياء عند الولادة الضحک، قال الشاعر بالعربية:

ولدتک امک يا ابن آدم باکيًا .... والناس حولک يضحکون
فاجهد لنفسک ان تکون اذا .... بکوا ضاحکًا مسرورًا

وبالفارسية:

يـاد داری ز روز زادن تـو .... خلق خندان بودند و تو گريان
همچنان زی که روز مردن تو .... خلق گريان باشند و تو خندان

درويش وايي: چي د دې عربي او فارسي بيتو مضمون سره يو دی.

وَاَنَّهٗ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ﴿۴۵﴾ مِنْ نُّطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى ﴿۴۶﴾

او په تحقق خدای پاک پيدا کړي دي نر او ښځه په ټولو حيواناتو کي، له نطفې څخه د نر او ښځي چي په رحم کي د ښځي توی سي او سره ګډه سي، دا مذهب الضحاکؒ دی.

پوهسه: چي آدم و زوجه حواء و عيسیٰ عليهم السلام له دې څخه مستثنی دي، کما هو المعلوم.

تنبيه: په دې ايت کې يې ضمير د هو نه راوړی لکه په نورو ايتو کې لانه لا يتوهم نسبة خلق الزوجين الى غيره عزوجل.

وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰى ﴿٤٧﴾

او پر خدای ؒ ده خلق الثاني، يعني البعث بعد الموت يوم القيامة.

سوال: کلمه د على خو لپاره د وجوب ده، او پر خدای عزوجل وجوب د شي نسته بل هو الخالق الجبار؟

ځواب: کلمه د على دلته مجاز ده لاجل تاکيد الموعود من البعث بعد الموت او په تفسير البحر کې وايي چې چونکه مشرکان د بعث بعد الموت څخه منکر وه نو خدای پاک په رد کې د زعم د دوی عبارت د مبالغې راوړی يعني کانه تعالى اوجب ذالک ای البعث على نفسه.

وَاَنَّهٗ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى ﴿٤٨﴾

او خدای پاک دی چې غنٰى بعضې خلګو ته ورکوي، او ورکوي قنية له اموالو څخه.

پوه سه: چې قنية هغه مال ته وايي چې يبقى و يدوم ببقاء نفسه او اصله لکه ميوه داره باغونه کالابل والغنم وغيرهما والبناء، کوټې او بنګلې.

پوښتنه: د اقنى و راوړلو ته څه ضرورتٔ و ولې چې په اغنى کې داخل دی؟

ځواب: سبب د راوړلو يې دا دی چې قنية ! نفس ته د اموالو او اشرف ته وايي چې باقي او دائم وي کما مر سابقًا... يو شاعر وايي:

کم من غنى اصاب الدهر ثروته ..... و من فقير يقنى بعد اقلال

او الضحاک ؒ وايي: اغنى بالذهب والفضة وصنوف الاموال واقنى والابل والبقر والغنم، او بعض مفسرين ؒ وايي چې اغنى الناس بالکفاية من الاموال واعطى القنبة وهي ما يدخرونه بعد الکفاية وفي تاج المصادر، الاقناء سرمايه دادن و خوشنود کردن، او بعض مفسرين لکه ابن زيد او اخفش وايي چې اقنى په معنى د افقر دی، توجيه د قول د دوی دا ده چې همزه د اقنى لپاره د سلب دی او ازالة نحو اشکيته ای ازلت شکايته، او ابن عباس رضي الله عنهما وايي اغنى و اقنى يعني اعطى فاوصى، چې و پس مانده ګانو ته وصيت وکړي.

درويش وايي: چې د اغنى و اقنى متضاد تفسيرونه علماؤ کړي دي.

وَاَنَّهٗ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى ﴿۴۹﴾

او خدای دی پیدا کونکی د شعری.

پوه سه: چي شعری يو ستوری دی وروسته جوزا ده دا دوه شعريان دي، يوه ته شعری عبور وايي او هغه بلي ته غميثا پر صيغه د تصغير سميت بها ای الغميثا لانها احقر من الاخری الی العبور، والمجرة چي په فارسي يې کهکشان بولي چي يوه سپينه لار غوندي ده چي د دوبي په وخت کي پر مايين د اسمان معلومېږي او مراد دلته شعری عبور ده.

تاريخ قديم وايي: چي د خزاعه قوم د دغي شعرٰی عبادت کاوه او اول سړی چي رسم د عبادت د شعری عبور ته يې قوم دعوت کړی يو سړی ؤ له سردارانو څخه د خزاعة چي نوم يې ابو کبشه ؤ، دې سړي له قريشو څخه د مکې چي عبادت د بتانو بې کاوه مخالفت مختاره کړی، و لما خالف رسول الله ﷺ په دين کي يعني په عبادت کي د بتانو سموه ای قريش ابن ابی کبشه لمناسبة مخالفة قريش في الدين.

فائده: تخصيص د شعری چي په ايت کي يې وکړی سره ددې چي رب او خالق د ټولو ستورو دی لپاره د تنبيه پر دې چي شعرٰی مخلوق د خدای ؒ ده لا يستحق العبادة مثل اللات والعزٰی، او شايي چي يو قوم دې په زمانه کي د ابراهيم علیه السلام هم عبادت د شعرٰی کاوه ولذالک ورد التخصيص بها ای بالشعرٰی في صحف ابراهيم و موسٰی.

درويش وايي: چي دا ؤيو مختصر بيان ددې ايت په متعلق کي، او علامه آلوسي ؒ په روح المعاني کي په باب کي د شعريانو اوږدې خبري کړي دي په اخير کي يې ويلي دي کل ذالک من تخييلاتهم الکاذبة.

درويش وايي: چي دا تخييلات کاذبه په حواشيو کي د شرح الچغمني هم راغلي دي لکن شعري عبور چونکه اکبر جرمًا وه او اکثر ضياء وه ځکه معبود د خزاعه وګرځېدی.

فائده: قريشو چي عليه الصلوة والسلام ته ابن ابی کبشه وايه يوه مشهوره او د قبول وړ وجه خو يې هغه وه چي قبلاً فقير ذکر کړه، لکن مفسرينو لکه روح المعاني او روح البيان نوري وجهي د تسميه د عليه الصلوة والسلام په ابن ابی کبشه سره هم راوړي دي (۱) يو له نيکه ګانو څخه د مور له خوا ؤ (۲) ابن ابی کبشة

کنیت ؤ د وهب بن عبد مناف جده علیه السلام (۳) و قیل هو کنیة عم ولد حلیمة السعدیة چي مرضعه د علیه الصلوة و السلام وه.

درویش وایي: چي روح البیان او مظهري ډېر مختصر او په زړه پوري بیان په تفسیر کي د دې ایت کړی دی، والله اعلم بحقیقة الحال.

وَاَنَّهٗۤ اَهْلَكَ عَادَاۨ الْاُوْلٰى ﴿۵۰﴾ وَثَمُوْدَا۟ فَمَاۤ اَبْقٰى ﴿۵۱﴾

او په تحقیق خدای جلت قدرته هلاک کړي عادیان، توصیف یې په اولیٰ (یعني چي مؤنث د اول دی) سره په دې وکړی چي عاد مؤنث په اعتبار د تأویل د عاد په قبیله سره.

پوهسه: چي دا عادیان قوم د هود علیه السلام وه او دوی اول قوم دی چي هلاک کړه سوي دي بعد قوم نوح علیه السلام اهلکوا بریح صرصر، د اولی په قید سره یې احتراز د عاد اخرىٰ څخه وکړی، په تکمله کي وایي چي وصف د عاد په اولیٰ سره دلالت پر دې کوي ان لها ثانیة فالاولی قوم هود علیه السلام وه چي عاد بن ارم بن عوص بن سام بن نوح علیه السلام یعني نسب نامه یې دغه ده، او دوهم عاد د هغو اولاد دی چي د هغو سره موسیٰ علیه السلام جنګ وکړی په اریحاء کي.

پوهسه: چي ''وثمود'' بعض قراء یعني عاصم و حمزة بې تنوینه وایي چي عطف پر عادًا او غیر منصرف دی په سبب د علمیة او تانیث په تأویل د قبیلة، او بعض قراء یې په تنوین وایي یعني منصرف یې بولي په تأویل د قوم او وقف په الف سره پر کوي، دا ثمود قوم د صالح علیه السلام وه هلاک سوه په نعره د جبرئیل علیه السلام.

''فما ابقیٰ'' احدًا ای دو من واحد من الفریقین ای عاد و ثمود احدًا او دا احتمال هم سته چي ما ابقیٰ علیهما فالابقاء علی هذ التقدیر په معنی د ترحم دی (بالفارسیة بخشودن) وانما لم یترحم علیهما لکونهما من اهل الغضب ورحمة الله تعالی لاهل اللطف.

وَقَوْمَ نُوْحٍ مِّنْ قَبْلُ ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰى ﴿۵۲﴾

او قوم فرعون د مخه تر دوی (یعني اهلکهم د مخه تر عاد او ثمود، تخصیص د قوم یې وکړی لان فرعون اولی و احرىٰ بالاهلاک لانه قال انا ربکم الاعلیٰ) په تحقیق قوم فرعون وه دوی ډېر سخت او ډېر سرکښه او اهل طغیان تر عاد و ثمود (هم ضمیر فصل دی لپاره د حصر) په سبب د ډېر تبلیغ د نوح علیه السلام نه نیم سوه (۹۵۰)

کاله او سره د طول تبليغ دوی پر سرکښنې او معصيت او تکذيب ثابت قدم وه او دومره ازار به يې نوح عليه السلام ته رساوه چي له ډېر ضرب و کوب څخه به نوح عليه السلام بيهوشه سو او د خلګو به له ده څخه نفرت کېدی الی غير ذالک من الاذية.

وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴿٥٣﴾ فَغَشَّاهَا مَا غَشَّىٰ ﴿٥٤﴾

او هغه قرئ خدای پاک هلاکي کړې يعني چپه يې را واړولې، چي قری د قوم لوط وې ''اهوٰی'' ای پورته يې کړې جبرئيل الی جانب السماء والاهواء الاسقاط الی الارض مقلوبة.

پوه سه: چي المؤتفکة منصوب دی په اهوٰی سره.

''ففشاها ما غشٰی'' دوی هغه شي پټ کړه چي دوی يې پټ کړه، چي د ډېرو باران يې پر وکړی المنفوذة (پی درپی)

پوه سه: چي په کلمه د ما غشی تهويل او تعظيم د ما غشاهم دی.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴿٥٥﴾

په کومو نعمتو ته شک کوې او مجادله کوې (نو باب د تفاعل په معنی د مجرد دی) قال ابن عباس رضی الله عنهما تکذب والخطاب لکل احد، والمعنی لايجوز الشک والمجادلة في آلاء ربک الباهرة والنعماء الظاهرة والقدرة الباهرة (ای الغالبة) بعد ما سمعت احوال الامم السابقة، قيل اراد الخطاب مع الوليد بن المغيرة، وقيل الخطاب للنبي صلی الله عليه وسلم.

سوال: ممارات او مجادلة في آلاء الله کي خو عليه الصلوة والسلام نه کوله؟

ځواب: دې ته تعريض وايي پر بل چا چي ممارات کوي.

درويش وايي: چي په هره ژبه کي دا سته، په پښتو کي يو سړی پر خپل سر چي ښه وښتان پر ولاړ وي لاس تېر کړي او وايي چي شکر دی چي پک نه يم، په مجلس کي يو پک ناست وي پر هغه تعريض کوي، وقيل الخطاب للانسان علی الاطلاق قال البغدادي رحمه الله وهو الاظهر والاستفهام للانکار يعني لا ينبغي التماري في نعم الله.

هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ النُّذُرِ الْأُولَىٰ ﴿٥٦﴾

دغه (يعني محمد صلی الله عليه وسلم او القرآن المجيد) بېرونکی دی من الکفر والمعاصي.

درويش وايي: چي متعلق يې ته کړی ذکر للانذار عام للمؤمن والکافر لان

الانذار ليس مختصًا بالكفرة ولي چي داسي انسان نسته چي په ده کي دي ما لا ينبغي نه وي فافهم "من النذر الاولى" اى من جنس النذر الاولى اى المنذرين الاولين من الانبياء والمرسلين، او الكتب والصحف النازلة من جانب رب العالمين.

پوه سه: چي الاولى چي مؤنث دى مفرد يې راوړى په تأويل د جماعت لمراعات الفواصل.... سعدي شيرازي وايي:

بگوى آنچه دانى سخن سودمند .... وگر هيچ كس را نيايد پسند
كه فردا پشيمان بر آرد خروش .... كه اوخ چرا حق نكردم بگوش
به گمراه گفتن نكو ميروى .... گناه بزرگست وجور قوى
مگو شهد شيرين شكر فائقست .... كسى را كه سقمونيا لائق است
چه خوش گفت يكروز دارو فروش .... شفاء بايدت دا روى تلخ نوش

درين ابيات سعدى قدس سره اشاره باينست كه انذار بر عموم علماء امت لازم است و درموعظت چاپلوسى نبايد كرد لكن حال اكثر علماء هذا العصر الحاضر معكوس است.

أَزِفَتِ الْآزِفَةُ ﴿۵۷﴾ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿۵۸﴾

يعني نژدې سو قيامت كما في قوله تعالى اقتربت الساعة، نسته ازفة لره ماسوى د خداى جلت قدرته مظهره ظاهرونكى كما يدل عليه قوله تعالى لا تجلها لوقتها الا هو.

پوه سه: چي بعض مفسرين وايي چي آزفة علم بالغلبة دى د ورځي د قيامت لپاره.

درويش وايي: چي نژدې والى د قيامت په متعددو ايتو كي د قرآن عزيز راغلى دى.

پوښتنه: له وخته څخه د آدم عليه السلام هر نبي او هر كتاب اعلان د قرب القيامة كړى دى او تر اوسه چي الوف د كلو تېر سوه قيامت نه دى قائم سوى؟

ځواب: هر راتلونكى شى قريب دى او هر ماضي شى بعيد دى، ولنعم ما قيل: قريب كل ما هو آتٍ وبعيد ما هو فات اى مضٰى.

پوه سه: چي دا جمله "ليس لها آه" حال ده د "من الازفة" څخه، او "كاشفة" چي يې مؤنث راوړى موصوف يې مؤنث دى اى نفس كاشفة، او يا كلمه د تاء لپاره

د مبالغې ده كالعلامة، روح البيان دا توجيه رد كړې ده ولي چي له دې څخه دا توهم پيدا كېدى چي مطلق كشف يې بل څوك هم كولاى سي، وليس كذالک، روح المعاني دا اعتراض را نقل كړى دى وروسته يې ويلي دي وفيه نظر، والله اعلم بما في قلبه من النظر، او دا هم جواز لري چي الكاشفة دي مصدر وي كالباقية والعافية، وحاصل الآية ليس لها من دون الله كشف ولا يكشفها ولا يظهرها من دون الله غيره، او عطاء او قتاده او الضحاک ؒ وايي: ليس لها نفس قادرة على كشف اهوالها وشدائدها (چي زائل كړي دغه بېري او سختۍ چي په ورځ د قيامت به وي) الا الله تعالى لمن شاء من المؤمنين او خداى عزوجل هم حسب الموعود دا شدائد او اهوال له كفارو څخه نه كشف كوي يعني زائلوي.

اَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيْثِ تَعْجَبُوْنَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُوْنَ وَلَا تَبْكُوْنَ ﴿٦٠﴾ وَاَنْتُمْ سٰمِدُوْنَ ﴿٦١﴾

پوه سه: چي همزه لپاره د انكار دى (يعني تعجب د قرآن او خندل پر قرآن تاسي ته مناسب نه ده) او كلمه د فاء عطف ده پر مقدر كما هو القانون النحوي تقديره اتسمعون "و تضحكون" او خاندئ د استهزاء لپاره او ژاړئ نه خشوعًا و خوفًا من عذاب الله، او يا معنى داده چي تاسي خاندئ پر هغه شي چي تاسي ته خداى ؒ دركړى دى من اللذات الدنيوية ولا تبكون تحزنًا على مافاتكم من الايمان والطاعات.

پوه سه: چي "سمد" په لغت كي غفلت ته وايي له يو شي څخه واللهو، يعني انتم غافلون من عذاب الله على كفركم ومعاصيكم، او له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دى چي سمود رفع الرأس تكبرًا چي البرطمه يې هم بولي، او عبد الرزاق او البزار او ابن جرير او البيهقي ؒ و جماعة عن ابن عباس رضي الله عنهما ان سمود الغناء (يعني سروز او غزل) په يماني لغت كي نو كفارو چي به قرآن واورېدى نو به يې غزلي ويلې او چكچكي به يې ورسره كولې ليشغلوا عن استماع القرآن، وجملة وانتم سامدون حال ده من فاعل لا تبكون، وفي الحديث الصحيح ان هذا القرآن نزل بالحزن فاذا قرئتموه فابكوا وان لم تبكوا فتباكوا (او كه ژړا نه درتله نو په تكلف د ژړا هيئت پر ځان جاري كړئ ددې سبب دادى چي حزن سړى رسوي خوشحالۍ ته او ژړا د خداى جل جلاله له بېري سړى رسوي و خندا ته، صائب اصفهاني ؒ وايي:

بنال ای ساکن بیت الحزن از چشم تاریکی
که خواهد صیقلی گشت از جمال روشن یوسف

فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

نو سجده وکړئ د الله لپاره (يعني خشوعًا و تواضعًا لله بوعده و وعيده) او د خدای عبادت کوئ دون غیره تعالی، له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام چي ددې ایت په ویلو سره سجده د تلاوت وکړه وسجد معه المؤمون والمشركون والجن والانس، رواه البخاري وفي رواية ابن مسعود رض غير ان شيخًا من قريش اخذ كفًا من حصى (له شګو څخه) یا یې خاوري تندي ته پورته کړې تندی یې پر کښېښو او وه یې ویل يكفيني هذا فلقد رئيته بعد قتل كافرًا او دا کافر اميه بن خلف ؤ، او بخاري وايي چي اول سورة چي په هغه كي سجدة التلاوة راغلې ده سورة النجم دی.

پوښتنه: د زید بن ثابت رض روایت دی چي ما سورة النجم پر رسول الله ﷺ تلاوة کړی ده سجده ونه کړه؟

ځواب: اول دا چي سجده تلاوت خو واجب بالفور نه دی، دویم دا چي شاید عليه الصلوة والسلام به اودس نه درلودی، دریم دا چي عليه الصلوة والسلام ته به یو عذر پېښ ؤ یعني یو سړي به خبره ورسره کوله.

درویش وايي: چي بحمد الله و حسن توفيقه له تفسير څخه د سورة النجم پر پنځه تاريخ د محرم الحرام په ورځ د یک شنبې وخت د ماپښين (۱۴۳۳) هـ ق، او په هم دغه تاريخ مي شروع په تفسير د سورة القمر وکړه.

اللهم سهل ويسر تفسير هذه السورة بالخير والعافية والصحة التامة على وجه السداد، والحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله واصحابه الهادين المهتدين وازواجه امهات المؤمنين.

سُوْرَةُ الْقَمَرِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ خَمْسٌ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّ فِيْهَا ثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

پوهسه: چي دا سورت اقتربت هم بولي، او له ابن عباس ﷺ څخه روايت دی چي دا سورة په تورات كي المبيضة هم بولي لانها مبيض وجه صاحبها (اى قائلها) يوم تسود الوجوه إخرجه البيهقي لكن بهقي ويلي دي چي دا حديث منكر دی يعني په صحيح حديثو كي نسته، وجه ذالک ان تلک السورة بالعربية ليست في التورات، ويتوهم منه انه عليه الصلوة والسلام ترجم له بعض الغارقين بلغة التورات و نقل رسول اللهﷺ تلک السورة الى العربية وهذا بعيد غاية البعد لقوله تعالى: انا انزلناه قرآن عربيًا وفي موضع آخر بلسان عربي مبين، او دا سورة په نېز د جمهور القراء مدني دی وقال مقاتل مكية الا ثلث آيات (ام يقولون الى وأمر) او ابن ابى حاتم او الطبراني في الاوسط عن ابى هريرةؓ انزل الله على نبيهﷺ بمكة قبل يوم البدر، سيهزم الجمع و يولون الدبر، فقال عمر بن الخطابؓ قلت يا رسول اللهﷺ اى جمع يهزم (عليه الصلوة والسلام جواب را نه كړی) فلما كان يوم بدر او قريشو شكست وكړی نظرت الى رسول اللهﷺ چي توره يې له تېكي څخه كښلې وه وهو يقول سيهزم الجمع ويولون الدبر، فكانت تلک الآية ليوم بدر وان نزلت بمكة.

تفريع: نو چا چي دغه ايت په مشبهاتو كي (يعني حال يې معلوم نه دی چي مكي دی كه مدني) راوړی دی يعني چي مكي نه دی خطا وتلی دِی والله اعلم.

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ①

يعني نژدې سو جدًا قيامت او سره دوې ټوټې سوه سپوږمۍ يعني په زمانه كي د عليه الصلوة والسلام قبل الهجرة پنځه كاله، په حديث مبارک كي په روايت د شيخانو او ابن جرير عن انسؓ ان اهل مكة سؤال وكړی چي ته موږ ته علامه ستا پر صحت د نبوت را ښكاره كړه، نو عليه الصلوة والسلام د انشقاق القمر معجزه ورښكاره كړه حتى چي د سپوږمۍ يوه حصه پر غره وه او بله ټوټه تر غره كښته، او په يوه روايت كي راغلي دي چي يو يهودي چي د ابو جهل مېلمه، نو ابو جهل ورته وويل چي په موږ كي يو سړی دی چي دی وايي زه نبي او رسول من الله يم ته بې درک نه كړې را معلوم؟ هغه ورته وويل كه ما ورولې زه يې سمدلاسه معلومات درته كوم،

ولي چي د ساحر سحر پر اسمان نه چلیږي، خیر څو رلس تـاییخ ؤ د میاشتي چي سپوږمۍ د بدر په حالت کي وه د شپې په کمال نور کي وه، نو یهودي و علیه الصلوة والسلام ته وویل چي ته سپوږمۍ ته اشاره وکړه چي دوه ځایه سي او بیرته اشاره ورته وکړه چي سره ضم سي یعني جوته سي، علیه الصلوة والسلام هم داغسي وکړه.

درویش وایي: چي روح المعاني وايي چي ابو نعيم له ابن عباس رض څخه روایت کړی دی: ان احبار اليهود سئالوا، اية فارأهم الله القمر قد انشق لايعول عليه پر دې اعتماد نه کیږي.

سوال: تا د مخه وویل چي یو یهودي د ابو جهل کره مېلمه راغلی ؤ الخ، نو دا ستا د مخه خبره به د روح المعاني د قول سره مخالفه نه وي؟

ځواب: روح المعاني هغه روايت رد کړی ؤ چي احبارو د يهودانو دا سوال کړی ؤ زما په تېر سوي حکایت کي خو یهودي ؤ چي په امر د ابو جهل يې دا پوښتنه وکړه، وفي البخاري و مسلم وغيرهما من حديث ابن مسعود رض قال انشق القمر على عهد رسول الله ﷺ فرقتين فرقة (یوه ټوټه يې فوق الجبل وه) او يوه فرقه دون الجبل وه، فقال رسول الله ﷺ اشهدوا، ومن حديث ابن مسعود رض ايضًا وانشق القمر على عهد رسول الله ﷺ فقالت قريش هذا سحر ابن ابى كبشة (چي مراد يې عليه الصلوة والسلام ؤ كمامر بيانه) نو يو سړي له قريشو څخه وويل چي تاسي انتظار وکړئ چي مسافران راسي، ولي چي محمد خو دا طاقت نه لري چي پر ټوله دنيا دي سحر وکړي مسافرين چي راغله هغو هم د انشقاق القمر کیده تائید کړه، ولي د بدر سپوږمۍ خو هر څوکویني، فانزل الله اقتربت الساعة وانشق القمر، او ابو نعيم في الدلائل له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی که څه هم روایت يې ضعيف دی وایي: اجتمع المشركون على عهد رسول الله ﷺ منهم وليد بن المغيرة و ابو جهل بن هشام العاص بن وائل والعاص بن هشام والاسود بن عبد يغوث والاسود بن المطلب و ربيعة بن الاسود و النضر بن الحارث فقالوا للنبي ﷺ ان كنت صادقًا (يعني في دعوىٰ النبوة) فشق لنا القمر فرقتين نصفًا على ابى قبيص ونصفًا على قينقاع؟ فقال لهم النبي ﷺ وان فعلت که داسي وکړم تاسي ایمان راوړئ؟ دوی ورته وویل نعم، نو رسول الله ﷺ و

خدای عزوجل ته خواست وکړی ان یعطیه ما سئالوا، نو وګرځېده میاشت دوې ټوټې علی نحو ما سئالوا، نو علیه الصلوة والسلام دوی ته ناري کړې اشهدوا، لکن یوه هم ایمان نه راوړی (الفتوی المتفق علیه للمفسرین)

روح المعاني وايي چي احاديث صحيحه په انشقاق القمر كي ډېر دي، واختلفوا في تواتره فقيل هو غير متواتر، وفي شرح المواقف للسيد الشريف الجرجاني انه متواتر وهو الذي اختاره العلامة ابن السبكي في شرح مختصر لابن حاجب الصحيح عندي ان انشقاق القمر متواترة منصوص عليه في القرآن، او بخاري او مسلم او په نورو كتابو كي د احاديثو من طرق شتّى بحيث لا يمترى في تواتره انتهى چي په تواتر كي يې شک نسي كېداى، وقد جائت احاديث صحيحة عن جماعة من الصحابة منهم علي وانس وابن مسعود وابن عباس و حذيفة و جبير بن مطعم وابن عمر ان لم يحضر تلك الواقعة كابن عباس فانهم لم يكن مولودًا في تلک الواقعة، وانس فانه ابن اربع سنة او خمس بالمدينة، وهذا لا يطعن في صحة الخبر.

درويش وايي: چي اكثره مذكوره خبري د روح المعاني وې لكن روح المعاني نوري اوږدې خبري كړي دي ما يې په تفسير ايوبي كي ګنجائش نه درلودی، او مظهري په څو روايتو متحدة المآل سره انشقاق القمر بيان كړی دی، او بعضو علماؤ داسي ويلي دي چي دا انشقاق په ورځ كي د قيامت دی آه.

درويش وايي: چي دا قول ليس بشيئ او مخالف لقول اكثر الصحابة ولاقوال اكثر المفسرين، وفي فتح الباري شرح البخاري لابن حجر حنين الجزع وانشقاق القمر كل منهما مشهورًا يفيد القطع واليقين عند من يطلع على طرق الحديث انتهى، وقال الطيبي اسند ابو اسحاق الزجاج (۱۹) حديث في تفسيره الى رسول الله ﷺ في انشقاق القمر بمكة .... بيت:

شق گشت ماه چهارده بر لوح سبز چرخ .... چون خامه د بیرزد تیغ بناف او

وقال الجامي:

چو مه را بر سپر کـــرده اشـارت	زد از سـبا بـه تـیـر اشــارت
دو نــون شد میـم دور حــلقــه ماه	چهل را لا ساخت او شصت از دو پنجاه
بلی چون داشت دستش بر قلم پشت	رقــم زد خــط شق بـرمه ز انگشت

وَاِنْ يَّرَوْا اٰيَةً يُّعْرِضُوْا وَيَقُوْلُوْا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ۝۲

که و ويني (کفار د مکې) يوه معجزه (چي دلالت کوي پر صدق د عليه الصلوة والسلام په دعوىٰ کي د رسالت من الله عزوجل) دوى روى ګرداني کوي (له تأمل څخه په هغه معجزه کي او له ايمان څخه) او دوى وايي چي دا سحر دى (نو سحر خبر د مبتداء محذوفي دى اى هذا) "مستمر" اى ذاهب سوف يذهب دا سحر به هم تېر سي لکه نور مستمر مشق دى من قولهم مر و استمر بمعنى ذهب (يعني د مجرد او د باب د استفعال ترجمه يوه ده) کذا قال مجاهد وقتادة وقال ابو العالية والضحاک مستمر قوى شديد يعلو کل سحر مراد دوى انشقاق القمر دى مأخوذ من قولهم مر الحبل (رسى) اذا صلب واشتد و من قولهم امرأت الحبل اذا احکمت فعله واستمر الشيئ اذا قوى اذا اشتد مرارته، او بعض مفسرين وايي سحر متتابعة يعني يو په بل پسي يعني ګاهي يو سحر وکړي ګاهي بل.

وَكَذَّبُوْا وَاتَّبَعُوْٓا اَهْوَآءَهُمْ وَكُلُّ اَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ۝۳

او دوى تکذيب وکړي د نبي ﷺ او د قرآن او د هغه شي چي دوى په خپلو سترګو وليدى من انشاق القمر (وکذبوا عطف على انشق) او متابعت يې وکړى د وحي منزل.

سوال: متابعت د دوى خو په حال حاضر کي ؤ نو بايد مضارع راوړل سوى ماضي يې د څه لپاره راوړى؟

ځواب: د دوى لپاره چي دا تکذيب د رسول او قرآن د دوى عادت قديمه ؤ نه يوازي په وقت حاضر کي.

"وکل امر مستقر" والمعنى کل امر مستقر اى منة الى غاية تسقر عندها لا محالة ومن ذالک امر النبي ﷺ يا به يې خذلان وکړى يعني کومک به نه ورسره وکړي او يا نصريا به کومک ورسره وکړي في الدنيا من غلبة على اعدائه واعلاء کلمة الاسلام کما وقع له ﷺ.

سوال: دې ته ولي مستقر وايي؟

ځواب: هر شى چي خپل پاى ته ورسېږي استقر دى کذا قال مقاتل، وقيل کل امر

مقدر من عند الله مستقر كائن لا محالة وكل امر وعده الله تعالى كنصرة النبيﷺ واعلاء كلمة الله واقع لا محالة لامتناع الكذب على الله عزوجل وقد كان كذالک.

وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِّنَ الْاَنْبَآءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾

اى الى كفار مكة (من الابناء) اى اخبار الامم الماضية الكافرة او ابناء امور الآخرة من الجنة والرضوان لاهل الايمان والعذاب والنار لاهل الطغيان.

اصله مزتجر ؤ تاء د افتعالي و دال ته واړول كلمه د ما موصوله ده يا موصوفه او مزدجر مصدر ميمي دى په معنى د ازدجار يعني الذي (كه ما موصوله وي او شيئ جائهم كما موصوفه سي) په هغه موعظت دى د ازدجار چي سړى د كفر او معاصيو څخه توبه وكاږي او د اوامرو د خداى امتثال وكړي فان هلاک الامم الماضية يقتضى ذالک ... بيت:

پند گير از مصائب ديگران ..... تا نگيرند ديگران زتو پند

حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ﴿٥﴾

"حكمة" بدل دى له "ما" څخه في قوله مافيه مزدجر "بالغة" يعني غاية متناهية في كونها حكمة لا حلل فيها، او يا معنى داده قد بلغت الغاية في الانذار والنهى والموعظة، في القاموس الحكمة بالكسر العدل والعلم والحلم والنبوة والقرآن، نذر جمع د نذير ده كلمه د ما يا نافيه ده يا استفهاميه لپاره د انكار دى والمعنى فلم تغن النذر (على تقدير كون ما نافية) او يا به څه غنا وكړي يعني النذر يعني لا ينفع النذر فالمآل واحد.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُّكُرٍ ﴿٦﴾

نو ته يا محمد (ﷺ) چي انذار فائده نه ورته كوي مخ ځني واړوه، په هغه ورځ چي ناره وكړي ناره كونكى و داسي شي ته چي نابلده او فضيع وي چي نفوس يې نه پيژني او انكار ځني كوي ولي تر اوسه يې نه ؤ ليدلى وهو هول يوم القيامة.

پوه سه: چي دا ايت منسوخ دى په اية القتال سره، او "يوم يدع الداع" يا منصوب دى ظرف دى ليخرجون يا مفعول به دى د اذكر مقدر، وقيل ننتظر يعني ته انتظار وكړه و هغي ورځي ته، او يا ظرف مقدم ده يقول الكافر دى، او يا ظرف دى

د تول اى تول عن شفاعتهم يوم يدع آه چي مراد ځني ورځ د قيامت ده، والمراد بالدعى هو اسرافيل؈ چي پر صخره د بيت المقدس و درېږي او داسي ووايي يا ايها العظام النخرة والجلود المتمرقة ان الله يأمركن ان تجمعين لفصل الخطاب يعني الثواب والعذاب، رواه ابن عساكر عن بن جابر الشافعي؇.

فائده: حذف الواو من يدع لالتقاء الساكنين اى الواو في يدعوا واللام المدغمة يعني لفظًا خو په دغه سبب او رسمًا چي حذف کړى اتباعًا لرسم المصحف العثماني او اتباعًا للفظه، الكلمة يا په الداع كي حذف كړه تخفيفًا.

پوه سه: چي عرب نكر كنايه بولي د خوفناك شي لانه في الغالب منكر.

فائده: الحسن او ابن كثير دا لفظ نكر وايي باسكان الكاف كما في عشر وعشر.

خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُوْنَ مِنَ الْاَجْدَاثِ كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنْتَشِرٌ ۝٧

عازه ذليل به وي ستركي د دوى، او اجداث جمع د جدث ده وهو القبر، والمعنى يخرجون من القبور، لكه هوايي مچخان چي په سهل راسي ځوک پر مځكو ځغلي ځوک پر بل طرف روان وي، تشبيه يې په كثرت او انتشار كي ده.

مُّهْطِعِيْنَ اِلَى الدَّاعِ ۭ يَقُوْلُ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ۝٨

چابک روان وي، ابو عبيده؇ وايي چي بعض مفسرينو دا قيد هم ورسره زيات كړى دى مادى اعناقهم (غاړي يې جګې نيولي وي) وقال عكرمه؇ چي غوږونه يې خلاص نيولي وي و داعي ته يعني اواز ته، او وايي به كافران چي ډېره سخته ورځ ده، ولي چي دوى و ويني خپل حال چي سوء العذاب دى، وعن ابن عباس رضي الله عنهما ناظرين اليه لا تقلع ابصارهم، ستركي نه رپوي، وفي رواية عنه خاضعين.

فائده: په اسناد كي د قول مذكورو كافرانو ته اشاره ودې ته ده چي مؤمنان به داغسي نه وي ببركة ايمانهم واعمالهم الحسنة.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوْحٍ فَكَذَّبُوْا عَبْدَنَا وَقَالُوْا مَجْنُوْنٌ وَّازْدُجِرَ ۝٩

تكذيب كړى دى دوى دمخه تر كفارو د مكې (چي رسول به يې كاذب باله په دعوى كي د رسالت، تانيث د كذبت په اعتبار د تأويل د قوم دى په قبيله سره) يعني زموږ د بنده نوح عليه السلام.

فائده: عبدنا يې و وايه رسولنا يې نه وو وايه لان مقام العبودية فوق مقام الرسالة كما في اشهد ان محمدًا عبده ورسوله، سريې دا دی چې په عبودية سره وِصال دی د رب العزة سره او په رسالت کې فراق دی په اعتبار التبليغ الى الخلق، تخصيص د نوح چې يې وکړی له دې سببه چې هغه زر کاله په پنځوس کم په تبليغ کې سرګردانه ؤ په دوران کې د نبوت دده قرنونه قرنونه تېر سوه هر قرن چې راغلی اشد تر د مخه قرن به يې دده تکذيب کاوه وهذا القانون جار فيهم الى الف سنة الا خمسين عامًا.

پوه سه: "وقالوا" عطف دی پر کذبوا او دوی به وويل "مجنون" خبر د مبتداء محذوفي دی ای هو "وازدجر" عطف دی پر قالوا وهو اخبار من الله عزوجل يعني زجروه دی منع کاوه ځنې بانواع الاذية والتخويف لکه ابن زيد چې ويلي دي او د ايت شاهد خپل وګرځاوه لئن لم تنته يا نوح لتکونن من المرجومين، وقال مجاهد هو من تمام قول القوم ای هو مجنون وازدجرية الجن يعني پر دماغ يې پېريان مسلط سوي دي دماغ يې ور خراب کړی دی، او دا ايت پر دې دلالت کوي چې فعل ددوی ډېر بد ؤ تر قول ددوی.

دروېش وايي: چې په دې ايت سره تسلي ده و عليه الصلوة والسلام پر اذيت د مکې والو ده لره او په عين حال کي وعد کريم دی لکه نوح عليه السلام چې له اذيت ځنې د قوم خلاص سو، نو ته به هم له اذيت ځنې د کفارو د مکې خلاص سې.

فَدَعَا رَبَّهٗٓ اَنِّيْ مَغْلُوْبٌ فَانْتَصِرْ ۝۱۰

"فدعا" ای نوح "ربه" وروسته تر دې چې خدای پاک ده ته وحي وکړې انه لن يؤمن من قومک الا من قد امن فلا تبتئس بما کانوا يفعلون "اني مغلوب" ای باني مغلوب من قومي "فانتصر" زما کسات او انتقام له دوی ځنې واخله بنزول عذاب عليه، د دعاء کلمات يې په بل ايت کې داسي راغلي دی: قال رب لا تذر على الارض من الکافرين ديارًا انک ان تذرهم يضلوا عبادک ولا يلدوا الا فاجرًا کفارًا.

فَفَتَحْنَآ اَبْوَابَ السَّمَآءِ بِمَآءٍ مُّنْهَمِرٍ ۝۱۱

دروېش وايي: چې بعض مفسرينو دا عبارت او نظم جليل پر استعاره تمثيله حمل کړی دی چې فهم يې پر متعلمينو د تفسير ايوبي ډېر ګران پرېوځوي، نو له ابن عباس رضي الله عنهما ځنې روايت دی چې ابن المنذر او ابن ابی حاتم يې روايت کړی

دی، ابن عباسؓ وویل چي تر طوفان نوحؑ لم تمطر السماء قبل ذالک الیوم ولا
بعده الا بواسطة السحاب لکن په طوفان نوح کي دروازې د اسمان بیله وریځي
ورښت ته ایله کړې في ذالک الیوم، په یو روایت کي راغلي دي چي څلوېښت
ورځي مسلسل باران شروع ؤ، ترجمه: نو موږ خلاصي کړې دروازې د اسمان و
معنی المنهمر هو المنصب صبًا شدیدًا چي په پښتو یې د شرف باران بولي، ومن
الاعاجیب چي پر قوم د نوحؑ د باران څو کاله یعني د اورښت دروازه بند وه او دوی
فاهلکهم الله بمطلوبهم یعني دوی باران غوښتی.

وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَىٰ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿۱۲﴾

اصل کلام خو دا ؤ فجرنا عیون الارض (موږ خلاصي کړې چینې د مځکي)
لکن په ایة کي عیونًا تمییز د نسبت وګرځاوه د مبالغې لپاره کانه قال جعلنا
الارض کلها عیونًا.

پوه سه: چي التقاء باب د افتعال په معنی د تفاعل دی ولي چي اوبه د اسمان
هم ورېدې او د مځکي څخه هم راوتلې.

سوال: باب د تفاعل خو دوه فاعل غواړي مثل ضارب زید وعمرو دلته خو یې
فاعل یو دی یعني الماء؟

ځواب: چونکه الماء اسم جنس دی یطلق علی الواحد والکثیر نو الماء یې یو
او مفرد راوړی، نو ګویا داسي یې وویل فالتقی الماءان یعني ماء السماء
والارض المخلوط.

وَحَمَلْنَاهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴿۱۳﴾

او موږ ګرځولي ؤ دی، ضمیر راجع دی و نوح عليه السلام ته.

سوال: د نوح عليه السلام سره خو په کښتۍ کي من آمن به او دده زامن او د هغو
زوجات هم وې د هغو ذکر یې ونه کړی؟

ځواب: لانهم تابعین له فلا حاجة الی ذکرهم.

"علی ذات" ای علی سفینة "ذات الواح" چي عریض من الخشب یعني
فراخي تختې د لرګي "دسر" جمع د دسار ده او یا د دیسر ده یعني مېخونه چي پر
تختو ټکوهلي وه.

فائده: د نوح عليه السلام د كښتئ تختې د ساج وې وهو شجرة عظيمة في الهند.

پوهه: چې د سر په عربي مسامير هم بولي.

تَجْرِيْ بِاَعْيُنِنَا ۚ جَزَآءً لِّمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴿۱۴﴾

"تجري" حال دی من ذات الواح څخه يعني روانه وه دا کښتئ د اوبو پر مخ "باعيننا" ای محفوظة بحفظنا من الغرق که څه هم اعين جمع د عين ده چې سترګي ته وايي لکن په عربي ژبه کي کنايه د حفظ ده يقولون فلان في عيني ای في حفاظتي، فلا يرد ان الله عزوجل ليس بجسم حتی يکون له عين "جزآء" مفعول به دی يعني فعلنا ذالک يعني من حفاظة نوح ومن معه واغراق الآخرين ای الکفرة لاجل الجزاء "لمن کان کفر" د هغه چا لپاره چې کفر يې مختاره کړی ؤ او شکر د نعمت د خدای يې نه وايه چې نوح عليه السلام ؤ، ولي هر نبي نعمت دی د خدای ورحمت علی امته او شکر د نعمت د خدای واجب دی، نو شکر د نبي د را استولو الايمان به او کفران د نعمت يې الکفر به.

وَلَقَدْ تَّرَكْنٰهَآ اٰيَةً فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿۱۵﴾

او مونږ پرې اينبی دی دا فعلة مذکورة ای قصتها "آية" دليل پر قدرت زمونږ او پر صدق د انبياء عليهم السلام، او قتاده وايي چې ضمير منصوب راجع دی و سفينة ته ای لقد ابقی الله السفينة بارض الجزيرة، وقيل بالجودي دهرًا طويلاً حتی نظرها اوائل هذه الامة المرحومة.

پوهه: چې اصل د "مدکر" مدتکر ؤ علی وزن مفتعل نو تا يې په دال واړول للتناسب في قرب المخرج ثم ادغم الدال في الدال للتجانس.

پوهه: چې استفهام لپاره د اغرأ او باعثه کولو دی پر ادکار والاتعاظ يعني پند گرفتن... سعدي شيرازي وايي:

پند گير از مصائب ديگران ..... تا نگيرند ديگران زتو پند

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِيْ وَنُذُرِ ﴿۱۶﴾

نو څرنګه ؤ عذاب زما چې قوم ته د نوح مي ورکړی ای الطوفان.

پوهه: چې استفهام لپاره د تعظيم او تهويل دی، والفاء للسببية فان القصة

السابقة سبب للتهويل والتعجيب چي خلک په تعجب کي واچوي، ونذر جمع د نذير ده، وقال الفراء الانذار والنذر مصدران دي کالايقان واليقين والانفاق والنفقة وکيف خبر کان قدم لاقتضائها صدر الکلام بسبب الاستفهام.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿۱۷﴾

لام موطئه د قسم محذوف دی، ای والله چي په تحقيق موږ اسانه کړی دی قرآن لپاره د اتعاظ (پند گرفتن) ولي په قرآن عزيز کي خدای عزوجل انواع د مواعظو او د عبرتو او د وعيد د کفار او احوال د امم ماضيهٔ لپاره د عبرت او يا معنی دا ده چي اسانه کړی دی قرآن لپاره د حفظ چي هم مختصر دی او عبادات يې خواږه دي.

فائده: دا جمله قسميه خدای عزوجل په اخير کي د ځلورو قصو راوړه لپاره د تقرير د ځلورو قصو تقريرًا لمضمون ماسبق من قوله تعالی (ولقد جائهم آه)

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِيْ وَنُذُرِ ﴿۱۸﴾

تکذيب وکړی قوم د عاد چي نبي هود عليه السلام ؤ د هود بل جميع الانبياء عليهم السلام لانهم متفقون في اصول الدين.

پوه سه: چي دا شروع د بلي قصې لپاره د عبرت د کفارو د مکې ده.

پوښتنه: دا قصه او وروسته قصې يې ولي يو پر بل عطف نه کړې؟

ځواب: لپاره د اشارې ودې ته چي هره قصه ددې قصو څخه مستقل ده په عبرت او پند اخستو کي او چونکه د قوم د نوح عليه السلام بل نوم نه درلودی نو ځکه يې په اضافت ذکر کړی يعني قوم نوح عليه السلام.

سوال: نوع د تکذيب د عاد يې نه کړه ذکر روما للاختصار ومسارعة الی مافيه الاذدجار من العذاب.

اِنَّاۤ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيْحًا صَرْصَرًا فِيْ يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴿۱۹﴾

پوه سه: چي صرصر ويخ باد ته وايي په قول د ابن عباس رضي الله عنه او قتاده او الضحاک رحمه الله وقيل شديدة الصوت، په پښتو وايي چي برهاری يې کاوه وقدمر في صورة فصلت في يوم نحس، په هغه ورځ کي شوم وه پر دوی په پښتو سوی پاله.

"مستمر" چي همېشه پر دوی تر وخت د اهلاک د دوی صغير هم و کبير هم فلم

يبق منهم احدًا، البغوي" وايي چي د چهارشنبې په ورځ کي اخير الشهر، کما قال البيضاوي ددې ايت په تفسير کي.

تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنْقَعِرٍ ﴿۲۰﴾

کافران عاديان به يې را ايستله د خپلو کورو څخه، نو بيضاوي وايي چي دوی د باد له کبله په غارو ننوتل او يو و بل به يې سره ټينګ کړي وه باد به په غارو پسي ورننوتی او د دوی لاسونه به يې سره ايله کړه او د اسمان له خوا به يې پر سرو ور رايله کړه مغزی به يې غوټ مات سو.

"منقعر" لکه بېخونه د خورما د درختي چي د خپل ځايه و خېژي پر مځکه را ايله سي، وجه د تشبيه يې داده چي د خورما درختي غالبًا طويلي وي او عاديان هم په طول القامة کي ضرب المثل وه.

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿۲۱﴾

قد مر شرح مثل هذه العبارة

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿۲۲﴾

قد مر تفسيره ايضًا.

پوښتنه: پر هود عليه السلام خو بعض عاديانو ايمان راوړی ؤ نو هغه له باد څخه د نجات څه حکمت عملي کړی ؤ؟

ځواب: هود عليه السلام ته د مخه تر باد را الوتلو خدای د اسي وحي را استولي وې چي مسلمانان سره جمع کړه يو خط پر راوګرځوه، ده داسي وکړه نو باد په هغه نه ورننوتی.... ابيات نصيحت آميز مناسبة لقوله تعالى بعد عدة من هذه القصص يعني فهل من مدکر.

چو بر گشته بختی درافتد به بند .... از و نیک بختان بگیرند پند
تو پیش از عقوبت در عفو کوب .... که سودی ندارد فغان زیر چوب
فراشو چو بینی درصلح باز .... که ناگاه درتوبه گردد فراز
مرو زیربار گنه ای پسر .... که حمال عاجز بود درسفر
پی نیک مردان بباید شتافت .... که هر کین سعادت طلب گردیافت

ولکـــن تـــو دنـبال دیو خسی .... ندانم که درصــالحات کی رسی

فائده: عادیان چي په باد سره هلاک کړه خدای عزوجل که څه هم باد یو ضعیف شی دی بناء علی اغترارهم بقوة اجسامهم.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿۲۳﴾

پوه سه: چي تانیث د فعل مسند و ثمود په اعتبار د تأویل د دوی دی په قبیله سره بالانزارات والمواعظ والرسول ورسولهم کان صالح ﷺ، یا مراد دادی چي د ټولو رسولانو یې تکذیب وکړی لان تکذیب الواحد منهم تکذیب الکل لاشتراکهم في اصول الشرائع.

فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿۲۴﴾

"منا" ای کائنًا من جنسنا.

پوه سه: چي جار او مجرور په ځای کي د صفت دی د بشرًا او بشرًا منصوب دی علی شریطة التفسیر یعني وروسته فعل یې تفسیر دی یعني نتبعه "واحدًا" ای منفردًا معنی دا چي اتباع هم نه لري یا معنی داده چي موږ غوندي یو سړی دی یعني له اشرافو څخه هم نه دی "نتبعه" موږ به یې متابعت کوو، والاستفهام للانکار یعني ددې سړي لکه صالح ﷺ موږ متابعت نه کوو، د دوی مراد دا ؤ چي دی د ملکو د جنس څخه وای یا د شاهانو څخه د بشر وایی موږ به یې اتباع کړې وای.

"انا اذًا" په تحقیق موږ په دغه وخت کي چي د صالح ﷺ غوندي چي تاسي صفات اوربدل متابعت وکړو، په لویه ګمراهي او خطاء کي به یو (فالتنوین للتعظیم)

پوه سه: چي وهب بن المنبهؒ وایي چي د "سعر" معنی ده ای بُعدًا من الحق، وقال الفراءؒ في جنون، وقال قتادة معناه في عناد، او بعض مفسرین وایي چي سعر جمع د سعیر ده قال ابن عباسؓ معناه في عذاب، وقال الحسنؒ في شدة عذاب.

فائده: صالح ﷺ به قوم ته ویل چي که تاسي زما متابعت ونه کړئ تاسي به په ضلال د حق یاست او په سعیر کي یعني په اور کي به یاست، دوی به عکس ورته وکړی چي که موږ ستا متابعت وکړو نو موږ به ضلال عن الحق او په اور کي به یو.

ءَاُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْۢ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ اَشِرٌ ۝٢٥

استفهام لپاره د انکار دی آیا ده ته راغلی ذکر ای الوحي والکتاب زموږ په منځ کي چي اشراف راپکښې دي لکه کفارو د مکې چي به ویل لو لا انزل هذا القرآن علی رجل من القریتین عظیم، یعني په مکه کي ولید بن المغیرة چي غټ سرمایه داره سړی ؤ او ډېر اتباع یې درلوده او لس زامن یې هم وه او په طائف کي عروة بن مسعود الثقفي چي هغه هم له اشرافو څخه په طائف کي ؤ "بل هو کذاب اشر" دی ډېر دروغ وایي پر خدایٔ باندي "اشر" یعني کبرجن پر موږ باندي سرداري غواړي په دعوی سره د نبوت، اضراب دی له نفي څخه د فضیلة و دعوی ته د رزیلة فیه.

سَيَعْلَمُوْنَ غَدًا مَّنِ الْكَذَّابُ الْاَشِرُ ۝٢٦

دوی به پوه سي سبا یعني هغه وخت چي پر دوی عذاب نازل سي، او الکلبي وایي یوم القیامة من الکذاب الاشر، آیا دوی دي که صالح علیه السلام دی، او بعض قراء یې ستعلمون په تا د خطاب وایي والخطاب لهم مبني عن الالتفات من الغیبة والجملة استیناف ده في جواب ما شأنهم.

فائده: دوی له صالح علیه السلام څخه معجزه وغوښتل چي صدق د ده دلالت وکړی په دعوی د نبوت او معجزه یې صرف تعنت او ضد ؤ ولي د دوی په ګمان دا معجزه ناممکنه ورتله (چي دوی ډېري دي یعني غر في الجملة کوچنی ؤ) چي له دې څخه به اوښه راوزي حمراء وه په رنګ سره او عشرا یعني د لسو میاشتو بلاربه به وي چي اوښه پر لسمه میاشت لنګېږي من صخرة عتق ها او جونګی به یې په قد اقامت لکه مور وي، قال الله تعالی انا مرسلوا الناقة فتنة لهم لپاره د امتحان د دوی چي دوی به په معجزه سره ایمان راوړي که نه.

اِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ۝٢٧

موږ را استوو (یعني راباسو) اوښه "فتنة لهم" یعني امتحان د دوی لپاره، نو ته انتظار وکړه "واصطبر" ته صبر کوه یا صالحؑ پر ازار د دوی.

وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ ۖ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾

چي دوی به حیوانات او مواشي پر اوبولې د دغه ځاه قسمة بين الناقة وبين مواشيهم چي يوه ورځ به د اوښي وا روي بله ورځ به د دوی د مواشيو نوبت وي "كل شرب" محتظر يعني چي هريو به حاضرېږي پر خپل نوبت.

درويش وايي: چي دا دوی ته ډېر ګران تمامېدل چي يوه ورځ بې ټول مواشي پر کور وږي او تږي ورته ولاړ وای.

فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾

"فنادوا" يعني و خپل مشر ته چي قذار بن سالف وُ مضمون د نداءيې دا وُ چي ذ دې اوښي څخه موږ تنګ يو هلاک به يې کړو اوبه به يوازي موږ ته پاته سي "فتعاطی" هغه صاحب د دوی راواخستل توره (يعني نور کسان هم ورسره وه)

"فعقر" د اوښي پښې يې ورپرې کړې (او ذبح يې کړه او غوښې يې سره و وېشلې) جونګي چي مور وليدل چي مړه يې کړه نو جونګی د هغه غره و خواته چي موريې ځني راوتلې وه ورغلی او درې نارې يې وکړې په هغه غره ننوتی، صالح عليه السلام چي په دې خبري خبر سو قوم ته يې وويل چي د دې درو نعرو مقصد دادی چي درې ورځي وروسته پر تاسي عذاب نازلېږي اوله ورځ چي تاسي سهار راکښېنئ مخان به مو تک ژړ وي لکه زعفران، دوهمه ورځ چي تاسي راکښېنئ مخان به مو تک سره لکهويني داسي وي او دريمه ورځ چي راکښېنئ مخان به مو تک تور وي نو عذاب د خدای عزوجل به درباندي نازل سي، او هغسي وسوه.

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾

درويش وايي: چي قدمر معنی هذه الآية مرارًا اوس خدای عزوجل نوع د دوی د عذاب بيانوي، فقال.

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾

موږ نازل کړه پر دوی يوه ناره، يعني ناره وکړه جبرئيل عليه السلام لويه ناره يو وار "فكانوا" ای فصاروا دوی وګرځېدل.

پوه سه: چي ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي محتضر هغه ځای ته وايي چي يو سړی

د خپلو پسو د ساتني لپاره د لرګيو څخه د یو الونه او د ځوزانو څخه يو ګاش جوړ کړي او د ننه په ګاش کي پسو ته وچ واښه د خورک لپاره هم واچوي، نو پسونه هغه څه چي د ګاشه څخه راولوېږي يا هغه وچ واښه دوى پکښي ګرځي او ميده ميده هغه ته يې خوري هغه ته هشيم وايي، والحاصل چي په نعره د جبرئيل ثمود يان داسي ريزه ريزه سوه لكه د ګاش واښه.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿۳۲﴾

درويش وايي: چي د مخه تېر سوى دى بيان او تفسير د دې عبارت قرآني په تفصيل سره، اوس بيان د بل قوم د كافرانو كوي خداى عزوجل اجمالاً.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوْطٍ بِالنُّذُرِ ﴿۳۳﴾

قوم لوط سره د كفره يو بل شوم كار هم كاوه وهو اللواطة مع الرجال.

درويش وايي: چي دا مذكوره ټولي قصې په نورو ځايو كي د قرآن عزيز تېري سوي دي دلته يې راوړل صرف د اجمالي انذار لپاره دي.

پوه سه: چي تفسير د دې عبارت قرآني هم د مخه تېر سوى دى فتذكر.

اِنَّاۤ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا اِلَّاۤ اٰلَ لُوْطٍ ؕ نَجَّيْنٰهُمْ بِسَحَرٍ ﴿۳۴﴾

موږ را واستولې پر دوى لپاره د هلاک د دوى، مظهري وايي چي حاصب هغه باد ته وايي چي شيګي پاشي، او روح المعاني وايي اى ملګا چي دوى يې وېشتل په ډبرو، او ابن عباس وايي هو ما حصبوا به من السماء من الحجارة في الريح، او بعض مفسران وايي چي حصباء هغه ډبري ته وايي چي تر ملئ الكف كم وي.

پوه سه: چي "الا آل لوط" استثناء ده من الضمير المجرور في عليهم، يعني اهل بيت د لوط عليه السلام چي نجات يې پيدا كړى له عذاب څخه، بعض وايي چي ديارلس (۱۳) نفره وه، او په كشف الاسرار كي وايي چي د لوط عليه السلام لوڼې وې او د هغو مړونه وه چي ايمان يې راوړى وُ "ونجيناهم بسحر" موږ نجات وركړى دوى ته "بسحر" اى في سحر من الاسحار، بعض روات واي چي په ثلث اخير كي د شپې، او بعض وايي چي په سدس اخير كي د شپې.

نِّعۡمَةً مِّنۡ عِنۡدِنَا ؕ كَذٰلِكَ نَجۡزِىۡ مَنۡ شَكَرَ ﴿۳۵﴾

("نعمة" مفعول له دى د نجينا "من عندنا" زموږ له جانبه څخه، صفت دى د نعمة) او داغه رنګه موږ نجات ورکوو (يعني په دنيا او اخرت کې) و هغه چا ته چي زموږ د نعمت شکر و وايي بالايمان بالله وحده والطاعة.

وَلَقَدۡ اَنۡذَرَهُمۡ بَطۡشَتَنَا فَتَمَارَوۡا بِالنُّذُرِ ﴿۳۶﴾

لام موطئه د قسم محذوف دى اى والله په تحقيق انذر لوط قومه "بطشتنا" زموږ د نيولو څخه په عذاب سره ان لم يؤمنوا "فتماروا بالنذر" اى کفروا بلوط وشکوا في الانذار.

درويش وايي: چي د قوم لوط د اهلاک لپاره خداى پاک ملکي را واستولې چي جبرئيل عليه السلام پکښي موجود ؤ پر صورت د ښائسته هلکانو نو دوى د مېلمنو په رنګه د لوط عليه السلام کور ته ورغله او لوط عليه السلام هم نه پېژندل چي دا ملکي دي بلکې خيال يې د مېلمنو پر کاوه، نو د قوم څخه د لوط يو چا وليدل چي ښائسته هلکان د لوط کره مېلمانه راغلي دي، نو دوى په قصد د لواطت حسب العادة د لوط عليه السلام کور ته ورغله، لوط عليه السلام دروازه ورته بنده کړه.

وَلَقَدۡ رَاوَدُوۡهُ عَنۡ ضَيۡفِهٖ فَطَمَسۡنَاۤ اَعۡيُنَهُمۡ فَذُوۡقُوۡا عَذَابِىۡ وَنُذُرِ ﴿۳۷﴾

او دوى طلب وکړى، چي ته اعراض له ضيف څخه وکړه يعني زموږ په لاس يې راکړه چي موږ خپل کار د لواطت ورسره وکړو.

سوال: ملکي (چي په صورت د ښائستو هلکانو وې) خو ډېري وې، نو لفظ د ضيف چي مفرد دى څرنګه استعمال سو؟

ځواب: لفظ د ضيف اسم جنس دى پر يوه او پر ډېرو يې اطلاق روا دى.

درويش وايي: چي په ملکو کي جبرئيل عليه السلام هم ؤ ټوله په صورت د ښائستو هلکانو وې دا ملکي خداى تعالى را استولي وې لپاره د اهلاک د قوم لوط لپرسلوا عليهم حجارة من طين (ډېري د ختو يعني پخې خښتي چي په اور پخ سوي وې) لوط عليه السلام دروازه دوى ته بنده کړه، نو دوى به ناري کړې چي دروازه خلاصه کړه خو لوط عليه السلام نه ورخلاصول اخير قوم قصد د دې وکړى چي پر دېوال ور واوړي، وروسته

ملکو نوح عليه السلام ته وويل چي دروازه ورخلاصه کړه، او خپل حال يې ورته وو ايه: فانا رسل ربک لن يصلوا اليک بسوء، تاته هيڅ بد نه سي رسولای، نو قوم لوط په سرای ورننوتل جبرئيل عليه السلام په خپل وزر ووهله باذن الله نو ټوله يې په سترګو ړانده کړه يتردون متحيرين دروازه يې نه ليدل نو لوط عليه السلام دوی له خپل کوره و ايستل او دوی نارې وهلې و نورو خلګو ته چي د لوط کره جادو ګران راغلي دي، چي ور نه سئ تاسي به هم ړانده کړي، قال الله عزوجل:

درویش وايي: چي اکثره مفسرين چي تفسيرونه يې زما سره موجود دي د طمسنا على اعينهم ترجمه داسي کوي چي سترګي يې لکه نور مخ داسي سوې چي شق د سترګو يې هم نه معلومېدی يوه مستوي سطح مخ يې ؤ، او ضحاک وايي چي طمس الله على اعينهم، يعني سترګې يې فقط ړندې سوې چي هغه رسل يې نه ليدل چي په رنګ د غلمانو وه او دوی به ويل قد رئينا هم حين دخلنا البيت اى بيت لوط فاين ذهبوا فرجعوا قوم لوط خائبين، خدای عزوجل پر ژبه د رسولانو وايي "فذوقوا عذابى ونذر" نو تاسي اوس ورېځ هغه عذاب چي ما تاسي په ببرولي واست يعني پر ژبه د لوط.

وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُّسْتَقِرٌّ ۝۳۸

او په تحقيق دوی سهار کړی يعني جائهم العذاب وقت الصبح "بکرة" په اول کي د ورځي "عذاب" اى الرمي بالحجارة من طين چي دا عذاب دوام داره ؤ تر وخته د هلاک د دوی ټولو حتی چي په قبر کي به هم عذاب القبر د دوی سره ملګری وي تر هغه وخته چي نار مؤبده ته داخلېږي.

فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ ۝۳۹

د دې ايت ترجمه او تفسير د مخه تېر سوی دی.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ۝۴۰

وقد مر مرارًا هذه العبارة مع التفصيل.

پوښتنه: د دې اية د تکرار د هري قصې سره حکمت يې څه دی؟

ځواب: فائده او حکمت يې دا دی چي دوی ته يعني کفارو ته د مکې تنبيه ورکړه سي چي دوی دي له شرک څخه بېزاره سي او په ايمان دي ځانونه مشرف کړي.

وَلَقَدْ جَآءَ اٰلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ ﴿۴۱﴾

نذر جمع د نذير ده په معنى د منذر بصيغة اسم الفاعل چي مراد ځني موسٰى او هارون عليهما السلام او من معهما دي.

فائده: په من معهما سره جمعيت د نذر صحيح سو.

سوال: نذير خو پر وزن د فعيل دى يعني د مجرد له باب څخه نو په معنى د منذر چي صيغه د اسم فاعل چي باب د افعال دى يعني منذر څرنکه کېداى سي؟

ځواب: بعض نحات وايي چي دا روا دى لکه په دې قول کي د شاعر:

امن ريحانة الداعي السميع (اى المسمع) يورقوني واصحابى الهجوع

درويش وايي: ولهذا الشعر قصة طويلة مذكورة في علم الادب و ذكرنا بالتفصيل قبلا، او بعض مفسرين وايي چي مراد له نذر څخه هغه معجزات د موسٰى او هارون عليهما السلام دي چي قوم فرعون يې په ښراوه لکه عصى او يد بيضاء.

پوښتنه: آل فرعون يې ذکر کړى په خپله فرعون يې نه کړى ذکر حکمت يې څه دى؟

ځواب: حکمت يې دا دى چي هر سړى په دې پوهېږي چي سبب د اضلال د قوم خو فرعون ؤ فهو اولى و احرى بالاحكام المذكورة في هذه الآيات.

كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا كُلِّهَا فَاَخَذْنٰهُمْ اَخْذَ عَزِيْزٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿۴۲﴾

دوى تکذيب وکړى زموږ د اياتو "كلها" تاكيد د اياتو ؤ يعني بها الآيات التسع چي په مرور د زمانې فرعون او دده قوم ته ښکاره سوې.

فائده: جمله كذبوا بآياتنا جمله مستأنفه ده په جواب کي د سوال د سائل چي دا سوال د حکايت څخه د مجئ النذر پيدا سو كانه قيل فما ذا فعل آل فرعون فاجيب بانهم كذبوا بآياتنا كلها "فاخذناهم" نو دوى موږ ونيول په عذاب سره يعني اغرقنا هم في اليم ثم ادخلنا هم في النار "اخذ عزيز" مفعول مطلق دى نيول د غالب ذات "مقتدر" چي قادر دى غاية القدرة پر انتقام له هر كافره څخه لا يعجزه شيئ.

درويش وايي: چي دا ټولي قصې د کفارو معدودي چي خداى په اجمال سره ذکر کړې او د هغو اخير په دنيا کي هم بيان کړى لپاره د عبرت د کفارو د قريش د مکې مکرمې، نو اصل مقصود خداى پاک بيانوي او وايي:

أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾

مخاطب د مظهري د بيان سره موافق مؤمنان د مكي دي.

سوال: كفار مكه يې ولي مسلمانانو ته مضاف كړه؟

ځواب: په سبب د جوار و بس ''من اولئكم'' يعني من قوم ثمود و قوم نوح و قوم عاد و قوم لوط و آل فرعون چي په دنيا كي بيان كړه سوي عذابونه د استيصال خداى عزوجل وركړه.

پوه سه: چي مراد له خيريت څخه فضيلت دى په اعتبار د قوة الابدان او دا كثرة الاموال والاولاد او د طول الاعمار الى غير ذالک من النعم الدنيوية والاستفهام للانكار يعني تاسي يا كفار مكه تر هغو خير نه ياست، نو ولي تاسي بېغمه ياست د نزول څخه د مثل د نزول د عذاب د هؤلاء المذكورين چي ايمان نه راوړي ... تر حيواناتو تاسي بد ترياست:

نرود مرغ سوئى دانه فراز ..... چو بيند مرغ ديگر اندر بند

پوه سه: چي ام منقطعه دى په معنى د بل آه للانتقال من دليل الى دليل اخر او همزه لپاره د انكار دى، ترجمه: آيا تاسي لره يا كفار مكة امان سته د عذاب الهي په كتب سماويه ؤ كي يعني په هغو كتب سماويه كي داسي نوشته دي چي تاسي اهل مكة كه شرک او كه نور معاصي وكړئ خداى عزوجل تاسي ته عذاب نه دركوي يعني دا سند خو هم نه لرئ، نو ولي ايمان نه راوړئ.

أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ﴿٤٤﴾

اى هؤلاء كفار مكة، ام منقطعه دى په معنى د بل آه، بل لپاره د انتقال دى او همزه لپاره د انكار على ما يقولون '' نحن جميع'' اى جميع اى متفق على عداوة محمد ﷺ ''منتصر'' اى ممتنع من الاعداء يعني دښمن موږ ته قصد د جنگ نسي كولاى، او يا معنى داده چي موږ له دښمن څخه كسات اخستلاى سو.

سوال: نحن خو متكلم مع الغير ده نو بايد منتصرين ويل سوي واى؟

ځواب: توحيد د منتصر بناء دى پر لفظ د جميع چي هغه مفرد دى و لموافقة رؤس الآيات.

سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّوْنَ الدُّبُرَ ﴿۴۵﴾

ژر دی چي شکست به و خوري دا جماعت د کافرانو او شابه وګرځوي.

سوال: په کار خو دا وه چي ادبار په صيغه د جمع يې ويلی وای؟

ځواب: افراد په تأويل د جنس دی ای جنس الدبر مع موافقة رؤس الآيات ومشاكلة قرائن او يا جواب دا دی يولون كل واحد دبره كما في قول القائل كسانا الامير حلةاى لكل واحد حلة (يو جوت كالي يا چپنه) وهذه الآية من دلائل النبوة اى معجزة من المعجزات النبي ﷺ واخبار بالغيب قبل وقته لما روى عن ابن عباس رضي الله عنه كان بين نزول هذه الآية ويوم بدر سبع سنين، فالآية على هذا مكية قال ابو جهل يعني يوم بدر چي دی پر يوه سور رنګه آس سپور ؤ چي د ورځي به يې يو فرق او ربشي ورکولې، او ده قسم وخوړی په لات او عزٰی سره چي نن ورځ به زه محمد (ﷺ) او دده اصحاب وژنم، اخيره يې دا سوه چي ابنی د عفراء رضي الله عنه دی مردار کړی او ابن مسعود رضي الله عنه يې سر و عليه الصلوة والسلام ته ور وغورځاوه، امير المؤمنين عمر رضي الله عنه وايي چي زه نه پوهېدم چي الجمع يؤتون الدبر څوک دي حتی چي ورځ د بدر راغله او عليه الصلوة والسلام په خپله او په روايت د بخاري عن ابن عباس رضي الله عنه چي عليه الصلوة والسلام په خپله خيمه کي داسي خواست و خدای ﷻ ته وکړی انشدک عهدک و وعدک (زه طلب جدي کوم ستا څخه يا الله ستا د عهد او وعدې چي زما سره دي کړې وه چي زه تا ته نصرت درکوم پر کافرانو (نن ورځ يې راکړه پر کفارو د مکې) اللهم ان تشاء ان لا تعبد بعد اليوم (يعني که ستا دا اراده وي چي ستا عبادت دي له دې ورځي وروسته نه کېږي) ولي چي دا مسلمانان زما سره و وژل سي نو ستا عبادت به څوک کوي؟ فجاء ابوبكر رضي الله عنه واخذ بيده ﷺ حسبك يا رسول الله الححت على ربك (يعني ډېر طلب د نصرت دي د رب ﷻ وکړی) فخرج عليه الصلوة والسلام زغره يې اغوستې وه يقول سيهزم الجمع ويولون الدبر، مراد له دې جماعت څخه قريش د مکې وه چي تعداد يې تخمينًا زر (۱۰۰۰) کسه ته بالغ ؤ او مسلمانان درې سوه ديارلس (۳۱۳) کسان وه حتی چي جنګ شروع سو اوويا کسه و وژل سوه او اوويا (۷۰) کسه يې ژوندي ونيول سوه او نور په تېښته ولاړه مکې ته، او د مسلمانانو شهيدان څوارلس (۱۴) کسه وه.

درویش وایي: چي د بدر قصه ډېره اوږده ده او د مخه هم موږ ذکر کړې ده وفیما ذکرناه کفایة لفهم هذه الآیة سیهزم الجمع آه.

بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى وَاَمَرُّ ﴿۴۶﴾

(بل لپاره د انتقال دی) ؤ اهم تر قتل د بدر "موعدهم" بلکې قیامت زمانه د وعدې د عذاب د دوی ټولو که په بدر کي شامل وه او که نه وه دا د بدر قتل پېش خیمه ده د عذاب د یوم القیامة ولیس هذا بعذاب بالنسبة الی عذاب یوم القیامة او دا سبب دی چي بعض کافرانو د دنیا عذاب نه ولیدی مع انهم مستحقین للعذاب "والساعة ادهی" او قیامت اشد او سخت دی از روی اهیة او اهبة او داهبة هغه امر فظیع خوفناک ته وای چي یې په دفع نه پوهېږي "وامر" یعني تریخ دی تر عذاب د دنیا، ولي چي د دنیا عذاب لکه فقر او مسکنت ناجوړي چي اخیري عذاب یې قتل دی او د اخرت عذاب اول خو اوور دی او هغه هم دائم مع العقارب والحیات دی.

اِنَّ الْمُجْرِمِيْنَ فِيْ ضَلٰلٍ وَّسُعُرٍ ﴿۴۷﴾

په تحقیق مجرمان یعني مطلق کافران که اهل مکه وي او که نور نو دا ایت تعمیم بعد التخصیص دی ولي چي د مخه ایتونه په اهل مکه پوري خاص وه او په دې ایت کي بیان د حال د مطلق کافرانو دی په ضلال کي له حق څخه چي اسلام دی یعني په دنیا کي او په اورو کي (نو سعر جمع د سعیر ده یعني په ورځ د قیامت او بعض الناس وایي چي سعیر مفرد دی)

يَوْمَ يُسْحَبُوْنَ فِي النَّارِ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ ذُوْقُوْا مَسَّ سَقَرَ ﴿۴۸﴾

په هغه ورځ چي کشول کېږي (یعني ملائکة العذاب یې کشوي) په اوور کي پر مخانو یعني پړمخي او دوی ته ول کېږي د ملکو له خوا څخه په امر د خدای "ذوقوا مس سقر" لیس من ذوق الفم بل بمعنی جربوا یعني وړئ په شدت سره ګرمي د دوږخ (نو مس په معنی متعارف سره نه دی یعني مجرد اللمس) فتدبر هداک الله تعالی.

اِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنٰهُ بِقَدَرٍ ﴿۴۹﴾

پوهـ سه: چي لفظ د كل منصوب دى په فعل محذوف سره چي وروسته خلقنا يې تفسير دى يعني بيان العامل چي دې ته په نحو كي منصوب على شريطة التفسير وايي.

پوښتنه: ددې چي يې عامل حذف كړى بيا يې تفسير وكړى او د اول واره يې داسي نه وويل سول انا خلقنا كل شيئ څه فائده يې ده؟

ځواب: فائده په دې حذف كي استقرار في الذهن دى، له دې كبله چي متعلم چي د كل نصب وويني نو عامل ته حيران او طالب وي وروسته چي تفسير وكړل سي په ذهن كي ښه قرار ونسي .... بيت:

چه خوش باشد كه بعد از انتظارى .... با اميد رسد اميد اورى

درويش وايي: چي د بقدر معنى داده چي هر شى چي موږ پيدا كړى دى بتقدير سابق تر خلق او يا يې معنى داده چي مقدر او محفوظ په لوح محفوظ كي قد علمنا حاله و زمانه قبل الخلق چنانچه د عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه څخه روايت دى قال سمعت رسول الله ﷺ قال كتب الله مقادير الخلائق قبل ان يخلق السمٰوات والارض بخمسين الف سنة يعني پنځه زره (۵۰۰۰) كاله، وعن علي بن ابى طالب رضي الله عنه قال رسول الله ﷺ لايؤمن عبد حتى يؤمن باربع (۱) يشهد ان لا اله الا الله (۲) واني رسول الله بعثني بالحق (۳) و ان يؤمن بالبعث (۴) وان يؤمن بالقدر يعني خير و شر دواړه د خداى په تقدير دي (يعني على ما يقضيه الحكمة) رواه الترمذي وابن ماجه وعن ابن عمر نحوه.

درويش وايي: چي قدريه يوه ډله ده تر ټولو درواوويا (۷۳) ډلو خيشه ډله ده چي هغه وايي خالق د افعالو د بندګانو په خپل بندګان دي د خداى په اراده پوري اړه نه لري، وقد ورد في الحديث الصحيح الحديث القدرية مجوس هذه الامة (يعني مجوسيان وايي چي عالم لره دده واجب الوجود خدايان دي يو خالق د فائده مندو شيان دى لكه مېوې، انګور، انار وغيرها من المثمرات يا غنم، ورجي، جوار وغيرها من الاشياء الارتزاقية چي دا خداى دوى يزدان بولي، او بل خداى ضرر مند شيان پيدا كوي لكه ځوزان، كروړي، ماران، لړمان، لېوان،

پرانګان وغيرها چي دې خداى ته دوى اهرمن وايي او په بل نامه شيطان ورته وايي، نو قدريه که څه هم واجب الوجود يو بولي، لکن خالقان غير متناهي بولي يعني بنده خالق بولي د خپلو افعالو) قال ﷺ في اخير الحديث المذكور ان مرضوا فلا تعودوه (پوښتنې ته يې مه ورځئ) و ان ماتوا لا تشهدوهم (يعني جنازې ته يې مه ورځي) رواه احمد و ابو داؤد.

درويش وايي: چي په دې باب کي چي تقدير د خير او شر د خداى عزوجل له خوا دى ښځي ډېر احاديث سته و انعقد عليه اجماع الصحابة ﷺ ومن بعدهم من اهل السنة والجماعة کذا قال المظهري .... بيت:

قفى الله امرًا و جف القلم .... سر بر خط ازلي دار وخموش

درويش وايي: چي په نامه د اسلام يو بله ډله هم سته که څه هم په ايت او حديث کي اشاره نه ده ورته سوې لکن په مناسبت د قدريه چي هغه ډله هم د اياتو او احاديثو پر خلاف ده او د اجماع څخه د امت مرحومه هم مخالف دي، زه به يې بيان کړم چي دې ډلي ته مرجيه وايي مشتق من الرجاء (يعني اميد د بخښني) دا ډله وايي چي لکه چي د کفره سره هيڅ حسنات په ښه نه دي يعني ثواب يوم القيامة نه لري، دغه رنګه د ايمان او اسلام سره ګناه که صغيره وي او که کبيره تاوان او ضرر نه لري يعني په ورځ د قيامت عذاب ورلره نسته ولو مات بلا توبة.

وَمَآ اَمۡرُنَآ اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمۡحٍۭ بِالۡبَصَرِ ۝

يعني لشيئ اردنا ايجاده وتکوينه ''الا واحدة'' اى کلمة واحدة وهي کلمة کن او يا معنى داده الا فعلة واحدة وهي الايجاد بلا معالجة الاسباب و الآلات ''کلمح بالبصر'' لکه رپول د سترګي يعني في اليسر و السرعة.

وَلَقَدۡ اَهۡلَكۡنَآ اَشۡيَاعَكُمۡ فَهَلۡ مِنۡ مُّدَّكِرٍ ۝

لام لپاره د قسم دى قد لپاره د تحقيق دى، او په تحقيق موږ هلاک کړي دي ''اشياع'' جمع د شيع ده معناه المثل يعني امثال ستاسي په کفر کي يا اهل مکه ''فهل من مدکر'' الاستفهام لپاره د تحريض او باعثه کولو دى د اهل مکه پر عبرت اخستلو په ايمان راوړلو.

وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوْهُ فِي الزُّبُرِ ﴿۵۲﴾

او هر شی چي دوی يې فعل وکړی (فعلوه صفت د شي دی) "في الزبر" ای مکتوب په صحائف د اعمالو د دوی چي د کرام کاتبين له خوا نوشته کېږي، او يا په لوح محفوظ کي تا چي په ورځ د قيامت مطابق د هغه سره جزاء ورکړه سي ان خيرًا فخير وان شرًا فشر.

وَكُلُّ صَغِيْرٍ وَّكَبِيْرٍ مُّسْتَطَرٌ ﴿۵۳﴾

او هره صغيره او کبيره له اعمالو څخه د مکلفينو.

پوه سه: چي دا جمله تاکيد ده د ماقبل جملې.

درويش وايي: چي عادت د رب الجليل دی په قرآن مجيد کي چي تر وعيد د کافرانو وروسته وعد د مؤمنانو بيانوي نو دلته هم وايي:

اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ جَنّٰتٍ وَّنَهَرٍ ﴿۵۴﴾

په تحقيق هغه کسان (چي د کفر او الحاد په صفاتو جميله ؤ کي او په صفاتو جليله ؤ کي ځان ساتلی وي) په باغو کي او په ويالو کي به وي چي جاري په جنت کي يعني الماء والخمر والعسل واللبن کي به وي.

پوښتنه: لفظ د نهر يې مفرد راوړی او سره ددې چي ويالې خو څلور دي کمامر؟

ځواب: اکتفاء بان النهر خو اسم جنس دی قليل او کثير دواړو ته شامل دی مع موافقة رؤس الآيات ای اواخرها، البغوي" وايي قرء الاعرج ونهر بضمتين چي جمع د نهار ده والمراد لا ليل لاهل الجنة.

فِيْ مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيْكٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿۵۵﴾

يعني په ځای کي د رشتيا ولا لغو فيها ولا تأثيم لکه چي په بعض مقاعدو کي د دنيا به وه چي هغه مقعد صدق عبارت له جنت څخه دی، او الجوهري په خپل کتاب چي په بيان کي د لغاتو عربيه ؤ دی وايي چي تعبير کول کېږي د فعل فاضل ظاهرًا وباطنًا په صدق سره ومنه قوله تعالی في مقعد صدق الآية وقوله تعالی لهم قدم صدق عند ربهم وقوله تعالی ادخلني مدخل صدق و اخرجني مخرج

صدق، او جعفر صادقؒ وايي چي مدح د مکان يې په صدق سره وکړه نو په دغه مکان کي نسي اوسېدلای مگر اهل الصدق يعني في الدنيا آه.

درويش وايي: چي صدق عبارت دی له اخلاص څخه د عمل لله عزوجل ظاهرًا وباطنًا لا كالمنافقين واهل الرياء والسمعة.

"عند مليک مقتدر" ای عند الله چي قادر تام دی او هم مالک دی د ټولو مخلوقاتو او هم ملک دی لايعجزه شيئ.

پوه سه: چي مراد له دې څخه خو مراد عندية مكاني نه دی لانه تعالى ليس بجسم ولا ذی مكان بلكې عندية دی چي لا كيفية لها ولا يفتهموها العقول والافهام.

درويش وايي: قد تم تفسير سورة القمر بالخير و العافية په شپه د چهار شنبې بعد صلوة المغرب في ۱۶ محرم الحرام (۱۴۳۳) هـ ق، وروسته ان شاء الله عزوجل تفسير د سورة الرحمن شروع کېږي اللهم وفقني لتفسيرها ايضًا بالخير والعافية والصحة والسلامة، الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيد الانبياء والمرسلين ثم على اصحابه الاكرمين و ازواجه امهات المؤمنين.

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سکين او pdf سو. د دعا په هيله احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا

سُوْرَةُ الرَّحْمٰنِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ ثَمَانٌ وَّسَبْعُوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلرَّحْمٰنُ ﴿۱﴾ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ ﴿۲﴾

خدای عزوجل تعليم يې کړی دی د قرآن يعني و محمدﷺ ته بواسطة جبرئيلؑ، او دا سورة په روايت چي بيهقي په خپل سند د عليؓ څخه روايت کړی دی مرفوعًا، د عروس القرآن په نامه يادېږي، و رواه ابن جعفرؓ عن آبائه الاطهار کذالک ای عروس القرآن.

درويش وايي: چي دا سورة مکي دی په قول د جمهورو علماؤ او قراؤ رحمهم الله قاله العلامة البغداديؒ في روح المعاني وروسته علامه بغداديؒ د دې سورة د مدني والي پر تائيد په اسنادو سره احاديث صحيحه رانقل کړي دي چي د ټولو نقل به سبب د ملال د مطالعه کونکو وګرځي، فقير وايي چي په مصاحف مطبوعه ؤ کي في المطابع المختلفة هم وايي چي دا سورة مکي دی والله اعلم بالصواب.

درويش وايي: چي کفارو د مکې به ويل چي موږ رحمٰن نه پېژنو انسجد لما تأمرنا، او بعض د دوی به ويل چي موږ يو رحمٰن يمامه پېژنو چي د دوی مراد مسيلمة الکذاب ؤ چي هغه ځان په رحمٰن اليمامة سره مشهور کړی ؤ چي دې کذاب په حيوة کي د رسول اللهﷺ دعوه د نبوت کړې وه او ډېر اتباع يې درلوده چي هغه په خلافت د ابی بکر الصديقؓ په قتل ورسېدی قاتل يې وحشي ؤ چي په جاهليت کي دغه وحشي حمزه بن عبد المطلبؓ په قتل رسولی ؤ او دې وحشي په حيوة د نبيؑ ايمان راوړی ؤ، نو د سورة رحمن په اول کي يې پر هغو کفارو رد وکړی چي الرحمن هغه ذات دی چي ورکونکی دی د نعم دنيويه او اخرويه ؤ د ټولو له ابتداء څخه د خلق الی ابد الآبدين کما يدل عليه صيغة الرحمن (چي صيغه د مبالغې ده) او خدای پاک اولاً هغه اصل د ديني نعمتو ذکر کړی و اجلها واعظمها وهو تنزيل القرآن وتعليمه لان القرآن الجليل اساس الدين وفيه صلاح الدارين، وروسته يې بيا خلق الانسان ذکر کړی اشارةً الی ان الانسان انما خلق لپاره د تعلم القرآن والايمان به ولذالک علمه البيان، ولي زدکړه د قرآن جليل په

Scanned by CamScanner

نعمت د بيان کړه کبرې من التعليم والتعلم ومع هذا اشراک د مکې والو او عبادت د بتانو چي دوی نعمتونه د خدای نه پېژني او له هغو څخه منکر دي نو دوی ته خدای پاک توبيخ او سرزنش ورکړی په دې سورة کي (۳۱) واره يعني وروسته تر ذکر کولو د بعض نعمتو "فبای آلاء ربکما تکذبان" او بعض مفسرين وايي چي دا ايت رد دی د هغه قول د مشرکانو د مکې انما يعلمه بشر يعني چي قرآن ده ته يو بشر ورښيي، نو حاصل د رد يې دادی چي بشر دومره طاقت نه لري چي مثل د قرآن البليغ المعجز دي چاته وښيي کما يدل عليه ايات التحدی يعني مثل قوله تعالى ان کنتم في ريب الآية وغير ذالک بلکې دا قرآن علمه الرحمن الذي هو المنعم بالنعم الدنيوية والاخروية کلها بمقتضى رحمته وهذا القرآن من اجل نعمه ولي چي په قرآن کريم کي صلاح د دارينو سته.

خَلَقَ الْإِنْسَانَ ۝٣ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ۝٤

قال قتادة وابن عباس المراد بالانسان آدم، کريمه: وعلم آدم الاسماء کلها الآية، فکان آدم يتکلم بلغات کثيرة بمقدار ما يتکلم به اولاده الى يوم القيامة وافضلها العربية وتعيين لغات آدم في علمه تعالى وقال ابو العالية والحسن المراد جنس الانسان "علمه البيان" و انسان ته يې ښوولی اظهار د مافي ضميره چي دده په زړه کي يا په ژبه سره يا په کتابت سره او انسان ته يې فهم او افهام ورکړی دی حتى چي تميز د انسان وسي له ټولو حيواناتو څخه وصار قابلاً للوحي وتنزيل القرآن على اشرف افراد الانسان وهو محمد ﷺ، او السدي وايي علم کل قوم ژبه د دوی چي دوی خبري په کوي، او ابن کيسان وايي خلق الانسان يعني محمداً ﷺ علمه البيان يعني القرآن چي په قرآن کي ما کان او ما يکون من الازل الى الابد موافق دي د ما جاء به رسل الله (ای في اصول الدين وهي المعتقدات) وهداية للناس (بل للانس والجن) او په عين حال کي قرآن معجزه ده د عليه الصلوة والسلام لپاره، کريمه: قل لو اجتمع الانس والجن على ان يأتوا بمثل هذا القرآن لايأتون بمثله ولو کان بعضهم لبعض ظهيرًا.

درويش وايي: چي په سلګونو کلونه تېر سوه د نزول د قرآن عظيم الشان پر محمد ﷺ او دا اعلان د اتيان بمثل القرآن په قرآن مجيد کي مکرر ځايونه راغلی

هم دی نو که اتیان بالمثل ممکن وای بشر ته نو کفارو د نړۍ به په ملیاردو ډالرا و پونډونه وغیرها سره جمع کړي وای او عربي دانان بې مزدوران کړي وای چي مثل د قرآن دي جوړ کړي، بلکي د لسو سورتونو کما جاء في القرآن بلکې په مثل د یوه سورت لکن نه سوه کامیابه.

درویش وایي: چي اعظم د معجزاتو د علیه الصلوة والسلام هم دغه قرآن کریم دی ولي چي باقي دی کر الازمان ومر الدهور د مثال په توګه شق القمر خو معجزه عظیمه وه، لکن موږ که کافرانو ته ووایو چي زموږ د نبي ﷺ معجزه شق القمر وه کافران به راته ووایي چي دا خو تاسي مسلمانان وایاست موږ یې نه منو چي شق القمر دي په اشاره ستاسي د نبي وجود ته راغلې وي وهکذا نوري معجزې چي د علیه الصلوة والسلام په حیوة رونما سوي وي، نو اخیرًا موږ مسلمانان مجبور یو چي کافرانو ته به وایو "لو کنتم في ریب مما نزلنا علی عبدنا الآیة"

اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴿۵﴾

پوه سه: چي حسبان یا مصدر دی لکه غفران یا قرآن یا رجحان من حسبت حسبانًا یا جمع د حساب ده کرکبان، معنی یې پر هر تقدیر داده چي لمر او سپوږمۍ په مقدار معلوم مقدر سره چي د دوی په رفتار سره امور او احوال د کائناتو سفلیه ؤ مربوط دي او کلونه یا قمري یا شمسي او اوقات د لمونځو او روژې او حج او وعدې د پورو هم مربوط دي.

پوه سه: چي دا څلور فصله یعني پسرلی، دوبی، منی او ژمی په شمسي حساب پوري مربوط دي او روژه یا حج یا لمونځونه په قمري حساب پوري مربوط دي، د لمر د رفتار ځایو ته بروج وایي او د سپوږمۍ د رفتار ځایو ته منازل وایي، نو قمري کال (۳۵۴) ورځي دی او شمسي کال (۳۶۵) ورځي دی په یوه ربع بالا، وتفصیل ذالک في شرح الچغمیني وغیره.

وَّالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدٰنِ ﴿۶﴾

پوه سه: چي نجم هغه نبات ته وایي چي تر مځکي خو راووځي لکن ساق نه لري چي جګ ودرېږي لکه بادرنګ یا چمبرخیال یا کدو وغیرها، او شجره هغه نبات ته وایي چي تر مځکي راووځي پر خپله تنه جګ ودرېږي لکه توت، انار،

سېب، شوتالو وغيرها، مراد له سجدې څخه د دوی انقياد دی وما اراد الله منهما طبعًا لکه مکلف چي سجده کوي خدای ته اختيارًا او دا روايت دی د ابن عباس ابن جبير او رزين څخه.

فائده: خدای پاک مشابه کړی انقياد طبعي د دوی د انقياد اختياري سره د مکلف يعني په سجده کي ثم استعمل لفظ د مشبه به چي سجده کول دي په اختيار سره په مشبه کي چي انقياد طبعي دی د نجم او شجر چي دې ته په علم بيان کي استعاره مصرحه تبعيه وايي، قال مجاهد والحسن و قتادة المراد بالنجم ستوري د اسمان دي، والمراد بسجودها غروبها، وفيه نظر چي دا توجيه د معطوفه سره سمون نه لري وقال العلامة البغدادي المشهور هو الاول، او بعض مفسرين وايي چي مراد د سجدې د نجم او شجر سايه د دواړو ده پر مځکه کما في قوله تعالى يتضوء ظلاله عن اليمين والشمال سجدًا لله وهم داخرون، او بعض مفسرين وايي: مارا بر سجده ايشان وقوف نيست چنانچه بر تسبيح ايشان قال الله تعالى ولکن لا تفقهون تسبيحهم.

فائده: ذکر الله سبحانه في مقابلة النعمتين السماوتين ای الشمس والقمر نعمتين ارضتين وهما النجم والشجر ولا يخفى على العاقل کون الشمس والقمر والنجم والشجر نعيم للانسان او الحيوان فتدبر.

وَالسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيْزَانَ ۝٧ اَلَّا تَطْغَوْا فِى الْمِيْزَانِ ۝٨

او اسمان، چي مراد ځني جنس دی پورته يې پيدا کړی دی يعني د اول الامر څخه، داسي نه ده چي اول کښته ؤ بيا يې پورته کړی.

درويش وايي: چي روح البيان او مظهري وايي چي معنى د ايت خلقها مرفوعة او روح البيان وايي چي نصب د السماء په فعل مضمر دی على شريط التفسير لکن علامه بغدادي په روح المعاني کي په دې کي ډېر لوی بحث کړی دی او سوال و جواب يې راوړی دی چي اوسنی زمانې مفسر به يې رانقل کړي ان شاء الله.

فائده: د رفع څخه مراد يا رفع مکاني ده کما هو محسوس مشاهد يا رفع رتبي ده ولي چي اسمان منشاء د احکامو د خدای عزوجل دی او د قضاياؤ د خدای وتنزل منه او امره تعالى ومحل ملائکته چي د مځکي څخه تر اول اسمان

پوري د (۵۰۰) سوه کالو لار ده، یا رفع حسي او رتبي دواړه مراد دي عند من یجوز عموم المشترک او یا عموم مجاز دی فتأمل فیه.

پوه سه: چي مجاهد وایي مراد له میزان څخه عدل دی والمعنی امر بالعدل او د خلګو په ذمو کي یې عدل لازم ګرځولی دی حتی انتظم امر العامة، او الحسن رح او قتادة او الضحاک رح وایي چي مراد له میزان څخه ما یوزن به الاشیاء ویعرف به المقادیر یا ترازو یا پیمانه یا ګز ونحو ذالک، ولي په دغو مذکوره آلاتو سره انصاف او انتصاف معلومېږي، نو اصل معنی د میزان مطلق تقدیر دی وهو یشمل الکل نو پر دې تقدیر معنی د وضع الزام ده، وقیل المراد بالمیزان القرآن المجید دی او معنی د وضع انزل ده یعني انزل القرآن علی محمد ﷺ.

پوه سه: چي کلمه د ان ناصبه ده او کلمه د لا نافیه ده ولام العلة مقدرة چي متعلق دی بوضع المیزان ای وضعه لئلا تطغوا فیه ولا تتجاوز احد الامضاف.

وَاَقِيْمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيْزَانَ ﴿٩﴾

برابر ورکوئ ترازو په عدل سره یعني د ترازو په ذریعه د چا حق مه خورئ او کم مه ورکوئ ترازو یعني هغه شی چي په ترازو یې مشتري ته ورکوئ کم یې مه ورکوئ، حسین کاشفي رح په تفسیر حسیني کي وایي این همه تاکید اهل ترازو در جهت آنست که بوقت وضع میزان قیامت شرمنده نشوید.

فائده: خدای عزوجل لفظ د میزان درې واره مکرر راوړی ولم یکتف بالضمیر لپاره د تشدید د توصیه او یا د الامر باستعمال المیزان علی وجهه، کریمه: ویل للمطففین الآیة، دوی هغه کسان دي چي په پیمانه یا ترازو کي چم کوي.

وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِ ﴿١٠﴾

"الارض" منصوب علی شریطة التفسیر بما بعده "وضعها" ای خلقها وحفظها یعني کښته یې پیدا کړې ده غوړولې یې ده "للانام" لپاره د مخلوق یعني لمنافع الانام وهو جمع لا مفرد له من لفظه بمعنی الخلق والجن والانس مما علی الارض کذا في القاموس، او البیضاوي وایي چي الانام هر ذی روح ته وایي پر هغه دا سوال وارد دی چي مخاطبه په دې سورة کي د انس او جن سره ده لا للحیوانات.

فِيهَا فَاكِهَةٌ وَّالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ﴿١١﴾

په دې مځکه کي دي مېوې (ابن کيسان وايي چي په مځکه کي انواع کثيرة سته چي انسانان يې په مزه مزه خوري من النعم التي لاتحصٰی) او خورما په مځکه کي سته.

درويش وايي: چي دا تخصيص بعد التعميم دی لان النخل داخلة في الفاکهة.

پوه سه: چي دا جمله ''فيها فاکهة'' تعليل ده لقوله والارض وضعها للانام، او اکمام جمع د کم ده بکسر الکاف چي پوښ د خورما دی بالفارسية خوشهای آن در غلاف تا ما دام که منشق نشده در غلاف باشد.

وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾

او دانې سته په مځکه کي چي خلگ يې خوري کالحنطة والشعير وجميع ما يتغذی به لکه جواري ورجي وغيرها، عصف بلگو ته د کښت او نبات وايي چي وچ سي لکه پروړ ''والريحان'' او ريحان هغه غذايي دانې دي لکه غنم وغيره کذا قال اکثر المفسرين، او ابن عباس وايي کل ريحان في القرآن فهو الرزق کما يدل عليه ما قيل للاعرابي الی اين تذهب، قال اطلب ريحان الله ای رزقه، او له ابن زيد څخه ابن جرير واخرج عن الحسن انه قال کل مشموم طيب الريح من النبات چي په پښتو يې هم ريحان بولي چي د دانو او بتمي يې ښه خوشبويي ولاړيږي او تور تخم کوي هغه تخم يې په مځکه کي وپاشي درخت وزمه شين بوټی راشين سي چي تر يو حده پوري بلند کيږي، او بعض مفسرين وايي چي اصل د ريحان روحان ؤ قلب الواو ياء للتخفيف.

سوال: اهل اشتقاق ولي وايي چي اصل يې روحان ؤ يعني ولي يې واوي بولي؟

ځواب: انه مأخوذ من الروح (چي ښه بوی ته وايي) و الروح واوي فافهم.

اعراب: عامه قاريان پر دې دي چي والنخل ذات الاکمام والحب ذو العصف والريحان ټول مرفوع دي عطف دي پر فاکهة.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾

درويش وايي: چي په دې سره مخاطب انس او جان دواړه په اتفاق د مفسرينو.

سوال: جن خو د مخه نه دی ذکر سوی؟

ځواب: ددې سوال په جواب کي روح المعاني او روح البيان او مظهري وايي چي دا دواړه صنف داخل دي په انام کي چي دمخه ذکر سو، ولي چي الحسن وايي چي انام دواړه ډلو ته شامل دی، مګر مظهري دا جواب هم راوړی دی چي دا خطاب و واحد ته دی (يعني الانس) په لفظ د تثنيه مثال يې دا ويلی دی القيا في جهنم، او روح المعاني په سختۍ سره دا جواب رد کړی دی چي دا ډېر ابعد جواب دی، او قياس يې پر القيا في جهنم هم بعيد دی، او بعض مفسرين وايي چي دا خطاب دی و ذکر او انثیٰ ته د بني آدم، روح المعاني دا جواب هم ابعد بللی دی چي وروسته هغه ايت سنفرغ لکم ايها الثقلان څخه هم خطاب د دواړو فريقينو فهمېږي دا جواب روح البيان هم راوړی دی او مظهري هم راوړی دی او روح المعاني هم راوړی دی، لکن في قلب الفقير في هذا الجواب شيئ وهو ان القرينة ينبغي ان تکون سابقة الا ان يقال ان غاية القرب کالسبق والله اعلم، او روح البيان او خازن دا هم قرينه بولي چي اصل دواړو ډلو ته قريبًا راغلی دی في قوله تعالی خلق الانسان من صلصال الآية چي متصل په هغه پوري وخلق الجان الآية.

درويش وايي: چي په دې کي هم ماذکرت بقولي لکن في قلب الفقير آه والجواب ههنا هو الجواب السابق کمامر آنفًا.

فائده: په تفسير بحر العلوم کي وايي چي آلاء نعم ظاهرة او باطنة انس و جوان دواړو ته وايي نو هغه چا چي ويلي دي چي آلاء نعم ظاهره ته وايي فقط او النعماء و نعم باطنهٔ ته وايي سهو بين لانهما متزاد فان فافهم.

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٤﴾

پيدا کړی يې دی انسان يعني آدم علیه السلام.

پوه سه: چي صلصال وچو خټو ته وايي چي سړی يې په يو شي کرار کرار وټکوي شرينګی کوي، او فخار هغه خټو ته وايي چي په اوور پخې سوي وي چي په پښتو يې کودزي بولي.

پوښتنه: په بل ځای کي د قرآن عزيز راغلي دي من حماء مسنون په دې ايت کي صلصال راغلی دی نو ددې به منافات نه وي؟

ځواب: يا ولي چي آدم عليه السلام اول له خاورو څخه بيا ختي سو بيا من حماء مسنون څخه بيا من طين لاب بيا فخار سو.

وَخَلَقَ الْجَآنَّ مِنْ مَّارِجٍ مِّنْ نَّارٍ ﴿١٥﴾

درويش وايي: چي مراد له جن څخه جنس پېرانان دي، او بعض مفسرين وايي "الجان" د جن د پلار نوم دی، او الضحاک وايي هو ابليس او مجاهد وايي چي جان ابليس نه دی وهو الصحيح، او په کشف کي هم وايي چي الجان ابو الجن دی لکه چي آدم ابو الانس دی او ابليس ابو الشياطين دی "من مارج" له صافو لمبو څخه چي دود نه وي ورسره، او مجاهد وايي چي مارج ګډوډو لمبو ته وايي سرې، ژړې، زرغونې چي اور ډېر بل سي او دخان يې قطع سي خالص انګار پاته سي پر هغه باندي دا مختلفي لمبې پيدا کېږي فمعنى المارج من لهب مختلط "من نار" بيان د مارج دی او په تفسير کشف الاسرار کي وايي خلق الجن من مارج من نار، والملائكة من نور، والشياطين من دخانها او انسانان له خاورو څخه يعني په اعتبار د اصل د دوی چي آدم دی او په روح البيان کي وايي چي په مابين د پيدائش او خلق د جن او د آدم شپېته زره کاله دي والله اعلم، شيخ اکبر او کبريت احمر او مشک اذفر محي الدين ابن العربي قدس سره از سفر ثاني دفتوحات مکي ميگويد که مارج آنست که ممتزج بهوا که آنرا هوائی مشتعل گويند چون آب و خاک بهم شود آنرا طين گويند پس جان مخلوقست از دو عنصر آتش و هوا و آدم آفريده شده از دو عنصر آب و خاک وچنانچه تناسل دربشر بالقاء آب است (يعني نطفه) در رحم (يعني رحم زن) تناسل درجن بالقاء هوا است دررحم انثٰى شان.

پوه سه: چي اولاد ابليس لايموتون قبل النفخة الاولى، و اولاد الجان يولدون ويموتون قبل ذالک.

درويش وايي: چي انس او جن دواړه مکلف دي بالاحکام الشرعية فالکافر من الفريقين في النار ابدًا والمؤمن منهما في الجنة ابدًا.

پوښتنه: دمخه تېره سوه چي جان مخلوق دی من مارج من نار نو اوور خو په اوور نه سوځي نو دوی لره په دوږخ کي چي هم اوور دی څه باک سته؟

ځواب: دا مذکوره په ايت کي خو بيان د اصل مادې د دوی دی نور خو دوی

بدنونه لري په اوور سوځي، دا سوال يو انګرېز پر مسلمانانو کړی ؤ په دور کي د انګرېزانو د حکومت پر لويه وچه د هند او پاکستان، نو مسلمانانو ته د انګرېزانو حکومت وويل چي ددې سوال جواب دي د مسلمانانو يو عالم ورکړي، خير ددې لپاره يو عالم برجسته د مسلمانانو له خوا وټاکل سو او انګرېزانو سخت انتظامات ددې جلسې لپاره کړي وه چي د مسلمانانو او انګرېزانو ترمنځ يوه لويه فتنه جوړه نه سي، خير مجلس ته بحث پر دې مسئله د انګرېزانو حبر (يعني لوی ملا) او د مسلمانانو خپل ملا او ستر عالم هم حاضر سوه، خو د مسلمانانو له خوا عالم و حاکم ته د انګرېزانو وويل چي موږ چي هر څه سره وکړو فورًا به دوی کاروايي نه کوي، خير خو حبر د انګرېزانو خپل سوال مطرح کړی چي اور په اوور څه باک کوي کمامر؟ د مسلمانانو عالم ورته وويل چي آدمؑ له څه شي څخه پيدا سوی دی؟ انګرېز حبر ورته وويل چي له خاورو څخه، نو د مسلمانانو د عالم په بغل کي پټه يوه اومه خښته وه يعني په اوور نه وه پخ سوې د انګرېزانو حبر يې پر دا سر په وويشتی سر يې مات سو اوويني څني وبهېدلې د انګرېزانو عسکرو چابک دستي کول چي د مسلمانانو عالم ګرفتار کړي، د مسلمانانو عالم ورته وويل چي زما او دده بحث جاري دی چي په هوش کي راسي که فرضًا هغه مړ سو بيا په ما هر څه چي کوئ، خير حبر چي په هوش کي راغلی د مسلمانانو عالم ورته وويل چي ولي دي سر مات سو او بېهوشه سوې؟ حبر ورته وويل چي تا څرنګه قاتلانه حمله راباندي وکړه، د مسلمانانو عالم ورته وويل چي تا خو ويل چي جنس په جنس نه په عذابېږي، او تا دا هم وويل چي آدمؑ له خاورو څخه پيدا دی نو ما خو ته د خاورو په يوه لوټه وويشتلې نو ولي بېهوشه سوې، حبر سلامي ورته وکړه چي زه خطاوتلی وم شيطان غولولی وم بخښنه غواړم، د مسلمانانو څخه نارې د الله اکبر د خوشالۍ پورته سوې، حاکم د انګرېزانو خپل ټوپۍ په خوله ورته نيولې وه لکه د دوی چي عادت دی چي په وخت کي د پښېمانۍ پر يوه خطا باندي ټوپۍ په خوله نسي، دا ؤ تفصيل د هغي خبري چي د درويش د ماسبق پوښتنې په جواب کي تېره سوه تائيد او صحت.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿١٦﴾

يعني له هغو نعمتو څخه چي پر تاسي يعني انس او جن باندي يې فيض کړی دی حتی چي افضل د مرکباتو يې تاسي ګرځولي ياست او خلاصه د کائناتو يې هم تاسي د دوی ګرځولي ياست تکذيب کوئ.

رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٧﴾

دا خبر آخر دی د الرحمن.

پوه سه: چي مراد د مشرقين څخه دوه مشرقه د لمر دي په دوبي او ژمي کي او دوه مغربه د لمر دي په دغو دوو فصلو کي د دوبي او ژمي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿١٨﴾

چي په دې کي هم نعم الٰهيه سته او فوائد لا تحصٰی سته لکه اعتدال د هو او ماينا سب کل فصل من الفصول الاربعة.

سوال: دمخه ترجمه خو تا ترجمه د مشرقينو او مغربينو سره د دوبي او ژمي وکړه اوس دي بيا فصول اربعه راوړه؟

ځواب: يو هغه مشرق مراد دی په هغه لويه ورځ د کال او د بل مشرق څخه هغه مشرق مراد دی چي لمر پکښي راخېژي په کوتاه ورځ کي د کال چي د دې دوو مشرقينو او مغربينو تر مابين (۱۸۰) مشرقه او مغربه دي، نو د مابين دوه فصله چي پسرلی او منی دی هم پکښي داخل سوه، دا دی مثال د دې ايت چي څلور سره فصلو ته شامل دی لکه يو سړی چي مدح د يو عظيم بادشاه وو ايي مثلاً سليمانؑ چي ده لره دی د مشرق او مغرب سلطنت، نو له دې څخه دا فهمېږي چي سلطنت د ماببينها هم دده دی، او بعض مفسرين وايي چي مراد مشرق د لمر او د سپوږمۍ دی وکذا المغربين.

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيٰنِ ﴿١٩﴾

او خدای پاک روان کړي دي دوه بحره

پوه سه: چي لوی رود ته په عربي بحر وايي او مراد د دې بحرينو څخه دا دی چي د يوه اوبه تروې وي او د بل دا خوږې وي) چي دا دواړه سره ملاقي کېږي يعني سره نژدې کېږي حتی چي تماس سره کوي، يلتقيان حال دی له بحرينو څخه.

بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيٰنِ ﴿۲۰﴾

په مابين كي د دوى مانع د قدرت د خداى عزوجل دى، دا بل حال دى "لايبغيان" چي يو پر بل تجاوز نه سره كوي، دا بل حال دى له بحرين څخه.

پوه سه: چي برزخ حائل بين الشيئين ته وايي ځكه قبر ته برزخ وايي لانه حائل بين الدنيا والآخرة، او د لا يبغيان معنى داده چي يو د بل خاصيت ته يعني تريو والي يا خوږ والي ته تاوان نه رسوي بلكې ډېره زمانه پر يوه حال باقي وي مع ان شانهما الاختلاط وانفعال كل واحد منهما من الآخر على الفور، او بعض مفسرين وايي چي دوى دواړه تجاوز نه كوي تر خپل حد چي ددې دوو تر مابين مځكه دي خرابه كړي تا چي مځكه ښكاره سي او مسكن دي وګرځي د انسانانو لپاره، او الحسن على ما رواه عبد الرزاق وابن المنذر عنه وايي لايبغيان عليكم چي تاسي دي غرق كړي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۲۱﴾

يعني ظهور د قدرت د خداى عزوجل دي.

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿۲۲﴾

حال دى من البحرين چي راوځي له دغو دوو دريابو څخه يو ملح او بل عذب دى ملغلري او مرجان.

سوال: دُر او مرجان خو د ملح درياب څخه راوځي دون العذب؟

جواب: قيل في جوابه يخرج من المجتمع بين الملح والعذب وفيه انه ينافي عدم الاجتماع بينهما لقوله تعالى برزخ، او بعض مفسرين وايي چي په كلام د عربو كي دا روا ده چي دوه شيان ذكر كړي او خاصه د يوه شي ذكر كړي كما في قوله تعالى يا معشر الجن والانس الم يأتيكم رسل منكم مع ان الرسل كانوا من الانس دون الجن.

فائده: مفسرين وايي چي لوء لوء غټو ملغلرو ته وايي او مرجان كوچنى ملغلري ته وايي كذا في القاموس، و روى عبد الرزاق و الفريابي وعبد بن حميد وابن الجرير وابن المنذر عن ابن مسعود چي ده وويل چي مرجان سرې سرې دانې دي وهو المشهور المتعارف چي په پښتو يې هم مرجان بولي، وعلى هذا اللوء لوء شامل لكبار والصغار كذا في روح المعاني.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٢٣﴾

درويش وايي: چي تر پايه پوري د سورة رحمن ترجمه د دغه ايت يوه ده.

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَئٰتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٢٤﴾

او خداى لره دى (يعني د خداى ملک دى او دده په حکم سره چلېږي) جوار جمع د جارية ده چي لويي کښتى ته وايي چي سفينه يې هم بولي د منشئات معنى بعض مفسرينو په معجزات بحکم الله، ولي چي يوه کوچنى ډبره چي درياب ته واچول سي ډوبېږي دا دومره لويه کښتى چي هم په لسګونو مسافر او د دوى تجارتي اموال هم په کښې پراته وي نه ډوبېږي الا ان يشاء الله، او بعض مفسرين وايي چي د کښتى لرګي يې يو بر بل پورته کړي وي "في البحر" متعلق دى په منشئات پوري وهي صفت للجوار "کالاعلام" يعني لکه غرونه جمع د علم طويل غره ته وايي، والجملة يعني من قوله وله الجوار آه عطف ده پر مرج البحرين خبر د الرحمن.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٢٥﴾

يعني په سفر کي د درياب په واسطه د کښتى هم ډېر منافع تجارتي او علم پر عجائبو د بحر مربوط نو فباى الاء آه.

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾

هر شى چي پر مځکه دى من الحيوانات والمرکبات وحتى الجبال والبحار والمعادن او من الانس والجن.

پوه سه: چي کلمه د من لپاره د تغليب ده عقلا اوو ده على غير هم.

درويش وايي: چي التغليب فراخه دروازې ته وايي په عربيت کي "فانٍ" په ورځ د قيامت کان قبلها متى شاء الله.

وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلٰلِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾

مظهري وايي چي لفظ د وجه چي مخ ته وايي او خداى ﷻ خو مخ په دې معنى نه لري نو دا لفظ د متشابهاتو څخه دى.

درويش وايي: چي څه ضرورت دى ولي چي وجه په معنى د ذات حقيقت هم

راغلي ده كما يقال عليؓ اى ذاته.

فائده: اولا يې وجه مستعار وګرځول ذات لشرف الوجه في اعضاء الانسان لانه مجمع الحواس الظاهرة وموضع السجود ومظهر اثار الخشوع، راوي وايي چي دا آيت چي نازل سو ملكو وويل هلكت بنو آدم، بيا چي دا آيت نازل سو كل نفس ذائقة الموت د دوى يقين سو چي موږ نه هم هلاكيږو لانهم اجسام لطيفة وارواح متعلقة بها كالانسان فلا بد لهم من الهلاک.

پوښتنه: په دې ايت كي وجه ربک يې په افراد سره د ضمير وو ايه او په نورو ايتو كي يې ضمير تثنيه وو ايه چي ربكما، فما وجه ذالک؟

ځواب: روح المعاني وايي چي ظاهره داه چي مخاطب په ربک سره رسول اللهﷺ دى وفيه تشريف عظيم لهﷺ بخلاف غيره من الايات فافهم.

"ذو الجلا" اى ذو العظمة والسلطان والاستغناء المطلق "والاكرام" اى اللطف العام والاحسان په دنيا كي پر مسلمانانو او كافرانو په وركړه سره د رزق او صحت او عافيت او مال او اولاد الى غير ذالک .... بيت:

ای كريمی كه از خزانه غيب ..... گبر و ترسا را وظيفه خور داری
دوستان را كجا كنی محروم ..... تو كه با دشمانان نظر داری
اديم زمين سفره عاو اوست ..... برين خوان يغما چه دشمن چه دوست
آفاقها گرديده ام مهربتان ورزيده ام
بسيار خوبان ديده ام اما تو چيزی ديگری

ترمذي له انسؓ او احمد والنسائي او الحاكم په صحيح سند سره د ربيعه بن عامرؓ څخه روايت كړى دى قال قال رسول اللهﷺ چي تاسي محكم ساتئ ذكر د يا ذو الجلال والاكرام، سبب يې دادى چي په ذو الجلال والاكرام كي ټولو نعمتونه د دنيا او اخرت درج دي كمامر او په حصن حصين كي (چي د احاديث صحيحه ؤ يو كتاب دى) راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام تيرېدى هغه سړي ويل يا ذو الجلال والاكرام عليه الصلوة والسلام ورته وويل قد استجيب لک (خواست دي قبول سو) فسئل (سوال كوه) والا تعاظ بقوله من كريم صفات الانسان.

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۲۸﴾

ولي چي احياء د دوی په حيات ابدي سره او ثواب ور کول په نعيم مقيم سره اجل النعماء واعظم الالاء.

يَسۡـَٔلُهٗ مَنۡ فِي السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ

ضمير راجع دی و خدای عزوجل ته، يعني د خدای څخه طلب کوي اسمان او مځکي والا من الملائکة والانس والجن د خپلو حاجاتو من المغفرة والعافية و توفيق العبادة والبرکات وغير ذالک.

درويش وايي: چي تخصيص چي ما په تفسير کي وکړی پر درو طائفو نظرًا الی لفظ من چي نحات وايي چي لفظ د من مختص په ذوی العلم پوري دی، او بعض مفسرين وايي چي مراد له من السمٰوات والارض څخه ټوله موجودات دي من المذکورات والحيوانات والنباتات والجمادات فان کل ذالک ممکن والممکن له مالک خالق مقتدر علی ايجادها وهو الله تعالی نو پر دې تقدير راوړل د کلمه د من مبني پر تغليب د ذوی القول دی لشرفها علی غيرهم.

كُلَّ يَوۡمٍ هُوَ فِي شَاۡنٍ ﴿۲۹﴾

هر وخت (غرض دا دی چي له يوم څخه مراد متعارفه معنٰی نه ده چي ورځ يې بولي) کل منصوب دی په ظرفيت سره د يسئله "هو" يعني رب تعالی شانه وسلطانه په يو حال او صفت کي دی وانما من شيونه تعالی ان يحيي و يميت ويرزق ويعز قومًا ويذل اخرين ويشفی مريضًا ويمرض صحيحًا ويفک عانيًا (ای مسکينًا) ويرهن فارغًا (چي له پوره څخه فارغ هغه پوروړی کوي) و يفرح مکروها ويجيب داعيًا ويعطی سائلاً ويغفر للمؤمنين ذنوبهم بتوبة او بغير توبة حسب مشيته تعالی ويدخل جهنم ويعذبهم بانواع التعذيب من السلاسل والعقارب والزقوم الی غير ذالک اعاذنا الله منها بالثبات علی دين الاسلام الی حين وداع الروح من البدن ويدخل الجنة من خاف مقام ربه ويکرمهم بانواع فی الجنة دار القرار الی ما لايحصی من احسانه لهم قال رسول الله ﷺ من شانه ايغفر ذنبًا ويفرج کربًا (ای غمًا) ويرفع قومًا (من مقام الذلة الی العزة) و يضع آخرين

(من مقام العزة الى مقام الذلة) رواه ابن ماجه وابن حبان.

درويش وايي: چي په دې باره کي احاديث صحيح ښځي ډېر دي وفيما ذکرناه کفاية لمن القٰى السمع وهو شهيد.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۳۰﴾

يعني چي تاسي له يوه حال څخه و بل حال ته نقل کوي کمامر في تفسير کل يوم في شان عنقريب.

سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿۳۱﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۳۲﴾

پوه سه: چي مراد له دې ايت څخه دا نه دی چي له کار څخه فارغ سم، لانه تعالى لا يشغله شان عن شان کذا قال ابن عباس رضي الله عنه والضحاک رحمه الله، نو معنى د ايت يا داده چي زه به قصد وکړم تاسي ته وروسته تر مهلت نو به شروع ستاسي په کار کي وکړم، او يا معنى داده چي خدای عزوجل وعده کړې ده د اکرام او انعام د مؤمنانو سره او وعيد د عذاب يې و اهل فجور ته ورکړې ده، نو وايي چي ژر دی چي زه به ځان فارغ کړم وتاسي ته مما وعدناکم واخبرناکم يعني يحاسبکم ونجزيکم ماوعدناکم من الخير والشر والى هذا ذهب الحسن وقتادة، يا معنى د ايت داده چي زه به ځان مجرد وګرځوم ستاسي د جزاء لپاره يعني يوم القيامة فانه تعالى لايفعل يوم القيامة غير ذالک، او يا دا ايت مستعار ددې قول څخه د يو سړي و بل ته د تهديد لپاره "ته يار ودرېږه چي زه درفارغ سم" يعني چي درفارغ سم نو په تمام قوت سره به تاته عذاب درکړم "ايه الثقلان" اى انس او جن.

فائده: انس او جن چي ثقلان بولي ځکه چي دوی پر مځکه بار د خپل ثقل اچولی دی احياءً و امواتًا، وقال جعفر الصادق بن محمد الباقر رحمه الله لانهما مثقلان بالذنوب يعني کفارهما، وقيل چي دوی درانه دي په تکليف الهي سره.

پوښتنه: سنفرغ لکم ايها الثقلان کي څه نعمتؤ چي دوی ته خدای پاک وايي فبای آه، يعني د ماقبل څخه خو آلاء نه فهمېږي؟

ځواب: ددې سوال جواب روح المعاني داسي ورکړی دی التي من جملتها التنبيه على ما ستلقونه يوم القيامة للتحذير عما يؤدى الى سوء الحساب، او روح

البيان هم بعينه دغه قدر عبارت ويلی دی او مظهري وايي وقيل التهديد ايضًا نعمة يتزجر به المكلف په اخير كي يې ويلي دي وهذا تكلف فافهم والله اعلم.

يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوْا مِنْ اَقْطَارِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُوْا

چي دمخه تعبير په ثقلان ځني سوی ؤ په دې ايت تعبير په خپل اسم جنس له دوی څخه وكړی لزيادة القرير والاهتمام بما سيئاتي.

پوه سه: چي په دې ايت كي يې جن دمخه كړی له دې كبله چي په وجود كي جن دمخه دی تر انس او په هغه ايت كي قل لو اجتمعت الانس والجن كي يې انس دمخه كړی دی په سبب د شرافت د انس پر جن اجماعًا "ان استطعتم" كه ستاسي له طاقته پوره وي.

فائده: ضمير د جمع يې راوړی يعني استطعتما يې نه وو وايه په اعتبار د كثرت د افراد د هر يوه د دوی دوو.

"ان تنفذوا" په قاموس كي وايي چي نفاذ تېرېده دي د شي تر شي يعني چي ووځي "اقطار" جمع قطر ده په معنی د جانب ای من جوانب السموات والارض يعني هاربين من قضاء الله فيكم وعذابه "فانفذوا" نو ووځئ، دا امر تعجيز دی، وقيل معناه ان استطعتم چي تاسي وتښتئ له مرګ څخه چي تر اطرافو د اسمانو او مځكي ووځئ نو وتښتئ لكن داسي نسئ كولای، كريمه: اينما كنتم يدركم الموت الآية، او بعض مفسرين وايي لكه مظهري چي دا وينا يعني په ورځ د قيامت به وي، اخرج ابن جرير او ابن مبارك له الضحاك څخه روايت كړی دی چي ورځ چي د قيامت سي اول اسمان سره وچوي والملك على ارجائها او ملكي يې پر اطرافو ولاړي وي هغو ته هم خدای پاک امر وركړي چي وركښتي سي پر تولـه اهل محشر راوګرځي من الجن والانس، نو دوی راسي پر تولـه اهل محشر راوګرځي وروسته دوهم اسمان بيا دريم اسمان بيا څلورم اسمان بيا پنځم اسمان بيا شپږم اسمان بيا اووم اسمان چي پر اهل محشر اووه صفه د ملكو راوګرځوي (او دا نعره وسي اين المفر) د تېښتي ځای چېري دی؟.

درويش وايي: چي مظهري تر دې وروسته داسي متشابه عبارت د حديث

مذكور راوړى دى چي په تاويل يې زما ملا څه كوې د نورو مطالعه كونكو ملاوي به هم ور ماتي كړي، نو هغه عبارت ما نه رواړى صرف دغه عبارت رانقل كوم چي جهنم به هم راوړل سي، اهل محشر ته چي دوږخ وويني ناري يو و بل ته وهي چي رائځئ فرار وكړو د دې دوږخ څخه نو دوى پر طرف د مځكي چي ولاړ وي او صفونه د ملكو وويني چي فرار ته يې نه پرېږدي بيرته چار و ناچار خپلو اولو ځايو ته راسي، كريمه: اني اخاف عليكم يوم التناد يوم تولوا مدبرين (چي ناري مو سره وهلې بيرته ترشا راغلاست) وقوله تعالى يا معشر الانس والجن ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السموات والارض فانفذوا وقوله تعالى وانشقت السماء فهي يومئذ واهيه (يعني سره د محكمي بناء به هغه سست وي) والملك على ارجائها، اخيري ناره وكړل سي چي د حساب ځاى ته راسئ فاذا سمعوا الصوت فاقبلوا الى الحساب.

لَا تَنْفُذُوْنَ اِلَّا بِسُلْطٰنٍ ۚ ﴿٣٣﴾

تاسي نفوذ او فرار نه سئ كولاى مګر نه په قوة او په زور سره وانتم عن ذالك بمعزل والف الف منزل، او يا معنى د ايت داده الا بسلطان مني فانه لا قدرة لاحد الا مستفادة من الله تعالى لانه لاحول ولاقوة الا بالله د خداى قدرة داسي دى لكه چي رسول الله ﷺ يې سره د بدن په شپه د معراج من السمٰوات السبع الى سدرة المنتهى، چنانچه شيرازي قدس سره وايي:

چنان گرم در تيه قربت براند .... كه در سدره جبرئيل ازو باز ماند
بدو گفت سالار بيت الحرام .... كه اى حامل وحى برتر خرام
بگفتا فراتر مجالم نماند .... كه نيروى بالم نماند
اگر يک سرى موى برتر پرم .... فروغ تجلى بسوزد پرم

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٣٤﴾

نو په كومو نعمتو سره د خداى تاسي تكذيب كوئ، استفهام انكاري دى، ولي چي د تكذيب څخه تعذيب پيدا كېږي او تاسي فرار له تعذيب څخه هم نسي كولاى، او بعض مفسرين وايي چي آلاء د تنبيه او تحذير دى او مساهلة د مع كمال

القدرة او بل نعمتو څخه ده د خدایؒ نصب د دلائل عقلیهٔ دی چي په لږ فکر وهولو کي عاقل باید غافل او مکذب نه وي، شیرازي قدس سره وايي:

برگ درختان سبز در نظر هوشیار .... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

کریمه: وفي انفسکم افلا تعقلون.

يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِّن نَّارٍ وَّنُحَاسٌ فَلَا تَنتَصِرَانِ ﴿۳۵﴾

را استوي پر تاسي باندي (یعني هغه وخت چي تاسي له قبرو څخه بعث سئ) "شواظ" اکثره مفسرین وايي چي شواظ هغه لمبې دي چي دود نه وي ورسره، او مجاهد وايي چي هغه زرغوني لمبې دي چي دود څني قطع سوی وي والمآل واحد "من نار" بیان دی د شواظ "ونحاس" سعید بن جبیر او الکلبي وايي چي نحاس دود ته وايي وهو روایة عن ابن عباسؓ، وقال مجاهدؒ وقتادة النحاس هو الصفر المذاب یعني ویلي وي چي د دوی پر سرو یې تویوي وهو روایة العوفی عن ابن عباسؓ "فلا تنتصران" ستاسي سره څوک کومک نسي کولای د خدایؒ له عذاب څخه چي تر حشرگاه پوري مو رسوي، روح البیان، مظهري او روح المعاني اوله ترجمه لایمنعان کړې ده او وروسته یې د الضحاکؒ څخه یو روایت رانقل کړی دی چي هغه وايي دا کار په دنیا کي تر سره کېږي، دی وايي چي یو عظیم اور به د مغرب له خوا راووځي تحشر الناس حتی القردة والخنازیر آه لکن بحر چي تفسیر د علامه سمرقندي دی چي اصلي نوم یې البحر المواج دی وايي چي مراد په سورة الرحمن کي انس او جن دي فقط قردة او خنازیر څرنگه الضحاکؒ ورسره ملگري کړي دي والله اعلم.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۳۶﴾

په کومو نعمتونو سره د خدایؒ تاسي تکذیب کوي چي هغه عبارت دی د تهدید څخه پر کفر او معاصیو فان هذا اللطف من الله تعالی والتمیز بین المطیع والعاصي بالجزاء والانتقام من الکفار لطف آخر.

فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿۳۷﴾

چي سره وچوي اسمان یعني وگرځي دروازې دروازې لنزول الملائکة، نو دا د انشقاق لپاره د فنا او عدم نه دی بلکې لپاره د نزول د ملکو بعد بعث الموتی من

Scanned by CamScanner

القبور كذا قال الضحاک اوپه يو خبر كي راغلي دي چي دا انشقاق د اسمان په سبب د انكشاف د جهنم دی چي د هغه سرپوښ لیري سي ”فكانت وردة“ نو گرځي اسمان په رنګ سور لکه سور ګل ګلاب چي خلک يې بويوي او بعض وايي لكه سور رأس كذا في القاموس، او البغوي وايي چي سپين رنګ مائل و سور والي ته يا ژړوالي ته، او قتادة وايي چي اسمان خو اوس شين رنګ دی او په ورځ د قيامت به يې لون آخر وي مائل و حمرة ته ”كالدهان“ جمع د دهن ده خبر ثان دی د كانت لكه وردة چي خبر اول ؤ، يا كالدهان نعت دی د وردة يا حال دی، والمراد كدهن الزيت يا مطلق مايدهن به دی، حاصل دا چي اسمان په دغه ورځ په رنګ سور وي لكه سور ګل او په قوام كي لكه ويلي غوړي د زيتون وغيره.

پوه سه: چي جواب د اذا محذوف دی ای يكون من الاحوال دا حوال معنی حالات و الاهوال غمونه ما لا يحيط به دائرة البيان.

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۳۸﴾

يا دا جمله معترضه ده بين الشرط والجزاء، نو جزاء د شرط پر دې تقدير قوله تعالى.

فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْۢبِهٖۤ اِنْسٌ وَّلَا جَآنٌّ ﴿۳۹﴾

پوه سه: چي ضمير د ذنبه راجع دی و انس ته لتقدمه په رتبه كي او جان يې تبع دی.

پوښتنه: په دې ايت كي نفي د سوال د ذنب وسوې يعني چي بې سواله يې خدای دوږخ ته اچوي ولي چي خدای عالم الغيب والشهادة دی د دوی په ګنهو تر دوی خبر دی، او بل دا چي كرام كاتبين من الملائكة كتبوا اعمالهم وخزنة جهنم يعرفونهم بسيماهم فلا حاجة الى السوال عن الذنوب، او په بل ايت كي راغلي دي فوربک لنسئلهم اجمعين فما التوفيق بين النفي والاثبات، قال مجاهد في جوابه عن ابن عباس ونحو ذالک قال الحسن وقتادة وهو المعنى لما قال ابن عباس في الجمع بين الآيتين حيث قال انه لايسئلون سوال شفقة ورحمة بلكې سوال له دوی څخه پر طريقه د تفزيع او سرزنش كيږي، وعن عكرمة عن ابن عباس في الجمع بين الآيتين چي په قيامت مواقف ستة چي په بعض كي سوال نه ځني كوي او په بعض كي يې كوي.

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٤٠﴾

فان الاخبار بما ذکر في الآية السابقة نعمة یزجرکم عن الشر، او یا معنی داده چي هغه انعامات چي رب جل وعلا ورکړي دي عباده المنقادین په دغه ورځي کي د قیامت، او هغه انتقام چي خدای د عباده المتمردین علی الکفر والعصیان نعمة علی الاحباب کما قال الله تعالی: فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین.

يُعْرَفُ الْمُجْرِمُوْنَ بِسِيْمٰهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِيْ وَالْاَقْدَامِ ﴿٤١﴾

پېژندل کېږي مجرمان یعني کافران په سیما سره.

پوه سه: چي سیما بکسر السین یا په قصر سره یا په مد سره علامې ته وایي، نو دا جمله استیناف ده لپاره د جاري مجری التعلیل لعدم السوال، یعني سوال ته ضرورت نسته ولي دوی خپله علامه لري چي سواد الوجوه مع ارزقة العیون یا کابه عطف تفسیر د کابه او بېقراري، لکه مؤمنان چي په اضدادو د هغو صفاتو پېژندل کېږي.

"فیؤخذ بالنواصي والاقدام" نو مجرم نیول کېږي د ملکو له خوا په نواصي سره، نواصي جمع د ناصیة ده چي مقدم ته د رأس وایي مراد ځني وېښتان د مقدم الرأس دي او ترپښو یې ونسي اوورته یې وغورځوي او یا معنی داده و تجرهم علی وجوههم او یا معنی داده چي نواصي او اقدام یې سره جمع کړي په یوه ځنځیر کي د شا د خوا او دوږخ ته یې وغورځوي.

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٤٢﴾

ولي تکذیب بالآلاء مفضي ودغه تعذیب ته د مجرم چي نعمت دی لپاره د مؤمن لان تعذیب اعداء المؤمنین نعمة لهم.

هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِيْ يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُوْنَ ﴿٤٣﴾

دا دی دوږخ (مبتداء او خبر دی) هغه جهنم دی چي تکذیب کاوه چي نسته مجرمانو مشرکانو یعني في الدنیا.

فائده: موصول سره د صله صفت دی د جهنم او مجموع جمله مقوله ده یقال المقدر ده ای یقال لهم من جانب خزنة جهنم یعني چي دغه کش ماکش د اخذ بالنواصي والاقدام به ملکي دا خبره ورته کوي (ای هذه آه)

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ ﴿٤٤﴾

تګ او راتګ به کوي مجرمان په مابين کي د دغه ای جهنم (چي مؤنث سماعي دی) او په مابين کي د حميم، يعني چي په دوږخ کي دوی تږي سي او د اوبو طلب وکړي حميم ته يې ورولي چي نهايته تو دې اوبه دي "اٰن" ای بالغ نهايت الحرارة ته وايي چي تر دې بالا تودې اوبه نسته، ترمذي او البيهقي د ابو الدرداءؓ څخه يو روايت کړی دی مرفوع و عليه الصلوة والسلام ته چي پر اهل النار داسي لوږه غلبه وکړي، نو فرياد د خوراکي شيانو وکړي نو ملکي د طعام د ضريع ورته پېش کړي چي نهايت تريخ بټي دی لايسمن ولا يغني من جوع، بيا دوی ډېر تږي سي طلب د اوبو وکړي نو ملکي په چنګک د اوسپني د دوی مخ ته چي نژدې کړي د مخ پوستکی يې ټوله راشوه سي الى اخير الحديث.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾

ولي چي تکذيب په الاء الله سره يوجب التعذيب بعض مفسرين بلکې اکثره مفسرين وايي چي له قول څخه د خدای عزوجل کل من عليها فان بيا تر دې ځايه پوري نصائح او زواجر او تخويفات دي وكل ذالک نعمة من الله لانها يزجر عن الكفر والمعاصي وذالک الزجر فضل ورحمة من الله عزوجل، يو مظهري دی چي وايي دا ټوله تکلفات دي يعني زواجر او نصائح ته نعمت وايي وروسته ده له ځانه يو طويل بيان راوړی دی لايقبله الطباع السليمة ان شئت فارجع الى تفسيره وطالعة بدون العصبية ومعرفة الحق بالرجال.

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾

پوه سه: چي مقام يا ظرف دی ای الموقف الذي يقف فيه العباد للحساب، او يا مصدر ميمي دی والمعنى قيام ربه ای اطلاعه وعلمه، په روح البيان کي وايي جنة للخائف الانسي يعني يو جنت د هغه خائف مقام ربه دی چي د انسانانو له جنس څخه وي او بل جنت د خائف جني لپاره دی على طريق التوزيغ، ولي خطاب دواړو ډلو ته يعني انس او جن ته دی، تفسير روح المعاني وايي وهذا عندي خلاف الظاهر آه شايد وجه به يې دا وي چي معنى د لمن خاف آه چي هر فرد لره د

من خاف مقام ربه دوه جنت دي كه انس وي او كه جن.

پوه سه: چي مذكور ايت شروع ده په تعديد كي د هغو آلاء چي په اخرت كي ور كړه كيږي ولمن خاف ته.

پوښتنه: دا دوه جنته څه شی دي؟

ځواب: په دې كي د مفسرينو اختلاف دی (١) يو جنت دده خپل كور دی او يو يې لپاره د ملاقات دده د دوستانو دی واليه ذهب الجبائي رحمه الله (٢) دوه باغونه دي يو په داخل كي د قصر او يو خارج القصر (٣) وي دوه منزله چي له يوه څخه ګاهي هغه بل ته ولاړ سي لپاره د كمال لذت بيا هغه اول ته ولاړ سي بلا تشبيه لكه من يطوف بين النار حميم آن (۴) جنت لعقائده الصحيحة وجنت لاعماله الصالحة (۵) جنت لفعل الطاعات وجنت لترک المعاصي (۶) او جنت چي ثواب د عمل دی او بل جنت چي د خدای پاک تفضيل او احسان دی (٧) يا يو جنت دی چي روحاني خوشالي پكښې وي او په هغه بل كي جسماني خوشالي، روح المعاني وايي چي له وروسته آيتو څخه دا فهميږي چي نعمتونه ټوله جسماني دي.

درويش وايي: چي بيهقي په شعب الايمان كي له حسن رحمه الله څخه روايت كوي چي يو ځوان په زمانه كي د عمر رضي الله عنه د خلافت چي همېشه به په مسجد نبوي كي په عباداتو بخت ؤ، يوه پېغله ښځه پر ده عاشقه سوې وه، نو دی چي كور ته ولاړی په خپل خلوت ځای كي كښېنستی هغه ښځه پسي ورغله و ده ته يې د زنى دعوت وركړی دده نفس هم څه ناڅه مائل سو وروسته چي مقام ربه ورپياد سو لويه ناره يې وكړه او بېهوشه سو اكا يې ورته راغلی نو كله چي دی په هوش كي راغلی اكا ته يې وويل چي ورسه عمر رضي الله عنه ته سلامونه وايه وقل ما جزاء من خاف مقام ربه، اكا چي يې عمر رضي الله عنه ته ورغلی عمر رضي الله عنه يې له ماجرا څخه خبر كړی، نو عمر ورسره راروان سو، عمر رضي الله عنه و ځوان ته نارسيده بله چغه او بغاره وكړه او بېهوش سو او د بېهوشي په وخت كي يې روح خدای عزوجل ته وسپاره يعني مړ سو، عمر رضي الله عنه چي راغلی ځوان مړ ؤ، عمر رضي الله عنه وويل لک جنتان لک جنتان.

راغب اصفهاني رحمه الله وايي چي له خوف څخه د خدای عزوجل دا مراد نه دی چي صرف يې په زړه كي رعب پيدا سي لكه رعب د زمري څخه، بل انما يراد به الكف

عن المعاصي كلها وتحرى الطاعات جبلها، ولذا قيل لايعد خائفًا من لم يكن اللذنوب تاركًا وقال بعض المفسرين المراد بالخوف اشده.

درويش وايي: چي مظهري دا ټوله بيان چي په بيان کي د جنتانو چي د مخه موړ بيان کړه او روح المعاني ټوله هم رواړي دي مظهري رد کړي دي او داسي يې ويلي دي وهذا التأويل مستبعد جدًا، دليل يې دا ويلى دى چي دديې څخه خو دا لازميږي چي عدد د جناتو پر ضعف د عدد د خائفانو وي بل على ضعف ضعفهم لان قوله تعالىٰ ومن دونهما جنتان عطف دى پر هغه ايت ولمن خاف مقام ربه جنتان نو بايد هر يوه لره د من خاف مقام ربه څلور جنته وي، وروسته ده احاديث راوړي دي چي عدد د جنات څلور دى آه.

درويش وايي: چي د څلور والي حديثونه يې را نقل کړي دي هغه يو مخصوص جنتونه دي لکه په حديثو کي هم تصريح په خصويت سره سوې ده والا فالجنات مطلقًا ثمانية اجماعًا، او هغه دليل چي مظهري ؒ د استبعاد د تأويل مذکور کړځولى دى د هغه دليل دده فاسد دى، ولي په جنات کليه دننه جنات صغيره صغيره سته هغه که څو ته ورسيږي څه استبعاد پکښي سته، ولي جنات کليه هر يو يې تر دنيا و مافيها فراخه دي کما ثبت في الاحاديث الصحيحة المروية في الصحاح الستة، وقد روى روح المعاني في شان هاتين الجنتين من حديث عياض بن غنم مرفوعًا ان عرض كل واحدة منهما (اى من الجنتين) مسيرة مأة عام.

درويش وايي: والله اعلم روح البيان، روح المعاني او تفسير حسيني دا ټوله توجيهات مذکوره په باره کي د ومن خاف مقام ربه جنتان راوړي دي، آيا دوى محدثين نه او که څرنګه؟.

ذَوَاتَآ اَفْنَانٍ ۝

پوه س: چي اصل د "ذواتا" ذو ؤ اى للمذكر وذات اصله ذوات للمؤنث او تثنيه ذواتا ده على الاصل او په جمع کي هم ذوات راځي تخفيفًا او دغه الفاظ نه مستعمليږي مګر نه مضاف لانها وضعت ليتوصل بها الى الوصف باسماء الاجناس او دلته ذواتا صفت دى د جنتان "افنان" يا جمع د فن ده په معنى د نوع

والمعنی ذواتا انواع من الاشجار والاثمار، دا روایت د ابن عباس رضی الله عنه وابن جبیر والضحاک رحمه الله څخه مروي دی.

فائده: علم ته چي فن وایي هم په دغه مناسبت چي علم د هر فن وي فائده لري خصوصًا العلوم الشرعية من العقائد والعمليات كما لايخفٰى وما يتوقف عليه العلوم الشرعية كاللغة والنحو والصرف والمعاني والبيان يعني ما عدا علوم الفلاسفة، او یا جمع د فنن ده وهو مادق ولان من الاغصان كذا نقل عن ابن الجوزي، او کاهي د فنن تفسیر په ښاخ کوي وقال عکرمه رضی الله عنه ظل الاغصان على الحيطان (پر دېوالو) وقال الحسن رحمه الله ذواتا ظلال الى غير ذالک من التفاسير.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾

والآلاء ههنا ظاهرة كما يخفٰى.

فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾

په دې دواړو جنتو کي دوې چینې د اوبو چي بهېږي همېشه، دا بل صفت دی د جنتانو یا خبر دی د مبتداء مقدري ای في كل واحد منهما عين تجرى بالماء الزلال چي یوه تسنیم بولي او بل سلسبیل بولي، وروی هذا عن الحسن رحمه الله او عطية العوفي وایي چي یوه چینه من ماء غير آسن (چي خوند یې متغیر نه وي) او بله چینه من خمر لذة للشاربين (یعني د سر درد نه وي پکښې كما في خمر الدنيا) او بعض مفسرین وایي چي عينان تجريان حيث شاء صاحبها من الاعالى والاسافل من جبل مسک.

پوهه: چي د دې ایت معنی دا نه ده چي فقط دا دوې چینې د اوبو دي لامزيد عليهما، ولي خدای عزوجل په بل ځای کي د قرآن کریم وایي فيها (اى في الجنات) انهار من ماء غير آسن وانهار من لبن لم يتغير طعمه (لکه شيدې چي خيد ک سي تريو خوند كوي) وانهار من خمر لذة للشاربين (یعني چي سر درد او بېهوشي نه وي پکښې لکه د دنیا په شرابو کي) وانهار من عسل مصفي (چي د مچمچې د آلودګي څخه پاک وي یعني موم) فلا بد انيكون من كل نوع انهار اربعة.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾

د آلاء بيان ته ضرورت نسته.

فِيۡهِمَا مِنۡ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوۡجٰنِ ﴿۵۲﴾

په دې دوو جنتو کې د هرې مېوې څخه دوې نوعې دي، يوه نوع غريبه نا ولده او بله معروفه ده چې دوی په دنيا کې پېژندله، بعض رطب او يا بس لکه انګور او کشمش يا خورما تازه يا تمر وچه خورما دا بل صفت دی د جنتان، او بعض وايي چې رنګ يې يو وي او خوند يې جلا وي، البغوي بسنده له ابن عباس څخه روايت کړی دی ما في الدنيا حلوة او مرة که خوږه وي او که ترخه الا هو في الجنة حتى الحنظلة (يعني مرغونې چې ډېره ترخه ده) الا انها في الجنة حلوة يعني خوږه ده.

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۵۳﴾

المعنى ظاهرة لايحتاج الى الاعادة.

مُتَّكِـِٕيۡنَ عَلٰى فُرُشٍۢ بَطَآئِنُهَا مِنۡ اِسۡتَبۡرَقٍ ؕ وَجَنَا الۡجَـنَّتَيۡنِ دَانٍ ﴿۵۴﴾

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۵۵﴾

تکيه به يې کړې وي، يعني په ارام به ناست وي لکه بادشاهان.

پوه سه: چې دا لفظ ''متکئين'' حال دی له خائفين څخه.

سوال: خائفين چېرې ذکر سوي وه؟

ځواب: من خاف په معنی د جمع دی لان کلمة من شامل للواحد والجماعة وههنا الخائف من مقام ربه اشخاص کثيرون ''على فرش'' جمع د فرش ده وهو ما يفرش للجلوس عليه والنوم چې په پښتو يې کوربچه بولي ''بطائن'' جمع د بطانة ده خلاف الظهارة (چې بطانة ته په فارسي او پښتو دواړو کې استر وايي) دا به له استبرق څخه وي يعني پنډ ورېښمين ټوکر.

درويش وايي: چې ابن جرير او ابن ابی حاتم والبيهقي عن ابن مسعود چې تاسي ته خدای خبر درکړی د بطائنو چې استرېې بولي چې په دنيا کې خلک د يو معمولي ټوکر څخه ورکوي يعني د کوربچې سر بېره مخ چې په دنيا کې هغه د قيمتي ټوکر څخه ورکوي، واخرج عن سعيد بن جبير قال ظواهرها من نور جامد، او البغوي وايي چې د سعيد بن المسيب چې بطائن خو استبرق وه فما الظواهر فقال هذا كما قال الله عزوجل فلا تعلم نفس ما اخفى لهم من قرة اعين، په دې کې

مقصد د سعيد بن جبير" دا دی چي علم ظواهر د موکول و علم ته د خدای عزوجل دی بدليل قوله تعالی فلا تعلم نفس آه.

پوه سه: چي ''جنا'' اسم دی په معنی د مجنود دی يعني هغه مېوه چي له درختو څخه پرې کېږي د خورک لپاره هغه نژدې و جنتيانو ته يعني جنتي ته دا تکليف نسته چي دی درختي ته وخېژي او مېوه به شکوي، اخرج سعيد بن المسيب والبيهقي وهناد في تفسير قوله تعالی وذللئت قطوفها تذليلا ان اهل الجنة يأکلون من ثمار الجنة قيامًا وقعودًا و مضتجعين علی ای حال شاؤا يعني ښاخونه د درختي ورته رانژدې کېږي علی ای هيئة شاؤا.

فِيْهِنَّ قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ۝۵۶
فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۝۵۷

او په جنتو کي داسي ښځي موجودي دي من حور العين وغيرها چي سترګي يې پر خپلو ازواجو قصر دي يعني په بل جنتي پسي يې سترګي نه وي کړې، لکه په دنيا کي چي ښځه خپل تر مېړه ښائسته ويني سترګي پسي کړوي يعني چي کاشکي دا زما مېړه وای لکن په جنت کي د هري ښځي خپل مېړه تر هر څا ښائسته ورته معلومېږي.

پوه سه: چي اصل د ''طمث'' وينو ته وايي، نو ښځه چي بکر وي پر اول جماع کي چي د بکارة فرده يې څيري سي تر فرج يېويني راځي، نو معنی د ايت داده چي د دغه اهل جنت ښځي تر خپلو مړو د مخه يې نه انسان او نه جان يې بکارت ورته زائل کړی وي په جماع سره حتی چي ويني راسي بلکې د ښځو د اهل جنت کماهن باکرات وي چي خپل مېړه به يې بکارت ور زائلوي.

پوه سه: چي جمله د لم يطمثهن آه حال ده من قاصرات الطرف څخه.

فائده: زجاج" وغيره وايي چي ددې څخه دا و فهمېده چي جن هم د خپلو مانيو سره جماع کوي.

فائده: اهل علم وايي چي د جنت حوري همېشه باکرات وي داسي نه چي په اوله پله کي باکرات وي وروسته بيا لکه د دنيا ښځي چي بکارت يې زائل سي نو فرج يې فراخه سي.

پوښتنه: د باکرې ښځې سره وطي خو درد کوي، نو د جنت حورې چې همېشه باکرات وي، نو د دوی سره جماع دوی ته درد پیدا کوي او که څرنګه؟

ځواب: درد خو هیڅ نه وي لکن همېشه چې باکرات وي ددې لپاره چې د باکره جماع خوندوره وي کما یدل علیه التجربة في نسائنا في الدنیا.

پوښتنه: وطي د جن د بشري ښځې سره کېدای سي؟

ځواب: مجاهد او الحسنؒ وایي چې انسان چې په وخت کې د جماع اسم الله نه ووایي نو جن سره د دخول د بشر خپل آله هم ورسره ملګرې کوي.

درویش وایي: چې دې ته څه ضرورت دی ولې جن استقلالاً د بشریه ښځې سره ولې جماع نه سي کولای، ویدل علی ذالک ما رواه ابو عثمان سعید بن داؤد الزبیدي، قال کتب قوم من اهل الیمن الی مالکؒ صاحب المذهب چې دلته یو سړی دی د جنیاتو څخه دی وایي چې زه نکاح غواړم د بشریه ښځې سره په حلال ډول، فقال مالکؒ ما اری بذالک بأسًا لکن زه دا مکروه بولم چې یوه ښځه چې حامل سي یو څوک ورته ووایي چې ستا مېړه څوک دی؟ دا ووایي جن دی فیکثر الفساد في الاسلام ویفتح باب الزنٰی للنساء، ولې که د زنٰی یوه ښځه چې مېړه نه لري امیدواره سي، خو هغه ښځه هم دا ویلای سي چې زما حمل د خپل مېړه جن څخه دی.

فائده: بعض علماء وایي چې جن لره په جنت کې حورې نسته، لکن الطبرسيؒ وایي چې جنیانو لره هم حورې سته اذ لامانع لان یخلق الله تعالی في الجنة حورًا للانس چې هم شکل د انسانانو وي، یقال لذالک حور الشهات، ویخلق الله تعالی من الحور ما یناسب الجن.

كَاَنَّهُنَّ الْيَاقُوْتُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٥٩﴾

پوه سه: چې جمله صفت ده د قاصرات الطرف یا حال دی.

درویش وایي: چې په یاقوت او مرجان کې د مفسرینو اختلاف دی، اخرج عبد الرزاق و عبد بن حمید و ابن جریر عن قتادةؓ چې دە ددې ایت په تفسیر کې وویل في صفاء الیاقوت وبیاض اللؤلؤ (نو د مرجان سپیني ملغلرې اخستي دي) او الحسنؒ ورته تفسیر کړی دی، او بعض وایي في صفاء الیاقوت وحمرة المرجان (نو له "جان" څخه یې متعارف معنی اخستې ده) او بعض وایي چې

دوی مشابه دي د یاقوت سره په سور کي د مخ او د مرجان ای صغار اللؤلؤ.

سوال: تخصیص د صغار يې ولي وکړی؟

ځواب: کشاف وايي چي صغار اللؤلؤ بالا دي تر کبارو په صفايي کي د رنګ که څه هم په قیمت کي کبار تر بالا دي، او بعض وايي چي ارادة د کبارو ښه ده لانه اوفق بقوله تعالی کانهن بیض مکنون واخرج احمد وابن حبان والحاکم والبیهقي في بحث البعث والنشور في تفسیر هذه الآیة ینظر الی وجهها چي دا په خپله پرده کي وي تر اندازيې مخ صاف وي او هغه کوچنی ملغلره چي په دې پوري ځړېږي تضئ مابين المشرق والمغرب او حوري اوويا (۷۰) جوته کالي اغوستي وي داسي صافي وي چي تر دې تولو سترګي وروځي او پنډۍ يې معلومېږي.

پوهه: چي یاقوت یوه ډېره ډېره سخته حتی چي سوهان تاثیر نه پکښي کوي اصلا بلکي د سوهانه سره یزداد حسنًا، لکن اصل یاقوت ډېر عزیز الوجود دی سیمًا یاقوت احمر يې وروسته هغه اصفر عزیز دی، د طب په کتابو کي وایي چي لوړ قیمت ده سره یاقوت که يې څوک په ګوتمۍ کي ولګوي امن الطاعون وان عم الناس وکان لابسها معظم عند الناس وجیهًا عند الملوک.

روایت کړی دی ابو سعید له رسول اللهﷺ څخه په بیان کي د اهل الجنة لکل رجل منهم زوجتان علی کل زوجة (۷۰) جوته کالي وي، يرلی مخ سوقهن (ماغزه د پنډۍ ددوی معلومېږي من وراء اللحم په سبب د حسن) او دغه په حدیث د ابو هریرهؓ په روایت اول زمرة (ډله) تدخل الجنة علی صورة القمر لیلة البدر (د څوارلسم تاریخ) والذین علی اثرهم (چي تر هغو وروسته داخلېږي) کاشد کوکب اضائة قلوبهم علی قلب اجل واحد لا اختلاف بینهم ولاتباغض الی اخیر الحدیث الذي مر یعني له زوجتان آه.

هَلْ جَزَآءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ ۚ﴿۶۰﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۶۱﴾

نه ده جزاء او ثواب د نیک عمل په دنیا کي (استفهام انکاري دی) مګر احسان یعني ښه ثواب په اخرت کي، له انسؓ څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام دا ایت ووایه هل جزاء الاحسان الا الاحسان بیا علیه الصلوة والسلام وویل هل تدرون ماقال ربکم (یعني په دې ایت د خدای عزوجل څه مراد دی) اصحابوؓ ورته وویل الله و رسوله اعلم، قال رسول اللهﷺ چي الله عزوجل وایي هل

جزاء من انعم عليه بالتوحيد چي ما احسان کړی وي پر چا په توحيد سره (يعني لآ اله الا الله) الا الجنة ابن عباس رضی دا ورسره من قال لآ اله الا الله وعمل بها جاء به محمد ﷺ الا الجنة (چي مراد ځني عمل صالح دی)

وَمِنْ دُوْنِهِمَا جَنَّتٰنِ ﴿٦٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٦٣﴾

ماسوئ د هغه جنتين ځخه چي دمخه ذکر سوه دا جمله عطف ده على قوله تعالى ولمن خاف مقام ربه جنتان، مظهري وايي چي جنتان دلته پر هغه جنتان چي په هغه ايت کي ذکر سوي ولمن خاف مقام ربه جنتان عطف المفرد على المفرد دی او من دونهما حال مقدم عليه، والمعنى ان لمن خاف مقام ربه اربع جنات.

سوال: خو اول به يې ځلور جنتان ويلي وای؟

ځواب: مظهري رح ددې په جواب کي وايي ولم يفعل هکذا ليدل على کون الاولين افضل من الآخيرين انتهى.

درويش وايي: چي وليس بشيئ او سلطان المفسرين علامه بغدادي رح وايي چي من دونهما مبتداء او خبر دي يعني جنتان مبتداء ده چونکه نکره د خبريه چي من دونهما پر مقدم کړی کما قال النحات في قوله في الدار رجل، حاصل د معنى يې بغدادي رح داسي بيان کړی دی دون تينک الجنتين في المنزلة والقدر جنتان اخريان، بيا روح المعاني ويلي دي چي ابن زيد والاکثرون وايي الاوليان للسابقين الى الخيرات والاخريان لاصحاب اليمين، وقد اخرج ابن جرير وابن ابى حاتم وابن مردوية عن ابى موسٰى رضی عن النبي ﷺ في تفسير قوله تعالى ولمن خاف مقام ربه جنتان وقوله سبحانه وتعالى "و من دونهما جنتان" قال عليه السلام جنتان من ذهب للمقربين وجنتان من ورق (يعني سپين زر) لاصحاب اليمين، روح المعاني ويلي دي وزعم بعضهم ان الاوليين للخائفين والاخيرين لذرياتهم الذين الحقوابهم، روح المعاني دا تفسير رد کړی دی بقوله ولم اجد له مستندًا من الاثار انتهى قوله يعني په احاديث کي دا قول سند نه لري.

درويش وايي: چي روح البيان عينًا بيان د روح المعاني کړی دی او قول د مظهري چي ځلور جنته دي په قيل راوړی دی اشارة الى الضعف کما ذکرنا من قبل.

مُدْهَآمَّتٰنِ ﴿٦٤﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ﴿٦٥﴾

چي دا دوه جنته خالص شنه دي چي د ډېر شينوالي څخه مائل و تور والي ته دي.

فائده: په مدهامتان کي اشاره ودې ته ده چي غالب په دې دوو جنتو کي نباتات دي چي پر مځکه پراته ؤ لکه بادرنګ، کډو او هغه خوشبويه ګلان دي چي پر مځکه پراته وي او په اولو دوو جنتو غالب درختي مېوه داري دي او فواکه تا چي تفاوت يې ښکاره سي.

فِیْهِمَا عَیْنٰنِ نَضَّاخَتٰنِ ﴿٦٦﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ﴿٦٧﴾

په دې دوو جنتو کي دوې چينې سته چي اوبه لوړې پورته کوي چي په ښنتو يې فواره بولي او په بعضي کورو کي د عيش پرستو خلګو ليدل کېږي.

فائده: په وصف کي يعني نضاختان کي هم دا دوه جنته تر اولو دوو جنتو يعني ولمن خاف مقام ربه جنتان کم دي ولي د هغه جنتو په باره کي خدای پاک داسي وويل فيهما عينان تجريان چي معنی يې داده چي تجريان من فوق العرش، او دلته يې داسي وويل نضاختان چي له کښتي څخه لوړې يې اوبه ځي، ابن ابی حاتم د البراء بن عاذب څخه روايت کوي هما ای عينان تجريان خير دي تر عينان نضاختان.

فِیْهِمَا فَاکِهَةٌ وَّ نَخْلٌ وَّ رُمَّانٌ ﴿٦٨﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ﴿٦٩﴾

په دې دوو جنتو کي ده تفکه لپاره يعني نفس خوا پر پاکوي يعني غذاء يې مطلب نه وي لکه مالټه، لېمبو، نارنج وغيرها، نو ځکه علماء وايي چي خورما او انار فاکهة نه دي او د نخل مېوه چي خورما ده قوي غذاء ده او انار دوا ده.

درويش وايي: چي عطف هم ددې تقاضا کوي، ولي عطف تغاير غواړي د معطوف او معطوف عليه ځکه امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله وايي چي که چا قسم واخستی چي فاکهه نه خورم او خورما يا اناريې وخوړی نه دی حانث او نور فقهاء وايي چي حانثېږي، يعني انار او خورما هم فاکهه دي.

سوال: چي انار او خورما هم فاکهه سي نو وروسته تر ذکر د فاکهة ددوی و ذکر ته ضرورت سته؟

ځواب: ددې وسوال ځواب دوی ورکوي چي تخصيص بالذكر يې تعميم بعد التخصيص دی اشعارًا على كمال نفعها في التفكه لکه په قرآن شريف کي چي ذكر او عطف د جبرئيل او ميكائيل کړی دی بعد ذكر الملائكة.

درويش وايي: چي په مسئله كيْ د حنث په خورک د خورما يا انار چي سړی قسم اخستی وي چي زه فاكهه نه خورم لکه نور فقهاء چي د امام اعظمؒ څخه مخالف دي دغه رنګه امام ابو يوسفؒ او امام محمدؒ هم ځني مخالف دي كذا في روح المعاني او روح البيان او مظهري چي درې سره حنفيان دي.

درويش وايي: چي خورما او انار د جنت بلكې ټولي مېوې د جنت لكه انګور، انځر، شفتالو وغيرها صرف نوم دی په حقيقت كي بل شيان دي، البغويؒ په خپل سند سره روايت کړی دی له ابن عباسؓ څخه چي درخته د خورما تنه يې د زمرد اخضر څخه ده او بلګونه يې د سرو زرو دي او سعف ددې (سعف د خورما له درختي څخه لکه وربښم داسي راوځي) دا کالي د اهل جنت دي، پر دوی قطع كېږي يعني لكه خياط چي يو ټوكر پر يو سړي سكښوي، وثمره امثال القلال (لكه لوی ژيان يا لوی سولغې) اشد بياضًا دي تر شيدو او ډېر خواږه دي تر عسلو او مندكي نه لري، او نرم دي تر پېروي، واخرج ابن ابی الدنيا عن ابن عباسؓ ان التمر من ثمر الجنة طولها اثنى عشر زراعًا او مندكي هم نه لري لكه ثمر د دنيا او پر يوه انار د جنت ډېر خلک راټول وي خورک ځني كوي، مظهري، روح المعاني او روح البيان بادنى تفاوت في العبارات.

فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾

دا جمله بل صفت دی د جنتانو، د فيهن معنی داده في اماكنهم د دوی په كورو كي، قال البغويؒ عن الحسن عن ابيهؒ عن ام سلمةؓ قلت يا رسول اللهﷺ اخبرني عن قوله تعالى خيرات حسان؟ ده وويل حورات دي خيرات الاخلاق حسان الوجوه، رواه الطبراني.

حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾

پوه سه: چي ''حور'' بدل دی من خيرات جمع مؤنث يې حوراء ده او جمع مذكر

يې احور ده والمراد بيض يعني سپين بدنونه به يې وي كما اخرجه ابن المنذر وغيره من ابن عباسؓ او ام سلمةؓ هم عن رسول اللهﷺ او مظهري له ابن الاثير څخه نقل كړي دى چي حور شديد بياض العين (چي د سترګو سپين يې تک سپين وي) او تور ځايونه يې تک تور وي، د سترګو حدقه يې مستديره وي (يعني مع قليل من الطول) او باڼو ګان د سترګو يې پوره ته ولاړ وي او شاخوا د باڼو ګانو يې تک سپين وي.

فائده: داسي رنګ په انسانانو كي خو نسته استعارةً كه ورته وويل سي امكان لري، په قاموس كي ورته ترجمه چي ابن الاثير كړې وه كړې يې ده، روح المعاني وايي چي حديث د ام سلمةؓ چي د رسول اللهﷺ څخه يې نقل كړى دى، نو له تفسير څخه د رسول اللهﷺ عدول نسي كېداى و بل تفسير ته (يعني لكه د ابن الاثير او قاموس او مظهري وغيرهم ته والله اعلم) او په بل ځاى كي د قرآن عين راغلى دى "مقصورات في الخيام" پرده نشينه وي په خپلو خېمو كي.

محاورة: امرئة قصيرة او مقصورة يعني په حجاب كي ملازمه د خپل كور وي لا تطوف في الطرق لكه زموږ د زمانې ښځي چي ټوله ورځ په بازارو كي ګرځي، البغويؒ يې داسي تفسير كړى دى قاصرات طرفهن على ازواجهن فلا يبغين بهم بدلاً (يعني سترګي يې پر خپلو مړو باندي چي د خپل مېړه ماسوى ته يې سترګي نه كږېږي) وعن انسؓ چي رسول اللهﷺ وويل چي زه په شپه د معراج جنت ته ورغلم يو ځاى په جنت كي چي البيدع يې باله د ملغلرو او دشنه زمرد خېمې ولاړې وې او هم د ياقوت احمر خېمې ولاړې وې، له خېمو څخه دا نداء وسوه السلام عليک يا رسول الله، قلت يا جبرئيل ما هذا النداء دا څرنګه نارې ماته په يا رسول الله سره وهل كېږي، جبرئيلؑ راته وويل هؤلاء المقصورات في الخيام يعني حورات دي چي اجازه يې له خداىﷻ څخه وغوښتل و تاته د سلام اچولو او خداىؑ هم اجازه وركړه الى اخير الحديث، فقرء رسول اللهﷺ حور مقصورات في الخيام، وروى البغويؒ بسنده عن عبدالله بن قيس ان رسول اللهﷺ قال ان في الجنة خيمة من لؤلؤ مجوف عرضها (٦٠) اميال في كل زاوية منها اهل (يعني د جنتي حوري) مايرون الآخرين يطوف عليهم المؤمنون، او په بخاري او مسلم كي ورته حديث راغلى دى.

درويش وايي: چي که زه ټوله حالات د جنت او د هغه د مېوو او د حورو چي په صحيح احاديثو کي راغلي دي وڅېړم او تفصيلي بيان يې وکړم، تفسير ايوبي به نهايته دراز سي او بعض عوام مطالعه کونکو ته به شکوک او شبهات پيدا سي، ولي د دوی تر عقلو لوړي خبري پکښي راځي، نو ښه به دا وي چي هغه څه چي په صحيح حديث سره ثابت دی چي د جنت په احوالو کي راغلی دی چي په جنت کي مالا عين رئت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر اکتفاء وکړم.

لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾

چي نه وي مسه کړي دا حوري نه انسان د مخه تر جنتيانو او نه جان.

فائده: كناية عن الجماع.

فائده: ذكره المظهري نساء الدنيا يعني مايني د دنيا خير من حور عين لحديث اخرجه البيهقي عن ام سلمةؓ چي دا وايي ما و رسول اللهﷺ ته وويل نساء الدنيا افضل ام حور العين؟ قال نساء الدنيا افضل من حور العين كفضل الظهارة على البطانة لکه بالاوالی د سربېره پوښ د تلتک يا نالي وغيرها، پر بطانه (يعني استر د دغو شيانو) قلت بم؟ په څه سبب نساء الدنيا افضل دي تر حور العين، قالؑ بصلوتهن وصيامهن البس الله على وجوههم (اى نساء الدنيا) قالت ام سلمةؓ المرئة يوه ښځه يو مېړه وکړي چي هغه مړ سي بل پسي وکړي الى الثلثة والاربعة في الدنيا بيا دا ښځه مړه سي فتدخل الجنة ويدخلون كلهم الجنة، ايضًا فمن يكون زوجها منهم؟ قالؑ چي دې ته اختيار ورکړل کېږي نو دا به مختاره کړي احسنهم خلقًا يعني في الدنيا زوجه ايان ام سلمهؓ وايي چي حسن الخلق يې ښه دی په دنيا او اخرت کي.

مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾

تکې به يې وهلي وي "متكئين" حال دی لمن خاف مقام ربه جنتان حال کونهم متكئين "رفرف" في القاموس الرفرف ثياب خضر.

پوه سه: چي رفرف يا اسم جنس دی يا اسم جمع دی وعلى التقديرين يصح اتصافه بخضر او دا سوال نه واردېږي چي خضر خو مفرد دی نو څرنګه صحيح

اتصاف الرفرف به، وجه عدم الورود ان اسم الجنس واسم الجمع ايضًا مفرد فافهم، بعض اهل اللغة وايي چي رفرف هغه عالي ثياب دی چي پر چپرکټ د خوب يې كښېنته وځړوي او اعلى قسم دَ فرش دی چي پر مځكه اوار وي او يا مزين بالبنتان دي، تاريخ وايي چي بساط د نوشيروان شپېته گزه په شپېته گزه کي ؤ چي دده په بنګله كي به اواړېدې ملغلري او جواهرات رنګ په رنګ پوري ځړېده آه، والرفرف الفراش الرقيق من الديباج.

پوه سه: چي تفسير د رفرف علي رضي الله عنه او ابن عباس رضي الله عنهما والضحاک رحمه الله په دې ايت په فضول د رجاعي ګانو چي پر فراش يې اوار کړي لپاره د خوب كړی دی، او عاصم الحواري رحمه الله وايي چي رفرف بالبنتانو ته وايي، او الجبائي رحمه الله وايي رفرف لوړو لوړو فرشو ته وايي، والى غير ذالک من التفاسير المذكورة في روح المعاني وروح البيان والمظهري والله اعلم بمراده في كتابه.

پوه سه: چي وعبقري حسان عطف دی پر رفرف، مراد د عبقري معنى د جنس ده ځكه توصيف په جمع سره چي حسان دی صحيح دی، لان اسم الجنس يشمل الكثير ايضًا، عرب دا ګمان لري چي عبقري منسوب دی و عبقر ته، چي هغه د يو ښار نوم دی د دوی په ګمان ډېر جنيات پكښې دي نو هر يو غريب او نادر شی و هغه ته كوي، او قطرب وايي چي يا د عبقرى لپاره د نسبت نه د بل هو بمنزلة كرسي وتخت ده، او په قاموس كي وايي عبقر بلد كثير الجن وقرية ثيابها في غاية الحسن، او په مفردات كي وايي چي عبقر موضع للجن ينسب اليه كل نادر من انسان وحيوان وثوب، او خليل نحوي وايي كل جليل نفيس فاخر من الرجال وغيرهم عند العرب عبقرى.

تَبٰرَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِى الْجَلٰلِ وَالْاِكْرَامِ ﴿۷۸﴾

لوړ دی ازروی رتبه نوم د رب ستا.

فائده: تبارک ماضي صيغه ده چي معنا يې تعالى ده چي خاوند دی (صفت د رب دی) او مراد د بزرګی د ذات اقدس او اكرام مراد انعام دی پر مخلوق باندچي اول اشاره ده و صفات جلاليه ؤ ته د ذات جليله كالخلق والملک او وحدانيت في

العبادة والانتقام من اعدائه في الآخرة والاولى او اكرام اشارة وصفات جمالية ته د خدای ج ده لكه رزق وركول او صحت او عافيت وركول دي و امت مسلمه ته في الدنيا والآخرة، والحاصل چي په دې ايت كي تنزيه او تقديس دى له تعالى، نو په دې كي تقرير او تاكيد دى لما ذكر في هذه السورة الكريمة من الآئه الفائضة على الآنام، وقدر ورد في الاحاديث تعالى اسمه الجليل الذي من جملته ما صدرت به السورة اى الرحمن چي د اسم مبارک تنبيه ده بافاضة الآلاء المذكورة في السورة او اشاره و دې ته هم ده چي خدای لوړ دی د ما لايليق بشانه تعالى من الامور التي من جملتها انكار او تكذيب د نعمتو د خدای ج دی.

تنبيه: واذا كان اسمه تعالى باعتبار كونه دالاً على ذاته الاقدس كذالک فما ظنک بذاته الاقدس الاعلى، وقيل الاسم بمعنى الصفة دی (اى جنس الصفات الجلالية والجمالية كمامرت) والعلاقة بين الاسم والصفة داده صفت علامة دالة على الموصوف كما ان الاسم دال على المسمى، او بعض مفسران وايي چي د اسم لفظ زائد دى كما في قول القائل ثم اسم السلام عليكما.

درويش وايي: چي وهذا غير مقبول والقياس مع الفارق.

مسئله: په حديث صحيح كي راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام چي سورة رحمن و اصحابو ته تلاوت كاوه خلګو صرف غوږ ورته نيولی ؤ نو عليه الصلوة والسلام دوی ته وويل چي ما دا سورة جن ته هم ويلی دی او هغه احسن جوابًا منكم، ولي هر ځای چي به ما دا ايت ووايه "فباى آلاء ربكما تكذبان" دوى به ويل ولا بشيئ من الائک تكذب ولک الحمد، نو موږ كه څه هم پر ځای ددې ايت سره دعاء د جنياتو مكرر نه كړو ګناه نه ده لكن په اخيري ايت كي د فباى آلاء ربكما تكذبان هغه دعاء مندوب ده.

درويش وايي: چي بحمد الله وحسن توفيقه له تفسير څخه د سورة الرحمن پر لس بجې تخمينًا د ورځي د چهار شنبې د محرم الحرام اخيري ورځ، سنه (۱۴۳۳) فارغ سوم، هم دا اوس تفسير د سورة الواقعة شروع كيږي ان شاء الله تعالى.

اللهم سهل على تفسير هذه السورة واختمه بالخير والعافية والصلوة والسلام على سيد البرية محمد وعلى آله وصحبه البررة.

سُوْرَةُ الْوَاقِعَةِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ سِتٌّ وَّتِسْعُوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ

اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿۱﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿۲﴾

يعني چې پيدا سي نوې ورځ د قيامت، وجه التسمية بالواقعة لتحقق وقوعها البته كلمه د اذا منصوب ده په اذكر مقدر سره.

پوه سه: چې وقوع د يوم القيامة په نيز د نفخه ثانيه ده، اخرج ابو عبيد وابن الفريس والحارث بن ابى اسامة وابو يعلى وابن مردوية والبيهقي في شعب الايمان عن ابن مسعود قال سمعت رسول الله ﷺ يقول من قرء سورة الواقعة كل ليلة لم تصبه فاقة ابدًا (يعني الفقر والمسكنة) واخرج ابن عساكر عن ابن عباس رضي الله عنهما نحوه مرفوعًا، واخرج ابن مردوية عن انس رضي الله عنه عن رسول الله ﷺ قال سورة الواقعة سورة فاقرؤها وعلموها اولادكم، واخرج الديلمي عن ابن مردوية مرفوعًا علموا نسائكم سورة الواقعة فانها سورة الغنى.

پوه سه: چې كلمه د لام په "لوقعتها" كي لپاره د توقيت ده، والمعنى نسته په وخت كي د وقوع د هيڅ نفس چې پر خداى عزوجل دي دروغ ووايي يا په شريک بالمعبودية سره لكه مشركين د مكې يا په ولد او صاحبه (يعني ماينې) لكه نصارى چې وايي چې عيسىٰ ابن الله دى او مور مريم يې د خداى صاحبه ده العياذ بالله، يا دا چې لايبعث الله الموتى لان كل نفس په دغه ورځ چې قيامت قائم سي مؤمنة صادقة مصدقة سره ددې چې په دې دنيا كي اكثر نفوس كاذبه مكذبه على الله وه پر دې تقدير كاذبه اسم فاعل دى او دا هم احتمال سته چې لام دي لپاره د تعليل وي، فالمعنى ليس لاجل وقعتها او في حقها اخبار كاذبة بل كل ما ورد في شانها من الاخبار صادق حق لا ريب فيه، فاللام للتعليل والكاذبة مصدر دى كالعافية كذا في روح البيان، او دا معنى چې چا كړې ده چې په هغه ورځ خداى ته څوک دروغ نه وايي غلطه ده، ولې چې كافران په ورځ د قيامت خداى ته وايي ربنا ما كنا مشركين، نو دا دروغ نه دي.

خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴿٣﴾

دا ورځ ذليلونکې او کښته کونکې ده لاعداء الله الذين استکبروا في الدنيا وعتوا عتوًا کثيرًا "رافعة" پورته کونکې ده لاولياء الله الذين تواضعوا في الدنيا لامر الله.

پوهه: چې دا دوه صفته دي د واقعة بعد توصيفها بجملة يعني ليس آه.

سوال: خافض او رافع خو خداى عزوجل دی نو يوم ته يې ولي نسبت وکړی؟

ځواب: دا اسناد مجاز دی په سبب د وقوع د خفض او رفع په دې کي.

اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾

چي وښوري مځکه په سخت حرکت سره حتی چي پر مځکه سربېره شيان که بناء وي دي که څه هم په سيخ او کانګرېټ جوړي سوي وي يا غرونه وي.

پوهه: چي اذا شرطيه نه دی بلکې ظرف دی خافظة او معطوف پر هغه چي رافعة دی يا بدل دی د اذا وقعت.

وَّبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾

معنی داده چي ټوک ټوک سي غرونه کما قال عطاء و مقاتل يا معنی دا ده چي غرونه له ځايو څخه روان سي من قولهم بس الغنم اذا ساقها يعني مرعی ته کذا قال الکلبي والحسن وابن کيسان.

فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنْۢبَثًّا ﴿٦﴾ وَّكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً ﴿٧﴾

نو وګرځي غرونه لکه يو ګرز چي پر يو سوري د خوني د لمر شعاع راسي منبثًا ای متفرقًا، او تاسي به وګرځئ (يا امت محمد ﷺ لان الخطاب معهم) درې صنفه.

سوال: زوج خو جوت ته وايي په لغت کي لکه مېړه او ماينه، نو له درو څخه څرنګه درې جوته جوړېږي؟

ځواب: هر يو د درو چي د بل واخلي يا ذکر کړي جوت ګرځي، مثلاً نر چي يوازي وي فرد دی او دغه ښځه چي مېړه نه لري فرد ده چي مېړه و رضم کړه سو زوج سوه نو دواړه زوجين اثنين سوه وعلی هذا فقس.

پوهه: چي له درې صنفو څخه دوی په جنت کي به وي او يوه په دوږخ کي.

فَأَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾

دا شروع په بيان كي د ازواج ثلثهؤ مع اشارة اجمالية الى احوالها قبل تفصيلها.

الاعراب: اصحاب الميمنة مبتداء ده كلمه د ما استفهاميه ده مبتداء ثاني ده او اصحاب الميمنة يې خبر دی، والجملة خبر ده مبتداء اولی دی چي اصحاب الميمنة وه.

فائده: بعض مفسرين وايي چي اصحاب الميمنة هغه دي چي پر راسته طرف جنت ته روان وي، او اصحاب المشئمة هغه كسان دي چي پر چپه طرف دوږخ ته روان وي او الضحاک وايي هم الذين يعطون كتبهم بايمانهم يعني چي عمل نامې په راسته لاس وركول كيږي و اصحاب المشئمة هغه كسان دي چي عمل نامې په چپه لاس وركول كيږي، او بعض مفسرين وايي چي اصحاب الميمنة هغه كسان دي چي پر راسته لاس د آدم وه، او اصحاب المشئمة هغه كسان دي چي پر چپه لاس د آدم وه اى حين اخذ الميثاق بقوله الست بربكم؟ قالوا بلى.

وَأَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ ﴿٩﴾

ددې اعراب هم هغسي دی لكه د اصحاب الميمنة آه.

درويش وايي: چي كلمه د ما كه څه هم د سوال له ماهيت څخه د شي په اصطلاح د اهل المنطق كما يقال ما الانسان اى ما ماهية الانسان فيقال في جوابه الحيوان الناطق لكن په عرف عام كي لپاره د استفهام عن صفة الشيئ كما يقال ما زيد فيقال في جوابه عالم مثلاً دلته استفهام جاري پر عرف دی، يعني ما صفت اصحاب الميمنة فيقال في جواب فخيم عظيم ويقال ما صفت اصحاب المشئمة فيقال في جوابه فضيع شنيع، واصل المقصود تعجيب الناس يعني په تعجب كي اچول د سامعينو كانه قيل اصحاب الميمنة في غاية حسن الحال واصحاب المشئمة في غاية سوء الحال.

وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ﴿١٠﴾

پوه سه: چي دا دريم قسم دی د ازواج ثلثه.

پوښتنه: دا قسم او صنف خو اعلى او اشرف د درو قسموؤ نو ولي تر هغه نورو دوو وروسته راوړی؟

ځواب: نعم لکن وروسته راوړه يې په سبب ددې دی چي دوی او احوال سره متصل سي کما سيئاتي.

درويش وايي: د السابقون څخه مراد څوک دي په دې کي اختلاف دی.

(۱) هم الذين سبقوا الى الايمان بېله درنګه او سبقت يې و اسلام او طاعت ته کړی وي او مراتبو ته د قرب الى الله عزوجل وهم الانبياء عليهم السلام، ولي چي دوی مقدم انفاس شريفه دي چي و ايمان او طاعت ته يې لبيک ويلی دی والامم تبع لهم، او هغه کسان هم له امتو څخه د دوی چي پر اکمله وجه يې متابعت د دوی کړی وي او کمالات د نبوت يې بالتبعية يا په وراثت تر لاس کړي وي وهم الصحابة کلهم مع تفاوت درجاتهم رضي الله عنهم، وبعض التابعين لهم بالاحسان.

(۲) وقال ابن عباس رضي الله عنهما السابقون الى الهجرة هم السابقون في الآخرة يعني في دخول الجنة.

(۳) او ابن سيرين رح وايي هم الذين صلوا الى القبلتين من المهاجرين والانصار رض، والمراد بالقبلتين الکعبة المبارکة وبيت المقدس.

(۴) ربيع بن انس رض وايي السابقون الى اجابة الرسول في الدنيا هم السابقون الى الجنة کابی بکر الصديق وعلي رضي الله عنهما، ولهذا قال علی..... بيت:

سبقتکم الى الاسلام طرًا ای جميعًا غلامًا ما بلغت اوان حلمی (ای البلوغ)

(۵) وعن علي رض هم السابقون الى الصلوة الخمس.

(۶) ابو نعيم والديلمي رح عن ابن عباس رضي الله عنهما چي دا هغه کسان دي چي اول مسجد ته ورځي او اخير ته ځني وځي.

(۷) له عبادة بن الصامت رض څخه روايت دی هم السابقون الى المساجد والخروج في سبيل الله ای الغزوات.

(۸) ابن جبير رح وايي هم السابقون الى التوبة واعمال البر.

(۹) وقال کعب بن مالک هم اهل القرآن بالحفظ والعمل به، وفي البحر قال وفي الحديث سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال هم الذين اذا عطوا الحق قبلوه، او چي سوال د حق ځني وسي بذلوه حکموا الناس کحکمهم لانفسهم.

(۱۰) وقيل السابق هو الذي سبق الى الطاعات في حداثة السن حتى خرج من

الدنيا، الى غير ذالک روح المعاني وايي وما ذكر في اكثر الاقوال من باب التمثيل پر هر تقدير السابقون السابقون مبتداء او خبر دي.

درويش وايي: چي چونكه مبتداء او خبر دلته سره يو دي او حمل يې اولى چي بدهي دى نو به توهم ددې كېدى چي په راوړلو كي يې فائده څه ده؟ نو د دفع ددغه توهم لپاره دا لس قولونه چي تاسي واورېده مبتداء او خبريې مقيد كړه تاچي حمل له اوليت څخه ووځي او مقيد سي والله اعلم.

درويش وايي: چي په ايت مذكوره كي خو تأويل او تقيد په مبتداء او خبر دواړو كي وكړى كمامر مفصلاً، او داسي مقولې په عربو كي سته چي ظاهرًا حمل اولى بدهي وي لكن يوازي په خبر كي تأويل كوي كما في قول الشاعر:

انا ابو النجم زه ابو النجوم يم تأويل يوازي په خبر كي كوي يعني انا الشاعر المشهور المعروف، وشعرى شعري يعني شعري المشهور بالبلاغة والفصاحة، ورته مثالونه په پښتو كي هم سته لكه يو عالم چي ووايي زه خو زه يم، اى چي تاسي مي پېژنئ چي علامه يم، يا يو سخي سړى ووايي زه خو زه يم اى المشهور بالسخاوة وامثال ذالک.

اُولٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُوْنَ ﴿١١﴾ فِيْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿١٢﴾

دغه كسان چي دي مقرب بندګان و خداى ته دي، دا جمله مستأنفه ده في جواب ماحالهم "في جنات النعيم" متعلق دى په مقربون پوري، او يا متعلق دى په محذوف پوري چي حال دى له ضمير څخه المقربون اى كائنين في جنات النعيم.

ثُلَّةٌ مِّنَ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٣﴾

خبر دى د مبتداء محذوفي اى هم ثلثة يو جماعت عظيمه ده من الصدر الاولى من هذه الامة چي صحابه كرام ﷺ او تابعين او تبع تابعين رحمهم الله دي كما ورد في الحديث النبوي خير امتي قرني (زما قرن چي صحابه دي) ثم الذين يلونهم (چي په پوري متصل وي يعني تابعين) ثم الذين يلونهم (چي تبع تابعين دي) ثم ان بعدهم قوم يشهدون ولا يستشهدون (چي شهادت به اداء كوي او دوى به چا نه وي شاهدان كړي، يعني د دروغو شاهدي به اداء كوي) ويخونون ولا يأتمنون وينذرون ولا يضون ويظهر فيهم السمن، كذا روى مسلم عن ابى هريرة رضي الله عنه (او

خيانت به کوي په معاملاتو کي او امانت داري نه لري او نذر کوي وفا نه کوي او چاغ والی د بدن به په دوی کي وي.

وَقَلِيلٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ﴿١٤﴾

او لږ کسان به وي د وروسته خلکو څخه يعني په امت کي د عليه الصلوة والسلام، يعني امت د عليه الصلوة والسلام به په مرور د ازمنة متطاولة څخه وطلب د دنيا بالحرام والحلال وحب الشهوات وقلة طاعت الله ورسوله ته اکثر د دوی به مائل سي، او يو لږ ډله به پر شريعت غراء مستقيم پاته وي او تناؤ د قال الله وقال الرسول به يې په غاړه کي اچولی وي د اوامرو د خدای او د رسول به اطاعت کوي.

عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾

دا بل خبر دی للضمير المحذوف ای هم علی سرر جمع د سرير ده، چارپايي يا چپرکټ يا پلنګ يا تخت.

پوه سه: چي وضن محکم جوړول د زغري دی (چي په پخوا زمانې کي جنګي قميص ؤ د اوسپنې د الغو څخه به يې جوړ کړی او په وخت کي د جنګ به يې اغوستی تاچي توره په اسانۍ سره بدن ته د لابس الذرع ته ونه رسيږي) بيا لفظ مستعار سو و هر محکم شي ته، له ابن عباس رض څخه روايت دی په تفسير د دې ايت موضونة بالذهب، او ډېر مفسرين وايي موصولة منسوجة بالذهب (وصل سوي به وي او دل سوي به وي په سرو زرو سره) والجواهرات، او الضحاک رح يې ترجمه په بالښتانو سره کوي چي په ټوله اطاق کي په صف پراته وي لکه په موجوده زمانې کي د عربستان په مهمان خانو کي.

مُتَّكِئِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ﴿١٦﴾

دوی به تکيه کړې وي او څنګ به يې اچولی وي پر هغو سرورو، او مخ په مخ به سره ناست وي، يعني يو د بل به يې سره څټ نه وي، دا کنايه ده د کمال محبت څخه د دوی يو د بل سره که چيري ضرورت پيدا سي چارپايي به ګرځي تاچي بير ته سره مخامخ سي، په عربي ژباړه دې ته حسن العشيرة وتهذيب الاخلاق وصفاء المودة والمحبة وايي.

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾

او طواف به کوي يعني شا وخوا به ګرځي لپاره د خدمت هلکان يعني چي کبير السن نه وي، بعض مفسرين وايي چي په قيامت کي خداى پيدا کوي لپاره د خدمت د جنتيانو، او بعض مفسران وايي چي دا غلمان چي دي اولاد د اهل دنيا دي لم يکن لهم حسنات فيثابون عليها ولاسيئات فيعاقبون عليها فجعلوهم لخدمة اهل الجنة، دا روايت د علي رضي الله عنه والحسن البصري ؒ څخه دی.

درويش وايي: چي د ولدان په باره کي عظيم اختلاف دی او احاديث هم پکښي متعارض دي فارجع الى روح المعاني وروح البيان، نو د فقير په نيز ډېره زيبا خبره داده چي و الله اعلم ووايي، په تفسير کشف الاسرار کي وايي الاحاديث متعارضة في هذه المسئلة وكذالک مذهب المجتهدين ؒ، والمسئلة ظنية والعلم عند الله تعالى وهو عزوجل اعلم، انتهى.

درويش وايي: چي نقل د احاديثو او مذاهبو و مطالعه کونکو ته د تفسير ايوبي سخت تشويش پيدا کوي، له دې سببه فقير له نقل څخه ډډه وکړه.

"مخلدون" يعني همېشه به وي دا ولدان چي به مري نه به زړېږي او نه به يې هيڅ تغير په الوانو کي راځي ويبقون ابدًا على شكل الولدان، اخرج ابن ابى الدنيا عن انس رضي الله عنه مرفوعًا ان اسفل اهل الجنة (اى ادناهم) اجمعين من يقوم على رأسه عشرة الآف خادم، او په روايت کي د ابو هريره رضي الله عنه خمس آلاف خادم، ليس منهم خادم الا ومعه ظرف ليس مع صاحبه والله اعلم.

بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿١٨﴾

پوه سه: چي جار او مجرور سره د معطوفاتو متعلق دي په يطوف پوري، او اکواب جمع د کوب ده هغه د ښښنګ لوښی دی چي د هر شي څخه جوړ وي چي ګردی خوله يې وي نه چوښکه لري او نه لاستی چي په ښنتو يې آب خوری بولي دا تر ټولو لوښو ښه ده په جنت کي بلکې په دنيا کي هم ډېر قشنګ لوښی دی ولي پر هر ځای چي يې سرې خوله کښېږدي او به ځني ښښلای سي "واباريق" جمع د ابريق ده، هغه لوښي ته وايي چي فقط چوښکه لري، سميت اباريق ولي چي

برېښي رنګ د هغه لوښي په سبب د صفا والي ''وکأس'' او هغه کټورېان چي شراب پکښې وي، که شراب نه وه پکښې کأس يې نه بولي ''من معين'' د جاري ابدًا لښتي څخه د شرابو.

لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴿١٩﴾

پر سر يې نه درد کېږي له څښلو څخه د هغو شرابو، لکه د دنيا شراب چي په اول وخت کي ډېر د سر درد لري، دا جمله سره د معطوف عليها صفت ده د کأس چي مؤنث سماعي دی ''ولاينزفون'' په قاموس کي وايي نزف ذهب عقله يا سکر منه.

فائده: قراء د کوفې دا عبارت په کسره سره د زاء معجمه وايي من باب الافعال، نو معنی يې داده چي شراب نه نېستي کېږي بلکې هميشه به جاري وي، او نور قراء يې په فتح د زاء وايي، نو معنی يې هغه ده چي موږ ذکر کړه چي ذهب عقله وسکر فافهم.

وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾

او مېوې د جنت د درختو به خوري چي د دوی خوښي وي يعني اشتهاء يې ورته کېږي.

تنبيه: ټولو مېوو ته د جنت يې فاکهة وويل له دې سببه چي غرض په ټولو مېوو کي د جنت تفکه ده لا الغذاء لعدم الحاجة الی الغذاء لاهل الجنة.

وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾

او غوښي د مرغه چي د دوی اشتهاء ورته کېږي، البغوي‌رح وايي چي د جنتي په زړه کي چي د يو مرغه غوښي وروګرځي يا د کرک يا د تارو وامثال ذالک چي ده په دنيا کي خوړلي وې، نو هغه غوښي ورته پخې حاضري سي کما يشتهی، حديث نقل کړی دی ابن ابی الدنيا او البزار والبيهقي له ابن مسعود‌رض څخه ده وويل قال رسول الله ﷺ انک تنظر الی الطير في الجنة نو ستا د غه مرغه غوښو ته شوق وسي نو ته به يې و وينې پوخ بريان په غوړو کي بين يديک، تفسير حسيني ميگويد وآن آن بود که مؤمنان بر خوان نشسته باشند، چيزی ميخورد کدام مرغ می آيد ودر پيش ايشان بر شاخ طوبی نشيند وبه قدرت الله جلت قدرته بگويد که من

آنم که هیچ چشمه نیست در بهشت که من ازان نه چشیده ام و هیچ درختي نیست که من از میوه آن نخورده ام گوشت من بهترین گوشتها است پس در بهشتی شوق خوردن گوشت او پیدا شود مرغ ازان شاخ طوبی بر گردد پر سر خوان بهشتیان قسمت شود، یکی پخته گوشت ویکی بریان گوشت ویکی قدید یعني گوشت خشک پس بهشتی چنان خواهد بخورد پس بقدرت الله آن مرغ زنده شود و بپرد، هناد د مغیث بن سوید ؒ څخه روایت کړی دی قال طوبیٰ شجرة (یوه درخته ده) في الجنة حتی چي د جنت په هر سرای کي ددې یو ښاخ له ښاخو څخه سته چي په ښاخ کي یې رنګارنګ مېوې سته پر دې هر ښاخ باندي ناست وي یو مرغه لکه مایه او ښ چي د جنتي و غوښو ته اشتهاء وسي اشاره ورته وکړي فیقع علی خوانه فیأکل من احد جانبیه سواء ومن الآخر قدید (له یو طرفه څخه تازهٔ په غوړو کي پخ سوی) او د بل طرفه لکه د لاندي غوښي چي وخوري، بیرته دا اول مرغه سي والوزي.

پوښتنه: ایوبي ته ښځي نادره نه کوې؟

ځواب: ما د ځانه دا خبره نه ده کړې بلکې سند مې درته ذکر کړی، او که تاسي تر دې لا نادره خبره غواړئ نو تفسیر مظهري، روح البیان او روح المعاني مطالعه کړئ چي په صحیح سند و سره به زما تر خبري نادره درته وکړي.

وَحُوْرٌ عِيْنٌ ﴿٢٢﴾

پوه سه: چي حور جمع د حوراء ده او عین جمع د عیناء ده.

فائده: حور مرفوع چي مبتداء ده محذوف الخبر ای فیها حور عین او لهم حور عین کذا قال الاخفش ؒ یا معطوف دی علی ولدان ای یطوف علیهم حور عین.

سوال: د مخه ذکر سوه چي ولدان خو طواف پر جنتیانو کوي او طواف خو له شان سره د حوراتو مناسب نه دی لانهن مقصورات في الخیام؟

ځواب: امکان لري چي بعض حورات مقصورات في الخیام نه وي او محذرات دي نه وي بلکې خدم د هغو حورو دي چي مقصورات في الخیام وي فلا ینافي طوافهن ولا ینکر ذالک علیهن او یا طواف د دوی دی په داخل کي د خیامو وي وهو لاینافي طوافهن ولاینکر ذالک علیهن او یا طواف د دوی دي په داخل کي د خیامو وي وهو لاینافي کونهن محذورات ومقصورات في الخیام،

مجاهد″ وايي چي د حور معنی داده چي له ډېره حسنه سترګي پر برېښي او ماغزه د پنډيو يې تر جامو لاندي معلومېږي، او د عين معنی داده چي د سترګو توريې خالص نور وي او غټي سترګي يې په طول کي وي وهذا من احسن صفات العين.

كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ ﴿٢٣﴾

د ام سلمة ﵂ څخه البيهقي داسي روايت کړی دی قالت يا رسول الله اخبرني عن قوله تعالى كامثال آه قال رسول الله ﷺ صفائهن كصفاء الدرر في الاصداف.

پوه سه: چي صدف د يو حيوان نوم دی په درياب کي چي دا اصداف د پسرلي په مياشتو کي ټوله د اوبو پر سر راسي او خولې يې باران ته نيولي وي، د بعض اصدافو په خوله کي چي يو څڅک باران وسي لکه د کيشف داسي کاسې لري چي دوی يې په خپل اختيار خلاصوي او بندوي، هغه صدف چي يو څاڅکی باران يې په خوله کي وسو کاسه بندي کړي د درياب پای ته ولاړ سي په قدرت د قادر متعال، دغه څاڅکی د باران ددې حيوان په نس کي کرار کرار ملغلره کېږي چي مقدار يې پوره سو حيوان مړ سي او هغه ملغلره ټوله صدف ډک کړي چي دې ملغلري ته دريکتا وايي او دريتيمه هم ورته وايي او دريکدانه هم ورته وايي چي لوی قيمت لري د بادشاهانو ښځي يې د سر په تاج کي نصب کوي، دا ملغلري بيا اوباز راباسي، وهكذا چي پر دوه څاڅکي کاسې بندي کړي دوې ملغلري پيدا کېږي لکن د دريتيمه قيمت کم وعلى هذا درې څاڅکي څلور څاڅکي وهلم جرا.

مصرع:..... تا صدف قانع نه شد پر دُر نه شد

درویش وایي: وهذا البيان لا بد منه لفهم الآية والحديث.

پوه سه: چي كامثال اللؤ لؤ صفت بعد صفت دی حورو ته د جنت ″المكنون″ اى المخزون في الصدف لايمسه ايدي الناس، البغوي″ وايي چي يو وخت په جنت کي يوه رڼا پيدا سي جنتيان وايي چي رڼا د غاښو او د وريو د حوري وه چي وې خندل في حضور زوجها:- گفته اند: مشت نمونه خروار است.

جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾

دا جزاء او ثواب دی د هغو صالح عملو چي دوی په دنيا کي کوله، هل جزاء الاحسان الا الاحسان.

پوه سه: چي جزاءً منصوب دی بناء پر دې دی چي مفعول مطلق د فعل محذوف دی ای جزی جزاء یا منصوب دی مفعول له دی یعني یفعل بهم ذالک لاجل الجزاء لاعمالهم في الدنیا.

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾

نه اوري اهل جنت په جنت کي باطلي خبري، وهذا هو المروي عن ابن عباسؓ بروایة البیهقي، او روح المعاني وايي چي لغو هغه خبري دي چي د اعتبار وړي نه وي او بیله فکره د سړي څخه صادرېږي فیجری مجری اللغا وهو صوت العصافیر (د چوغکو اوازونه) وغیرها من الطیور و قد یسمی کل کلام قبیح لغواً، وفي القاموس اللغو واللغاء بیکاره خبرو ته وايي "ولا تأثیمًا" و اخرج البیهقي عن ابن عباسؓ وهناد عن الضحاک انه الکذب، او روح المعاني او مظهري او روح البیان وايي ای ولا نسبة الی الاثم ای لایقال لهم اثمم (گناه گار سوي) ویسئ ما صنعتم (او بد کار دي وکړی)

إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴿٢٦﴾

"الا" استثناء منقطع ده ولي چي مستثنی په مستثنی منه کي چي لغو دی او تأثیم داخله نهٔ "قیلاً" ای قولاً "سلامًا" قال الزجاجؒ هو صفت لقیلاً بتأویله بالمشتق ای سالمًا سالمًا، وهذا ای التکرار یدل علی فشوا السلام فیما بینهم، او بعض مفسرین وايي چي دا سلامًا سلامًا د ملائکهٔ دخوا و جنتیانو ته ویل کیږي ومعناه سلمتم من عذاب الاخرة، نو پر دې تقدیر په معنا د اخبار دی او پر اول تقدیر په معنی د دعاء دی بالسلامة.

وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٢٧﴾

هم اصحاب القلوب الصافیة والنفوس المطمئنة اولیاء الله المتقون، ویدخل فیهم العصات من المؤمنین اما بمغفرة ذنوبهم بمحض فضل الله الغفور الرحیم، واما بشفاعةِ الانبیاء والصالحین واما تعذیبهم بالنار تاچي له گناه څخه پاک سي هغه هم په صالحین متقینو پوري ملحق کیږي.

فائده: الاستفهام لتعظیم شانهم عند الله، دا جمله معترضه ده لپاره د تعظیم.

سوال: د مخه په اجمال کي خو اصحاب الميمنة راغلی ؤ او دلته اصحاب اليمين وويل سو؟

ځواب: دا تفنن في العبارة دی مصداق يې يو دی.

فِىْ سِدْرٍ مَّخْضُوْدٍ ﴿۲۸﴾ وَّطَلْحٍ مَّنْضُوْدٍ ﴿۲۹﴾

خبر د مبتداء دی ای هم في سدر مخضود او خبر بعد الخبر دی د مخضود معنی داده چي ځوزان يې ځني قطع سوي وي يا معنی داده چي ښاخونه يې راکاږه وي من کثرة الحمل، في القاموس خضد الشجر ای قطع شوکه، ويقال خضد الغض (ښاخ راکوږ سو) ای ثناه وهو رطب چي ميوه لنده وي نو په سبب د لوندوالي ښاخ يې کوږ سي، اخرج البيهقي عن ابی امامة رضي الله عنه قد سئال اعرابي يا رسول الله ﷺ لقد ذکر الله في القرآن شجرة يؤذی صاحبها فقال رسول الله ﷺ وماهي قال السدر د بېري درخته ده فان لها شوګا ځوزان لري، فقال رسول الله ﷺ يقول الله تعالی في سدر مخضود خدای عزوجل ځوزان ځني قطع کوي ويحصل مکان کل شوکة ثمرة، الحديث، واخرج البيهقي عن مجاهد رحمه الله في قوله تعالی مخضود قال الموقر حملاً چي وانبکي يې ډېر وي وطلح منفود الموز المتراکم يو پر بل پراته وي لکه د کېلې وانبکي، او د السدي رحمه الله څخه روايت دی وهو شجر يشبه طلح الدنيا لکن ثمرها احلی من العسل، وعن مجاهد رحمه الله کان لاهل الطائف واد معجب فيه الطلح والسدر فقالوا ليت لنا واد في الجنة مثل هذه الوادي فنزلت هذه الآية، کريمه: وفيها ما تشتهی الانفس وتلذ الاعين، وفضل طلح الجنة وسدرها علی ما في الدنيا کفضل سائر ما في الجنة علی ما في الدنيا.

درويش وايي: ومن اعاجيب التفاسير چي طلح منفود ام غيلان ده چي هغه ډېر ګلان کوي پر نظم برابر چي ښه بوی يې ځي چي عرب يې په باغو او ځمکو کي شنه کوي لپاره د نزهت او زينت او طيب الرائحة لپاره وان کان لايؤ کل منه.

مصرع...... ببين تفاوت راه از کجا بکجا.

وَّظِلٍّ مَّمْدُوْدٍ ﴿۳۰﴾

او په سايه کي دي چي غوړېدلي دي پر تهوله ځمکه د جنت لکه سايه چي

غوړېدلې وي پر تهوله مځکه په دنيا کي بعد الصبح قبل طلوع الشمس، او عرب هر شی چي نه قطع کېږي هغه ته ممدود وايي، بخاري او مسلم له ابي هريرةؓ څخه روايت کړی دی عن رسول اللهﷺ چي په جنت کي يوه درخته سته چي سپور سړی يې په سايه کي روان وي سل کاله نه يې سي قطع کولای اقرئوا ان شئتم وظل ممدود يعني د ظل ممدود څخه دغه ظل مراد ده، په بل روايت کي يې دا هم ورزياته کړې ده چي بلگونه د هغې درختي خوشبويي د اهل جنت ده، وعن ابن عباسؓ شجرة في الجنة على ساق (پر خپله تنه) چي اهل جنت ورځي او هوري لاندي تر درختي مجلس سره کوي، د بعض خلکو ورپياد سي او اشتهاء يې وسي چي کاشکي موږ هغه لهو يعني سروز اورېدلی وای چي په دنيا کي به مو اورېدی، نو خدای پاک يو باد پيدا کړي له جنت څخه درختهٔ وښوروي بكل لهو في الدنيا.

پوه سه: چي ديار د عربو گرم دي، نو سايه د دوی لپاره استراحت دی، نو فيحتمل ان يكون المراد بالظل الممدود دي غاية الاستراحة وي كما ورد في الحديث الصحيح السلطان (ای العادل) ظل الله في ارضه يأوى اليه كل مظلوم ای يستريح عند عدله.

وَّمَاۤءٍ مَّسْكُوْبٍ ﴿٣١﴾ وَّفَاكِهَةٍ كَثِيْرَةٍ ﴿٣٢﴾ لَّا مَقْطُوْعَةٍ وَّلَا مَمْنُوْعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَّفُرُشٍ مَّرْفُوْعَةٍ ﴿٣٤﴾

او اوبه وي چي جاري وي همېشه بېله لښتيو (يعني خرق العادة) او مېوې وي په جنت کي چي کثيرة الاجناس والانواع وي.

قال البغويؒ قال ابن عباسؓ چي نه قطع کېږي چي څوک يې پرې کوي ولې په ځای کي د هغې بله مېوه پيدا کېږي، ولا تمنع من احد اراد اخذها، او ددې تائيد کوي هغه حديث د ثوبانؓ انه سمع رسول اللهﷺ يقول لاينزع رجل من اهل الجنة من ثمرها الا اعيد مكانها مثلها، رواه البزار والطبراني، او بعض مفسرين وايي لا مقطوعة بمرور الزمان لکه اکثره مېوې د دنيا چي ژمی راسي قطعه سي ولا ممنوعة بالاثمان لکه په دنيا کي چي ثمن څوک ورنه کړي دکاندار د مېوې مېوه نه ورکوي.

پوه سه: چي ”فرش“ مع د فراش ده لکه سرج جمع د سراج ده، فراش هغه شي ته وايي چي سړی يې هواروي د ناستي يا د پروتي لپاره، او د مرفوعه معنی يا داده

چي پر چپر کتهانو سر بېره اوا روي فالرفع حسي او يا معنى داده كما في حديث اخرجه احمد و الترمذي و حسنه (ترمذي حديث حسن بللى دى) والنسائي و جماعة من المحدثنين عن ابى سعيد الخدري رضي عن النبي ﷺ انه قال ارتفاعها كما بين السماء والارض او د اسمان او مځکي تر منځ لاره او مسافة دى د پنځه سوه کالو.

سوال: دومره لوړ فراش ته جنتيان څرنګه ورپورته کېږي يا څرنګه راکښته کېږي؟

ځواب: روح المعاني ددې سوال په جواب کي وايي ولا تستبعد ذالک من حيث العروج والنزول ونحوهما فالعالم عالم آخر وراء طور عقلک انتهى.

دروېش وايي: چي په دنيا کي ددې مثل في الجملة موجود دى ولي بعض بلډنګان په عربستان يا په اماراتو کي يا په نورو ممالکو کي د کفارو ډېر جګ بلډنګان ستِه د سل منزله څخه لوړ الى غير ذالک هر څومره چي جګ د پايه څخه تر اعلیٰ منزل په لفټ کي په دوو يا درو دقيقو کي سړى پورته کېداى سي، نو چي صنعت د انسانانو ودې اندازې ته ورسېدى فلا استبعاد في صنع الباري جلت قدرته، او يا معنى د مرفوعة دا ده چي دا فراش عاليه القدر دي فارتفاعها معنوي بمعنى شرفها، او ابو عبيده رحمه الله وايي چي مراد له فرش څخه ښځي د جنتيانو دي، ولي په عربي ژبه کي فراش کنايه له ښځو څخه راغلې ده لکه لباس چي هم کنايه له دوى څخه راغلې ده في قوله تعالى هن لباس لكم وانتم لباس لهن، او کښت هم کنايه له ښځو څخه راغلې ده في قوله تعالى فأتوا حرثكم انى شئتم اى من حيث الكيفية لا من حيث المحل يعني الدبر، د رفع معنى پر دې تقدير رفع القدر والمنزلة في الحسن والجمال والافعال وغير ذالک.

دروېش وايي: چي پر دې تقدير ارجاع د ضمير ده.

إِنَّآ أَنشَأْنَٰهُنَّ إِنشَآءً ﴿٣٥﴾

آسانه سو (ولي چي ضمير خو غالبًا و مذكور مقدم ته راجع کېږي، مقدم خو فراش ذکر سوى دى فافهم ولا يناسب العود الى الفراش الا بهذا المعنى يعني چي له فراش څخه مراد نساء سي)

سوال: په عبارت کي دې صنعت استخدام وي يعني په لفظ ظاهره د فرش هغه د مخنى معنى مراد وي او په ضمير سره د هن دې حوري او ښځي مراد وي؟

ځواب: استخدام ههنا لايفهمة كافة الناس فهو بعيد جدًا او پر تقدير د هغه چي د فرش څخه فرش ظاهره مراد سي ضمير د هن راجع دی و ښځو ته که څه د مخه يې ذکر نه دی راغلی لکن له سياق څخه فهم کول کېږي کانه قيل و فرش مرفوعة ای في القدر واعلی قدر الفرش ان يکون عليه مع اهل الجنة نسائهم، او حور العين فتدبر غايته، والمراد بالانشاء خلق جديد، ابتداء من غير ولادة کالحور العين او اعادةً کنساء الدنيا.

فَجَعَلْنٰهُنَّ اَبْكَارًا ۙ عُرُبًا اَتْرَابًا ۙ

مور دوی ګرځوو باکرات چي د بکارت پردې به يې پر ځای وي، هر وار چي مېړه وطي ورسره کوي دوی به عذاري او باکرات وي من غير وجع چي په وطي کي درد نه وي لکه باکرات د دنيا چي په اوله جماع کي درد ورسره وي کما يدل عليه التجربة، اخرج البيهقي وابن المنذر عن الحسنؒ قال قال رسول اللهﷺ لاتدخل الجنة عجوز فبکت عجوز، فقال رسول اللهﷺ انها ليست بعجوز (په ورځ د قيامت يعني چي جنت ته يې خدای ﷻ ورولي سپين سري به په انتهاء شابة کي ورولي ان شاء الله تعالی، يقول الله تبارک وتعالی: انا انشاء عن انشاء فجعلناهن ابکارًا "عربًا" جمع د عروب ده يعني معشوقې وي د مړو او پر مړو به ډېري ګراني وي، اخرج ابن ابی حاتم عن جعفر بن محمد عن ابيه عن جده قال قال رسول اللهﷺ کلامهن عربي، والله اعلم "اترابًا" جمع د ترب ده بالکسر ای مستويات في السن ښځي به يې (٣٣) کلني وي او مړونه به يې هم (٣٣) کلن وي او قد و قامت به يې شپېته (٦٠) وي او اووه (٧) ګزه به يې بر وي علی قد ابيهم آدمؑ شباب جرد پر مخانو د مړو به يې ږيري نه وي البته د باڼوګانو او د ورځو وېښتان به يې وي لانه زينة للوجه، مکحولون سترګي به يې بې رنجو لکه په رنجو توري وي، هغه ډېر ښائسته جنتي به لکه د څوارلسم سپوږمۍ برېښي او اخيري به يې لکه روښانه ستوری په اسمان کي، د نر مخ به د دې په مخ کي ليدل کېږي او د دې مخ به د مېړه په مخ کي معلومېږي، ناره نه توکي او نه ګرنګ پاکوي وما فوق ذالک هو ابعد.

مسئله: در تفسير که بزبان فارسی است آورده که جمله زنان که بجنت آرند بدين سن سازند، او زن سال خورده هم بدين سن (٣٣) گرداند، واگر در دنيا شوهر

نداشته باشد جوان باشد خواه سال خورده ببعض اهل بهشت دهند واگر در دنیا شوهر داشت اما شوهرش جهنمی باشد کامرئة فرعون، اورا بیکی از بهشتیان دهند، واگر زوجش بهشتی بود باز باو ارزانی نماید واگر زن چند شوهر داشته باشد وهمه بهشتی باشند بزوج آخرین نامزد مینمایند انتهی.

درويش وايي: چي احوال د جنت او د هغه د مېوو او د هغه د حورو او غلمانو عدد يې تر عقل لوړ دی، وقد ورد في الجنة ان فيها ما لاعين رئت ولا اذن سمعت ولاخطر على قلب بشر، په ليدلو پوري اړه لري، اللهم اجعلنا من اهل الجنة بلا عذاب في النار واحشرنا في زمرة الابرار بفضل العزيز الغفار آمين يا رب العالمين.

لِّأَصۡحَٰبِ ٱلۡيَمِينِ ۝٣٨

حرف جر متعلق دی بانشانا او جعلنا يا صفت دی او يا خبر د مبتداء محذوفي دی اعني هن.

ثُلَّةٞ مِّنَ ٱلۡأَوَّلِينَ ۝٣٩ وَثُلَّةٞ مِّنَ ٱلۡأٓخِرِينَ ۝٤٠

خبر د مبتداء محذوفي دی ای هم كثيرون من الاولين من هذه الامة وكثيرون من الآخرين من هذه الامة كذا قال ابو العالية ومجاهد وعطاء بن ابی رباح والضحاك رح، وروى البغوي رح بسنده عن سعيد بن جبير رض عن ابن عباس رض في هذه الآية ثلثة من الاولين وثلثة من الآخرين، قال ابن عباس رض قال رسول الله ﷺ جميعًا عن امتي وهكذا في مسند الطبراني وابن مردوية من حديث ابی بكر رض عن النبي ﷺ.

فائده: مقتضى ددې حديثو داده چي امة د عليه الصلوة والسلام په هيڅ زمانه كي د اصحاب اليمين څخه خالي نه دی، روى الشيخان ای البخاري ومسلم في كتابيهما عن معاوية رضي الله عنه قال سمعت رسول الله ﷺ يقول لايزال (همېشه به وي) من امتي قائمة بامر الله (چي ثابت قدمه به وي پ امر د خدای ج) لايضرهم من خذلهم (دوی تاوان نه كوي كه څوک د دوی سره كومک نه كوي) ولامن خالفهم (چي له دوی څخه مخالف وي) حتى يأتى امر الله وهم على ذالك (مراد له امر الله څخه نفخة الصور الاولى ده)

وَاَصْحٰبُ الشِّمَالِ ۙ مَاۤ اَصْحٰبُ الشِّمَالِ ﴿٤١﴾

درویش وایي: چي دديِ اعراب لکه د اصحاب الیمین آه وقد مر آنفًا

فِیْ سَمُوْمٍ وَّحَمِیْمٍ ﴿٤٢﴾

"سموم" هغه تود باد ته وایي چي د سرِي د وېښتانو په بېخو ننوځي، والتنوین للتعظیم، دا باد له دوږخه راوځي "حمیم" نهایته تودې اوبه چي دوی ترې سي څیښني یې.

وَّظِلٍّ مِّنْ یَّحْمُوْمٍ ﴿٤٣﴾

او پر دوی سایه وي د د خان چي سخت تور وي، او ابن کیسان وایي چي یحموم نوم دی له نومانو څخه د دوږخ، الضحاک وایي چي اور د دوږخ په حال حاضر کي تور دی او اهل به یې تور وي بل کل شیئ فیها اسود.

لَّا بَارِدٍ وَّلَا کَرِیْمٍ ﴿٤٤﴾ اِنَّهُمْ کَانُوْا قَبْلَ ذٰلِکَ مُتْرَفِیْنَ ﴿٤٥﴾

چي نه خونک وي لکه د ونو وغیره سایه "ولاکریم" ای لانافع بوجه (ما په دې عبارت سره هغه توهم دفع کړی دی چي د ظل څخه یې توهم کېدی) په تحقیق دوی وه دمخه تر دې یعني په دنیا کي، دا علت دی د تعذیب د دوی په ماذکر من العذاب "مترفین" په نعمتو کي د دنیا وه او ډوب وه په شهواتو کي لایتبعون في الطاعات.

وَکَانُوْا یُصِرُّوْنَ عَلَی الْحِنْثِ الْعَظِیْمِ ﴿٤٦﴾

دوی وه په دنیا کي ډېر ټینګ پر لوی ګناه چي شرک ؤ او انکار ؤ علی البعث بعد الموت وغیر ذالک من کبائر المعاصي.

وَکَانُوْا یَقُوْلُوْنَ ۙ اَئِذَا مِتْنَا وَکُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ ﴿٤٧﴾

او په دنیا کي دوی دا هم ویل، انکارًا عن البعث بعد الموت (همزه لپاره د انکار دی) آیا چي مړ مړه سو او وګرځو موږ خاوري (یعني غوښي مو خاوري وګرځي) او هډوکي (یعني یوازي هډوکي مو پاته وي متفرق بې پیونده، آیا موږ به ازسر نو ژوندي کېږو (نو هل د استفهام انکاري دا دی)

اَوَ اٰبَآؤُنَا الْاَوَّلُوْنَ﴿۴۸﴾

يا به بعث كبري زموږ پلرونه چي د مخه مړه دي.

پوه سه: چي همزه لپاره د انكار دی او واو لپاره د عطف دی پر محل د اسم د ان په انا كي، يا پر ضمير مستتر په مبعوثون كي.

سوال: عطف پر ضمير مستتر خو بېله تاكيده په ضمير منفصل سره يا په وجود د فصل په مابين كي د معطوف عليه او معطوف نه دی روا؟

ځواب: په دې عبارت كي خو فصل موجود دی چي همزه دی كه څه هم حرف واحد دی كذا قال الرضي في شرح الكافية.

قُلْ اِنَّ الْاَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ﴿۴۹﴾ لَمَجْمُوْعُوْنَ ۵ اِلٰى مِيْقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ﴿۵۰﴾

ته ورته ووايه يا محمد (ﷺ) چي ټوله انسانان كه اول دي او كه اخير دي من لدن آدم عليه السلام الى نفخة الصور "لمجمعون" سره جمع به سي (بالبعث بعد الموت، لپاره د حساب او د جزاء د اعمالو بالجنة او النار) هغه وخت ته چي په دنيا كي دوی ته وعده وركړل سوې ده د ورځي معلومي چي يوم القيامة ده.

پوه سه: چي اضافت د ميقات و يوم معلوم ته لكه اضافت د خاتم فضة ده فتدبر.

ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا الضَّآلُّوْنَ الْمُكَذِّبُوْنَ﴿۵۱﴾ لَاٰكِلُوْنَ مِنْ شَجَرٍ مِّنْ زَقُّوْمٍ﴿۵۲﴾

"ثم انكم" عطف على ان الاولين والمخاطب به اهل مكة وامثالهم، او ثم يا د تراخي زماني لپاره دی يا د رتبي، او دا جمله داخله ده يعني لاندي ده تر قل "ايها الضالون" ای ګمراهانو د حق او هدايت څخه چي تكذيب مو كاوه له بعث بعد الموت څخه، خوركبه كوئ يعني بعد البعث و دخول جهنم له يوې درختي څخه چي نوم يې زقوم دی.

پوه سه: چي اول "من" لپاره د ابتداء دی او ثاني لپاره د بيان دی، روى الترمذي وصححه (يعني قال حديث صحيح) والنسائي و الحاكم عن ابن عباس رضي الله عنه لو ان قطرة (كه يو څاڅكی د زقوم) قطرت في بحار الدنيا لفسدت على اهل الارض معاشهم فكيف من يكون طعامه، اهل لغت وايي چي زقوم كريه المنظر بدبويه نهايته ترخه مېوه ده، په روح البيان كي وايي چي اهل حقيقت وايي چي د سدرة المنتهى ښاخونه

نعمتونه دي د اهل الجنة لپاره او ريښيې يې زقوم دي د اهل النار لپاره فهي (اى سدرة المنتهى) منشاء د لطف او د قهر ده والجمال والجلال.

درويش وايي: چي که څه هم دا خبره و قدرت ته د خداى عزوجل نادره خبره نه ده لکن کاشکي دا خبره په يو حديث کي که څه هم ضعيف وي راغلې واى لکن لم يوجد او زه نه پوهيږم چي د اهل حقيقة څخه دده څوک مراد وي والله اعلم.

فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿۵۳﴾

دوى ډکه وي، د منها ضمير راجع دى و شجر ته نظر و معنى ته لانه بمعنى الشجرة.

سوال: چي دومره زقوم تريخ بدبويه وي کمامر، نو دوى يې ولي په ډک نس خوري؟

ځواب: لغاية غلبة الجوع عليهم.

فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿۵۴﴾

لغلبة العطش عليهم "عليه" ضمير راجع دى و شجر ته په اعتبار د لفظ يا راجع دى و زقوم ته "الحميم" يعني د تودو اوبو څخه.

فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ﴿۵۵﴾

دوى څيښي لکه څيښل د اوښ چي په مرض د هيم مبتلاء وي، نقل بسند صحيح عن ابن عباس رضـ نو جمع يې همان د نر لپاره او همنى د انثى لپاره لکه عطشان وعطشى، بعض مفسرين وايي چي هغه اوښان چي په مرض د هيام مبتلى وي په اوبو نه اوبيږي ولايزال يشرب حتى يهلک لکه ورته مرض په انسانانو کي د استسقاء مرض دى، کذا اخرج البيهقي عن مجاهد رحـ وذکر البغوي عن عکرمة وقتادة رحـ وقال الضحاک رحـ وابن عيينة رحـ الهيم الارض ذات الرمل (يعني هر څو اوبه چي ورڅي ريګ يې جزبوي) وکذا قال البيضاوي رحـ.

درويش وايي: چي دا ترجمه په دوږخيانو کي بناء پر تشبيه ده فافهم.

هٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿۵۶﴾

دا د دوى مهماني ده، په دې عبارت کي تهکم په کي دى ولي نزل خو مهمانۍ ته وايي په مهمانۍ کي خو ښه خورک وي فهو کقوله تعالى فبشرهم بعذاب اليم، ولي چي بشارت خو خبري ته د خوشحالۍ وايي، عذاب اليم خو داسي نه دى نو

هغه ایت هم تهکم بهم ''یوم الدین'' په ورځ د جزاء، فما ظنک بما یصیبهم بعد ما استقروا في جهنم.

نَحْنُ خَلَقْنٰكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُوْنَ ﴿۵۷﴾

موږ تاسي پیدا کړي یاست بعد مالم تکونوا شیئًا.

درویش وایي: چي په دې سره دوی هم اقرار کوي چي له دوی څخه به پوښتنه وسوه من خلقکم؟ قالوا الله ''فلولا تصدقون'' نه ولي تصدیق نه کوئ پر بعث بعد الموت، ولي چي قادر پر ابداء وي قادر پر اعاده هم دی بلکې نظر وقدرة البشر ته اعادة اهون وي تر ابتداء وان لم یکن في قدرة الله عزوجل فرق بین الابداء والاعادة.

فائده جلیله: خدای عزوجل خپل له ځانه اخبار په جمع سره وکړی لکه په دې ایت کي نحن خلقناکم اشاره و ذات او صفاتو ته ده، نحو قوله تعالی انا نزلنا الذکر وانا له لحافظون، او چي اخباریې له ځان څخه په لفظ مفرد وکړی مرادیې ذات مطلقه دی کما في قوله تعالی انا الله رب العالمین، او موږ چي خطاب و خدای عزوجل ته کوو په لفظ مفرد به یې کوو نحو یا الله یا رب العالمین، داسي خطاب موږ نه سو کولای ''انتم'' ولي چي په دې خطاب ابهام د شرک سته یعني چي خدایان خو ډېر دي، فاحفظ هذه الفائدة..... ابیات:

آنکه مارا از خلوت نابود ..... می کشد تا بجلوه گاه وجود
بار دیگر که سموم هلاک ..... روئ پوشیم زیر پرده خاک
هم تواند که بامر کن فیکون ..... که از راز گوشه لحد بیرون

اَفَرَءَيْتُمْ مَّا تُمْنُوْنَ ﴿۵۸﴾

تاسي خبر راکړئ چي تاسي نطفه غورځوئ په ارحامو کي د ماینو.

ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُوْنَهٗٓ اَمْ نَحْنُ الْخٰلِقُوْنَ ﴿۵۹﴾

(یعني تجعلونه بشرًا سوی الاعضاء وعلی مایلیق بالبشریة) که د خلق انساني جامې موږ په اغوندو.

پوهسه: چي رؤیت علمي دی موصول سره د صله یې مفعول اول دی، او دا جمله استفهامیه ده مفعول ثاني د کذا دی في روح المعاني.

نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوْقِيْنَ ﴿٦٠﴾

يعني موږ تقسيم كړى دى پر تاسي باندي مرګ، لكه وېشلي چي مو دي پر تاسي رزقونه ستاسي يعني لكه چي رزق په تقسيم دى بعض خلګ مو فقرا ګرځولي دي على حسب تفاوت فقرهم او بعض مو اغنياء ګرځولي دي على حسب تفاوت درجاتهم في الغناء، داغه رنګه مو عمرونه ستاسي وېشلي دي بعض طويل العمر وي على حسب تفاوت الطول او بعض قصير العمر مو ګرځولي دي او بعض متوسط العمر، دا ټوله په اراده سره زموږ دي في الازل، يا معنى داده چي موږ موقت كړى دى موت د هر انسان په وقت معين پوري لايستأخرون منه ولا يستقدمون منه.

پوه سه: چي ابن كثير رح "قدرنا" په تخفيف د دال وايي او باقي قراء يې په تشديد د دال وايي، دوه لغته دي معنى يې يوه ده.

فائده: من علم المعاني تقديم د مسند اليه چي نحن دى پر مسند فعلي چي قدرنا دى لپاره د ارادة التخصيص دى يعني تقدير او وقت ورته معينه كول خاص په موږ پوري اړه لري لكه خلق د ټولو چي مختص په موږ پوري دى.

"وما نحن بمسبوقين" دا جمله حال ده له فاعل څخه د قدرنا، نو معنى يې داده حال كوننا غيرَ مسبوقين يعني تر موږ دمخه تقدير د اعمارو او د موت د هيڅ چا نه دى كړى، داده ي حال كوننا غير مغلوبين چي څوك موږ مغلوب او عاجزه وګرځوي.

عرب وايي: سبقته على كذا اذا غلبته عليه او دى به دي عاجز كړي، وحاصل المعنى چي موږ څوك نسي عاجزه او مغلوبه كولاى چي يا دي له مرګه وتښتي يا دي په وخت كي تغير او تبديل راولي.

عَلٰٓى اَنْ نُّبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِيْ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٦١﴾

متعلق دى په مسبوقين بوري يعني موږ څوك نسي مغلوبه او عاجزه كولاى له دي څخه چي ستاسي په ځاى كي نور خلګ پيدا كړو يعني تاسي د عدم و كندي ته وغورځوو، او مظهري وايي متعلق دى په محذوف پوري حال دى له فاعل څخه د قدرنا تقديره بينكم الموت قادرين على ان نبدل منكم امثالكم.

درويش وايي: چي بيله حذفه د قرآن مبارك ممكنه وي نو محذوفاتو ته څه

ضرورت سته ويرحم الله السيد محمود البغدادي" حيث قال وما نحن بمسبوقين
اى لايغلبنا احد على نبدل امثالكم، مطلب چي روح المعاني بيله تقديره او حذف
ترجمه د ايت کړې ده، او مظهري قرآن مبارک د خپلو توجيهاتو ځای ګرځولی دی
چنانچه اول يې د حذف معنی ځيرلې ده کمامر بيا وايي وجاز انيکون آه، وروسته
بيا وايي وجاز انيکون آه والله اعلم.

"وننشئکم" يعني موږ قادر يو چي وروسته تر مرګ تاسي بعث کوو، په
داسي احوال او صفاتو کي يعني د بعض مخانې سپين وي او د بعض دا به تور
وي او د بعض ځای به په دار الثواب جنت کي وي او د بعض دا به دار البوار دوږخ
کي وي چي تاسي نه په پوهېږئ و "ننشئکم" عطف دی على ان نبدل.

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْاَةَ الْاُوْلٰى فَلَوْلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٦٢﴾

"ولقد علمتم" عطف دی على قوله افرئيتم ما تمنون "النشأة الاولى" يعني چي
انسان د نطفې له اوبو څخه پيدا دی "فلولا تذکرون" يعني تاسي حال د نشئاة الاولى
وپېژندی نو ولي پند نه اخلئ چي قادر پر نشأة اولى قادر دی پر نشأة اخرىٰ يعني په
ورځ د قيامت، پند دا ؤ چي تاسي پر بعث بعد الموت ومايکون بعد البعث من الثواب
والعقاب والجنة والنار به ايمان راوړی وای حسب ما اخبرکم المخبر الصادق.

اَفَرَءَيْتُمْ مَّا تَحْرُثُوْنَ ﴿٦٣﴾

تاسي خبر راکړئ د هغه شي چي تاسي يې کښت کوئ يعني تخمونه يا د غنمو
يا د جوارو الى غير ذالک په مځکو کي پاشئ.

ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُوْنَهٗٓ اَمْ نَحْنُ الزّٰرِعُوْنَ ﴿٦٤﴾

آيا تاسي راشنه کوئ دغه ماتحرثون که يې موږ راشنه کوو، الاستفهام للتقرير
اى حملهم على الاقرار يعني شنه کونکی خدای" دی کما هم مقرون بذالک.

لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنٰهُ حُطٰمًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُوْنَ ﴿٦٥﴾

"لونشاء" مفعول يې د وروسته څخه فهمېږي اى جعله حطامًا "لجعلناه" اى
الزرع "حطامًا" عطاء" وايي چي خالي پروړ به وای دانې به نه وای پکښې، او

بعض وايي خالي وږي به واى چي نه د انسانانو د خورک شی به پکښې واى او نه غذاء ''فظلتم'' تاسي به ګرځيدلي واى اصل يې ظللتم ؤيو لام يې حذف کړى لپاره د تخفيف ''تفکهون'' تعجب به مو کولاى بما نزل بزرعکم وهو قول عطاء ؒ والکلبي ؒ ومقاتل ؒ، او بعض وايي چي تاسي به پښېمان پر خپلو خواريو چي ددې کښت په اوبو خوره درباندي تېر سو يا پر تخم چي ضائع سو، وهو قول يمان البلخي ؒ، او الحسن ؒ وايي چي پښېمان به پر هغه معصيت چي تاسي ته يې دا مصيبت پېش کړى، او عکرمه ؒ تلامون ځانونه به ملامت کولاى پر دې کښت باندي او ابن کيسان وايي تحزنون (تاسي به غمجن واى)

اِنَّا لَمُغْرَمُوْنَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُوْمُوْنَ ﴿٦٧﴾

دا جمله حال ده په تقدير د قول د فاعل څخه د تفکهون، والتقدير فظلتم تفکهون قائلون انا لمغرمون والمغرم الذي ذهب ماله بغير عوض چي معنى يې دلته داده چي هغه تخم چي په ځمکه کي پاشلى ؤ راباندي تاوان سو، ولي چي حاصل يې نه وکړه.

''بل نحن محرومون'' اضراب دى عن الاول ولي تاوان د مال اسانه دى تر محروميت د رزق چي مفضي و هلاک ته ګرځي، قرطبي ؒ په خپل تفسير کي وايي چي مستحب ده کښته ګر لره چي وروسته تر اعوذ بالله الخ او تر تلاوت ددې ايت داسي وايي انا الزارع والمنبت هو الله ؕ اللهم صل على محمد وارزقنا ثمره وجنبنا ضرره واجعلنا لانعمک من الشاکرين، بعض علماء وايي چي تجربه کړه سوې ده لپاره د دفع د افاتو د کښت کلها او نتيجه يې ورکړې ده، کذا في روح البيان او روح المعاني.

اَفَرَءَيْتُمُ الْمَآءَ الَّذِيْ تَشْرَبُوْنَ ﴿٦٨﴾

تاسي خبر راکړئ د هغو اوبو يعني خوږې بقرينة مابعده چي تاسي يې څښئ والعائد الى الموصول محذوف اى تشربونه.

ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوْهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُوْنَ ﴿٦٩﴾

آيا تاسي را اورولي دي له وريځي څخه (او بعض مفسران وايي چي مزن سپيني وريځي ته وايي چي اوبه يې ډېري خوږې وي) يا موږ نازلي کړي دي.

لَوْ نَشَآءُ جَعَلْنٰهُ اُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُوْنَ ﴿۷۰﴾

که زموږ مرضي وای گرځولي به مو وای دا اوبه (مفعول د نشاء له جواب څخه د لو فهمیږي) "اجاجًا" تروې یا ترخې، کذا في القاموس چي په اسانۍ نسي څیښل کیدلای "فلولا تشکرون" ولي تاسي د خوږو اوبو چي نازلوي رب جل وعلا شکر نه وایاست د امثالو د دغو جلیلو نعمتو چي له ضروریاتو څخه د ژوند دي، ابن ابی حاتم د ابی جعفرؒ څخه روایت کړی دی چي نبي کریم ﷺ به کله اوبه څیښلې داسي به یې ویل: الحمد لله سقانا عذبًا (خوږې اوبه) فراتًا (تنده ماتونکي) برحمته ولم یجعله ملحًا اجاجًا بذنوبنا (زموږ په ګنهو سره)

پوه سه: چي سره د عصمته رسول کریم ﷺ نسبت و ځان ته کوي هضمًا لنفسه وتعلیمًا لامته.

اَفَرَءَيْتُمُ النَّارَ الَّتِيْ تُوْرُوْنَ ﴿۷۱﴾

تاسي خبر راکړئ له هغه اور څخه چي تاسي یې راباسئ له زناد څخه (زناد په پښتو اوورتک بولي).

پوه سه: چي په قدیمه زمانه کي چي دا موجوده سهولیات د اور بلولو نه وه عربو به یا وسپنه پر ډبره په زوره ووهله د هغه څخه به بڅرکي د اور راوتل لاندي به یې وچ وابنه یا پنبه وغیره ورته ایښي وه چي دا بڅرکي به په هغو کي ولوېده هغو به اور واخستی باره به یې نور بوټي پر واچول او به یې بل کړی یا ډوډۍ یا کتغ به یې پر پخاوه، دې ته دوی زناد وایه جمع یې زند ده، او د خدای عزوجل په قدرت دوې درختي وې یوې ته یې مرخ او بلي ته یې عفار وایه چي ددې درختي د پرې کولو په وخت کي به اوبه تر څڅېدلې دا مرخ چي به پر عفار وموږی اور به ځني راوتی، بیا به یې نور وچ لرګي پر واچول او به یې بل کړی، نو خدای پاک د دغو دوو درختو په باره کي وایي.

ءَاَنْتُمْ اَنْشَاْتُمْ شَجَرَتَهَآ اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُوْنَ ﴿۷۲﴾

آیا تاسي پیدا کړې ده درخته ددې اور، چي عبارت د مرخ او عفار څخه دي، او که موږ پیدا کړې ده دا درخته د اور، یعني خالق یې زه یم.

پوه سه: چي ضمير مؤنث د شجرتها راجع دی او رته چي د مرخ او عفار څخه پيدا کيږي، ترتيب د اور را ايستلو يې دا دی چي مرح پر عفار و موږي او رځني پيدا کيږي.

فائده: عرب هغه ته چي لوړ دی يعني مرح زند وايي او کښته ته زندة په تانيث وايي قياسوي يې پر مندة د اوښانو او پر طروقة چي اوښه ده چي د هغو له جماع څخه جونګی پيدا کيږي.

نَحْنُ جَعَلْنٰهَا تَذْكِرَةً وَّمَتَاعًا لِّلْمُقْوِيْنَ ﴿۷۳﴾

موږ ګرځولی دی اور د زناد (ضمير مؤنث ورته راجع دی) پند او دليل پر بعث بعد الموت باندي، په داسي ډول چي هغه ذات قادر متعال چي اور د شجر اخضر څخه راوباسي سره ددې چي شجر اخضر کي خو اوبه سته چي ضد د اور دی قادر دی پر اعادة د روح په عظام او په هډوکو کي چي تضاد هم نه سره لري، يا تذکره د لاري په تاريکه کي "ومطاعًا" ای منفعة "للمقوين" ای للمسافرين النازلين بالقوا.

فائده: قوا هغي ميځکي ته وايي چي له ابادۍ څخه لېري وي چي قضريې هم بولي، تخصيص د مقوين چي يې وکړی ولي چي د دوی نفع اخستل له اور څخه ډېره ده تر مقيمينو، ولي چي دوی چي اور بل کړي د شپې درندګانه ځني تښتي او لار ځني ورکه وه لار ورته معلومېږي او ځانونه هم په تودوي که يخ ؤ، او شی هم پر پخولای سي الی غير ذالک من المنافع، وهذا قول اکثر المفسرين.

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيْمِ ﴿۷۴﴾

کلمه د فاء لپاره د سببيت ده يعني چي تا دا بدائع او عجائب د قدرت د رب جليل وا اورېده نو ته تنزيه وکړه د هغه ذات جليل عما يقولون الکافرون المنکرون لوحدانية الکافرون لنعمه المتوالية "باسم ربک" قال المظهري الباء زائدة ولفظ الاسم ايضًا، فالمعنى سبح ربک وهذا ليس بشيئ عند الفقير، بلکې دا معنی ډېره زيبا ده فسبح بذکر اسمه تعالى "العظيم" صفت دی د ربک.

فَلَآ اُقْسِمُ بِمَوٰقِعِ النُّجُوْمِ ﴿۷۵﴾

بعض مفسرين وايي چي زه قسم نه اخلم ولي چي بې قسمه امر ظاهر دی، پښتانه وايي چي زما دي قسم نه وي يعني قسم ته ضرورت نسته بې قسمه فلانی

Scanned by CamScanner

خبره ومنه، او بعض مفسرين وايي چي لام زائد دی لپاره د تاكيد كما في قوله تعالى لئلا يعلم اهل الكتاب آه ای ليعلم، نو معنی د ايت داده چي زه قسم اخلم بكذا، او بعض مفسرين وايي چي كلمه د لا رد دی لما قال الكفار في القرآن انه سحر او شعر او كهانة فالمغنى ليس الامر كذالك ای كما يقولون زما دي قسم وي بمواقع آه، او بعض مفسرين وايي چي اصل يې فلا انا اقسم محذوف المبتداء دی ای انا و اشبع فتحة لام الابتداء نو الف ځني پيدا سو، ويدل عليه قرائة عيسىٰ بن عمرؒ فلا اقسم و اورد روح المعاني ههنا كلامًا طويلاً.

پوه سه: چي له نجوم څخه مراد په نېز د ابن عباسؓ نجوم د قرآن كريم دي ای آياته وسوره او د مواقع څخه يې مراد اوقات د نزول دي ولي چي نزول د آياتو د قرآن پر عليه الصلوة والسلام په اوقاتو متفرقهؤ د نبوت د عليه الصلوة والسلام سوی دی، او بعض مفسرين وايي چي مراد د مواقع النجوم څخه غروب د دوی دی.

فائده: تخصيص د مغاربو چي يې وكړی په ذكر سره له دې سببه چي غروب د دوی زوال د اثر د دوی دی چي قوي دليل دی پر امكان د دوی او پر حدوث د دوی او پر دې چي يو مؤثر خالق سته چي هغه زوال نه لري، له هم دې سببه ابراهيم خليل الرحمن عليه السلام ختل او لوېدل د ستورو او د سپوږمۍ او لمر دليل وګرځاوه چي دا د معبوديت لائق نه دي، وقال لا احب الآفلين، او عطاء بن ابی رباحؒ وايي چي مراد له مواقع څخه منازل د ستورو دي او ځايونه د حركاتو د دوی دي، او يا له دې سببه يې تخصيص وكړی چي دا وخت د بيداری دی د متجهدينو يعني لصلوة التهجد او د هغو كسانو دی چي زاری او خواستونه و خدای عزوجل ته كوي، او د وخت د نزول د رحمت او رضوان د ارحم الراحمين دی، وفي البخاري ومسلم عن ابی هريرةؓ مرفوعًا ينزل ربنا كل ليلة الى سماء الدنيا (هذا من المتشابهات الحديثية) حين يبقى الثلث الآخير من الليل فيقول او خدای عزوجل وايي چي څوک چي ما ته خواست وكړي او زه يې قبول كړم او څوک دی چي زما څخه سوال وكړم زه يې مسؤل وركړم او څوک دی چي زما څخه بخښنه وغواړي فاغفرله.

وَاِنَّهٗ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُوْنَ عَظِيْمٌ ﴿٧٦﴾

او دا قسم دی ("انه لقسم" دا جمله معترضه ده بين القسم وجوابه) كه تاسي

په و پوهېږئ، دا بيا جمله معترضه ده په مابين كي د موصوف چي قسم دى او د صفت چي عظيم دى، په دې سبب لوى قسم دى چي مقسم به چي په مواقع النجوم كي دلالت دى پر لوى قدرت د خداى او پر كمال حكمت د خداى دى او لوى رحمت د خداى لكه د مخه عنقريب چي بيان يې تېر سو.

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ۝٧٧

په تحقيق دغه يعني مايتلوه محمد ﷺ "لقرآن" يعني د خداى له خوا نازل دى ده له ځانه نه دى جوړ كړى لكه كفارو د مكې چي به ويل "كريم" اى مكرم لانه كلام الله عزوجل وفضل كلامه تعالى على سائر الكلام كفضل الله تعالى على خلقه، رواه الترمذي، يا معنى د كريم داده چي كثير الخير والنفع دى، ولي قرآن مبارك مشتمل دى پر مهماتو د علومو شرعيهؤ چي په هغو كي اصلاح د معاد او د معاش بيان سوې ده يا معنى داده حسن مرضي په خپل جنس كي چي نور كتب الهيه دي المنزلة على الانبياء السابقين عليهم السلام كفضل رسول الله ﷺ.

فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ ۝٧٨ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ۝٧٩

"مكنون" اى محفوظ چي مراد ځني لوح محفوظ دى، چي نه يې مسح كوي مګر نه پاک كرده شده كسان، ضمير راجع دى و قرآن ته والمعنى لايمس القرآن الا المطهرون من الاحداث فيكون الاخبار بمعنى النهي، والمراد بالقرآن المصحف.

سوال: مصحف خو په زمانه كي د نزول د دې ايت وجود ته نهؤ راغلى كما لايخفى؟

ځواب: دا مجاز دى په اعتبار د ما يؤل اليه يعني چي په اخير كي مصحف ځني جوړ سي او دا اخبار بالغيب دى.

پوه سه: چي اجماع پر دې منعقده ده چي نه دى روا مس د مصحف جنب او نفساء او حائض والمحدث ته، البته محدث تلاوت د قرآن چي بعض سورتونه يې په ياد وي بېله مس كولاى سي، او جنب، نفساء او حائض هغه هم نسي كولاى.

درويش وايي: چي روح المعاني وايي چي كتاب مكنون وصف آخر دى د قرآن اى كائن في كتاب محفوظ من غير الملائكة المقربين عليهم السلام ولايطلع عليه من سواهم، فالمراد به اللوح المحفوظ كما روى عن ربيع بن انس وغيره انتهى،

مظهري" دا خبره په سختئ سره رد کړې ده او دليل يې هم پر ويلى دى، فارجع اليه، او عبد بن حميد" او ابن جرير" د عكرمهؓ څخه روايت كړى دى چې له مكنون څخه تورات او انجيل مراد دي، وحكى ذالک في البحر وروسته بحر والا ويلي دي چي دا شرف د قرآن مذكور دى په تورات او انجيل كي، فالمعنى على هذا الاستشهاد بالكتب المنزلة انتهى.

تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾

څلورم صفت دى د قرآن والتنزيل مصدر په معنى د منزل دى كالخلق بمعنى المخلوق وهو مجاز شائع في العربية.

أَفَبِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾

همزه لپاره د انكار د وقوع دى لا انكار الواقع والفاء للعطف على مقدر اى اتعرضون فبهذا الحديث، والمراد به القرآن الكريم الذي ذكرت نعوته الجليلة چې بايد دده تعظيم سوى واى او اكرام يې سوى واى.

فائده: حديث يې وباله لان فيه حوادث الامور يعني نوي كارونه پكښي كيږي من الامور الشرعية كما في كشف الاسرار "انتم" تاسي اى اهل مكه "مدهنون" الادهان والتدهين بمعنى واحد يعني غوړه مالي چي په عربي كي مدارات وترک الجد (چي كوشش نه پكښي كوي) والمعنى متهاونين مستحقرين له قال ابن عباسؓ يكذبون، قال البغوي" من الادهان وهو الجرى في الظاهر على خلاف الباطن ثم قيل للكاذب مدهن.

وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾

او تاسي يا اهل مكه گرځوئ شكر د رزق (بتقدير المضاف ليصح المعنى، رزق په اصل كي مصدر دى سمى به المرزوق والمراد به نعمة القرآن) په تحقيق تاسي تكذيب ددې نعمة القرآن كوئ، الحسن" ددې ايت په متعلق كي وايي خسر عبد لايكون حظه من القرآن الا التكذيب، وقال جماعة من المفسرين و تجعلون شكركم انكم تكذبون كذا اخرج احمد والترمذي عن عليؓ.

Scanned by CamScanner

فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُوْمَ ﴿۸۳﴾

حرف تحضيض دی، وبالفارسية پس چرا "اذا بلغت" چي ورسېږي.
پوه سه: چي ضمير مرفوع يعني چي فاعل د بلغت راجع و غير مذکور ته لفظًا لانه معلوم حکما يقينًا چي راجع ونفس ته دی ای نفس احدکم په وخت کي د زکندن "الحلقوم" بعض مفسرين وايي چي حلقوم مجری د طعام ده چي په پښتو يې سره غاړه بولي، او نورو مفسرينو دا خبره رد کړې ده چي مجری الطعام بلعوم بولي او حلقوم مجری د تنفس ده چي په پښتو يې کرنکه بولي.

وَأَنْتُمْ حِيْنَئِذٍ تَنْظُرُوْنَ ﴿۸۴﴾

او تاسي ای هغه کسانو چي مړګي حاله سئ (چي په عربي يې محتضر بولي) نو په دغه وخت کي د زکندن ګورئ او وينئ چي پر دغه سختۍ او بېقرارۍ په وتلو کيَ د روح، او دا ستاسي چي قريب مو دی يا پلار يا زوی يا ورور وغيرهم هيڅ مرسته او کومک مو نه ور رسېږي.
پوه سه: چي جمله د وانتم آه حال ده له فاعل څخه د بلغت.

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَّا تُبْصِرُوْنَ ﴿۸۵﴾

قال البيضاوي معناه نعلم لان القرب من اسباب العلم "اليه" ای الی المحتضر "منکم" يعني اقارب المحتضر، قال البغوي" ای بالعلم والقدرة والرؤية وقيل ان رسلنا لقبض روحه اقرب منکم.
درويش وايي: چي ټوله مفسرين ورته تفسيرونه کوي لکه روح المعاني، روح البيان، البيضاوي، قرطبي وغيرهم الا المظهري" فانه فسر ذالک القرب بکونه غير متکيف يعني چي کيفيت يې نه دی معلوم، نو رد کړي وه دا قرب ته چي مجهول الحال دی والله اعلم.
"ولکن لاتبصرون" لکن تاسي نه وينئ قربي اليه بالعلم والقدرة منکم او يا لاتبصرون قرب رسلنا لقبض روحه اليه منکم.

فَلَوْلَآ إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِيْنِيْنَ ﴿۸۶﴾

ای فهلا دا تاکيد دی د حرف تحضيض سابق "غير مدينين" ای غير مجرمين

(مجرم يعني كافران نه واى) غير محاسبين بالبعث يوم القيامة (او ستاسي سره حساب نه كېداى په ورځ د قيامت ولي تاسي د بعث بعد الموت څخه منكر ياست) او يا معنى داده چي تاسي مملوك د خداى عزوجل نه واى او تحت الحكم د خداىؒ نه واى (مشتق دى من دانة اذا اذله و استعبده)

تَرْجِعُوْنَهَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۸۷﴾

تاسي به دا نفس د محتضر راګرځولي واى خپل ځاى ته يعني چي نه به مړه كېدلاى "ان كنتم صادقين" اى فيما زعمتم شرط دى مستغن عن الجواب بما سبق وهو في المعنى تاكيد للشرط السابق، والحاصل چي كه تاسي صادق واى په هغه قول كي غير مدينين او په تذكيب د آياتو د خداىؒ، نو ولي تاسي نه سئ راګرځولاى نفس د محتضر خپل ځاى ته اذا بلغت الحلقوم وانتم حينئذ تنظرون، نو دا معلومه سوه چي تاسي مغلوب د حكم د خداى عزوجل ياست، موت او حيات د هيڅ چا په قدرت كي نه دى بېله خدايه.

درويش وايي: چي د متوفى عند الموت بيان چي وپاى ته ورسېدى اوس شروع د بيان د حال د متوفى بعد الموت او رجوع ده و حال ته د هغو درو ډلو چي په اول كي د سورة ذكر سوي وې.

فَاَمَّآ اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿۸۸﴾

نو كه چېري ؤ (اى المتوفى چي له ماقبل څخه وفهمېدى) د مقربين څخه چي دمخه په عنوان د سابقون كي يې راوړى ؤ دلته يې په اشرف د صنف تعبير ځني وكړى اى المقربين.

فَرَوْحٌ وَّرَيْحَانٌ ۙ وَّجَنَّتُ نَعِيْمٍ ﴿۸۹﴾

"روح" مبتداء ده خبر يې محذوف دى اى الجار والمجرور اى فله روح لكن خبر به يې مقدم وي لان روح نكرة، او بعض مفسرين وايي چي روح خبر د مبتداء محذوف دى اى فجزائه روح وعلى كل تقدير معنى د روح استراحة ده والفاء واقعة في جواب اما "وريحان" بعض مفسرين وايي چي ريحان معنى رزق حسن طيب كذا قال مجاهد وسعيد بن جبير ومقاتلؒ، او بعض وايي چي مراد ځني ګل

ريحان دى چي خلک يې بويوي، او ابوبکرؒ وايي چي روح نجات دى له اوره څخه او ريحان دخول د دار القرار جنت دى، او ابو العالية وايي چي يو له مقربين څخه د دنيا نه وځي اى بالموت حتى چي ملائکه ريحان د جنت ورته راوړي او دى يې بوى کړي بيا يې روح قبض کېږي "وجنت نعيم" او جنت دى چي ځاى د نعمتو دى مما لاعين رئت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر.

وَاَمَّآ اِنْ كَانَ مِنْ اَصْحٰبِ الْيَمِيْنِ ﴿٩٠﴾

او که چېري ؤ المتوفى د اصحاب څخه د يمين وي.

درويش وايي: چي په اجمال د اصحاب اليمين موږ بيان کړى دى مع الاختلاف.

فائده: اصحاب اليمين دوهم د اصحاب د اصناف ثلثه ؤ دى، له دوى څخه يې په عنوان سابق تعبير وکړى لانه لم يذکر لهم فيما سبق وصف ينبئ عن شانهم سواه کما للفريقين الآخيرين.

فَسَلٰمٌ لَّكَ مِنْ اَصْحٰبِ الْيَمِيْنِ ﴿٩١﴾

نو سلام دي وي تا لره (اى عليک) د اخوانو د خوا چي په اصحاب اليمين کي درسره شريکان دي يعني هغه پر تا سلام وايي، او البغوي وايي سلام منهم يا محمد (ﷺ) چي ته د دوى غم مه کوه لانهم في امن من عذاب الله او ته به و وينې په دوى کي ماتحب من السلامة او ته به راضي سې، او فراءؒ وايي سلام لک يا محمد (ﷺ) انهم من اصحاب اليمين، او يا صاحب اليمين ته ملکي وايي سلام عليک انک من اصحاب اليمين.

وَاَمَّآ اِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِيْنَ الضَّآلِّيْنَ ﴿٩٢﴾

او که چېري ؤ (اى المتوفى) له مکذبينو څخه اى بالقرآن والرسول عليه السلام "الضآلين" چي ګمراهان وه د لاري څخه د هدايت الى الايمان.

پوه سه: چي دا اصحاب الشمال والمشئمة دي، دريم قسم د اقسامو ثلثه ؤ څخه لکن دلته يې تعبير د دوى په اعمالو سره وکړى تنبيهًا على ان الموجب للعذاب الآتي اعمالهم.

فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيْمٍ ۝٩٣ وَّتَصْلِيَةُ جَحِيْمٍ ۝٩٤

د ايشولو اوبو ځخه د جهنم والنزل مايعد للضيف عبر به تهكمًا بهم، او ادخال دى و عظيم اور ته.

اِنَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِيْنِ ۝٩٥

دا چي ذكر سول په احوالو كي د محتضيرينو "لهو حق القيقين" اى حق الخبر اليقين فهو من قبيل اضافة الموصوف الى الصفة، روح البيان.

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيْمِ ۝٩٦

بعض مفسرين وايي چي ذكر جزء دى مراد ځني كل دى اى فصلّ يعني لمونځ كوه په امر د خداى عزوجل، او يا مراد دا دى تنزيه د خداى عزوجل كوه په ذكر د داسي الفاظو سره چي لائق د عظمت سره د خداى عزوجل به وي او نزه ربک فلفظ الاسم مفهم زائد دى.

فائده: كلمه د فاء چي په اخير كي يې راوړه لپاره د تنزيه د اسم د خداى ياد خداى عزوجل د مالايليق بشانه مما ينسبه الكفرة اليه من الشريک و الولد وغيرهما فان حقية د مامر په دې سورة كي مما يوجب تنزيهه تعالى مما ينسبه الكفرة اليه تعالى عن ذالک علوًا كبيرًا، واخرج الامام احمد وابو داؤد وابن ماجة وابن حبان والحاكم وغيرهم رحمهم الله عن عقبة بن عامر الجهني رضي الله عنه قال نزلت على رسول الله ﷺ باسم ربک العظيم قال عليه السلام اجعلوها في ركوعكم يعني سبحان ربي العظيم ولما نزلت سبحان سبح اسم ربک الاعلى قال عليه السلام اجعلوها في سجودكم يعني سبحان ربى الاعلى، عن ابن مسعود رضي قال سمعت رسول الله ﷺ يقول من قرء سورة الواقعة كل ليلة لم يصبه الفاقة (اى المسكنة) ابدًا، رواه البغوي رح في مسنده.

درويش وايي: چي تفسير د سورة الواقعة د ماپښين په وخت كي د صفر الخير پر ۱۷ تاريخ سنه (۱۴۳۳) هجري قمري پاى ته ورسيدى، ولله الحمد والمنة والصلوة والسلام على سيد البرية وآله وصحبه البررة.

سُوْرَةُ الحَدِيْدِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ تِسْعٌ وَّعِشْرُوْنَ اٰيَةً وَّاَرْبَعُ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ①

پوهسه: چي تسبيح على المشهور پاكي د خداى عزوجل بيانول دي قولاً واعتقادًا و عملاً د هر هغه حال او صفت څخه چي لائق د جناب سره د رب ﷻ نه وي لکه شريک خداى ﷻ ته ويل په وجوب الوجود کي لکه ثنويه چي عالم لره دوه خدايان واجب الوجود وايي چي يو يې فائده مند شيان پيدا کوي لکه غنم، وريجي، پسونه او نور خوراکي شيان، دوى دې خداى ته يزدان وايي، او بل خداى ضررمند شيان او حيوانات پيدا کوي لکه لېوان، ځوزان وغيرها دوى هغه ته اهرمن وايي، کذبوا لعنهم الله وهو مذهب المجوس، او په استحقاق د عبادة کي لکه مشرکان چي وايي او نسبة الولد اليه الى غير ذالک کما بين في القرآن العزيز والآحاديث النبوية وکتب العقائد لاهل السنة والجماعة.

فائده جليله: شروع کړې ده خداى عزوجل په سورة الحديد يعني هذه السورة وسورة الحشر وسورة الصّف، له دې سببه چي ماضي اسبق ده د دوو زمانو د ثم بالمستقبل في سورة الجمعة والتغابن ثم بالامر في سورة الاعلى يعني سبح اسم ربک الاعلى الى اخيرها لپاره د استيعاب ددې کلمة من جميع جهاتها، نو په دې کي خداى عزوجل خپلو بندګانو ته تعليم ددې وکړى چي ستاسي سره دي استمرار د تسبيح په ټولو ازمنهٔ کي والاوقات موجود وي لعدم ترجيح البعض على البعض، او په حديث صحيح کي راغلي دي چي روايت يې بخاري او مسلم کړى دى چي افضل الکلام اربع سبحان الله، والحمد لله، ولآ اله الا الله، والله اکبر، لايضرک بما يهن بدئت.

"ما في السمٰوات والارض" هغه شيان چي په اسمانو کي دي او په مځکه کي دي چي شامل ذوى العقول وغيرهم ته دي لان کلمة ما عامة في اصطلاح القران العزيز نحو لله ما في السمٰوات والارض، او نحاتو هم تصريح کړې ده چي من خاص دى په اولوا العلم پوري او ما عام دى نحو والسماء وما بناها الى اخير الآية، وقيل المراد ما يصح منه التسبيح يعني القولي من الانس والجن والملائکة، وقيل المراد من التسبيح من الجمادات ونحوها التسبيح الحالي يعني دلالة د حال د دوى من

الامكان والحدوث على تنزه صانعها عن السوء، والحق عند الصوفية ان شيئًا من الموجودات خالي نه دي له يوې نوع څخه د حيوة مع الله، كريمه: وان من شيئ الا يسبح بحمده ولكن لاتفقهون تسبيحهم، نو له دې تسبيح څخه تسبيح قولي مراد ده لان التسبيح الحالي يعرفه كل احد، كريمه: وان منها لما يهبط من خشية الله الآية وجه الاستدلال انه ليس بين الخشية من الله والتسبيح القولي فرق فافهم.

"وهو العزيز الحكيم" خداى غالب دى چي د ما اراده يې څوک مانع نسي كېداى او په هر شي او فعل كي حكمت لري.

پوه سه: چي دا جمله حاليه ده چي دليل د تسبيح ويلو د هر شي ده كه څه هم جماد وي.

لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۚ

پوه سه: چي ملك السمٰوات والارض مبتداء ده او له يې خبر مقدم دى، تقديم يې لپاره د حصر دى د ملك السمٰوات والارض څخه ومافيهما من الموجودات التي لايعلمها الا الله الخبير العليم په خداى كي، ومعنى الآية خداى لره دى تصرف من كل الوجوه يعني من حيث الايجاد والاعدام وسائر التصرفات مما نعلم ومالم نعلم "يحيى ويميت" اى يفعل الاحياء والاماتة.

فائده: دا جمله مستأنفه ده چي بيان د بعض احكامو د ملك د خداى كوي يا خبر د مبتداء محذوفي دى اى هو يحيى ويميت، مظهري وايي چي دا جمله حال ده له ضمير مجرور څخه د له، علامه بغدادي په روح المعاني كي دا خبره رد كړې ده حيث قال وجعله حالاً من الضمير المجرور في له يوهم تقييد اختصاص الملك بهذا الحال، انتهى فتدبر والله اعلم.

وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝

او خداى عزوجل پر هر شي د احياء والاماتة وغيرهما تام القدرة دى.

پوه سه: چي قدير صيغه د مبالغې ده ولهذا فسره جميع المفسرين بتام القدرة.

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۚ

خداى عزوجل د مخه دى تر ټولو موجوداتو، فهو سبحانه موجود تر هر شي د مخه حتى الزمان لانه جل وعلا پيدا كونكى د ټولو موجوداتو دى "والآخر" او

باقي دی تر فناه د ټولو ممکناتو یا حقیقة (یعني ظاهرًا فاني سي لکه انس او جن او حیوانات چي ټوله مړه سي) یا نظرًا و ذات ته د دوی قطع نظر د خدای د ابقاء څخه دوی فانیة دي، لان جمیع الموجودات الممکنة مع قطع النظر عن علتها فانیة ولي چي ذوات د دوی مقتضی د وجود نه دي، نو ځکه ابو علي سینا وایي الممکن في حد ذاته لیس (ای معدوم) وهو عن علیة، ایس (ای موجود)

سوال: بعض ممکنات خو نه فاني کېږي لکه جنت او دوږخ او هغه څوک چي په دې دوو ځایو کي وي لکه چي ددې بیان په آیاتو او احادیثو کي مثبت راغلي دي؟

ځواب: فناء حقیقي که نه لري کمامر لکن فناء نظر و ذات ته د دوی له دوی څخه نه جلا کېږي کذا في روح المعاني "والظاهر" خدای بالا دی تر هر شي په ظهور کي څوک چي عقل لري، ولي چي منشاء د ظهور وجود دی ولا ظهور للمعدوم.... بیت:

برگ درختان سبز درنظر هوشیار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

پوښتنه: که خدای پاک دومره ظاهر وایي باید هر سړي په سترګو لیدلای؟

ځواب: دا قصور په ظهور کي د رب جل وعلا نه دی بلکې قصور د سترګو د دنیا والو دی ځکه چي په جنت کي چي د دنیا والو د سترګو قصور دفع سي په قدرت د رب جل وعلا لیدل د خدای عزوجل ثابت بالادلة المتواترة دی، مثال ددې دا دی چي په موجوده زمانه کي لمر اظهر د محسوساتو دی لکن شوپرک چي په عربي یې خفاش بولي نسي ورته کتلای لقصور بصره.... بیت:

الشمس شمس وان لم یرها عین الفریر ..... والعسل عسل وان لم یجد طعمه فاه المریر

(۱) یعني چي پر لمر یې سترګي برېښي لکه خفاش (۲) یعني عسل خو خواږه دي که څه هم په خوله د مریر کي یعني صفراوي ته یې خوږ والی نه معلومېږي)

"والباطن" او پټ دی خدای عزوجل په حقیقت کي ای کنه ذاته حتی عجز عن ادراک کنه ذاته اولوا الابصار من النبیّن والصدیقین والاخیار.

البغوي وایي چي یو چا له عمر رضي الله عنه څخه ددې ایت په باره کي پوښتنه وکړه، فقال عمر رضي الله عنه معناها ان علمه بالاول کعلمه بالاخیر، وعلمه بالظاهر (ای للناس) کعلمه بالباطن (ای بما في صدور الناس) والله اعلم.

وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۳﴾

او خدای ج په ظاهر او خفي پر دواړو کامل علم لري.

درویش وايي: چه خوش گفته سعدی شيرازی رح چي مخاطب يې خدای ﷻ دی:

ای برتـــر از قـيـاس و گـــمـــان و وهـم
و از هر چه گفته اند شنيديم وخـــوانده ايم
مجلس تمام گـشت وبه پايان رسيد عـــمر
مـــاهم چـنـان دراول وصف تومـــانده ايم

هُوَ الَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِىْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ط

ای في مقدار ستة ايام الذي في علم الله سبحانه اذ لايوم ولا ليلة وقت خُلق السمٰوات والارض، اول يې يوم الاحد وه او اخير يې يوم الجمعة وه.

پوه سه: چي مراد له ايام څخه د دنيا ايام دي او هغه څوک چي مقدار د ايام د اخرة دی چي ورځ يې خمسون الف سنة ده فليس بصحيح.

درویش وايي: چي اکثره مفسرين وايي چي لفظ استوی له متشابهاتو څخه دی نو اسلم وجه يې داده چي تفويض د علم يې و خدای ج ته وکړی والايمان بما اراد الله، او دا مذهب دی د سلف صالحينو او متأخرين يې تأويل کوي بان المراد بالاستواء القصد المصمم، يا په معنی د استولی ده ای غلب على خلق العرش، والله اعلم بمراده في کتابه.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ

خدای عزوجل خبر دی په هغه شيانو چي په مځکه کي داخلېږي من الماء، او تخمونه د نباتاتو يا اموات في القبور يا د فائن د مځکي چي خزانې يې بولي، او په هغه شيانو چي له مځکي څخه راوزي (لکه کښتونه والمعادن و الاموات يوم القيامة او بخارات د مځکي الی غير ذالک) او چي له اسمانه نازلېږي لکه بارانونه او ملائکه والاحکام الٰهية والبرکات.

وَمَا يَعۡرُجُ فِيهَا ۖ وَهُوَ مَعَكُمۡ أَيۡنَ مَا كُنتُمۡ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٌ ۝٤

او چي اسمان ته پورته کيږي (من ارواح المؤمنين وقت الموت يا ملائکه واعمال العباد) "وهو معکم" بالنصر والعون، او المراد المعية الغير المتکيفة "اينما کنتم" هر ځای چي تاسي ياست، ولي چي نسبت د امکنة و خدای ته برابر دی، او خدای ستاسي په عملو خبردی يعني فتجازيکم يوم القيامة ان خيرًا فخير وان شرًا فشر.

لَّهُۥ مُلۡكُ السَّمَٰوَٰتِ وَالۡأَرۡضِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرۡجَعُ الۡأُمُورُ ۝٥

پوښتنه: دا ايت خو د مخه تېر سو نو په اعاده کي يې څه فائده ده؟

ځواب: فائده يې تاکيد د ماسبق دی او تمهيد دی لقوله سبحانه چي مشعر دی په اعاده بعد الموت.

"والی الله ترجع الامور" يعني الی الله خاصةً لا الی غيره سبحانه لا استقلالاً ولا اشتراکًا.

فائده: الحسن او ابن اسحٰق او الاعرج دا لفظ ترجع بفتح التاء مبني للفاعل وايي من رجع رجوعًا، او جمهور د قاريانو يې ترجع بضم التاء مبني للمفعول وايي چي مشتق من رجع رجعًا، حاصل د دواړو صيغو يو دی وهو اختصاص به سبحانه من غير اشتراک کما مر.

يُولِجُ الَّيۡلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيۡلِ ۚ وَهُوَ عَلِيمُۢ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝٦

داخلوي خدای عزوجل ساعات د شپې په ورځ کي يعني ورځ اوږده کوي لکه په دوبي کي، او داخلوي ساعات د ورځي په شپه کي لکه په ژمي کي.

او خدای ښه خبر دی په هغه شي چي صدور يعني په زړو کي د خلکو وي، امام جلال الدين السيوطي په جمع الجوامع کي د علي رضي الله عنه څخه يې روايت کړی دی په باره کي د دعاء لقضاء الحوائج چي دعاء کونکي دي د اول څخه د سورة الحديد تر دې آيت پوري وهو عليم بذات الصدور، او درې ايته دي له اخير څخه د سورة الحشر دي هم ووايي وروسته دي ووايي يا من کذالک وليس غيره احد کذالک اقضی حاجتي کذالک (ويذکر حاجته)

اٰمِنُوۡا بِاللّٰهِ وَرَسُوۡلِهٖ وَاَنۡفِقُوۡا مِمَّا جَعَلَكُمۡ مُّسۡتَخۡلَفِيۡنَ فِيۡهِ ؕ

خطاب عام دی و ټولو کافرانو ته "بالله" ایمان راوړي پر هغه خدای چي تاسي په سورة الحدید کي صفات دده واورېدل "ورسوله" یعني محمد ﷺ ولي چي ایمان پر خدای اعتبار نه لري بېله ایمانه پر رسول یعني په هره زمانه کي "وانفقوا" تاسي مصرف وکړئ یعني في سبیل الله "ممّا" اصل یې من ما ؤ نون یې په میم کي مدغم کړی او من لپاره د تبعیض دی ای بعض اموالکم "جعلناکم" ګرځولي یاست موږ "مستخلفین فیه" د فیه ضمیر و ما ته راجع دی، ددې کلمې معنی یا داده چي خدای تاسي خلفاء ګرځولي یاست في التصرف فیها سره ددې چي هغه مال مخلوق د خدای دی او مملوک هم د خدای دی، او یا یې معنی داده چي تاسي یې خلیفه ګان د من قبلکم ګرځولي یاست (یعني ستاسي به بیا نور خلیفه ګان وي)

فائده: په دې عنوان ذکر کولو کي یعني مستخلفین باعثه کول دي د خلګو پر انفاق باندي، او پر ځان دي انفاق في سبیل الله سپک وګرځوي.

فَالَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا مِنۡكُمۡ وَاَنۡفَقُوۡا لَهُمۡ اَجۡرٌ كَبِيۡرٌ ۞

نو هغه کسان چي ایمان یې راوړی دی (پر وحدانیت د خدای او پر رسالت د رسول) او انفاق في سبیل الله یې هم کړی وي هغه لره ثواب او اجر دی لوی، روح المعاني وایي چي په دې ایت کي څو مبالغې دي (۱) جعل الجملة اسمیة، ظاهره خو دا وه چي جمله فعلیه یې راوړې وای په جواب کي د امر بان یقال مثلاً آمنوا بالله ورسوله وانفقوا تعطوا اجراً کبیراً (۲) ذکر د ایمان او انفاق یې مکرر راوړی داسي یې نه وویل فمن یفعل ذالک فله اجر کبیر (۳) اجر یې نکره راوړی لپاره د تفخیم (۴) وصف الاجر بالکبیر، وفي الحدیث الصحیح یقول ابن آدم مالي مالي وهل لک من مالک الا ما اکلت فافنیت اولبست فابلیت او تصدقت فامضیت، یو اعرابي ته چا وویل دا اوښان د چا دي؟ ده ورته وویل د خدای دي عندي، قال الشاعر العربي:

وما المال والاهلون الا ودائع .... ولابد یوماً ان ترد الودائع

وَمَا لَكُمۡ لَا تُؤۡمِنُوۡنَ بِاللّٰهِ ۚ وَالرَّسُوۡلُ يَدۡعُوۡكُمۡ لِتُؤۡمِنُوۡا بِرَبِّكُمۡ

پوهه: چي جمله د لایؤمنون حال ده من الضمیر في لکم والعامل فیه معنی د

مالکم دی یعني الفعل المفهوم منه ای اي شیئ ثبت لکم وحصل لکم غیر مؤمنین بالله والاستفهام لنفي وانکار سبب عدم الایمان.

''والرسول یدعوکم لتؤمنوا'' او حال دادی چي رسول یعني محمد ﷺ تاسي ته دعوت درکوي چي تاسي ایمان راوړئ پر رب ستاسي، فالجملة حال من فاعل لتؤمنوا، والحاصل ای عذر لکم في ترک الایمان والحال ان الرسول دعوت درکوي تاسي ته وایمان ته، او حجج بینات او معجزات ورسره دي، او ایات قرآنیه من عند الله هم ورسره موجود دي.

وَقَدْ اَخَذَ مِيْثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٨﴾

او حال دادی چي خدای ؒ له تاسي څخه ټینګه وعده اخستې ده بالایمان قبل ذالک، بعض مفسرین وایي حین اخرجکم من ظهر آدم علیه السلام وقال الست بربکم قالوا بلیٰ شهدنا علیٰ انفسنا الی اخیر الآیة، او بعض مفسران وایي چي له میثاق څخه مراد هغه وعده ده چي په لسان د انبیاء علیهم السلام ستاسي څخه اخستل سوې ده، وفیما سبق من الکتب المنزلة (یعني اذا جائکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن به ولتنصرنه) الآیة.

درويش وايي: چي دا وعده په تورات کي له یهودیانو څخه او په انجیل کي له نصاریٰ ؤ څخه اخستل سوې وه وهذا الوعد یصدق علیٰ محمد ﷺ لکن لعنهم الله کتموه حسدًا وعنادًا وخوفًا علیٰ ریاستهم علی العوام.

''ان کنتم مؤمنین'' که تاسي یاست مؤمنان پر اخذ المیثاق کذا في عین المعاني، وفي فتح الرحمن ان دمتم (که تاسي دوام وکړئ) علیٰ ما بدأتم به (چي ابتداءً هغه کار کړی دی) او الواحدي ؒ وایي ان کنتم مؤمنین په دلیل عقلي او نقلي فقد بان وظهر لکم علی یدي محمد ﷺ، او بعض مفسران وایي ان کنتم مؤمنین بموسیٰ وعیسیٰ علیهما السلام فآمنوا بمحمد ﷺ، ولي چي تورات او انجیل دواړو په نبوت سره د علیه الصلوة والسلام وصیت کړی دی، وقیل غیر ذالک.

هُوَ الَّذِيْ يُنَزِّلُ عَلٰى عَبْدِهٖٓ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ لِّيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ؕ

الله ؒ هغه ذات دی چي نازل کړي یې دي پر خپل بنده یعني محمدًا ﷺ ''بینات'' ای القرآن او غیر ذالک من المعجزات الباهرة ''لیخرجکم'' چي تاسي وباسي له

تاريکو څخه د جهل او د انواع د کفر (من المجوسية والدهرية واليهودية والنصرانية وغيرها، چونکه انواع د کفر ډېر دي نو ځکه ظلمات يې جمع راوړی) و رڼا ته د ايمان وهو دين محمد ﷺ فقط، نور ټوله اديان منسوخه سوه، له دې سببه يې نور مفرد راوړی.

پوهسه: چي مراد د ظلمة او نور څخه معنوي دي چي صفت د قلب دی لا الحسي.

وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝٩

او په تحقيق خدای عزوجل پر تاسي هر آئينه ډېر مهربان دی (نو رؤف صيغه د مبالغې ده او رحيم يې تاکيد دی) ووجه ذالک ان الله قد ارسل اليکم رسولاً وانزل الله عليه القرآن او احکام د دين د اسلام من الحلال والحرام يې تاسي ته بيان کړه او د تېرو سوو امتو قصې يې په قرآن کي ستاسي لپاره تاسي ته وکړې الى غير ذالک من الوحي الغير المتلو يعني الاحاديث النبوية ﷺ.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

څه فائده ده تاسي ته په عدم انفاق (استفهام لپاره د انکار دی، ای لا فائدة لکم في عدم الانفاق) په لاره کي د خدای يعني هغه انفاق چي سبب د قرب ګرځي تاسي لره، نو دا ايت ټولو اقسامو لره د اتفاق شامل دی.

"ولله ميراث السمٰوات والارض" الواو للحال، او حال دادی چي خدای لره دي ټوله د اموالو ستاسي يعني تاسي به په مرګ ځئ او ميراث به مو خدای ته پاتېږي ولايبقى لاحد مال.

سوال: ميراث د مړي خو د قريبانو د مړي دی فما معنى هذه الآية؟

ځواب: هغه ميراث د اقرباؤ خو په حکم د خدای دی فکان الله ورثه ماترکه الميث، والحاصل چي حال دغسي دی، نو انفاق في سبيل الله اولى او افضل دی، ولي چي عوض يې اخرت ته پاتېږي وجمع الاموال وترکه للورثة لاينفعم اصلاً.

بيت: ... تو باخود ببر نوشتهٔ خويشتن .... که شفقت نيايد ز فرزند وزن

ترمذي په خپل سند روايت کړی دی د ام الامة سيدتنا عائشة رض چي په ورځ د لوی اختر عليه الصلوة والسلام پسه حلال کړی او تقسيم د غوښو يعني مساکينو

ته او يوځه کورته راګرځول يې عائشة رض ته وسپاره، عليه الصلوة والسلام چې بيرته راغلی پوښتنه يې وکړه د تقسيم او د کور د غوښو عائشة رض ورته وويل چې يو ولی پاته سو نوري ټولي غوښي ولاړې، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې يو ولی ولاړی نوري ټولي غوښي پاته سوې، يعني ليوم القيامة ثوابها، وروی البخاري والنسائي عن ابن مسعود رض چې رسول الله ﷺ له خلګو څخه پوښتنه وکړه چې چا ته مال د وارث احب دی تر خپل مال، قالوا ما منا احد الا ماله احب اليه من مال وارثه، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې مال د سړي هغه چې د مخه واستاوه يعني في سبيل الله يې مصرف کړي او مال د وارث چې پرې يې ښو وارث ته.

لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ ؕ

(ای فتح مکة في قول اکثر المفسرين وقال الشعبي رح هو صلح الحديبية کمامر تفصيلها) "وقاتل" (ای قبله) نه دی سره برابر په مرتبه کي د قرب الی الله عزوجل هغه کسان د تاسي مؤمنانو څخه هغه څوک چې انفاق د مال يې کړی وي ای في سبيل الله د مخه تر فتح مکة يا تر صلح د الحديبية (يعني د هغو کسانو سره چې انفاق يې بعد الفتح کړی وي او قتال يې هم بعد الفتح کړی وي)

اُولٰٓئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِيْنَ اَنْفَقُوْا مِنْۢ بَعْدُ وَقَاتَلُوْا ؕ

ای الذين انفقوا وقاتلوا قبل ذالک "اعظم درجة" ای ثوابًا وقربًا الی الله "من بعد" ای بعد الفتح "وقاتلوا" ای بعد الفتح، البغوي رح په معالم التنزيل کي وايي روی محمد بن الفضل عن الکلبي چې دا ايت په شان کي د ابوبکر رض نازل سو دی فانه اول من اسلم واول من انفق في سبيل الله.

پوه سه: چې ظاهر د دې ايت (يعني صيغې د جمعي پکښي راغلي دي) دلالت کوي پر فضيلت د سابقينو اولينو من المهاجرين والانصار رضي الله عنهم علی من آمن بعد الفتح وانفق په دغه وخت کي، او مفهوم د دې ايت دلالت کوي پر افضليت د ابوبکر رضي الله عنه علی سائر الصحابة رضي الله عنهم وافضلية الصحابة رض علی سائر المؤمنين دليل يې دا دی چې علت د دې فضل سبقت دی و اسلام او انفاق او جهاد لاعلاء کلمة الله دی کما يدل عليه الحديث المشهور عن رسول الله ﷺ من سن (يعني في الاسلام)

سنة حسنة فله اجرها و اجر من عمل بها (الى يوم القيامة) من غير ان ينقص من اجورهم شيئ (اى اجور العارفين بعد الواضعين للطريقة الحسنة) هيڅ شى الى اخير الحديث، او اجماع د علماء د امت پر دې ده چي ابوبكرؓ اول سړى دى چي ايمان يې راوړى دى واظهر اسلامه عند اشراف قريش و اول من انفق الاموال العظام في سبيل الله او برداشت كړي يې دي شدائد د كفارو پر ځان، په حديث كي د ابو هريرةؓ چي روايت يې كړى دى الترمذي چي رسول اللهﷺ وويل ما لاحد عندنا يده الا وقد كافيناه (نسته هيڅ چا لره زموږ په نېز يو نعمت مگر نه موږ يې عوض وركړى دى) ما غلا ابى بكر (ماسوى له ابوبكر څخه) فان له عندنا يد يكافيه الله يوم القيامة (يعني د ابوبكرؓ زموږ په نېز نعمت سته چي ما يې عوض نه دى وركړى، خداىؒ به يې عوض وركوي په ورځ د قيامت) وما نفعني مال احد ما نفعني مال ابى ابكرؓ، عن ابى الزبير عن ابيه قال كان لابى بكرؓ حين اسلم اربعون الف درهمًا انفق كلها على رسول الله وفي سبيل الله، رواه ابو عمرو، وروى ابو عمرو في الاستيعاب چي ابوبكرؓ ازاد كړه اووه مريان چي ايمان به يې راوړى ؤ او مالكانو به دوى ته سخت ضرب او كوب وركاوه، ابوبكرؓ به د مالك څخه رانيول ازاد به يې كړل، منهم بلالؓ وعامر بن فهيرةؓ او پنځه نور، او ابو اسحاقؒ وايي چي ابوبكرؓ په قريشو كي (يعني قبل اسلامه) يو مقبول شخصيت ؤ او نرم مزاج سړى ؤ ده به هغو كسانو ته چي ده به باور پر درلودى دعوت وركاوه الى الايمان بالله ورسوله، نو دده په دعوت سره عثمان بن عفانؓ چي رئيس د قوم د بني عبد الشمس ؤ او الزبير بن العوامؓ چي رئيس د قوم د بني اسد ؤ او سعد بن ابى وقاصؓ او عبد الرحمن چي دواړه رئيسان د قوم د بني زهرة وه، او طلحة بن عبد اللهؓ چي رئيس د قوم د بني تميم ؤ، نو دا كسان په يوه وار ابوبكرؓ و عليه الصلوة والسلام ته راوستل او بيعت پر اسلام يې د عليه الصلوة والسلام سره وكړى.

درويش وايي: چي د دې رئيسانو په ايمان راوړلو سره شوكت د قبائلو د قريشو ډېر كمزورى سو.

مسئله: الشيخ ابو الحسن الاشعريؒ وايي چي تفضيل د ابوبكرؓ پر ټولو نورو صحابه ؤؓ قطعي دى، مظهري وايي قد اجمع عليه السلف آه، ومن مناقبة ثباته

على الايمان في قصة المعراج (٢) او ده به جواب ورکاوه چي د معراج نبوي قصه به يې درواغ بلل (٣) ثم هجرته مع رسول اللهﷺ (۴) وترک عياله واطفاله في مكة وكان رفيقه في الغار (۵) وكمال حزنه وقت وفاتهﷺ (۶) او خطبه يې وويل او خلكو ته يې د تسکين او ارام ډاډګېرنه ورکړه (٧) او ده خطبه وويل چي صحابه ؤ دى په اجماع خليفة المسلمين وټاكى (٨) او بعض کسان چي وروسته د عليه الصلوة والسلام تر وفات مرتد سوه د هغو سره يې سخت جنګ وكړى (٩) او عراق او شام ته يې لښكرونه واستول چي هغه دوه ولايته يې فتح کړه الى غيرها من مناقبه العالية او اخير د مناقبو يې دا ؤ چي خلافت يې و عمر بن الخطابؓ ته وسپاره په خپل ژوند کي چي مريض ؤ.

وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى ؕ

"وكلا" التنوين عوض من المضاف اليه اى كل واحد من الفريقين لا الاولين فقط، روح المعاني "وعد الله الحسنٰى" يعني المثوبة الحسنٰى يعني ښه ثواب چي جنت دى كما روى عن مجاهد وقتادة لكن احتمال ددې هم سته چي مراد دي عام تر جنت وي چي نصر پر اعداء الله والغنيمة دى.

پوه سه: چي ابن عامر او عبد الوارث كل په رفع سره وايي نو ظاهره داده چي كل مبتداء ده والجملة بعده خبره او عائد و مبتداء محذوف ته دى اى وعده.

سوال: كل خو نكرة دى هو ځرنګه يې ابتدائيت صحيح دى؟

ځواب: قد مر آنفًا ان تنوينه عوض من المضاف اليه فافهم.

سوال: نحات د بصرة حذف د عائد له خبر ځخه د مبتداء روا نه بولي ويقولون لايجوز الا في الشعر لان الشعر مكان الضرورة البته په جمله كي د صفت يې روا بولي؟

ځواب: د قرائة د كل په رفع پر دوى دليل دى چي روا دى لانه لا يمكن جعل الجملة خبرًا الا بحذف العائد.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿١٠﴾

يعني پر ظاهر ستاسي او پر باطن ستاسي نو مطابق د هغه سره به تاسي ته جزاء دركوي، نو دا ايت هم وعد او هم وعيد دى.

مَنْ ذَا الَّذِىْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضٰعِفَهٗ لَهٗ وَلَهٗٓ اَجْرٌ كَرِيْمٌ ﴿۱۱﴾

څوک دی هغه سړی چي خدای ته قرض ورکړي، د ايت معنی يا دا ده يقرض عباد الله بحذف المضاف وفيه حث للاغنياء على اعطاء القرض للمحتاجين من عباد الله حيث عبر سبحانه وتعالى قرضهم قرضًا عليه تعالى، يا معنی داده چي انفاق في سبيل الله يې وکړی په اميد ددې چي ماته به خدای عزوجل عوض راکړي، نو دا نفاق في سبيل الله نو دا نفاق خدای عزوجل پر ځان وبالی مجازًا ليدل على التزام الجزاء "قرضًا حسنًا" يعني په کامل اخلاص سره او ښه د اموالو او په ښه جهاتو کي "فيضاعفه له" يعني دوه چنده عوض به وکړي من عشرة الى سبعمائة ضعف الى ما شاء الله تعالى "وله اجر كريم" دا جمله حال ده من الضمير المنصوب في يضاعفه يعني د اجر چي د اضعاف هم ورسره ډېر ښه اجر دی في نفسه ينبغي ان يتنافس فيه المتنافسون.

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ يَسْعٰى نُوْرُهُمْ

پوه سه: چي اظهر او مطرد نصب د يوم په اذكر مقدر سره دی په دې کي تفخيم دی او تعظيم دی د ورځي، او رؤية بصري دی او مخاطب په "ترى" سره كل من يتأتى منه الرؤية، يا سيد المخاطبين ﷺ "يسعى نورهم" اى نور التوحيد والطاعات، دا نور د دوی ورسره پر صراط بلكه اينما كانوا او دا نور دليل دی د دوی و جنت ته.

فائده: دا نور مختلف دی په سبب د اعمالو او طاعاتو د دوی يعني په مسافت او تېز والي کي.

بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ

په دمخه خوا کي ددوی او پر راسته خوا د دوی، بعض مفسرين وايي چي مراد ټوله جوانب د دوی دي فعبر عن الكل بالجزء اخرج ابن ابى شيبة وابن جرير وابن المنذر وابن ابى حاتم والحاكم وصححه، وابن مردويةؒ عن ابن مسعودؓ انه قال چي دوی ته يعني مؤمنين او مؤمنات ته على قدر اعمالهم چي دوی پر پل صراط تېرېږي د بعض نور لکه جبل د بعض نور لکه د خورما درخته وادناهم نورًا من نوره على ابهامه يطفئ مرة ويقد اخرى (چي يو وار مړ سي او بيا بل سي)

پوه سه: چي ددې حديث ظاهر پر دې دلالت کوي چي دا نور فقط پر صراط ورسره وي، لکن الحق ان النور کان قبل ذالک ويستمرر معهم اذا علی مروا علی الصراط کمامر من قبل.

فائده: تخصيص ددې دوو جهتو چي يې وکړی لان السعداء ای المؤمنين والمؤمنات يؤتون صحائف اعمالهم (عمل نامې ددوی) د دغو دوو جهتو څخه کما ان الاشقياء يعني الکفار دوی ته ورکول کيږي عمل نامې د دوی په چپه لاس يا د شاه له خوا څخه.

بُشْرٰىكُمُ الْيَوْمَ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۲﴾

زېری کوم پر تاسي د جنتو، قائل ددې قول ملکي دي کماهو الاظهر، بهيږي لاندي تر درختو د جنت او تر بنګلو د دوی څلو ويالې (اوبه، شيدې، عسل او شراب) تاسي به ابد الاباد ياست په دغو جنتو کي بلا موت ولاهرم ولاغم ولا حزن، دغه نور او بشرٰی بالجنة المخلدة، دا کاميابي ده لويه.

پوه سه: چي اليوم ظرف دی د بشرکم.

يَوْمَ يَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوا انْظُرُوْنَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُّوْرِكُمْ ۚ

هغه ورځ چي وايي به منافقان او منافقات و هغو کسانو ته چي په دنيا کي يې د زړه له اخلاصه ايمان راوړی ؤ، موږ ته انتظار وکړئ چي موږ درپسي درورسيږو چي موږ استفاده ستاسي څخه وکړو يعني ستاسي په نور کي موږ هم روان سو، ولم يکن للمنافقين نور يوم القيامة لانه لم يکن لهم نور الايمان الخالص.

پوښتنه: دا سوال د انظرونا يوازي منافقان ولي کوي نور کافران يې ولي نه کوي؟

ځواب: منافقانو خو په دنيا کي ځايونه نفاقانه د مؤمنانو د جماعت څخه بلل.

قِيْلَ ارْجِعُوْا وَرَآءَكُمْ فَالْتَمِسُوْا نُوْرًا ؕ

وبه ويل سي (په روايت کي د ابن عباس رض دا قائلين مؤمنان دي او په روايت د مقاتل رح دا قائلين ملکي دي) تاسي ترشا ولاړ سئ (ابن عباس رض وايي ای من حيث جئتم من الظلمة او الی المکان الذي قسم فيه النور کما صح عن ابی امامة رض) دوی طلب د نور وکړي، وقيل ارجعوا الی الدنيا.